

A rendtartó székely falu

A székely faluközösség emlékirataként nyújtjuk át ezt a kötetet az olvasónak. Lapjain egy elsüllyedt, a múltba veszett, de a székelyekben és tágabban Kelet-Európa népeiben mind a mai napiglan élő világról vallatjuk forrásainkat: a falujegyzőkönyveket. A falujegyzőkönyv az eddig legsűrűbb homály borította paraszti mindennapoknak a naplója; olyan még kiaknázatlan írásbeli emléke a múltnak, amelyben a határőrkatona, a szabad székely vagy a jobbágy saját kezüleg örökíti meg értelmes rendre törekvő életét; olyan krónika, amelyből egységgé forrottan lép elénk a paraszti élet alapsejtje, ősi intézménye, a falu és egyedeiben, egyéni vonásokkal megrajzoltan a nép, amelyről a múltban sokszor szólottunk úgy, mint ahogyan néha a fákról szoktunk: csupáncsak erdőt emlegetve.

(IMREH ISTVÁN)

[Erdélyi Magyar Adatbank]

A rendtartó székely falu

[Vákát oldal]

[Erdélyi Magyar Adatbank]

A rendtartó székely falu

(Faluközösségi határozatok
a feudalizmus utolsó évszázadából)

Bevezető tanulmánnyal
és magyarázó jegyzetekkel közléteszi
Imreh István

Kriterion Könyvkiadó
Bukarest 1973

[Erdélyi Magyar Adatbank]

Lektorálta Jakó Zsigmond

Bevezetés

A székely faluközösség emlékirataként nyújtjuk át ezt a kötetet az olvasónak. Lapjain egy elsüllyedt, a múltba veszett, de a székelyekben és tágabban Kelet-Európa népeiben mind a mai napiglan élő világról vallatjuk forrásainkat: a falujegyzőkönyveket. Cselekedjük ezt annak a történetkutatói szemléletmódnak az elkötelezettjeként, a mely a néptörténetben az önismeret forrását látja, és fő feladatul írja elő a dolgokként jellemzett szürke hétköznapok társadalmi valóságának feltárását. A falujegyzőkönyv az eddig legsűrűbb homály borította paraszti mindennapoknak a naplója; olyan kiaknázatlan írásbeli emléke a múltnak, amelyben a határőrkatona, a szabad székely vagy a jobbágy saját kezüleg örökíti meg értelmes rendre törekvő életét; olyan krónika, amelyből egységgé forrottan lép elénk a paraszti élet alapsejtje, ősi intézménye: a falu, és egyedeiben, egyéni vonásokkal megrajzoltan az a nép, amelyről a múltban sokszor születünk úgy, mint ahogyan néha a fákról szoktunk: csupán-csak erdőt emlegetve.

A környező világ és a „birodalom“ szorításában

A székely faluközösséget az 1848 előtti évszázadban körülölelő és azt a maga ritmusához igazító emberi világ könnyen jellemezhető: a hűbéri társadalmi szerkezet szét hullása esik erre az időszakra. A folyamat, amelynek sodrába a mi falvaink is belejutnak, természetesen még előbből eredeztethető, hiszen a XVII. század derekán már polgári forradalom rázkódtatja meg Angliát, és ez egyben az emberiség újkorának nyitánya is.

A fejlődésmenetet, a történeti élet új jelenségcsoportjai alapján, időkeretekbe egybefogni kész történetkutatói gondolkodásra azonban az is jellemző, hogy nem tekinti áthághatatlanoknak a maga állította határsorompókat. Az újkor — sok agrártörténész hite szerint — még korábban alapozódik meg a történések mélyrétegeiben, a népi életben. A középkori közösségek, a falvak zárt, szerves kötődésű világában születnek meg ugyanis a föld művelésének, az állattenyésztésnek azok az eljárásai, módszerei, amelyek nagyon-nagyon lassan ugyan, de végül az éhínségnek kevésbé kiszolgáltatottakká teszik Európa népeit. A XVIII. század elején pedig Nyugat-Európa egy-két tájegységében figyelhetők meg olyan technikai újítások, amelyek már az eljövendő mezőgazdasági forradalom első fecskéi. A termelőmunka másik ágazatában, a kézművességben még számottevőbb változások érlelődnek. Itt a társadalmilag felhalmozott technikai ismeretek gyarapodása igényel új üzemformát és követel új társadalmi munkaszervezetet. Manufaktúrák jelennek meg tehát, és házuk táján ölt testet a szerszámgép, amely már gyáripart épít. Ezen a területen is a tőlünk nyugatabbra fekvő, kedvezőbb feltételek között fejlődő világ a telephelye az életet átalakító nagy fordulatnak, bölcsője az ipari forradalomnak.

Ezek a gazdasági változások szabadságért kiáltottak, új termelési viszonyokat követeltek, sürgették a jobbágyi kötöttségek megszüntetését, mindennemű zárttság feloldását, az ősi keretek és formák szétzúzását.

Ennek a folyamatnak a sodrába a mi kelet-európai faluközösségünk készületlenül jut bele. Nálunk a belső átalakulás üteme lelassult, és megmerevedettebbek az újrafelvirágzó feudális szerkezet formái, amelyek alkalmasabbak a konzerválásra, mintsem arra, hogy elősegítsék a szerkezetbomlást. A hagyományos kétnyomásos földhasználati forma például eléggé általános; uralmát a XVIII. század második felében csak megbontani, de megdönteni nem tudja a háromfordulós rendszer. Erdélyben, — eddigi kutatásaink nyomán legalábbis úgy tűnik —, csupán a XIX. század első felében gyorsul meg a fejlődés, és itt-ott sikerül megbontania a régi világ falait. Vigyáznunk kell, nem színvonaltalanságról van szó; az, amit gazdasági elmaradottságként panaszoznak e kor leg-

jobbjai, az elsősorban a feudalizmusnak róható fel. Maga a társadalomszerkezet minősül avultnak. Az agrárviszonyokat az jellemzi, hogy itt még mindig földesúri szolgáltatások terheitől nyomorítottan termel a jobbágy. A szabad székely, a határőrkatona gazdálkodásának gyorsabb fellendítését pedig megnehezíti életformája; és végül itt a földesúri birtok sem alkot összefüggő uradalmakat, amelyek könnyebben állanak át a racionalizáltabb áru-termelésre, hanem általában szétszórt jobbágytelkeket, sok faluban megbúvó kisebb allodiumokat egybefogó szervezet. A bányai és a céhes hagyományok szintén jelentősek, de ezen az élet- és munkaterületen is inkább csak a polgári forradalom előestéjén jelentkezik nagyobb méretű vállalkozási kedv és bontakozik ki új, manufaktúráis jellegű iparfejlődés.

A gazdasági életnek ez a mindent összevetve mégiscsak számottevő lemaradása a székely székekben is kedvezett az ősi formák fennmaradásának, és így a faluközösség megőrzésében is szerephez jutott. Azokról a tényezőkről, amelyek még társulnak az említettekhez, a későbbiekben ejtünk szót.

Mondottuk, hogy az európai társadalmi fejlődés ütemében nagy különbségek vannak, és ismeretes, mennyivel lassúbb a polgárosodás a keleti térségben, az Elbán innen. A Habsburg-birodalom szintén ehhez a térséghez tartozik. A polgári, a tőkés gazdálkodásra való átmenet idején még csak útkereső, illetve utat vesztett társadalmak nemzetközi kapcsolatrendszerre pedig szükségszerűen válik ellentéttektől terhessé. Az országon belüli építkezés ugyanis külső támpilléreket kíván, s az erőviszonyok változása szintén gyakoribbá teszi a pozícióharcokat, a hatalmi vetélkedéseket. A külpolitikai síkon zajló küzdelmek sokszor a belső nehézségekből való kiútkeresést is szolgálják, de nem mindig sikerrel. Amikor a székely falvak népe még mindig ősi falutörvények szerint igazgatta életét, ennek a változásoktól megbolydult, feszültségekkel teli Európának sötét, újabb és újabb vihart ígérő égboltja borult reá.

A Habsburg-birodalom úgy lépte át a XVIII. század küszöbét, hogy a székelység sorsát oly sok éven át meghatározó másik nagyhatalom, a török birodalom ellen már

győzedelmes háborút vívott, és most már egész Magyarországot, valamint Erdélyt is uralma alá hajtotta. A székely falu az önmagát nemegyszer székely fegyveresek erejével oltalmazó erdélyi fejedelemségből így átkerült egy nagyobb hatalmi-politikai egység kereteibe, osztozott annak sorsában, és akarva-akaratlan vállalta a birodalom terjeszkedő politikáját, következményeivel egyetemben. Mert Ausztria gazdasági elmaradottsága, belső ellentétei ellenére is: hódító nagyhatalom. Olyan, amely az angol és a francia versenytárs mellé kíván felsorakozni. Erich Zöllner osztrák történész az 1648—1740 közötti évszázadot Ausztria nagyhatalommá válásának koraként tárgyalja. Ezt állítja könyvének fejezetcíme is, és ez legalább annyira sokatmondó, mint az 1740—1848-as időszakot jelölő: „Reform, reakció és revolúció.” A terjeszkedő politika diadala után a Habsburg-birodalom valóban a reformok, a terézianus, majd a jozefinista javítási kísérletek földjévé válik. Nem sok idő múltával azonban a kormánynak szembe kell néznie a gyökeres változások veszélyével, az erdélyi parasztfelkeléssel, majd pedig a francia nép forradalmával. A nagyhatalmi pozíció és a fennálló társadalmi rend védelme természetesen összefügg. Munkálni egy viharállóbb belső szerkezeti renden — egyben harc a birodalmi politika jövőjéért. Ezért teszik látszólag mozgalmassá a XVIII. századi Erdély életét is az átépítési kísérletek, a reformok, holott a társadalomban még éppen állanak a középkori szerkezet tartóoszlopai, a feudális termelési viszonyok. A háborúk és a reformok tehát nem változtatták meg a székely társadalmat, viszont eléggé jelentős zaklató vagy éppen megnyomóerőt hoztak működésbe. A „szabad” székelyeknek például nemcsak adót és katonát kellett adniuk, hanem a felemás reformkísérletek alanyaiként igazodniuk kellett a tőlük idegen kormánynak érdekeinek, célkitűzéseinek rendjéhez. Nem járhatták tehát a maguk öntörvényű fejlődésének útját, saját társadalmuk belső ellentéteinek végigharcolásával, hanem az őket magába foglaló makrostruktúra mozgásrendjéhez igazították át életük és küzdelmeik amúgy is bonyolult szövevényét.

A Habsburg-uralkodóház reformjainak célját, indokait az abszolutizmus, a felvilágosodás, a jozefinizmus és a hazai jakobinizmus, valamint mindezeknek egymással való

kapcsolatai keretében vizsgálták a történetkutatók. Ez alkalommal nem elemezhetjük, miként is eshettek császárok, királyok, cárok, vagy újabban még szultánok is abba a gyanúba, hogy a felvilágosult abszolútizmus eszméinek hatására jövőbe látó kormányzókká és főként az adózó nép, a paraszt őszinte védelmezőivé váltak. Azt azonban mindenképpen el kell mondanunk, hogy e korszaknak nem is annyira az eszméi, mint inkább a társadalmi gyakorlata igényel elemzést; hiszen még a jozefinizmus is inkább gyakorlat volt, mint elmélet. Walter Markov vélekedik így, és szintén ő állítja azt, hogy a jozefinizmus a „legfőbb állami vezetés azon szükségletét szolgálja, hogy országainak soknemzetiségű halmazából normálisan működő, nyugati mintájú, egységes monarchiát gyúrjon, vagyis hogy »az egyes részek egy egésszé illeszkedjenek össze«...”¹ Ezért hangsúlyozza Benda Kálmán, hogy az említett célkitűzés megkövetelt bizonyos reformokat, modernizálást, ami „együttjárt azzal, hogy az egyes országok hagyományos politikai struktúrájába és közigazgatásába az uralkodónak bele kellett nyúlnia — ezek a változások pedig a kiváltságos osztályokat is érintették.”²

A székely faluközösségi életformában a Habsburg-uralom kezdetén nem sok változást észlelhetünk. Az adó súlya, a rossz termés, az urak önkénye, a katonatartás terhei, a marhadögvész, a pestis vagy a tatárbeütés ronthatta, fogyasztotta, más tájakra úzhette, vagy éppen fel is lázíthatta a népet — de a szerkezet épen maradt; őrizte múltbeliségét. A rendi hagyományokat felbolydító központi hatalom beavatkozási készségét elsőként talán az adóreformok jelezték a székelyeknek. A teréziánus abszolútizmus ezen a tájon nem kísérelte meg a nemesi adómentesség eltörlését, hiszen szövetségesének, uralma bázisának tekintette a megtört és további „rebelliora” alkalmatlan erdélyi nemességet. Így őrizhették meg privilégiumaikat azok a székely előkelők is, akik ekkor grófi, bárói címek után futottak, az árutermelés iskolájába éppen hogy beiratkoz-

¹ Walter Markov, *Jozefinisták és jakobinusok*. Századok, 1962, 96. évf., 400.

² Benda Kálmán, *A jozefinizmus és jakobinusság kérdései a Habsburg-Monarchiában (Eredmények és feladatok a legújabb kutatások tükrében)*. Történelmi Szemle, 1965, 8. évf., 394.

tak, s a faluközösségekben „possessorátus” néven igyekeztek úrrá lenni a szabad székelyeken. Az Erdélyt a Habsburgokkal eljegyző 1691-es Leopoldi Diploma még ez utóbbiakat is adómenteseknek ismerte el: „A székelyek, eme legharciasabb néptörzs, mint eddig voltak, úgy ezután is mentesek legyenek minden adófizetéstől, minden téli és nyári katonai elszállásolás terhétől, s birtokaik után, amelyeket hadfőlkelés kötelezettsége mellett bírnak, tizedfizetéstől és egyéb szolgálmányoktól. Ezek ellenében azonban a haza védelmére saját költségükön katonáskodni tartoznak ezután is. A székely parasztok, vagyis jobbágyok nem értetnek ez alá.”³ Wesselényi Miklós mondta erről az uralkodói kötleveletről, hogy annak pontjai közül „lélek ismeretesen csak az tartatott meg, melyben a fejedelem azt mondja: az Erdélyben lévő katonaságnak pedig mindenkor németet fogunk vezérének kinevezni. Többnyire mind elgázolva, letapodva, elfacsarva van.”⁴ Jóllehet diplomabéli adómentességüket elvileg továbbra is fenntartották, a szabad székelyeknek rövidesen „atyafiságos indulatból”, „jóakaratból” vállalniuk kellett a közteherviselést. Igaz, egyelőre, a Rákóczi Ferenc szomorú véget érő kuruc háborúja óta Bécsben nem kívántak fegyvert adni a székelyek kezébe, sőt ami volt, azt el is szedték tőlük, árát pedig sohasem fizették meg.

Rövidesen maguk az adóügyi reformok tették az egész székelységet — a birtokos, több jobbágyos nemesek kivételével — közteherviselővé. (Az egytelkes nemesek szintén adófizetők voltak.) 1754-ben életbe lépett a *Systema Bethlenianum*, ezt követte 1763-ban a *Systema Buccowianum*, majd 1769-ben a *Systema Brukenthalianum*. Mindezek az adórendezési kísérletek annyiban korszerűsítették a helyzetet, hogy az adóalany teherviselő képességét, vagyoni állapotát felmérő összeírásokra alapozódtak — ez azonban mit sem változtatott azon, hogy a székely szabadokra most már törvényerővel rótták ki az adót.

Adó és katona, ez a két szorosan egybekapcsolódó probléma életkérdése volt mind a Habsburg-birodalomnak,

---

³ Szádeczky Kardoss Lajos, *A székely nemzet története és alkotmánya*. Bp., 1927, 297.

⁴ Wesselényi Miklós, *Balítéletekről*. Bukarest [Lipscse], 1833, 312.

mind a székely szabadoknak. Kiszámították, hogy a XVIII. század második felében majdnem tízszer annyit költöttek fegyverre, mint a XVII. század elején. A birodalom már nem hűbérurak bandériumaival, hanem állandó császári sereggel hadakozott, a háborúzást pedig a tüzfegyverek forradalma igen költséges foglalatossággá tette. Ezért az adóprést kellett tökéletesebbé tenni. Kivették tehát az adószedést a megyei, rendi hatáskörből — autonómiát csorbítva ily módon is. A közvetlen állami kezelés azonban korszerű igazgatási, hivatalszervezési rendszert követelt. A bürokrácia bevezetése viszont igen sokat felemésztett volna az adóból. Így formálódott ki az a gyakorlat, amelynek lényege: tartsa el az adószedőt is közvetlenül az adófizető, s ha hátralékos, szállásolja el és élelmezze ő a nyakára küldött katonákat. Sőt — mivel államvezetési eszméket, uralmi elveket néha kis dolgok igen szemléletesen jellemeznek — hadd fűzzük hozzá az eddigiekhez: még az adógarasok beszállításához szükséges pénzeszacskókat is az adófizetőktől beszolgáltatót vászonból és cérnával készítették el.

Ebbe a korszerűt hagyományossal építgető, átmeneti formákat kitervelő reformerségbe illeszkedik bele a székely határőrség megszervezése is. Az a másik igazgatási kísérlet, amely az adófizetés mellett a hadakozást is megkövetelte a székely szabadoktól. Az új intézményt létrehívó okok között szerepelt az a hagyományokat is megnyergelve olcsón korszerűsítő gyakorlat, amelynek a szellemében a bécsi kormányzat szívesen formált át privilegizált rétegeket (székely szabadokat, fogarasi kisbójárokot stb.) önmagát fenntartó katonasággá, ingyenes paraszthadsereggé. Szerephez jutott e megoldásban a birodalom fokozódó igénye állandóan nagy létszámú hadseregre, hiszen a haderő „kötéllal fogott” katonákkal nem volt könnyen növelhető. A nyugati hadszíntér jelentőségének megnövekedése szintén indokolta, hogy a keleti, török támadással szemben már bevált déli, horvátországi határőrvidék továbbépüljön, és egyik szárnya kelet és észak felől is ölelje körül a birodalmat. Mindezekben túl az erdélyi határőrvidék megszervezésében olyan intézkedést is kell látnunk, amely a bécsi vezetés elképzelésében a rendiség gyengítését és a központosítás erősödését volt hivatott előmozdítani. A

nemesség hátában megszervezett katonaság — a saját uraival százados harcot vívó székelyekből és az antifeudális küzdelembe mind erőteljesebben belelendülő román jobbágyokból — kétségkívül erősítette a bécsi udvar erdélyi hatalmi pozícióit, ugyanakkor pedig a helyi társadalom struktúrájában is számottevő átrendeződést eredményezett.

Jóllehet Erdély mezőgazdasági termelésének növekedése különösképpen érdeke volt a Habsburg-hatalomnak, a jobbágyviszonyok rendezésére itt sohasem került sor. Az úrbéri állapotok felszámolására a kormányzat természetesen nem gondolt, maradt tehát a reform, amelyet a bécsi udvar szövetségébe szegődött nemesség ellenzett és Mária Terézia sem szorgalmazott oly erővel, hogy kenyértörésre kerüljön a sor. A rendkívül bonyolult helyzettel és a nemesség csendes, de ezen a területen igen-igen szívós ellenállásával Bécs tehát nem akart megküzdeni. Így születtek — ideiglenes úrbérszabályozó rendeletként — a Bizonyos Punctumok (1769), amelyek a székely jobbágy és zsellér sorsát alapjában nem érintették. II. Józsefnek a jobbágyság megszüntetéséről kiadott rendelete, amely valójában csak a szabad költözködést biztosította, már jelentősebb, de mégsem a termelési viszonyokat megváltoztató intézkedés. Eddig terjedt a felvilágosult abszolutizmus „radikalizmusa” — a további évek pedig tervezetknél egyebet nem hoztak.

A jozefinizmussal a kísérletek kora is véget ért. A „reformot” a „reakció” követte, hiszen a francia forradalom a birodalom és a feudális szerkezet pusztulásának riasztó képét idézte a bécsi kormányférfiak tudatába. Megerősödik tehát a rendszer népelnyomó jellege, és betetőződik olyan uralmi formává válása, amely mindinkább a birodalmat bomlasztó erőket feszíti egymásnak, játssza ki egymás ellen, és rangosítja államvezetési elvvé az „oszd meg és uralkodj” jelszavát.

Ilyen birodalmi keretben a székely társadalom sem érhetett meg jelentősebb változásokat. A feudális viszonyokat konzerválni vágyó, az évtizedes háborúkba belefáradt, a „revolúció”-tól rettegő Habsburg-kormányzat mozdulatlan-ságot akart. Ez a törekvése helyeslésre talált a szintén uralmukat féltő erdélyi politikai vezető rétegeknél. A szé-

kely határőrkatona, a jobbágyok és zsellérek azonban változást akartak, a nemesség jobbik része pedig a kis hatósugarú erdélyi jakobinus mozgalom elhamvadása után, a harmincas években, a plebejus értelmiségiekkel, a polgári szövetségesekkel karöltve indított ismét haladó mozgalmat. A társadalmi szerkezetben azonban mindez csak erőösszpontosítást, belső átrendeződést eredményezett; igazán lényeges strukturális változásokat csupán a „revolúció” hozhatott az áporodott levegőjű késői feudalizmusba.

Néhány szó a székely társadalomszerkezetről

A székely faluközösségről szólván, már előljáróban el kell mondanunk, hogy Erdély e részében sajátos volt a társadalom szerkezete. Katonai, határvédő funkciója következtében a székelység jelentős része őrizhette meg szabadságát — hasonlóan más erdélyi, kelet- vagy nyugat-európai szabadparaszti, a jobbágyi függőségtől magát véradóval megoltalmazó társaihoz. A feudalizálódás folyamata során azonban kialakult itt is a földesúri-jobbágyi kapcsolat, és számottevővé növekedett a függőségben élők rétege. A székely székek társadalmi struktúrája tehát rendkívül összetetté vált, és éppen ez a jellegzetessége teszi szükségessé, hogy futó pillantást vessünk alkotó elemeire.

A feudális hierarchia rendje a társadalom piramisának csúcsára a nemességet helyezi. A székely szabadok ősi privilégiumaikat, hajdani jogállásukat védelmezve valójában teljes jogú ember voltukat biztosító nemesemberi státusukat igyekeztek oltalmazni. Közjogi, múltidéző érvek azonban a valósággal szembesítve nem sokat nyomnak a latba. A nemesség jogokat, kötelezettségeket jelentett, velejárója volt általában a jobbágytartás, tehát a földesúri szerepkör, valamint az uralmi helyzet; tagjai alkották általában az „uralkodó” osztályt. Ebbe a társadalmi csoportba a XVIII. században már a székelységnek csak kis hányadát sorolhatjuk. 1767-ben az összes székely székekben a mágnások és a több jobbágytelkes nemesek a lakoságnak még három százalékát sem teszik ki. Ezt az uralkodó osztálynak tekinthető társadalmi réteget a faluközösség nem is nevezi nemességnek, hanem possessorátus-

nak. Kell is ez a gyűjtőfogalom, mert ez a kis csoport igen összetett. A valamikori székely előkelőket, primorokat éppen úgy magába foglalja a „birtokosok” kategóriája, mint az itt megtelepedett vármegyei urakat, de ide sorolhatók például a Mikó, Nemes, Apor, Daniel, Lázár család tagjai és mások, akik ekkor már szintén feldíszítették magukat grófi és bárói címekkel, az olyan köznemesek, akik a szék szülőttei, valamint azok is, akik egy-egy székely községben birtokolnak több-kevesebb jobbágytelket, de ők maguk a vármegyei részeken otthonosak, ott igazán nagyurak.

Az egy-két jobbágyos, néhány zsellért tartó — valóban tehát birtokosnak minősíthető — lófő (primipilus) vagy a gyalogrendű (pixidárius) székely önmagát nem számítja a possessorátushoz. Ők a „falu”-hoz tartoznak. Ha eltekintünk a rendkívül sok hagyományos, közjogi, vagyoni kritériumtól, két tágabb keretre utaló fogalommal élhetünk mi is, amelyekben a sokszínű társadalmi rétegződésű székelység elhelyezkedik; az egyik a birtokos urak, a possessorok köre, a másik a falu, a communitas. Így említeni őket a mi esetünkben azért is indokolt, mivel a falujegyzőkönyvekben szintén ez a leggyakoribb elnevezés.

Természetesen a „falu”-hoz nem tartozik hozzá minden eddig még fel nem sorolt, más társadalmi réteg. Közülük elsőként, legrangosabbként az armalistákat említenők. Nevezik még őket egyházhelyi, egyházi nemességnek is. Többségükben egykori szabad székely családok leszármazottai, akik a bizonytalanná váló egyetemleges székely szabadságot kívánták címeres levéllel maguknak személyre szólóan biztosítani. Van közöttük vagyonosabb, néhány jobbágytelkes, de zömmel szegények, adófizetésre is kötelezettek (ha két jobbágyuk nincs), közmunkák végzésére, falusbíró-ság viselésére szintén rászorítják őket. Miután a község gazdasági közösségében is mélyen gyökereznek és az „előkelők”, a „fő-népek” sem vállalják e réteget magukkal egyenrangúnak (1809-ben a háromszéki primorok tiltakoztak az ellen, hogy nevüket az armalistákéval együtt sorolják fel), a faluhoz számíthatnók őket. Az 1703. évi adóügyi összeíróknak kiadott utasításban olvashatjuk az armalistákról, hogy „...nemesek, nemesi levéllel ellátottak, félnemesek,

mint Németországban, különösen Sziléziában a szabad gazdák, akik senkinek sem alattvalói, de nekik rendszerint egy vagy néhány jobbágyuk van; adójukat megfizetik.”⁵ Ez a meghatározás módosabb primipilusra is ráillenék, ami szintén azt indokolná, hogy a „falu”-hoz soroljuk őket. Különleges problémáik, köztes helyzetük miatt azonban rendszerint külön tartják számon ezt a réteget, annál is inkább, mert a háromszéki, csík-, gyergyó- és kászonszéki, valamint Bardóc fiúszéki falvakban éppen az választja el őket a „falu”-tól, hogy a határőrségtől jó részüknek („nemességüket” bizonyítva) sikerült megmenekednie, és így nem osztoztak a fegyvert viselő egykori primipilusok és pixidáriusok sorsában.

Ugyanabban az 1703. évben keltezett forrásban a primipilusok és pixidáriusok, a lófők és közszékelyek kategóriájáról azt írják, hogy „...lovas- vagy gyalogos-fegyverzettel felszerelt, harcra kész férfiak, kik az erdélyi fejedelem hívására mindenkor kötelesek... táborba vonulni és az erdélyi fejedelmeknek adót fizetnek”.⁶ Ez a két társadalmi csoport volt Maros-, Udvarhely-, Aranyosszék falvaiban a szabad székelyek hagyományos jogállásának őrizője, valaminő egyházhelyi, kis-, bocskoros nemességhez hasonló státusú népesség, amelyhez hasonló több nyugat-európai társadalom szabadparaszti rendje. Bennünket ez utóbbi, a szociológiailag helyes és a történeti irodalomban is meghonosított elnevezésnek a használatától időnként csak az hökkent vissza, hogy ők maguk „paraszt”-nak a székelyföldi jobbágyot és zsellért nevezték. A tanúvallatások jegyzőkönyveiben például a primipilus vagy pixidárius jelző áll nevük mellett. A határőrvidékhez tartozó falvakban lassan háttérbe szorulnak a hagyományos címek, és lófő vagy darabont helyett megjelenik, a XVIII. század végén pedig már általánossá válik a huszár- vagy gyalogkatonai megjelölés, hiszen a két valamikori társadalmi réteg egybemosódott, és a lovon vagy a gyalogosan teljesített katonai szolgálat különíti el most már őket. Jóllehet a huszárok megkísérlik előkelőbb voltukat éreztetni és elismertetni,

---

⁵ *Háromszék és Csík vármegye adóügyi összeírása 1703-ban* (közli Domokos Pál Péter), Történeti Statisztikai Közlemények, 1959, 3. évf., 184.

⁶ Uo.

valójában a „katonarenden” lévők, a „katonák” külön egységes csoportot alkotnak, csak önmagukat tekintve „székelyekének, hiszen szerintük a megőrzött ősi szabad emberi állapot a lényege a „székely”-ségnek. Jellemző, hogy maroszéki jegyzőkönyvekben a primipilusokat és pixidáriusokat együtt „székelyekéként említik, és Benkő Károly kéziratban maradt Marosvásárhely történetében ugyanerről a két rétegről szólva írja azt, hogy 1809-ben a széki tisztségre felbőszült „székelyek” támadásától rettegett a város.

A szabad székelyek gazdasági állapota igen változó, és jóllehet vannak közöttük a telkes jobbágyoknál módosabbak, gyakran találni soraikban elszegényedett, nehezen élő családokat. Olyanokat is, akik büszke „székelyeként „paraszténál kénytelenek szolgálni. Anyagi helyzet és társadalmi, jogi állapot tehát már nem esik egybe. Az, ami a jobbágyot és a szabadot megkülönbözteti egymástól, az az osztályrészükül jutó szabadság vagy függőség különböző mértéke és formája.

A szintén a „faluéhoz tartozó, a társadalmi hierarchia alsó fokán elhelyezkedő jobbágyokról és zsellérekről — a kutatások elmaradott volta miatt — igen keveset tudunk. Helyzetük alapján véve ugyanolyan, mint a többi szolgáló emberé Erdély feudális szerkezetében. A különböző korszakokban, változó módon függőségbe jutó csoportok állapotát tekintve azonban fellelhetők eltérések; és egészében véve is más a helyzetük ott, ahol szabadokkal, illetőleg többé vagy kevésbé népes határőrkatona lakossággal együtt művelik a falu határát.

A többi kisebb-nagyobb társadalmi csoportról most nem kívánunk szólni, legfeljebb azt kell megemlítenünk, hogy a székelyek iparilag gyengén fejlett, városiasodásban lemaradó tájain érthetően éppen a „városi polgárság” kialakulása, növekedése és gyarapodása akadt el.

Udvarhelyszék, Marosszék, Csík-Gyergyó-Kászonszék, Háromszék és Aranyosszék falusias székely világa, az adó-lajstromok alapján összeállított statisztika szerint, az általunk vizsgált korban az alábbi társadalmi rétegekből tevődik össze (itt a családok számát és százalékarányát mutatjuk be):

	1767		1791		1808		1821	
		%		%		%		%
Jobbágy	10 722	28,92	12 145	38,96	13 022	35,22	13 069	34,30
Zsellér	3 655	9,86	4 847	15,55	6 628	17,93	7 228	18,97
Szabad szé- kely	16 565	44,68	9 597	30,79	11 849	32,05	12 366	32,45
Taxás polgár	25	0,07	–	–	153	0,41	327	0,86
Bányász	77	0,21	–	–	127	0,34	429	1,13
Egytelkes ne- mes	3 335	9,00	2 610	8,37	3 052	8,25	3 128	8,21
Birtokos ne- mes	1 072	2,89	–	–	–	–	–	–
Egyéb	1 619	4,37	1 972	6,33	2 144	5,80	1 555	4,08
Összesen	37 070	100,00	31 171	100,00	36 975	100,00	38 102	100,00

Az 1767-es összeírásban megtalálhatók a „possessor”-ok, a birtokos nemesek és azok a szabad székelyek is, akiket a határőrkatonák közé soroztak. A továbbiakban 1791-, 1808-, 1821-ben csonka a társadalmi kép (a határőrök és a possessorok hiányoznak belőle), de így is igen jellegzetes, a szász székekétől vagy a vármegyei erdélyi részekétől elütő, sajátos szerkezetű.

Ugyanakkor az egyes székek társadalmi. összetétele is változó. Mindenekelőtt alapos különbséget jelent az, hogy a határőrkatonaság Háromszéken 93 faluból, Csík-Gyergyó-Kászonszékben 52-ből, Udvarhely széken 9-ből és Aranyosszéken 6-ból ragadta magához a szabad székelyeket. (A katonarendiek természetesen nem szerepelnek a fenti kimutatás 1791-es, 1808-as, 1821-es rovataiban.) Ha külön vesszük szemügyre a hagyományos állapotokat kis eltéréssel

megőrző Udvarhely- és Aranyosszék, valamint Marosszék társadalmi rétegződését (a százalékos arányt tüntetve fel), a következő képet kapjuk:

		Udvarhely- szék	Marosszék	Aranyos- szék
Jobbágy	1791	23,28	24,22	21,15
	1808	21,17	16,51	7,78
	1821	21,98	12,22	4,14
Zsellér	1791	12,80	23,88	21,39
	1808	12,11	31,49	32,99
	1821	7,81	33,36	37,47
Szabad székely	1791	55,60	32,17	16,69
	1808	56,82	33,00	19,00
	1821	63,44	34,65	13,97
Egyházhelyi nemes	1791	5,10	12,31	33,53
	1808	4,86	12,87	33,62
	1821	1,81	15,63	37,18

A négy legnépesebb, a lakosság mintegy 90%-át felölelő társadalmi kategória összehasonlítása mindenekelőtt arról tanúskodik, hogy még a székely székek viszonylatában is óvakodnunk kell az általánosítástól, a sokszínű valóságot egybemosó statisztikai átlagtól. A szabadon, függetlenségben élők arányát tekintve Udvarhelyszék vezet. Ott a szabad székelyek jelentik a legnépesebb társadalmi kategóriát, és kicsiny, csökkenő számú az armalisták rendje. Együttesen (hozzászámítva a bardócszéki katonákat is) az adófizető lakosságnak mintegy kétharmadát teszik ki. A zsellérek aránya itt kisebb, mint a jobbágyoké, és fogyó tendenciát is mutat. Marosszéken nagyjából azonos a szabadok és alávetettek aránya, tehát fele-fele részben vesznek részt a társadalomkép kialakításában. Itt viszont igen-igen sok a zsellér (33,36% 1821-ben, míg Udvarhelyszéken például ugyanakkor csak 7,81%), és számuk növekszik is, majdnem ugyanolyan nagyságrendet érve el, mint az adófizetők társadalmának egyharmadát kitevő szabad

székelyeké. A szolgáló és a szabad emberek viszonya Udvarhelyszéken mintegy egyharmad-kétharmad arányt mutató, tehát itten több a szabadságát őrző család, mint Maroszáéken. Ugyanakkor azonban Aranyosszéekben a hagyományos szabad székely réteg zsugorodott össze, és a lakosság két legjelentősebb társadalmi csoportjává vált a zsellér (1821-ben 37,47%) és az armalista (1821-ben 37,18%).

A székely székek lakosságának társadalmi összetételét nagy vonásaiban jelző számadatok arra utalnak, hogy a feudalizálódás folyamatáig ők sem kerülhették ki. Szívósan őrizte azonban a szabad emberi státusát igen sok székely. (Udvarhelyszéken a lakosságnak mintegy kétharmada. Maros- és Aranyosszéken pedig mintegy fele része.)

Csík-Gyergyó-Kászoszék és Háromszék szabad lakóinak jelentős része, akik a polgári, az ún. provincialista igazgatás adólajstromaiból kimaradtak, a katonai összeírásokban szerepelnek. Ezek lélekszáma a következő módon alakult:

	1803	1810	1830
1. sz. székely gyalogezred	32 763	33 981	39 549
2. sz. székely gyalogezred	28 734	29 864	35 259
Székely huszárezred	19 876	20 442	29 487
	<hr/>	<hr/>	<hr/>
	81 373	84 287	104 295

Az 1810-es — eddig még kiadatlan — összeírás szerint a székely határőrkatona családok száma 11 685. Ennek a számnak a segítségével megkísérelhetjük a teljes székelyföldi kép kialakítását: az előbbieken ismertetett 1808-as adóösszeírás és a fennebb említett, hozzá legközelebb álló 1810-es katonai kimutatás adatainak összesítésével. Természetesen e számok csupán tájékozódásul szolgálhatnak, hiszen egyebet nem is említve — nem azonos esztendőből valók. Nagyon sokat vitatott kérdéstről lévén szó, jobb híján ezzel a lehetőséggel kell élnünk. Tehát a katonai, illetve polgári igazgatás alatt élő székely (adófizető) családok összesített száma és százalékaránya 1810 körül a következőképpen alakult:

[Erdélyi Magyar Adatbank]

Jobbágy	13 022	26,76
Zsellér	6 628	13,62
Szabad székely	23 534	48,37
Taxás polgár	153	0,31
Bányász	127	0,26
Egytelkes nemes	3 052	6,27
Egyéb	2 144	4,41
Összesen	48 660	100,00

Valójában tehát a XIX. század első évtizede végén mintegy 40%-ot tesz ki a Székelyföld jobbágy és zsellér lakossága, míg a szabad székelyek és határőrkatonaik százalékaránya megközelíti az 50%-ot.

Ezek a számok csupán jelzői, mutatószámok a székely társadalmon belül évszázadokon át zajló antifeudális küzdelem végső eredményének. A részátlagok az egyes székekben, láttuk, eléggé nagy eltérést mutatnak, és az öt igazgatási egységen belül bőven találunk olyan tájegységet, völgyet, falucsoportot, amelyben igen megfogyatkozott a szabad ember, míg más falvakban, esetleg falucsoportokban mutatóban is alig akadni jobbágyi függőségben élő székelyre. A székely társadalom szerkezeti elemeinek számbavétele, a számok tanúsága mindenekelőtt erre a változatosságra, sokszínűsége figyelmeztet, és másodsorban arra, hogy az újkori székely falu egységén belül két alaprteg — a jobbágy és zsellér, valamint a szabad székely és határőrkatonája — élt majdnem azonos nagyságrendű társadalmi csoportként egymás mellett.

A társadalmi ellentétekről

A társadalom belső feszítőerőiről, az egymással küzdő vagy szövetező rétegek térben és időben oly változatos kapcsolatairól természetesen nem tudósítanak a statisztikai felmérések. Az ellentétek megnyilvánulási formáiról ez alkalommal más források alapján is keveset szólhatunk, viszont jelezni szeretnők az osztályokat és rétegeket egymásnak feszítő vagy szövetségbe sodró viszonylatok bonyolult szerkezetét és ráirányítani a figyelmet a küzdelemnek egyik eddig elhanyagolt színterére: a faluközösségre.

Induljunk ki abból, hogy a XVIII. században minden erdélyi falu őrizte — alig észlelhetően vagy épebben — a feudalizálódás kezdeti szakaszából eredeztethető paraszti önrendelkezés maradványait. Vagy hogy a valósághoz simulóbbá válják megállapításunk, fogalmazzunk így: a kezdeti autonómia alakult, formálódott állandó és kemény küzdelemben, és ettől a harctól függően csorbult vagy szilárdult a faluközösség paraszti önkormányzata. A székely falvak — miként a szabadparaszti román és szász községek is — teljesebben őrizhették meg vagy alkalmazhatták az új történeti-társadalmi feltételekhez az öngazgatás hagyományait. Ennek okát — egyebek mellett — abban kell látnunk, hogy a földesúri joghatóság az ősi szabadságjogokat elfojtó szövevényként nehezen nőhet rá olyan falvakra, amelyekben fegyveres szabad nép is él; olyan, amely ha időlegesen fejet is hajt a földesúri erőfölény előtt, szívósan újrakezdi a harcot, mihelyt a változott helyzet az összecsapásra új lehetőséget kínál. A faluközösségben Marx és Engels a népi szabadság egyetlen megmaradt tűzhelyét köszöntötték, és úgy vélték, hogy az egészen a legújabb korig élt és fegyver volt az elnyomottak kezében.

A faluközösség, vagy ahogyan még nevezték, a „community” valóban olyan intézménye volt a székelységnek is, amely az életnek keretet nyújtott, a gazdálkodásnak, az igazgatásnak szervezett formákat biztosított, a falu lakóit egybefogta és képviselte más társadalmi alakulatokkal, főleg pedig a felsőbb hatóságokkal szemben. A feudalizmus bomlási szakaszában — a XVIII. század végén és a XIX. század elején — a székelyföldi birtokos nemes urak, az armalisták, a primipilusok és pixidáriusok, másutt a határőrkatona, valamint a jobbágyok és zsellérek ebben a keretben rendezhették el a mindennapok megoldásra váró kérdéseit; ugyanakkor pedig e látszólagos béke-szigeteken erőiket is összemérhették, nemcsak fórumként, hanem arénaként is használva ősi intézményüket.

A faluközösségben tehát a belső összetartó erők együtt jelentkeznek az egymásnak feszítő erőkkel. A community legfőbb szerve a falugyűlés. Nos, a falugyűléseken hozott határozatok látszólag az egység és az egyetértés bizonyítékai, hiszen a „deliberátumok”, a határozatok, az ítéletek már az eredményt, a megegyezést tükrözik, és legfeljebb

csak jelzik a mélyben folyó küzdelmet. Az tehát, aki a faluközösséggel foglalkozik, falujegyzőkönyveket, falutörvényeket elemezve könnyen eshetik áldozatul látszatoknak. A nemzetközi irodalom bőven példázza ezt, és igen sok az olyan történeti rajz, amely csak a felszín idilli összeforrottságát ábrázolja, azt, ami elfedi a „közösség” harcokkal teli arculatát. A székely falujegyzőkönyvekben és más írásos emlékekben gyakran olvashatjuk, hogy a „falu” a „possessor” urakkal egyetértésben hozott határozatot. Arra már eleve gyanakodhatunk, hogy a „falu”, a szabadok és jobbágyok közössége, szívesen oldana meg kérdéseket az uralkodó osztály — a birtokosok, a nemesek — kizárásával. Valóban, a széki statútumokban számtalanszor óva intik őket, de meg is fenyegetik, hogy a possessor urak „híre nélkül és akaratja ellen” ne hozzanak határozatokat. Az egyetértés tehát jelenthetett valóságos nézetegységet, amikor a döntés a társadalmi rétegek mindenkét jól szolgálta: de leplezhette azt, hogy a földesúri hatalom kényszerítette rá akaratát a közösségre, vagy azt, hogy a harcba belefáradt vagy csatát veszített possessorátus igazodott kénytelen-kelletlen a szabad székelyek, a „falu” célrendjéhez.

Vegyük szemügyre azt is, hogy milyen külső erőkre támaszkodhattak a szemben álló felek? Marosszék és Aranyosszék, valamint Udvarhelyszék falvaiban (Bardóc fiúszék kivételével) a felsőbb igazgatási és jogügyi fórumok, elsősorban a szék, természetesen a possessorok hadrendjét támogatták, erősítették. Ott, ahol a határőrség bevezetésével a lakosság jelentős része katonai funkciót is töltött be, a külső és felettes erőtényezőkkel való kapcsolatrendszer még bonyolultabbá vált. (Miután a közölt faluközösségi határozatok éppen erről a területről, *a határőrvidékről* valók, a továbbiakban *ezt az utóbbi, összetettebb problémákat felvető társadalmat vesszük szemügyre*).

A sajátos helyzetet az is eléggé érzékelteti, hogy Háromszék, Csík-Gyergyó-Kászonszék és Bardóc fiúszék falvaiban kettős igazgatás dívott: a megyeihez hasonló széki vezetés, az ún. provincialista, és a határőrkatonai parancsnokságé. Ez a forma a community fölé két urat állított, mégpedig olyanokat, akik egymásmellettiségben, mellérendeltségben kormányoztak, — de mégsem társultan, ha-

nem egymásnak feszülően. Az 1764-es határőri rendtartás kimondja, hogy a katonarendi székelyek „sem fő-, sem viceszék tisztjeinek privative semmit is adni nem tartoznak, sőt inkább azoknak minden szorongatásai és kívánságai ellen mindenkor megoltalmaztatnak és bizonyosokká tételnek. Ellenben pedig az egész szélybéli katonák s mind fő-, mind altiszteik őrizkedjenek... az említett székek tisztjeit legkisebben is bántani, szemre való hányással, igazságtalansággal, avagy becstelenséggel őket illetni.”⁷ Jóllehet arra is intik a határőríző székelyeket: becsüljék meg a széki tiszteket, nem nehéz a sorok között felfedni a bátorítást, hogy összetűzés, baj esetén „megoltalmaztatnak”.

A falu jegyzőkönyvekben — így az árkosi, zaláni, étfalvi vagy a csikjenőfalvi, szárhegyi, csiktaplocai protokollumban — vagy a kiadott rendeletekről gyakran külön vezetett, ún. parancsolatok könyvében több ízben is előfordulnak utalások arra, hogy az intézkedést a széki fő-, vagy viceszékkel „egyetértésben” hozták a határőrkatona parancsnokság helyi vezetői. Az együttműködésre való készség gyakori hangoztatása szintén olyan valóságot tár fel, amelyben ritka az egyetértés, gyakori az ellentét.

Az összeütközések kiküszöbölését szolgálta volna például az a határőrség szervezése után meghonosított gyakorlat, hogy mind a katonák, mind a többi társadalmi csoportokhoz tartozók az ún. vegyes perek törvényszékén keressék igazukat. Ennek a fórumnak azonban katona volt az elnöke, és a döntés aligha lehet kétséges, ha tekintetbe vesszük, hogy három polgári ülnökkel szemben négy katona vett részt a határozathozatalban. Igaz, csak 1773-ig maradt fenn ez az intézmény. Ezután a személyi vonatkozású perek katonai, a vagyoniak széki joghatóság elé kerültek; de még évek múltán is sok volt a panasz, hogy a katonaság a vitás ügyeket „személyesek”-nek minősítette és mindenbe — különösen vagyoni ügyekbe — beleavatkozóan gátolta a széki bíróságokat az ítéletvégrehajtásban.

Háromszéken 1780 májusában két rendeletet jegyezhetnek be a nótáriusok a falujegyzőkönyvbe. Az egyikben a „nemes Regiment”-től érkezik parancsolat, miszerint ezután

---

⁷ Szádeczly Lajos, *A székely határőrség szervezése 1762–64-ben*. Bp., 1908, 593.

minden hónap első napján Kézdivásárhelyen „civilis törvény”-t tartanak, ahol a határőröknek örökségi és minden más dolgaikban igazságot szolgáltatnak. A parancs szerint „a nemes urak és jobbágyok” szintén e fórumon indíthatnak pert a katonák ellen. Az ezred pedig eligazítja, felvilágosítja a határőröket, ha nem tudják, vitás ügyeikkel hova forduljanak, de „arestomba” is küldi azt, aki a régi módon a Continua Tábla eleibe viszi perét. Ugyanakkor közli ugyanazokkal a falvakkal a széki tisztség is, hogy ez „a csupán katonatiszt urakból” álló fórum törvénytelen, és megfenyegeti a székelyeket: ki-ki magára vessen, ha nem a Táblára viszi ügyét.

1788-ban a szemerjai jobbágyok már a „nemes háromszéki szüntelen folyó vármegye Törvényes Táblájánál” indítanak pert a katonák ellen, erdőbeli részesedés dolgában. Jellemző — ezért idézzük ezt az esetet —, hogy Demeter János gyalogkatona ilyen feleletet adott az ellenük indított keresetről hallván: „Másuttal(!) is volt ilyen színű dolog és lejött az Oberstlájtnánt eleibe és ott megállott.”⁸ Biznak tehát a székkal szemben állani akaró és tudó tisztjeikben.

A határőrség vezetősége és a széki, a provincialista igazgatás viszonyára jellemző az a Csíkszenttamáson 1790 augusztusában keltezett parancs is, amelyben közük, hogy „senki katona személy, akár lovas, akár gyalog legyen, ha valami provincialistával contraversiója vagyon, az ők törvényszékekre elé ne álljon, míglen az önagsága vagy az Divisions Commendáns úr parancsolatját nem lássák” — és talán még többet mondó ez az árulkodásra felbuzdító parancsolat: „az inspectorokra, ductorokra legfőképpen bizatik, hogy minden faluban jól vigyázzanak és ráügyeljenek, hogy a nemes emberek és jobbágyok edgyütt mit beszélnek, és ha valahol valaki valamit észrevenné, a nemes Commandónak szorgalmatosan bejelentsék”⁹. Csíkszeredából pedig az a rendelkezés érkezik a falvakba, hogy senki (katonarendi) a királybíró parancsára meg ne jelenjen, hanem ha valami írásos parancsolatját látják a királybírónak, azonnal küldjék a „városba” felettesük kezéhez. A

⁸ Cs. Bogáts Dénes, *Szemerja község és ref. egyházának története*. Sep-szentgyörgy, 1943, 74.

⁹ Itt jelezzük, hogy a falujegyzőkönyvekből, falutörvényekből sbt. vett szó szerinti idézetek forrását külön nem tüntetjük fel a lap alján.

határőrkatonák vezetői tehát maguknak követelték a falu feletti rendelkezést, és a katona falusbírák útján a lehetőségekhez mérten gyakorolták is.

A katonatisztek „önkénye és hatalmaskodása” ellen a székgyűlésen, a főkormányszék előtt, de még az országgyűlésen is keserű panaszok hangzottak el. Amikor II. József császár a hagyományos közigazgatási kereteket felborogatta, az „idegen tisztek” a vegyes (katona-polgári) összetételű falvakat homogén, csak határőrök lakta területekké kívánták változtatni. Ezt erőszakos birtokcserével, „separatio”-val óhajtották elérni, aminek eredménye a birtokosok szerint: „a fegyvert nem viselő primori rendnek a maga ősi honából való kinyomása lenne”¹⁰.

A székelyföldi polgári és katonai hatóságok vetélkedésén eléggé hosszú időn át az sem változtatott sokat, hogy elsőként egyes „honi” főnemesek, majd köznemesek fiai is katonai pályára léptek, és a „szélybéli” katonaságnál szolgálták a császárt.

A faluközösség feletti hatalmi szervek, intézmények, amelyek jelentős szerepet játszottak a társadalmi csoportok erőviszonyainak alakulásában, nem voltak tehát egységesek. A szék a possessorátus, a General Comandó helyi szervei pedig a határőrkatonák érdekeit védelmezte. A birodalmi kormányzat szándékait híven képviselő hadi vezetés ily módon is megzabolázni, háttérbe szorítani, valójában tehát ellabancosítani kívánta a rendi vezető réteget. Ebben a törekvésben, az ezt szolgáló folyamatban jelölnek ki tennivalókat a szabad székely katonáknak. Azoknak, akik sohasem feledhető sérelemként őrzik annak tudatát, hogy „primorok”, királybírók is „árulóként” segítették a Habsburgokat abban, hogy a fegyvert a vállukra tegyék, akik soha belenyugodni nem tudnak abba, hogy katonaként kell szolgálniuk, parasztként adózniuk, holott a velük egyívású, egyként csupáncsak székely „nemesek” mindebből kihúzzák magukat.

Ujfalvy Sándor a köztudatban élő vélekedést örökíti meg emlékiratában, amikor azt jegyzi fel, hogy a székelység „egyosztályos egységes népből” három részre: nemesség (primorok), katonák (lovások és gyalogosok, vagy primi-

---

¹⁰ Szádeczky, *A székely nemzet története és alkotmánya*. 352.

pilusok és pixidariusok), valamint jobbágyok osztályára tagozódott. Majd így folytatja: „E három osztály apáról fiúra szállítá az egymás elleni gyűlöletet. Nem csoda! mert ily vérarulás testvér testvér ellen még soha el nem követtetett. A primorok már most valódi zsarnok göggel tekintenek a rabigába görbesztett katonaságra, melyet azonfelül még vagyonából is kifosztani törekedett. E végre szövetkeztek jobbágyaikkal... A primorok micsoda foglalásokat tettek mezőkben s főleg közhavasokban, mellőzöm. De hangosan szólnak a tények... Csuda-e hát, hogy ezen osztály a primorokra, ősei szabadsága s drága vérével szerzett vagyona megrablójára és folytonos üldözőjére gyűlölettel, sőt véres bosszúval tekintett?”¹¹

A felső réteg, a „possessorii”, a „nemesi” és a közép-réteg, a határőrkatona viszonyában fedhetjük fel tehát az első nagy ellentétgócot. Ezzel együtt említhető a jobbágy—földesúr alapvető ellentéte; az alávetett, a szolgáló embereknek az uraikkal vívott harca, amely a székely székekben is döntő súlyú. Az alsó és felső réteg viszonyára az jellemző, hogy a főkormányshékekhez és más fórumokhoz bőven érkeznek a jobbágyi kérvények, panaszlevelek, folynak a pereskedések úrbéresek és nemesek között, sor kerül robotmegtagadásra és egyéni bosszúra, megtörténik, hogy lángot vetnek földesúri csűrök, asztagok, vagy életével fizet „keménységéért” a sepsiszéki Zalán községbeli jobbágytartó úr.

Szélesebb körű lázadáshullám 1785-ben volt várható. Ekkor II. József úrbéri rendelete nyomán boly dúlt fel a székely székek lakossága. Az 1790—91-es országgyűlésen már meg kellett tárgyalniok az udvarhelyszéki jobbágyok ügyét, akik szabadságot és örökséget, földet követeltek. 1802-ben, majd 1819—20-ban (a Cziráky-összeírás idején) szintén általános jobbágyi megmozdulásoktól retteghetett a birtokosság.

Ebben az úri rend ellen időnként hevesen fellobbanó gyűlöletben egymásra találhatott, egycélúvá válhatott a jobbágy és a katona. A felső réteg ellen egyaránt küzdő közép- és alsó réteg szövetségéről, közös arcvonaláról is

---

¹¹ *Mezőkövesdi Ujfalvy Sándor emlékiratai* (Gyalul Farkas kiad.), Kvár, 1941, 315.

szólanunk kell tehát. A műveltebb, tájékozottabb, fegyvert viselő és a katonai parancsnokság támogatására is joggal számítható szabadokra mint szövetségesekre a jobbágyrendieknek is érdemes volt támaszkodniuk. Nemegetszer, így 1785-ben is a határőrök között támadtak jobbágyláztók s olyanok, akik az úrbérest szökésében segítették vagy a földesúri szolgálattól kívánták eltántorítani. A nemesi adómentesség eltörlésének pedig mindenkoron lelkes támogatói voltak a határőrök. 1791-ben az országgyűlésen határozzák el: „...a királyi Commissarius úr... megkéréttetnék oly rendelkezéseknek tétele végett, hogy a szélybéli katonaság magát a provincialisták dolgaiba teljességgel ne elegyítse, annál is inkább valamely legkisebb lázasztásában is a parasztságnak földesurak ellen magát belé avatni ne merészelje...”¹²

Az alsó és a középső réteg együttes antifeudális harcát azonban több tényező is befolyásolja. Gondoljunk csak arra, hogy a társadalmi csoportok jogi helyzete nem azonos a gazdaságival. Ismeretes, hogy bőven találhatunk olyan határőrkatona családot, amelynek tagjai szolgának, szolgálónak állanak, és nemcsak birtokos urak „udvarába” szegődnek el, hanem módos jobbágy-, zsellérfamíliákhoz is. Igaz, vannak jobbágytartó, telkükre zsellért ültető határőrök. Megtörténik azonban az is, hogy a hadparancsnokságnak kell megtiltania azt, hogy a császár rátarti, de kevésföldű és az éhezéstől menekedni akaró székely katonái ne kérjenek zsellérmódra, szolgáltatások ellenében földet a possessor uraktól.

A „székely” elnevezés azonban, mint láttuk, mégis csak a katonát illeti meg, a jobbágy és zsellér neve pedig „paraszt”. A templomban is külön padokban ülnek, más színeket viselnek az öltözködésükön, és más jelek is utalnak arra, hogy mindinkább növekszenek a válaszfalak a társadalmilag egyre inkább elkülönülő két kategória között. Az alsó és a középső réteg között feszültséget teremtett az is, hogy az utóbbiak megkísérelték — és nem is eredmény nélkül —, hogy a faluközösség feletti uralmat meg-

---

¹² Az erdélyi három nemzetekből álló rendeknek 790-dik esztendőben... tartott közönséges gyűléseikben lett végezéseknek és foglalatosságoknak jegyző könyve, Kvár, 1832, 125.

szerezzék. Igaz az, hogy a határőrkatona szabad emberi státusa jussán, régi hagyományok alapján több fűvet, fát kapott a közösből, mint a jobbágy; valamint az is, hogy a közerdők, közlegelők egésze feletti rendelkezést is kezdték kisajátítani, „keblileg” intézni az ügyeket a földesurak és jobbágyaik kizárásával. Szárhegyen például 1817-ben így árverezik el a „havasok” hasznát, a provincialisták híre nélkül. A királybírónak és az ezredparancsnoknak kell „egyetértenie” ahhoz, hogy az igazságon esett csorbát kiköszörülhessék. Tagadhatatlan azonban az is, hogy a földesurak szintén igyekeztek „foglalásokat tenni” és a falu közös vagyona terhére jobbágyokat telepíteni a községekbe, szaporítva az osztozkodó társakat, ami ellen joggal zúdultak fel a katonarendiek.

Ilyen körülmények között fedezi fel a felső réteg a határőrök elleni lehetséges szövetségesként a birtokain élő jobbágy-zsellér népet, és kísérli meg őket — lehetőségek megnyíltával — harcra mozgósítani. A possessori érdeket szolgálják tehát azok a viták, pereskedések, verekedések, amelyekben a földesurak nemcsak segítséget nyújtanak úrbéreseiknek, hanem, mint ahogyan Oltszemen történt, a falu jobbágyait és az udvari cselédséget felfegyverzetten uszítják rá a szomszédos falvak határőr lakóira. Ha tehát a faluközösség keretein belül a felső réteg ellen külön-külön és együtt is harcol a középső és az alsó réteg, arra szintén sor kerülhet, hogy az alsót, a jobbágyot, a maga szövetségi rendjébe vonja a felső, a possessorok társadalmi csoportja.

Az osztályok, rétegek arcvonalainak kuszáltságát teljesebbé teszi az a körülmény, hogy a nagyobb és kisebb birtokosok között szintén sor kerül összecsapásokra, főként közföldek, földesúri haszonvételek kihasználása miatt. Az sem érdektelen, hogy 1791-ben az országgyűlésen az udvarhelyszéki „armalista és egyházhelyi nemesség” összegyűlékezéseiről, veszedelmes tanácskozásairól esik szó.

Van egy másik küzdőtéren kialakult hadrend is, amelyben a középső réteg a felsővel nem ellenfélként áll szemben, hanem szövetségesként formál közös arcvonalat a központi hatalom, a Habsburgok ellen. Bécs uralma megszilárdítása érdekében mindkettőnek számít az erejére. Abszolutizmusa, társadalom- és gazdaságpolitikája viszont általában olyan természetű, hogy mind a nemesség, mind a

katonaság soraiban bőven halmozódik fel sérelem, sőt a Habsburg-hatalom ellen irányuló gyűlölet is. A szűkebb Székelyföldön, a határőrvidéken maradvák: a fegyverforgató szabad székelyek életét igen megnehezítette rájuk kényszerített katonai szolgálat. Ez a társadalmi csoport az új életforma szorításában mindinkább lázadózóvá vált. Több kortárs, sok-sok panaszlevél jellemzi úgy a sorsukat, mint jobbágyénál jóval terhesebbet. A szolgálat elviselését még az is megnehezítette, hogy emlékeztek: mindezt erőszakkal, megfélemlítéssel kényszerítették rájuk; és gyötrődtek az igazságtalanság miatt: miért kell csak nekik áldozniuk vérrel is, pénzzel is, miközben ősi szabadságjogaik hosszú sorától fosztják meg őket. A birodalom szorítását, idegen-ségét érezték, tudatában voltak helyzetüknek, amelyet Kriza János költeményében így mond el:

Némán nézi a vén székely,
Onokája mint halad el.
Veszni a német császáráért,
S nem a székely szabadságért.¹³

A katonáskodó székely szabadokra ránehezedő idegen uralom — miután a possessorátussal való viszonylatában helyzete szilárdabbá vált — elsősorbeli ellentétforrássá lépett elő. Ezt az állapotot ismerte meg 1848 előtt Ujfalvy Sándor, és jegyezhetette fel a következő szavakat: „Több katona embertől hallám: hogy a primorok vérárulóink s még most is vesztünkre törnek, de velük csak el tudnánk bánni, hanem a német a saskeselyű, mely éppen szívünket marcangolja. Akármi más rosszat mérne Isten mireánk, csak a némettől szabadítana meg.”¹⁴

Miután a felső, a possessorori réteg szintén menekedni vágyik a rátelepedett, többségében idegen és gyakran hatalmaskodó tisztikartól, valamint a felfegyverzett szabadok intézményétől, tehát attól az előbbieken már vázolt szövetségi lehetőségtől, amelyben jobbágy, határőrkatona és „német” tiszt foghat össze ellene — követeli a „törvénytelenül” bevezetett határőrség megszüntetését.

---

¹³ Antal Árpád, *Kriza János költészete. Kriza János* (Antal Árpád, Faragó József, Szabó T. Attila három tanulmánya), Kvár, 1971, 40.

¹⁴ Ujfalvy Sándor, *i.m.* 318.

Ez a Béccsel szemben lázadó kívánság a katonáékéval megegyező, és alkalmas arra, hogy a faluközösség keretein belül — főleg gazdasági érdekelletetek miatt — egymásnak feszülő felső és középső réteget szövetségessé tegye, és a mindkettejük felett uralkodó Habsburg-hatalom ellen fordítsa.

Az ebben az egycélúságban találkoznak és egy táborba sodródottak számára a harc színteréül a székgyűlés kínálkozott. Ezen az igazgatási, de politikai ügyeket is vitató fórumon ugyanis a katonarendiek szintén részt vehettek, és véleményüket elmondhatták. Jogukat a székgyűlésen való részvételhez megőrizték, jóllehet az ezredek tisztekkel akarták képviseltetni magukat, hogy ezáltal elzárják alárendeltjeiket a szabadon szólás fórumától, és jelenlétükkel megfélemlítsék a szék közgyűlésén résztvevőket. Ezen a helyzeten elgondolkodva, a határőrelet „kétlakóságának e tusáját” szemlélve írja Teleki Domokos: „A határőrség leginkább leigázott állapotjában is megtörténhetett, meg is történt azon sajátságos tünemény, hogy az a határőr, ki ma szigorú katonai szolgálatát teljesítette, holnap mint kiváltságos állampolgár szónokolt a törvényhatósági gyűlésen; megtörtént, hogy míg a határőrség egy része szigorú katonai fegyelem alatt ontotta véréát a küllellenség ellen, addig a másik bent a hazában a törvényhatósági közgyűlésen élesen kelt ki a határőrrendszer kihágásai, sőt maga az egész rendszer ellen; s ha ezt határőrök kevésbé tették, megtették helyettök az ő jelenlétökben és helyeslésökkel rokonaik, barátaik és nem katonai polgártársaik.”¹⁵

Az a még rangosabb közéleti fórum, ahol a határőri intézmény vezetőinek a túlkapásai vagy az egész intézmény ellen harc folyhatott, az országgyűlés volt. Az ún. „alkotmányos” időszakot ígérő kolozsvári 1790—91-es diétán a székely követek legfőbb sérelmei sorában ott található a szabadokra nehezedő adófizetés (1802-ben reformálják meg) és a katonai szolgálat. Az 1792. esztendőben szintén azt követelik, hogy a székely primipilus és pixidarius az adó alól mentes legyen és a katonáskodás „törvényes lábra állíttassék” vissza. Születik is egy törvénycikk, amit azonban nem szentesítenek. Ez a fő kérdések egyike 1794—

---

¹⁵ *A székely határőrség története*, Bp., 1877, 204.

95-ben is, amikor a határőrség felszámolására reformtervezet is készül. Válaszként a székely ezredek „idegen” tisztjei támadnak rá a katonákra és a széki tisztségre. Az előbbieket vasra veréssel, bebörtönzéssel kényszerítik arra, hogy aláírják azt a nyilatkozatot, amely elégedettségüket volt hivatott bizonygatni. Csík-Gyergyó-Kászonszék emiatt gyűlést hív egybe, és tiltakozó feliratot fogalmaz, amelynek aláírói között katonarendi székelyek is vannak. Őket tisztjeik bebörtönzik, a székek pedig el kell viselnie a kemény hangú dorgálást, amiért „katonai jurisdictiót illető dolgokba” avatkozott.

A székely határőrség rendszere elleni küzdelem a reformkori országgyűléseken ismét fellángol. Születik is felirat, amely — az úrbérrendezés kérdéséhez hasonlóan — hosszas procedúra tárgyaként 1848-ig foglalkoztatja az akkor már konzervatív és szabadelvű táborba külön tömörülő és egymással harcban álló rendeket, valamint a bécsi udvart.

Az, ami az idő múltával új vonás a szembenállások és szövetségek egymást is metsző erővonal-szövevényében, az a határőrkatonaság soraiban is jelentkező fokozódó öntudatosodás, a kor eszmeáramlataival való ismerkedés, a politikai érettség fokának emelkedése. Jellemző, hogy a 40-es évek elején nemcsak városokban, hanem falvakban is születnek olvasókörök. A kézdivásárhelyi és csíkszeredai katonai iskolák önképző társulatában pedig székely fiatalok álmodnak népüknek szabad jövődőt. Ahogyan Kővári László írja: „...a csíki székely katonaság kadétai és őrmesterei ez időben társulatot alapítottak, melynek célja volt magokat odaképezni, hogy mint polgár katonák a politikában részt vegyenek, szabadelvű követ küldésére munkáljanak...”¹⁶ Végül a konzervatív osztrák tiszti körök felbolydulása nyomán tartóztatnak le sokakat közülük, és szembe kell nézniük a hadbíróssággal, holott céljuk csupán: „az önművelés volt, a hazaszeretet; a nemzeti érzést s a magasabb kötelességérzetet akarták szíveikben ápolni s a rájuk bízott katonák lelkébe oltani”¹⁷. Ezeknek

¹⁶ Erdély történelme, VI., 1866, 218.

¹⁷ Eröss József, *A székelyek története*. Kézdivásárhely, 1913, 143.

a fiataloknak egyike volt Gál Sándor, az 1848-as forradalom legendás hírűvé vált tábornoka is.

A döntő jelentőségű fordulat mind a székgyűléseken, mind az országgyűléseken is ilyen vonatkozásokban, a politikai öntudatra ébredés síkján figyelhető meg. Ez pedig nemcsak a határország ellen, a bécsi udvar gazdaság- és társadalompolitikája ellen lázítja a radikális ellenzéki fiatalokat, a szabadelvűek képviselőit, hanem a feudális szerkezet, a fennálló társadalmi rend ellen is. Felvetődik tehát az úrbérrendezés vagy a jobbágyi rendszer megszüntetésének kérdése, a múltbeli székely sajátos birtokviszonyok ürügyén a haladás útjában álló possessorokkal szemben már kirajzolódik az ellenállók tábora. Felsorakozik azoknak a szabadelvűeknek a hadrendje, akik most már jövődőbe tekinteni tudóan nemcsak a felső réteg valóságos érdekeit látják és nem csupán a középső réteg katonai szolgálatát kívánják megszüntetni, hanem az alsók, a székelyföldi jobbágyok és zsellérek felszabadítását is követelik.

A székely társadalom egymásnak feszülő belső erőit ábrázolni, a bonyolult szövevény szárait felfejteni nem könnyű feladat. Főként nem az napjainkban, amikor a tényeket feltáró, a népi társadalom mélyére hatoló kutatásnak még csak az elején vagyunk. Mégis ebben a szükség parancsolta kísérleti jellegű vázlatban (munkahipotézisnek már nem is mernők nevezni) nem csupán a kuszait erővonalakkal tarkázott társadalmi kép bomlik ki, hanem megmutatkozik az a szociális feszültség is, amely éppen a haladás érdekében nagyszerű lehetőségként kínálja a forradalmi változásokra vágyakozó k szövetségét. Azt, ami 1848—49-ben valósult meg és új korszakot nyitott a faluközösség történetében is, a számára széthullást hozó, de a fejlődést szolgáló új polgári társadalmi szerkezetben.

Szokás és rendelet. Kööttség és alávetettség

A faluközösség a szokások világa. Az önrendelkezést, a szabadságot a hagyományokhoz való hűséggel is lehetett védelmezni, és ezért szentesített régisége sok társadalmi szabályt, válott öriznivalóvá az, ami ősi.

A feudális állam — és másodsorban erre kell a figyelmet felhívunk — területi igazgatási egységek laza halmaza volt, és így teret nyitott a szokásjog szélesebb körű érvényesülésének, a státútum-alkotásnak. A státútumok, a helyhatósági jogszabályok, határozatok azokon a területeken voltak irányelvek, amelyeket az állami, a központi rendelkezések érintetlenül, szabályozatlanul hagytak. Ahová pedig sem az állam, sem a szék „törvénye” be nem hatolt, ottan azok teremtettek szabályokat, akiknek a munkája és mindennapos emberi kapcsolatrendszere sínylette meg a rendezetlenséget, a törvénytőlküliséget. Valójában tehát a faluközösségek tagjai. Természetesen elsősorban ott, ahol a viszonylagos önrendelkezés jogát úgy-ahogy megőrizhették.

A feudális világban talán azért is ragaszkodott annyira a falu lakója a szokásokhoz, mert a maga szabta rendhez, az ősök alkotta és a fiak javította szabályokhoz való igazodás jóérzésével élő ember — mostohább történeti-társadalmi feltételek közepette is — birtokosa lehetett valami többletnek, ami az életet elviselhetőbbé tette.

A székely faluközösség szokásrendjéről hírt adó források közül a legjelentősebb a falutörvény és a falujegyzőkönyv. Az előbbi az írásba foglalt szokás, a leírt szóba rögzített gyakorlat, a hosszú időn át csiszolódott és nemzedékről nemzedékre átörökítődött normarendszer kodifikálása; időnként bővülve, frissülve az életrendező elvek gyűjteményébe beiktatott új szabályokkal. Az utóbbi pedig az élet, a gyakorlat rögzítése. A „protokollum” tehát arról beszél: miként érvényesültek a valóságban ezek a falutörvényekben egybefogott normák, de bő áradással sodorja azt is, ami az említett rendtartásokba már be sem fért. Ugyanakkor felvillantja mindazt, amit már nem ősi, önrendelkezési hagyományok tanítása szerint rendez el a falu, hanem országos vagy széki törvényeknek és rendeleteknek engedelmessé.

Az a világ tehát, amelyet a XVIII. század végén, a XIX. század első felében tükröznek a falujegyzőkönyvek, a korábbi századok népi életrendjének felbecsülhetetlen értékű emléke. Emellett azonban igen sok az új elem, és éppen ebben az időszakban rendkívül megsaporodnak a központi kormánysszervek rendelkezései. Világosan kell lát-

nunk: ekkor már heves harcban áll a szokás a rendelettel. A Habsburg-hatalom említett korszerűsítő és központosító törekvése, az alattvalókból egységes birodalmat gyúrni akaró lázas cselekvőkészsége a rendeletek útján ugyanis az életnek olyan szűz területeire is behatolt, amelyeken eddig csak falutörvények, ősi szokások virágoztak szabadon. A behatolás valójában áradattal felért. A császári udvar, a gubernium, a szék, a határőrkatonaszág különböző felső és alsó parancsnokságai részéről kibocsátott rendelkezések sokasága öntötte el a falut. Valójában az történt, hogy a felvilágosult abszolútizmus nevelő szándéka, egységesítő buzgalma csapott össze az önrendelkezéssel, az autonómiákban kiépült szokásjogi renddel, és így a faluközösségek önszabályozó hagyományos rendjével is. (Természetesen azzal, ami a feudalizálódás folyamán még megmaradt, hiszen az előző századokban e földesurak harcoltak — sok vonatkozásban sikerrel — a paraszti közösség, intézmények feletti uralom megszerzéséért, sorvasztva a falusi önkormányzatot.)

A tájékozódás, a vizsgálódás kezdetén nem volna hitele annak, ha kijelentenék, hogy ebben a küzdelemben a szokás vagy a rendelet, a hagyományos helyi vagy a korszerű központosító hatalom diadalmaskodott. Feltételezés megfogalmazásához azonban jogunk és kedvünk is van. Már most, a kutatás küszöbén úgy érezzük ugyanis, hogy az ütközés ekkor még nem vezethetett egyik vagy másik fél végleges győzelméhez. Ahhoz, hogy a rációba vetett hittel igazgatók és rendelkezők felülkerekedjenek, arra lett volna szükség, hogy valaminő erő újítsa meg, gyökeresen változtassa meg a társadalmi-gazdasági szerkezetet. Nos, láttuk az előzőkben azt, hogy a Habsburg-hatalom nem vállalkozott az alapok szétzúzására, hanem — az adott rendszeren belüli lehetőségeket keresve — csak átrendező szerepre. Ez az irányzat mutatkozott meg új intézményt, például határőrvidéket teremtő gyakorlatában, de abban is, ahogyan az ősi módra szervezett faluközösséget átvette és felhasználta; hiszen az — kellő módon rendszabályozva — az adószedés, a katonáskodás, a közmunkák és más szolgáltatások megszervezésére megfelelőnek bizonyult. Azonban éppen azáltal, hogy a célrendjét szolgáló szerepkörbe szorította: lényegében támadta meg, hiszen

önrendelkezési jogkörét csorbította. Ebben az autonómiát sorvasztó folyamatban a bécsi udvart már megelőzte a szék, és az 1848-as forradalom előtti évszázadban tovább folytatták ezen a téren is a vetélkedést.

A jövődöbéli kutatásoknak éppen ezt, a társadalmi szerkezet norma-világában sűrűsödő feszültséget, a törvény és rendelet, valamint a szokásjog szimbiózisában ellentmondóan működő, egymással harcban álló irányzatokat kell felfednie. Addig is említsük meg azt, ami már most megállapítható: a szokásjogi rend szívós védekezését az addig példátlan mértékű állami beavatkozási készséggel és az élet magánszektoraiba is betörő igényével szemben, valamint a szabadság és önrendelkezés térvesztését, az alávetettséget, a függőség megnövekedését a székely társadalom egészének viszonylatában.

Az utóbbi kérdéskörre térve át, előre kell bocsátanunk, hogy továbbra is a határőrvidék lakosságát tárgyaljuk első helyen, és a katonasorsból megismert példákkal kísérjük meg az életformaváltozás érzékeltetését. A jobbágyi, zselléri függő helyzet ugyanis általában ismertebb, és még ennél is lényegesebb az, hogy a hagyományost, ami „fegyver az elnyomottak kezében”, azt a legnagyobb sikerrel a szabad székelyek, a határörkatonák védelmezheték. Érthető tehát, hogy szükségesnek érezzük jelezni az 1764-es sorsfordulat következményeit.

1779-ben vagyunk, a bajor örökösödési háború időszakában, helyesebben néhány héttel a tescheni béke megkötése előtt és mintegy tizenöt évvel a madéfalvi vérengzés után. Az 1779-es év márciusának első napjaiban útnak indították a háromszéki határőrezredeket. Egyelőre Marosvásárhelyt jelölték ki úticélként, ott azonban az a hír terjedt el a katonák között, hogy a lengyelek féken tartására, „külhonba” akarják vinni őket. (Ne feledjük: vérbe ivódott ősi privilégiumuk szerint: a szülőföld határain túl csak hozzájárulásával vihető ki a székely katona.) A hópénz, a zsold visszatartása, a rossz bánásmód, a lerongyolódottság amúgy is elkeseredést váltott ki soraikban. Megtagadták tehát az engedelmisséget, és Marosvásárhelyről visszafordultak. Az ítélet véres megtorlást írt elő, amit 1779. november 16-án Kézdivásárhelyen hajtottak végre: „Kettő felakasztassék”, kettőnek „fejek vétessék”, s amel-

lett „a jobb kezek ... elvágattassanak, és azután a fejek az elvágott kezekkel együtt kerékre tétessenek”. Ismét ketten: „meglövdöztessenek”. Emellett pedig tizenhétnek sorsa tízszer a vesszőfutas végigszenvedése. Az elitáltak vagyonát is elkobozták. A kisebb „pártütők” közül tizenötnek hatszor kellett háromszáz katona pálcázását elviselnie, végül 212-nek a büntetése: „50 pálca kemény ütésekkel veretessenek meg”.

A hatalomnak ez a példát statuáló vérengző tobzódása még megkövetelne néhány szót, a mi számunkra azonban ez alkalommal csak az a fontos, hogy felvillantsuk: miként is szorították feltétlen engedelmességre a szabadokból határőrökké vált székelyeket. A verés, a botozás, a pálcázás annyira jellemzi állapotukat, hogy még a következő sorok idézését sem tartjuk feleslegesnek. Eröss József kis könyvében olvashatjuk: „...az idegen tiszték pedig, mint azt egy volt katona feljegyzi, a legvadabb kegyetlenséget követték el a legénységen. Csekély kihágásért — folytatja tovább az egykorú — bankherauszt kiáltottak, s annyira pálcázták a szegény legényt, míg a hívséges káplárok erőmegfeszített ütések közt eltört pálcaikat mással kellett felcserélniök. Minden káplár kardja mellett palcát hordott, s akié vékonyabb volt, azt egyszem vasra tették. Találkoztak olyanok is, kik kijelentették, hogy nem tudják magukat olyan bűnbe, miért botozást érdemelnének, ennél fogva önkényt nem is feküsznek padra. Ekkor a hadnagy vagy a kapitány kancelláriára hívta az őrmestert és a káplárokat, itt írásba foglaltatta, hogy az illető katona reszonerózott... erre a szerencsétlen szájkodót vasra verve bekísérték a vártömlöcbe, ott tartották éven át, sőt még tovább is, míg a kényelmes auditor [hadbíró]-nak kedve nem jött, hogy ügyét megvizsgálja. A foglyot ő vádolta és ítélte is, vagy 80 pálcaütés, vagy hosszú vesszőfutasra. Mint jellemző esetet közöljük, említett forrásunk alapján, Petzmann Franci kapitány hősködését. Nevezett a csíkszentmihályi 6-ik kompániának volt a kapitánya; hajadonok és fiatal nőkön elkövetett erőszakoskodásaiért, s mert minden kis hibáért vérig pálcáztatta a legénységet, az őrmester és 12 káplár hadi szemle alkalmával Schutter tábornoknak feljelentették. Ezen feljelentésre mind a 13 panaszost azzal büntették, hogy 300 ember között 8-szor

fel s le kellett futniok, miközben mind a 300 vesszőzte őket. A fiatal káplárok közül többen belehaltak a kegyetlen vesszőzésbe.”¹⁸

Harminc botot kapott 1833. június 14-én Szakács Antal szárhegyi gyalogos katona, mert a gyimesi harmincad várdán, a vámórségen teljesítendő szolgálata idején meg-egyezett társaival, és a sürgető mezei munkát végezni hazament. Társait, akik segítették, kötelességmulasztását leplezték, 20—20 „pálca ütésre” ítélték. A határőrszolgálat és a polgári élet annyira összefonódott Háromszék, Csík-Gyergyó-Kászonszék, valamint Bardóc fiúszék területén, és a katonatiszt oly hatalmas úr volt mindkét életerületen, hogy azon sem lepődhetünk meg, hogy ha a táborigyelmezésnek ez a szokásos módja a mindennapi életbe is bevonult, és nemegyszer az egyszerű bírság helyére is betolakodott. 1825-ben — s itt és most még csak ezt az egy példát említjük — nyolc gyergyóalfalusi katonarendi gazdálkodónak kellett, kinek hatszor, kinek nyolcszor, 300 ember között vesszőt futnia, holott vétségük csupán „prevarikáció”, mezei kártétel volt.

Minden magyarázó szót feleslegessé tesz, és éppen ezért idézzük a Bécsben 1764 márciusában kiadott határőri rendtartás néhány sorát: „Mind fő, mind altiszteknek magokra kell kiváltképpen való módon vigyázni, nehogy valaha egy szélybéli katonát pälcaütéssel büntessenek...”¹⁹

A botozással azért is foglalkoztunk, hogy jellemezzük az alávetettség mértékét, a kemény vagy éppen kegyetlen bánásmódot. Ha ehhez társítjuk a tilalmakat, mindazt, amit csak hírtétellel, kérést benyújtva, engedelmet nyerve lehet cselekedni, és azt, amit megtenni nem szabad, sok százból erőre sodrott kötelet kapunk kézbe, azt, amivel a székely határőrkatonákat gúzsba kötötték.

A függőséget mindenekelőtt a birtokviszonyok terén állapíthatjuk meg. A falujegyzőkönyvekben hagyatéki ügyek tárgyalásakor, osztozkodáskor ott szerepel az utalás arra, hogy kapitány úr, hadnagy úr hírvél, a „Nemes Regiment” tudtával történt. Máskor a tilalom szerepel a protokollumban. 1795. július 20-án Kisbaconban keltezett az a paran-

¹⁸ Eröss, *i.m.* 131—132.

¹⁹ Szádeczky, *A székely határőrség szervezése.* 593.

csolat, amelyben Pető Jakab magyarhermányi katonáról elmondják, hogy fia özvegyét és unokáját akarja jogos örökségétől megfosztani. Ezért „az nemes Compánia-Comando parancsol, hogy ha valaki akármilyen névvel nevezendőt Pető Jakabtól a Compánia híre nélkül vásárol, zálogosít, pénzt kölcsön ad vagy akármiféle házi eszközt, felkelhetőt és marhát vészen hír nélkül, az ilyen a maga pénzt elveszti és [az eladott jószág, ingó vagy ingatlan] visszavétetődik...”

Az étfalvi protokollumba 1825. január 27-én jegyezték be azt a nagyon részletes rendelkezést, amely a „székelybéli katonai Conscriptio alatt lévő fekvő jókról” intézkedik, és hivatkozik az 1765. szeptember 30-i, 1818. október 9-i, valamint az 1823. október 19-i rendeletekre. A „parancsolat” lényege az, hogy a katonai előjárók híre nélkül határőrkatonának földjét elidegeníteni, elzálogosítani, adóssággal megterhelni nem szabad. Az ő birtokuk sem örökség, sem házasság útján polgári (nemesi vagy jobbágyi) kézre nem juthat és a katonák közötti adásvétel is engedélyhez kötött, mert „individuális” elszegényedéshez vezethet. Tehát nem szabad elszegényedniük, mert — a rendelet őszintén el is mondja — „hogyha a katonai fekvő jók az azon fekvő katonai terhek alól lassanként kicsúsznak, a Székely Grájnitz-katonaság idővel való egész dissolváltatásától lehet tartani”. Végül elmondja a parancsolat azt is, hogy ez nem jelenti azt, hogy a „Granitzernek minden disponendi facultása elvétetett volna a maga fekvő javaira nézve” — ez csak „a rendelkezési jognak” határok közé szorítása.

Birtok, önálló gazdaság nélkül nem tud ingyen katonászkodni a székely, ezért szükséges a fenti rendelkezés és ezért lényeges a házasságok ellenőrzése, irányítása is, nehogy jobbágykézre jusson a szabadrendiek földje. Az első székely gyalogrendbéli fiak házasságai ezért köttetnek nemcsak „az égben”, hanem Csíkszeredában is. 1790. évi rendelet inti ismételten a fiatalokat, hogy egybekelési szándékukat jelentsék a falu előjárói előtt; az esküdtek pedig tanúsítsák, hogy a szülők is egyetértenek velük; majd a lánynak és a legénynek jelentkeznie kell Csíkszeredában a katonai parancsnokságon: „onnan kapnak szabadságot házasulni”. A háromszékieknek kiadott parancs szerint „a házasuló céduláért” szintén „esedezniük” kell;

és kérésükön egyebek mellett a következő adatoknak is szerepelniük kell: a név, az év, a falu, a religió, a karakter, a compagnia, s a jövendőbeli katona menyecskénél az, hogy ki lánya, apja katona-e vagy provincialista, a vallása, és végül, hogy hajadon-e vagy özvegyasszony.

A népesség növelése — a Székelyföldön a határőrkatona számának gyarapítása — a kamerálisztikus tanok szerint a birodalom elsőrendű érdeke. Ezért tiltják meg a határőrszülőknak, hogy megesett lányuknak szemrehányást tegyenek. Az ozsdolai jegyzőkönyvben olvasható a parancsolat, amely szerint: az apák vigyázzanak, hogy hajadon lányuk szerencsétlenül ne járjon, de ha megviselődik s az apa, anya, testvér vagy másvalaki „azért verné, szidná vagy gyalázná”, ha férfi — megvesszőztetik, ha asszony — megkorbácsoltatik.

Azáltal is megfogható a katonaállomány, hogy tanul és értelmiségi sorba jut az arra képes és érdemes székely fiatal. Nos, ezért volt egyik központi kérdése az erdélyi oktatásügynek az a katonai rendelkezés, amely feltételekhez — többek között a székely örökségéről való lemondáshoz is — kötötte, és az a gyakorlat, amely minden úton-módon — a szülők vasra veretésével is — gátolta a magasabb fokú iskolák látogatását. Ezért panaszolták többen „a rabszolga sorsot”, a jobbágyénál is szorosabb kötelekeket, hiszen — a zaláni falujegyzőkönyv 1771. február 26-i bejegyzése tanúsítja — nemcsak külhoni egyetemekre diáknak, hanem még falubeli szolgának sem mehetett senki tiszti hozzájárulás nélkül. A rendelet így szól: „Katonarenden lévőt katonatiszt engedelmé nélkül szolgálatajára senki ne fogadjon.” Vannak olyan időszakok, amikor a gyalogos és huszár székelyek a szék határát, sőt még a faluét is csak kérelem-levéllel kiharcolt engedéllyel léphetik át.

A közmunkák sokaságát is rendelkezések tömege szabja meg, hiszen béke idején sincs nyugtuk: kell gyakorlatozni, hegyszorosokat, vámhelyeket, katonai épületeket őrizni, utat, házakat javítani, tatarozni, fuvarozni, ölfát vágni, hordani és így tovább. 1847-ben például csak a sepsiszentgyörgyi alezredesi ház építéséhez 200 állandó dolgost és 1140 kétmarhás szekeret kellett a környékbeli határőröknek közmunkára küldeniük.

A szolgálatot terhessé, a rendelkezéseket még tágabb körűvé tette az a körülmény, hogy a határőrnek — egykét ruházati darab kivételével — a maga öltözetében kellett gyakorlatoznia és harcolnia. „Az franczia háborúban ki lévén komenderozva Dezső János — jegyzik be 1797. november 18-án Magyarhermány protocollumába — és nem lévén olyan zekéje, amelyben elmasérozhatott volna, a nénje akkor csinált egy új szürke zekét, az melyben elmasérozhatott...” A zeke természetesen csak egyik eleme a székely határőr felszerelésének. Tudjuk, hogy hihetetlennek tűnik, de tanúnk rá az ozsdolaiak jegyzőkönyve: a székely határőrkatónának 63 féle nagyobb és apróbb ruhadarab, tárgy tartozott a felszereléséhez. Ezek között volt a „pomádé”, a „suvix”, és nem hiányozhatott — ha nagyon sok mindennek a hiányát bizonyára el is nézték — a hajpántlika, mert természetesen a „copf”-ot hosszú időn át előírászerűen kellett viselniük.

A magánélet területére kiterjedő beavatkozás köréből említenénk még néhány példát. „Az ifjúságnak ki kell adni és publikálni — olvashatjuk a csikjenőfalvi jegyzőkönyvben —, hogy senki ne merészeljen táncolni, testi büntetés alatt, sem mijes [míves] nap, sem ünnep- és vasárnap nem szabad, 25 pálca büntetés alatt.” Az étfalviakhoz 1823-ban érkezik a második székely gyalogezred egész területére vonatkozó parancsolat, amely a kalákázást tiltja el, mert azt „szokás szerint” mulatozás követi, és a pipások vigyázatlansága tűzkárt okozhat. A tiszt urakat még a haláleset is beavatkozásra és veréssel való fenyegetőzésre készíti: „a megholt testek mellett levő búcsúztatás és verseknek csinálása — rendelik el Csíkszeredában — vesszőfutas által tiltatik, hogy amely [egyház]megyében történék, azon fenn írt büntetést az inspektorok és kántorok el nem kerülük”.

A mezei munka végzésébe is sok sürgető rendelkezéssel, okos és okatlan tanácsadással avatkozott be a „felsőbb-ség”. A gabonatermő határt úgy védelmezik, hogy előírják: „az mely embereknek az marhájok az vetésmezőn találtatnék, mindgyárt meglődztessék”. Az új növényfajtának, a burgonyának a termesztése hasznára válik a lakosságnak, de 1787-ben Háromszéken ennek ültetése is parancsszóra történik: „ha az mely katona nemcsak az

kertiben, hanem az mezőre is ilyen hasznos gabonát nem ültet, minden irgalom nélkül a Regementnél megvesszőztetik”. Az előjárók pedig olvassák fel vasárnaponként az embereknek a „pityóka” művelésének módjáról kiadott „nyomtatott oktatást” — különben a verést el nem kerülük.

A határórség falusi előjárói, hivatalosai — az inspektorok, a duktorok, a káplárok, a bírák, az esküdtek — szinte nem is kapnak rendelkezést másként (különösen a XVIII. század végén), mint együtt a fenyegetéssel: ha nem teljesítik a parancsot, a „testi büntetést meg fogják kóstoni”, tegyék kötelességüket, nehogy azután „szánombánom jól megfenekeltessenek”; s ha az ő lágységük és halogatásuk miatt nem valósul meg valamilyen tiszti szándék, ismerősen cseng az ígéret: „a vesszőfutást hat-szor fel, annyiszor alá, el nem kerülük”.

Az eddigiekben elmondottakat bizonyosságául szántuk annak az előjáróban már megfogalmazott állításunknak, hogy a faluközösségben a szokások mezejét előntik a rendeletehullámok, a gátórzó határőrök pedig szabadságukat veszve, mind nehezebben védelmezhetik az önrendelkezés szárazulatait. A rendeletözön — és ezt hangsúlyoznunk kell — nem a „Fő hadi vezérség” leleménye. Elindítója a bécsi kormányzat, és az udvari, guberniumi, királybírói, dúlói rendelkezéseket sem győzik hordani a „postálkodásra” kiszemeltek, s alig tudják bejegyezni a parancsolatok könyvébe a nótáriusok.

Általában mindenik rendelkezésben első helyen áll a birodalmi érdek. A Habsburg államé a határőr földje, az ő szolgálja a katona, de az ő ügye a háromfordulós művelési rendszer bevezetése, a burgonya meghonosítása, s az övé a tánc, a kaláka, a per és a halott is, aki felett nem enged búcsúztató verseket mondani. Az intézkedések, a parancsolatok között bőven van olyan is, amely régi, avult hagyományos szokást támad, s helyébe korszerűt, jobbat, haladóbbat állít. A szokást azonban a közösségi akarat tartja fenn, a rendeletet pedig, még ha jót akaró, hasznot hozónak ígérkező is, kényszerrel, bántalmazással, a „vessző fegyelmével” állítanak a hagyományos helyébe.

A tisztikar egy részének fegyelmező durvasága, kegyetlensége könnyen magyarázható a kor katonai nevelőrendszerével, s annak keretében a hatalmaskodó ösztönök elszabadultával. Van azonban más ok is. A felcsíki jegyzőkönyvekben például gyakran szerepel „báró Szájfertig óbester” neve. Rendelkezéseiben óhatatlanul ott szerepel a botzással való fenyegetés. Mindaz azonban, ami intézkedéseiből kitűnik, arra utal, hogy nála — s még sok más, a XVIII. század utolsó harmadában a székely határőrségben szolgáló tisztársánál — nemcsak katonai keménységre, az idegen tiszt gyűlölködő lenezésére gyanakodhatunk, hanem a széleskörű „jozefinista gyakorlat” hatására, reformeri szándékokra is. Feltételezhetjük, hogy az osztrák típusú felvilágosult eszmék a társadalmi organizmus vérrendszerében a kardot markoló ökölig is eljutottak. A falujegyzőkönyv látószögéből tekintve — még ha ez a nézőpont kissé torzít is — úgy tűnik, hogy a felvilágosító tiszt „reformerség” a népet elsősorban megmunkálendő anyagként szemléli. Több katonai parancsnok tudatában, gondolkodásában úgy élnek a székely határőr falvak lakói, mint a természet egyszerű gyermekei, akiket minden eszközzel oktatni, nevelni, felvilágosítani kell. A pallérozotabb értelem pedig rövidesen jobbakká, szelídebb erkölcsűekké, gyarapodó gazdálkodókká teszi őket. Olyanokká, akik kevesebb gondot okoznak, engedelmeskednek, sok adót fizetnek, fészükön megülnek, kivándorlásra vagy éppen lázongásra nem vetemednek.

Teleki Domokos írja: „...számtalan idegen határőrtiszt van, kiknek a székely határőrök jogi és társadalmi viszonyairól semmi felfogásuk sincs, kik a hazai törvények megtartására esküvel nem kötelezvék, s kik közül többen a hazai nyelvvel is merőben ismeretlenek. Az ily tisztek aztán, ahelyett hogy a határőrök súlyos helyzetét könnyítenék, még súlyosbítják...”²⁰

A központi kormányzat, a birodalmi törvény és a rendelet oldalán álló, a nyelvet, a hagyományokat, a valóságot nem ismerő tisztek mellett vannak mások, akik a székely falutörvényeket, a társadalmi-gazdasági valóságot

---

²⁰ I. m. 212.

és annak sajátos fejlődési folyamatát tanulmányozva, megismerve fogalmazzák meg „parancsolataikat”. Az alacsonyabb rendfokozatú tisztek között — az idő múltával — egyre több a székely székek szülötte, és közöttük van olyan is, aki a hagyományos önrendelkezést és a korszerűséget szolgáló reformerséget egybeötvözve ad jó tanácsot feletteseinek, vagy jól szolgáló, hasznos „parancsot” népnek.

A faluközösség népe a rendelkezve nevelő, népboldogító szándék időszakában sok mindent elfogad a parancsolatokból, de még többet hagy csendesen elhalni. Az első szűrő a falusi előljáróság, amely a jegyzőkönyvbe ugyan bejegyzi és a falunak ki is hirdeti például a vetésben kárt tevő szarvasmarhák halálos ítéletét, határozataiban azonban továbbra is a community ősi, kipróbált szokásjogi normáihoz tartja magát. A fiatalság sem mond le a táncról, és sehol senki el nem hagyja a kalákázást, az egymás támogatásának ősi szép módját. A rendelkezve jobbitók az előljáróságot „regcumozva”, a népet felülről igazgatva az ellenállást is kiváltják, a szembehelyezkedési szándékot szintén élesztik. Így válik megszokottá, sőt virtussá a rendelkezés kijátszása. A reform-napiparancsokkal haladásra buzdított élet ily módon igen lassan és csak bizonyos életterületeken változik. A szokásokat fenntartó struktúra ugyanis szintén ép még, és így a székely faluközösség népe nemcsak szívósan, hanem sok vonatkozásban sikeresen is őrizheti a hagyományokat, újratermelheti a mintaként előző nemzedékek által kimunkált magatartásformákat, eljárásokat, az ősi rendtartásokat, a falutörvényeket. Ugyanakkor azonban az is igaz, hogy a faluközösség állandó támadottságában, védekezésre kényszerítettségében sokat vesz önigazgatási jogköréből, és tagadhatatlan az a folyamat, amelyben csorbul a magát kormányozni, saját közösségét igazgatni tudó ember szabadsága, emberi méltósága. A küzdelem tehát nem dőlt el: sem a rendelkező hatalom és az alávetettségbe, engedelmességbe szorított határőr között, sem a rendelet és a szokás párharcában. A kötetünkben közzétett faluközösségi határozatok és a vitás kérdésekben hozott ítéletek híven tükrözik törvény, rendelet, statútum, írott és íratlan szokásjogi norma együttesét.

A falusbíró

Az önkormányzat lényeges vonása az, hogy a véle élő társadalmi alakulat maga állít vezetőt; a faluközösség bírót és esküdteket. Valójában az autonómia akkor ép, amikor a vezetőket választják, és a közösség — a történeti-társadalmi feltételek szabta minél tágabb körben — a maga tanácskozó testületében határoz ügyes-bajos dolgai felől, szabja meg a rendet és dönt közös javai, együttesen viselt terhei kérdésében. Jelképesnek kell tartanunk azt, hogy a bábolnai győztes paraszthadak frissen szerzett jogaik körülbástyázására kívántak az áldozócsütörtöki „paraszt-országgyűlésre” minden faluból, nemesi birtokból és mezővárosból két-két bölcs, hitelt érdemlő idős embert küldeni. Ők lettek volna az önkormányzati alapsejteknek, a communitásoknak a választottjai, képviselői.

Nincs még feltárva az a folyamat, amelynek rendjén a különböző társadalmi, települési csoportok gerébjei, kenézei, vajdái, soltészei kiemelkedtek választott vezetői tisztjükből és beolvadtak a kiváltságosok uralkodó osztályába. Az sem eléggé kutatott, miként építi ki a jobbágy-ság a földesurakkal szemben a maga visszaszorítottabb, de még ép, autonóm szerkezetét, és miként igazodik az ősi mintákhoz a szabadparasztok öngazgatási közössége, a falu. A XVIII. század erdélyi falusbíráinak a helyzete már ismertebb, anélkül azonban, hogy egybehangzó vélekedéseket olvashatnánk róluk a szakirodalomban. Az azonban bizonyosnak látszik, hogy a bíróválasztás ősi, demokratikus módja mindinkább visszaszorul, és mind gyakoribb jelenség az, hogy a falusbíró földesurát kiszolgáló, annak akaratát képviselő alávetetté válik. A bíróválasztás sem tűnik el azonban az erdélyi falu életéből. A főkormánysezék 1799. évi rendelkezése ebben a vonatkozásban eléggé eligazító. A határozat ugyanis arról intézkedik, hogy mi történjék akkor, ha az adópénzt a bíró vagy az adószedő (collector) elpazarolná; ezt az eshetőséget latolgatva közli azt, hogy miután ezeket az embereket: „...a közönség választotta vagy bírónak vagy collectornak, akkor az Aerarium [a kincstár] kárát egészen a közönség, az ellenkező esetben pedig az, aki a közönség akaratja ellen a bírát tét-

te...”²¹ a hiányt az köteles megfizetni. Van tehát olyan közösség, amelynek valóban választott képviselője a falusbíró, de az sem elképzelhetetlen, sőt eléggé általános, hogy őt a földesúr a közösség akarata ellenére állítja a falu fölé.

Milyen a helyzet a minket most közelebről foglalkoztató székely székek, elsősorban pedig a határőrvidék területén? Mindenekelőtt arra kell rámutatnunk, hogy Háromszék, Csík-Gyergyó- és Kászsószék, valamint Bardóc fiúszék községeiben a community két falura oszlott: az egyik a jobbágyoké és zselléréké, a „provincialista”, a széki, polgári igazgatás alá tartozó, a másik a határőröké, a katonai parancsnokság fősége alá rendelt közösség. Ezekben a falvakban a katonarendiek külön határőr falusbírót, külön vezetőséget választottak. Sőt még az is előfordult, hogy bizonyos okok a gyalog vagy a huszár rendbelieket arra készítették, hogy ők is külön-külön tartsanak gyűléseket, saját, csak őket érintő kérdésekben határozatokat hozzanak. A szárhegyi jegyzőkönyv 1832. évi bejegyzése szerint: „Gyalogkatonára részről community gyűlést kellett tartani.” Van tehát a rendi megoszlás szerint a közösségen belül „katonafalu” — és ez gyalog- és lovaskatonák családokat, tehát két társadalmi csoportot fog egybe. A jobbágyok és zsellérek faluja szintén tanácskozik, határoz és ítélik külön szervezete, bírója és esküdtjei vezetésével. „Mivel már jobbágy bírák vadnak — hagyakozik 1772-ben a zalániaiaknak a strázsamester — a katonai bíró csak a falu közösséges dolgaiban legyen foglaltos; a jobbágy bíró pedig a Reguláris Truppoknak szolgálatjára és a jobbágyokra viseljen gondot.” L. J. Marienburg 1813-ban szintén azt állapítja meg, hogy a vegyes lakosságú határőrfalvakban a polgári és a katonai lakosságnak külön-külön bírója van.

A „Falut”, az egységes faluközösséget alkotó szerkezeti egységek között van még egy olyan is, amely mindkét társadalmi csoport tagjait, a határőröket és a jobbágyokat egyaránt magába foglalja; ez a tízes. A legtöbb székely

---

²¹ Románia Szocialista Köztársaság Akadémiája Kolozsvári Fiókjának Történelmi Levéltára. Nyomatott oklevelek gyűjteménye, 654. doboz. 1799. március 8. (nr. 1948)

falu ugyanis az ősi települési rend szerint is tagozódott, kerületekre, a városnegyedek mintájára mondhatnók: falu-negyedekre. Ezek a falu-alegységek a bírótételben nem játszottak szerepet, de élükön szintén választott vezető, a tizedes állott. A sepsibodoki Talamér-tízbeliek, armalisták, huszár-, gyalogkatonák, jobbágyok, zsellérek együtt fogtak hozzá a részükbe jutott erdő tisztításához, az osztásra szánt tűzifa levágásához és ölekbe rakásához, együtt javítottak utat, hidat, gátat, tartottak határkaput és így tovább. Zalánban 1777-ben a felsőpatakszeri tízes külön választott határpásztort, erdő-őrízőket, 1778-ban pedig a felszegi tíznek a tizedese a falusbíró ellen a „tíz képiben” adott be keresetet. Végül hadd említsük meg a szintén külön szervként, testületként fellépő „juhtartó gazdaság”-ot, az „esztena-társaság”-ot. Ez szintén minden társadalmi rétegből magába foglalja a juhos gazdákat, és csak ritka esetekben az egy tízesbelieket.

A sokszínű rendi, igazgatási, gazdasági érdek különböző al csoportokra bontotta a faluközösséget. Volt azonban számtalan igen lényeges kérdés — a gazdálkodás, a gabonatermelés, az állattenyésztés közösségi rendje, a közös erdő, a kaszáló, a legelő, a falut egészében terhelő kiadások, közmunkák vagy a mindenkit illető jövedelmek —, amelyek szoros egységbe forrasztották a sokrétűen tagozódott falut. Ezt a teljes faluközösséget nevezték még, összetettségére utalva, „elegyes közönség”-nek, „mixta community”-nak is.

A bíróválasztásnak ilyen körülmények között nehéz volt mindenkit kielégítenie. A határőrkatona parancsnokság ezt a kérdést úgy igyekezett megoldani, hogy mind a széken, vagyis a possessor renden, mind a katonává tett székelyeken üssön egyet, tehát úgy, hogy ő akart bírót — saját magának képviselőt és szolgát — állítani a faluközösség élére. (Csak a szándék példázására említenők, hogy 1764-ben még olyan határozatot hozott a székely határőrséget szervező bizottság, hogy „tétessék minden faluban katonabíró”; jobbágy részről pedig kisegítőként egy polgárt és néhány esküdtet állítson melléje a falu. A bírótétel kisajátítását a határőrök részéről 1816 után ismét panaszolja Csík-Gyergyó- és Kászsónszék lakossága.)

„Bírót esztendőnként falu közönséges egyező akaratjából válasszanak” — így írta elő a falutörvény a rendet. Nem könnyű azonban általánosítani, mert falvanként eléggé számottevőek az eltérések, és egy communitás keretén belül sincs mozdulatlanság. Az ozsdolaiak például 1774-ben lejegyezték, hogy náluk az volt a szokás, hogy a bírót egy évre választották. Mellé tizenegy hütöst állítottak, akik — ha „jól viselték magukat” — holtukig hivatalukban maradtak. Később azonban főhadnagyi parancsra a bíró és hütös tételét is „szerre” bocsátották. A helyzettel azonban nem békültek meg, és a hütösök dolgában visszatértek a régi rendhez, valamint a bíróválasztáshoz is, azzal az újítással azonban, hogy az „ős örökös jószágos haza fia, s ahhoz értő, jó lelkiismeretű ember” hosszabb ideig, 2—3 évig viselje a bíróságot. Azonkívül a falut sem választották szét „militáris” és „provinciális” igazgatás alatt állóra; éppen csak, hogy kétannyi katonarendi lévén, a katona hütösök száma is kétszerese volt a jobbágyokénak. 1788. október 18-án azonban már megint a tiszti parancs szerint kell eljárniuk: „és pedig bírónak hármat denominálni”, akiből azután a parancsnokság választja ki a neki tetszőt, két társa pedig a hütösök sorába kerül. A hütösökről szóló rendelkezésből kitűnik, hogy ekkor már itt is külön katonai előjáróságot szerveztek, és a rendi szétválás említésekor derül ki az, hogy a „militáris hütösök” fele a gyalog, fele a huszár rendből való.

A beesketés — a falu vezetőségének ünnepélyes hittétele és beiktatása — a széki tiszttel is történik, s így van ez másutt is, hiszen 1790-ben a csíkszéki katona bírákat, polgárokat és határinspektorokat a kapitány és a vicekirálybíró elé idézik „hítlés végett”. 1832-ben pedig Gazda kapitány sürgeti a háromszéki bírákat és nótáriusokat, hogy a királybíróhoz Borosnyóra esküt tenni elmenjenek.

A vezetőségválasztás időpontját illetőleg biztosnak csak az őszi időszak jelölhető meg. Szárhegyen a XIX. század első évtizedeiben novemberben választják a falusi „tisztséget”: a militáris és a provinciális bírót, a hütösöket, akik mellett a „Nemes Mixta Communitás” gyűlésein fel-feltűnnek a falu „öreg előjárói” is. Weppel kapitány azonban 1833-ban hozzájuk is parancsot meneszt, hogy

a falusi előjárók választása „ultimo szeptemberig” megtörténjék.

A bíróválasztás időpontja Szemerján és sok más faluban is Szent Mihály napja, de október végén, november elején is sor kerülhet rá; a hagyomány megszabta rendtől és a tisztektől függően is változik tehát a bíróválasztás napja. Zabolán október 30-án, november 6-án választanak „szabad” és „közrendű” bírót, jegyzőt, polgárokat, dobost, erdőbírót, erdőpászorokat, de még „órajártatót” is. (Itt is a „választás” szót használtuk, jóllehet a zabolaiak a szerez bíróság és a választás egyeztetésével, a tisztek mellőzésével tették előjárójukat: az új falusbírót ugyanis a szer, a házsorjában haladás szerint következő három személy közül ők maguk választották ki.)

Árkoson 1832-ben az is megtörténik, hogy a bíróval és jegyzővel kapcsolatosan a nem könnyen megfeythető „kibocsátattak” kifejezést használják, ami talán csak hivatalbeli megerősítést jelent. Ezt a feltevést igazolja az a háromszéki rendelet is, amely így hangzik: „ha egyik vagy másik communitásban, ha még nem volna azon hivatalokra választott személy, töstént a már kiadott parancsolatnál fogva válasszanak... arról pedig, hogy kit választottak, a Compagniaéhoz töstént jelentést tenni” kötelesek.

Arról, hogy mi a bíró feladatköre, hogy miért válik oly terhessé ez a tisztség, elegendőnek látszik az 1837. évbéli „beesketés”, „hütlési” formulából idéznünk néhány sort: „Az igaz élő Isten engemet úgy segéljen... hogy ezen helységbeli bíróságot, melybe most állítottam, híven igazán és jó lelkiismerettel viselem. Mindenféle renden lévőeknek, szegényeknek, gazdagoknak, igaz és minden kedvezés nélkül való törvényt teszek és ítélek. A helység akárminemű jövedelmét megtakarítom, azokról annak idejében a helységnek számot adok. A tilalmasokra szorgalmatos gondot viselek... Az adóvetéskor reá vigyázok, hogy kinek-kinek, ami adó alá való, felvétessék. A vármegye tisztjeinek parancsolat jókat serényen véghezvinni és vitetni igyekszem. Az adópénzből semmit el nem költök... A porgolátokat maga idejében megcsináltatom, az utakat, hidakat is megigazíttatni, jól tartani és tartatni igyek-

szem... Senkit szerfelett is ok nélkül nem bírságolok...”²²
és így tovább.

A komunitás bírāja az esküdtekkel együtt intézi tehát a falu gazdasági ügyeit s ítélkezik a kisebb perpatvarokban; hogy csak ez is a tennivalóknak és gyötrő gondoknak milyen tömegét zúdítja az elöljáróságra, azt a közölt szemelvényekből bárki könnyűszerrel megállapíthatja. Mégis a jobbágyok bírájának helyzetét az adószedés és a „katonafogás”, a militáris részről való határőrségbeli bírákét pedig a rendeletek áradatának végrehajtása tette igen-igen nehezzé. Hiszen a felsőbbség — „árestom” és „veszszőfutas” fenyegetésével alátámasztott — parancsát teljesíteni és ugyanakkor a falu érdekeit és a becsületet is megőrizni: nem könnyű embersors.

A faluközösségnek több évszázados gyakorlatban kimunkált rendjére csapott le tehát mind mohóbban állam és földesúr, s igyekezett ezt a szervezetet a maga céljaira felhasználni. Ezzel a törekvéssel járt együtt a valamikori önkormányzat képviselőjének, a bírónak eszközzé silányítása is. A derekasság, a harcosság, a helytállás például azonban sok faluvezetővé nemesedő bíró sorsában fellelhetjük. Míg egyesek — eltérve közösségük, a falu ítéletét, megvetését — a hatalmasok engedelmes kiszolgálóivá alacsonyodtak és a maguk hasznát keresték, mások — vállalva a botozást, a meghurcoltatást, a tömlöcztetést is — tiszta emberként, bátran, okosan vívták harcukat idegen tisztekkel, dülókkal, királybírókkal, földesurakkal. A paraszti zendülések idején, vagy 1848 forradalmi napjaiban sok falusbíró vált falusfeleit igazán és jól szolgáló „elől járóvá”.

Érthető tehát, hogy a nép tudatában, szólásmondásaiban oly gyakran szerepel a bíró. Aki okos, kolozsvári bírónak is jó volna; aki kevély, az a bíró fia, leánya, kocsisa; aki tudatlan, az azt sem tudja, ki a bírāja; aki tudálékos, azt is tudja, hányat tojt a bíró tyúkjá; aki perlekedő, az egy itce lencse kárért fut a bíróhoz, sokat tapodja a bíró

---

²² Lőcsei Spielenberg László, *Magyar Nemzeti Törvényes Gyűjtemény, vagy a polgári életben előforduló külömbféle tisztí irások szerkesztésére vezető Kézi Könyv*. Marosvásárhely, 1837, 58—59.

küszöbét; aki lelkiismeretlen, az molnárból lett bíró; ahol az asszony az úr a házban, ott finom bíró hajtja a lovat; az elnagyolt munka, az a bíró hátán vágott dohány és így tovább.

Ezen a jelentőségen az sem változtat, hogy a bírák sok elöljáróval egyetemben, azt mondhatnók, két szinten élnek. A falubeliben, ahol megsüvegelik, kedvét keresik vagy lázadoznak ellene, de számolnak vele, mint beavatkozni tudóval, az életben szerepet vivővel, akinek tehát súlya van a falu életében; akinek a házához, az ősi rend szerint választás után ünnepélyesen viszik el a falu ládáját, a bíró botját, s néhol még más ünnepi szokásokkal is kifejezik a tiszteletüket. Ugyanaz az ember egy más szinten — talán a csikszeredai vár udvarán — falusfelei és a környékbeli férfiak vesszőcsapásai között tántorog, megalázva, nemegyszer olyan vétségért bűnhődve, amely közössége érdekeinek védelmében alakult botozást kiváltó mulasztássá. Néhány szó és jelzés gyaníttatja velünk, hogy mint ahogyan jó gazda hírében az sem kisebbedik, kit gazdaságában a természeti erők csúfolnak meg, úgy nem törpül, nem csonkul becsületében az sem, akit a „hatalom” büntet, akit a szolgabíró vagy a katonatiszt megverettet.

Mi teszi mégis a népdal nemegyszer ellenszenves, kicsúfolt alakjává a bírót? Úgy véljük, az a népi jellemzőt kiemelő készség, amely a hatalommal való visszaélést, kevélységet, haszonlesést nem feledheti, és főként arra emlékezik, hogy a bírónak és különösen a jobbágy falusbírónak milyen jellegű a szerepe az adószedésben és a katonaillesítésben. Valójában tehát a falusi önkormányzatot szétziláló hatalom eszközét énekelik, ítélik meg ezek a dalok.²³

Bíró, bíró, te rigmányi bíró,
Vájj ki a szemedet a holló,
Hogy ne tudjál több levelet írni,
Hogy ne tudjál Szeredába vinni.

²³ Mailand Oszkár, *Székegyföldi gyűjtés* (Magyar Népköltési Gyűjtemény, Új folyam, VII.). Bp., 1905, 159. — Kriza János, *Vadrózsák*. Kvár, 1863, 166. — Erdélyi János, *Népdalok és mondák*, I. Pest, 1846, 245, 259.

A „bírócsúfolókból” sokat idézhetnénk. Csak néhányat említsünk, s azokat is töredékesen, hiszen egy látásmódot kívánunk csupán jellemezni:

Megdöglött a bíró lova,
Megnyúzta a bíró maga,
Jó lesz a bőre bundának,
A négy lába kocsonyának,
A hurkája pántlikának,
Annak a cifra lányának.

*

Öreg bíró parancsolja,
Bort, kocsmáros! — mondogálja,
Ródd fel falu rovására.
Vess nagy pecsenyét rostélyra.

*

A kert alatt szürke ló,
Behajtott a bíró.
Úgy megrúgta a bírót,
Harmadnapra meg is hót.

Szegény bíró! De kár volt,
De jó húzó-vonó volt.
A szegénytől elhúzta,
A gazdagnak od'adta.

A vármegye reformját követelő szabadelvűek, az ellenzékiek a forradalom előestéjén nemcsak a parasztnyúzó tisztet állították pellengérré, hanem a jobbágy bírót is. Ahhoz a bíróellenes hangulathoz, amelyet a népdal is oly jól jellemez, hadd társítsuk az Erdélyi Híradó 1847. évi, falusbíráknak címzett újévi köszöntőféleségét: „Tehát: hallod-é falusbíró! te mindazon 25 botok dacára is, melyeket vagy kikaptál már többször, vagy bizonyosan kikapandasz, mert Nyúzó Pál úr mint igazságos tisztviselő szavát szokta tartani, nem látod azt, amit látni kellene, és így nem teljesíted azt, amit kötelességed parancsol. Elsőbben is a szolgabírói rendelkezéseket (miknek nagy részét, köztünk maradt szó legyen, a szolgabírónak kellene teljesíteni) nem hajtod kellő időben végre; a falu rovására többször részegszel meg, mint amennyiszer egy derék

hivatalnokhoz illik; a határ praevaricatiókat, erdőpusztításokat a hatalmasabb gazdáknál nem veszel észre, a szegényebbeket pedig iszonyúlag meghúzod. Neked tehát szükségesnek láttam egy pápaszemet ajándékozni, hogy ezzel jövőben ne csak a szegényebb, hanem a gazdagabb gazdákat is lásd meg a hibában, és büntesd meg, általában lásd meg mindazon rosszakat, miket tenni nem tartozol, s azon jókat, mikre köteles vagy.”²⁴

A falusbírónak végrehajtási, hírtételi és más munkákban a „polgár” segít. Mellette még a határ- és erdőpásztorok is támogatják a bírót, és rendszerint egy esztendeig szolgálják választott vagy kijelölt tisztségviselőként a falut.

A communitás a legfőbb vezetést a bírónak és hütöseinek, az esküdtek tanácsának, a „bírák”-nak engedte át. A hütösök vagy esküdtek száma változó volt. Árkoson a „12 hütös törvényére” hívták az alpereseket. Oltszemen is 12 esküdtet választottak, „Mikó Miklós úrfival” egyetértésben, Ozsdolán 11 „törvényt tevő” hütöst említenek. Nehéz volna azonban ezen a téren csak egy faluban is állandóságot fedezni fel. Étfalván például 1826-ban 13 esküdtet választanak, „mivel a bírónak sokszor kellett falut gyűjteni”. 1830-ban azonban öttel is beérik. Zalánban 1846-ban „kiválasztatnak hiteseznek” 7-en, 1847-ben pedig megnövelik még eggyel a számukat. Több faluban csak öt hütös áll a bíró mellett. Jenőfalván szintén ennyien vannak, és csak 1848 előtt nő a számuk egyszer-egyszer hatra vagy hétre.

Általában egy évig viselik a hitesi tisztséget. A sajátos vonások azonban falunként fel-felbukkannak. Jenőfalvához visszatérve: ebben a községben az a szokás, hogy a leköszönő falusbíró a következő évben a hütösök sorában képviseli a vezetésbeli folytonosságot. Páll Albert 1826-ban bíróként, 1827-ben pedig esküdtként írja alá a protokollumot. Az ügyintézésben jártas újválasztott esküdtek az évente újonnan választott bírónak jelentős segítséget nyújtanak. 1814 és 1834 között Szentes János, Kedves József és Szopos József például igen sok évben szerepelnek az esküdtek között. Így Kedves József 1818 és 1829 között szinte megszakítás nélkül, Szopos József pedig 12 éven

---

²⁴ Erdélyi Híradó, 1847, 210. sz., 6.

át tagja az előjáróságnak, mint olyan emberek, akik tudják, hogy a vezetés kötelezettségeik vállalása, hogy az előjáró a faluközösség rangos szolgája.

Kezdetben fizetése sem az esküdtnak, sem a bírónak nincs. A XVIII. század utolsó harmadában, a XIX. század első felében azonban már meggyökeresedett szokás az, hogy jogot formálhatnak valamilyen anyagi előnyhöz, juttatáshoz vagy éppen fizetéshez. A jobbágybíró robotját földesura elengedi, de megveszi a falun; sok helyütt a falusbíró adóját is a community fizeti meg. A falu-számadásokban, a költségek rovatában gyakran szerepelnek kisebb-nagyobb, a bírónak kifizetett összegek. Így van ez 1803-ban Bodoson, 1845-ben Zalánban (ahol külön-külön kap néhány forintot a katona és jobbágy faluvezető, de ugyanabból a pénztárból, a falu kasszájából). 1848 előtt már eléggé gyakori a meghatározott összegű fizetés. A zabolaiak 1848 novemberében 60 rénes forintot utalnak ki a bírónak, 1849-ben a zalániak 87 rénes forintot és 30 krajcárt. A bírságoknak is sok falutörvény szerint kétharmada a falué, egyharmada pedig a hütösöké. Ennek nyomán azonban nem születnek meglépesedő esküdtfamíliák, miután a bírságpénz — országszerte — az ünneprendezés, a mulatság, mondjuk ki: az italozás anyagi alapja. Az Ilyefalván kibocsátott 1772. évi kapitányi parancsolatban olvashatjuk: „Minden kevés pénzről is, ha csak 6 krajcár leszen is, számot kell adni, és mától fogva nem szabad a bírságpénzt meginni, az határpásztoroknak sem a hajtópénzt, hanem azt bíró vegye magához és írja fel különös papirosra... Ami kívántatik borra, mikor a falu törvént tart, vagy inquiráltat, meg decidáltatni fog, mert igen tudva vagyon, hogy némelyek csak bíróságokban és polgárságokban szoktatták magokat az italtra, és sokaktól halljuk, hogy csak azért büntetnek, hogy ihasanak.” Ilyenszerű szokásokra bizony a jegyzőkönyvi szemelvények is utalnak; a jenőfalviak pedig egy kis büszkeséggel is említik, hogy milyen békességes mulatozással tudták befejezni a közösség javán munkálkodást.

Szokásban volt még az is, hogy bizonyos hütösi tevékenységet, például határkijárást, becsüt, perfelvételt, záloglást a falu előjáróinak, az esküdtségnak az fizette meg, aki a szolgáltatást igénybe vette. Zalánban 1776-ban jegy-

zik be a falujegyzőkönyvbe: „a falu régi írott törvényiből kitetszik, hogy ha valaki a hiteseket föld járni kiviszi, amelyik félen a vétek megfeneklik, az tartozik a 40 pénz bírsággal”. Itt is az a szokás ekkor, ami 1777-ben Árkoson, hogy az elvégzett munka díjaként kirótt pénzösszeg harmada az esküdteké, két részt pedig „a falu cassájába” kell befizetni.

A határőrfalvakban, a „mixta communitások”-ban a falu és a katonai parancsnokság között az „inspektor” és kisebb mértékben a „duktor” is kapcsolatot tartott. Ők katonai funkciók letéteményesei, a tisztek azonban gyakran teszik őket is felelőssé az egész faluért, vagy bíznak rájuk a közösség egészét érintő feladatokat. A bíróval és a jegyzővel együtt az inspektornak kell igen-igen sokszor a „stations commando”-nál jelentkeznie utasítások átvételére vagy számadoltatásra. Az inspektorok, a duktorok, valamint a szűkebb körű falugyűlésén résztvevő és súllyal szóló káplárok szintén lazították a faluközösség ősi önkormányzati szerkezetét; hiszen éppen úgy, mint a földesurak bizalmi emberei, ők is a falut állandóan nyomás alatt tartó, a leigázásra kész erőket képviselték.

A faluközösség gyűlése és ítélőszéke

A feudalizmus korabeli székely falu szabályokat őrzött és alkotott, a közösség dolgait rendező határozatokat hozott, megbüntette azokat, akik normái ellen vétettek, és ítéletet mondott a perlekedők ügyeiben. Ennek az öngazgató communitásnak volt a legfőbb szerve: a falugyűlés, és igazságot tevő fóruma: a faluszéke. Az önkormányzat lényegét fejezik ki azok a jegyzőkönyvben megörökített sorok, amelyek arról tudósítanak, hogy határozatot hozott „az egész falu gyűlése”, „a communitás teljes, közönséges gyűlése”, vagy hogy törvényt tett „a bíró esküdtjeivel”, a „hütösök tanácsa” — tehát, hogy cselekedett a maga javára a közösség vagy annak választott képvisellete. Arról már az eddigiekben is szólottunk, hogy a faluközösség autonómiája sok vonatkozásban elapadó életerejű, de azt is látnunk kellett: milyen keményen feszült szembe a

szabadságát féltő székely a felülről jövő nyomással, és azt is, hogy még javában állott, nem dőlt el a küzdelem.

1776. június 1-én a zalániak megegyeznek, hogy az erdő tilalmának megszegőit és a vetésmezőn kárt tevőket a falu egészében, a possessorátussal egyetemben büntesse. Más vétségek, kártételek elkövetőit pedig bírságot ítélt meg, ítélt el „a tizenkét hites a két bíróval együtt”. Ebből az egyetlen, jelentéktelen határozatból is kitűnik: vannak a falu egyetemének fenntartott ügyek, és olyanok, amelyeket a közösség választott vezetőtanácsának a hatáskörébe utalnak át. A bírónak és a hütösöknek engedik tehát át jogaiknak egy részét, hogy a teljes falugyűlés kicsinyített másaként, „a falu képében”, képviselőként éljenek velük. Ez az intézmény — a bíró széke, a falu ítélőszéke, a falu fóruma, a hütösök fóruma, a falu törvénye, forum pagense, forum pedaneum — a feudális társadalom elsőfokú, vagy másként fogalmazva a legalsóbbfokú ítélkező, igazságszolgáltató szerve.

A falugyűlés és a faluszéke között különbséget kell tennünk. A két intézményt azonban nem választják el jól őrzött határsorompók. Feladatkörük gyakran egybefolyik. Mindkét fórumon határozatot hozhatnak például a falu közvagyonáról, és ugyancsak mindkettőn ítélkezhetnek azok felett, akik a közösség érdekében vagy kárában kárt tesznek. A résztvevők sem mindig a „választottak” vagy a „falugyűlés”, hiszen sokszor csupán a közdolgok iránt nagyobb felelősséget érzők gyűlnek össze, azok, akiket így említ a jegyzőkönyv: „számosan öszve csoportoztak”. A szoros összetartozást példázza a következő eset is: 1798. január 13-án a magyarhermányiak „egész falu” gyűlésében vizsgálják meg a pásztorok fellebbezését, és megsemmisítik a „hitesek törvényén” született határozatot („az hitesektől adatott elébbi deliberatum cassáltatik a közösségtől”). Nem sokkal azután, március 3-án viszont az „egész falu” előtt tárgyalják meg a pásztorok számadását, akik ez alkalommal is elégedetlenek a döntéssel, és a „hitesek eleibe apellálják” ügyüket. 1848. február 2-án Zalánban együtt is tanácskozik mindkét „fórum”: „esküdtek gyűlése tartatván, egyszersmind falugyűlése is tartatott”.

A community tagjai általában a falusbíró házában ültek össze, vagy ha az alkalmasabbnak bizonyult, a jegyző lakásán. Olyan adatok is felbukkannak azonban, amelyek már a későbbi „faluháza”-hoz, a „község házához hasonló székhelyről tudósítanak. 1784-ben például Árkoson a „törvényház”-nál ítéleznek, 1817-ben pedig a szárhegyiek gyűlnek össze „a nemes community közös házában”. Az étfalviak 1825-ben bérbe adják a „faluházát”, 1832-ben pedig azt állapítják meg, hogy az épület „fedetlen”, és ki is utalnak két szál cserefát a közerdőből, hogy abból „téglat” (zsindelyt) csináljanak. A zabolaiak 1847-ben a falu két házában, a „mészárszín”-nel egyetemben licitáción adják ki a többet ígérőnek. Vigyáznunk kell azonban, mert a strázsáknak (az öröknek), valamint a kovácsoknak is épít közerővel házat a falu. A „faluháza” tehát nem mindig jelenti a community gyűléseinek, a bírák tanácskozásainak céljára szolgáló épületet. Zalaiban 1784-ben „az falusi jobbágy bíró házában” esik meg az ítélezés, és gyakran említik a katona bírót is házigazdaként, 1847-ben és azt követően azonban állandóan a community házában tartanak gyűlést. Azt pedig, hogy valóban külön erre a célra szánt épületről van szó, bizonyítja az is, hogy a falu költségén bútorozzák be: a bíró 1847—49 között csináltat egy padot, valamint egy „szeget almáriomot” a faluháza számára.

A falu egészét érintő kérdésekben tartanak gyűlést a szabad ég alatt is, rendszerint a templom előtti térségen, így 1813-ban a szárhegyiek „a templom előtt”, a jenőfalviak 1847-ben a „templomból kijövén gyűlést tartván” határoznak a falu közjvai felől. Van olyan pereskedés, amely-nél nem történhet másként, a helyszínén kell az előjáróknak falu ítéző székét tartaniuk. S van rá példa, hogy 1841. június 6-án Jenőfalván Szopos József „sütője alatt” húzódnak meg és tanácskoznak a bírák és az esküdtek. Ugyancsak a jenőfalviak 1820-ban „Fejér főhadnagy úr kvártélyán” találkoznak, ez azonban igen kivételes esemény: egy esküdtársuk ügyét kell megvitatniuk.

Az időpont, a gyűléstartás ideje sok helyütt szabályozatlan, s összehívása a szükséghez, az igényekhez szabott. Márkosfalván 1774-ben azonban pontosan meghatározza a falutörvény: „Minden két hétben egyszer tartozzék szom-

bat napon a bíró falut gyűjtven törvényt tenni.” A szombati nap másutt is a falu fóruma számára fenntartott, így Uzonban már 1699-ben „szombati törvény napon” ítéleznek, és 1717-ben Sepsiszentiván és Laborfalva falugyűlését és törvéynapját szintén szombatra helyezi a falu statútuma. Magyarhermányban is általában a hét végén rendezik a falu közös dolgait, és így járnak el Kilyénben is. Ismerve, mennyire sokszínűek a jogszokások, természetesen azon sem csodálkozhatunk, hogy 1760-ban az árkosiai „hetfűn az falu közönséges gyűlésében” beszélnek meg vitás ügyeket, és hogy 1771-ben úgy intézkednek, hogy ha olyan dolog akad, a bíró „falut gyűjtessen”, s ha az egész falu „elő nem állhatna”, a hűtösökkel tartozik eligazítani, bármilyen napra is essék a tennivaló.

A zalániaiak 1776-ban az ítélező fórum munkáját rendszeresíteni akarják, és kimondják: „Falu törvénye légyen egy esztendőben négyszer.” Betartani azonban ezt a maguk előírta rendet, későbbi jegyzőkönyveik tanúsága szerint nem tudják, gyűlést sokkal gyakrabban tartanak. A csíkjenőfalviak 1781 és 1787 között évente átlagosan 16 gyűlésen vitatták meg a közdolgokat. 1783-ban a jegyzőkönyvi bejegyzések szerint 19-szer ültek össze. Feltehetőleg azonban sokkal több megbeszélésre került sor; okkal gyanakszunk ugyanis arra, hogy a nótárius jelentéktelennek ítélte, megörökítésre méltónak nem talált több kisebb tanácskozást, és így azok nem szerepelnek a protokollumban. Jenőfalván különben a legtöbb falugyűlés május és június hónapokra esik, a nagy nyári mezei munka idején alig-alig van, és november-decemberben sem sok.

A bíró elnevezés maga is arra utal, hogy a faluközösség már kialakulása óta gyakorolhatja választott tagjai révén a törvénykező, ítélező jogosultságát. A fejedelmi Erdély már mint szokásos intézményt fogadja el a falusi büntetőbírószágot, és törvényei szentesítik működését. Így az *Approbatae Constitutiones*-ben (III. rész, 47. cím, 2. cikkely) olvashatjuk, hogy ha „valaki száz pénz érő marhát ellop, és megtudatik, a falu büntesse egy forint bírsággal és a kárnak megfizetésével”²⁵. A hagyományos formát a még távolabbi

---

²⁵ *Corpus Juris Hungarici*. 1540—1848. évi erdélyi törvények. Bp., 1900, 118.

székely múltban nyomozva, megállapíthatjuk, hogy János Zsigmond 1564. évi rendelkezésében elismeri, hogy a háromszéki községi bírának joguk van, helyesebben kötelességük, két forint értékig bármilyen ügyben ítéletet hozni.

A faluközösség bíraskodási jogkörének a körülhatárolása a további időszakban is megfigyelhető. Dósa Elek *Erdélyhoni jogtudománya* a falu székét így definiálja: „Elnöke a falusi bíró. Bírái a hütösök, kik a falu gyűlése által választatnak. Előadója a falu jegyzője. Ezen szék bírósága alá tartoznak a falusi közembereknek egymás közti azon ügyei, melyeknek tárgya... egy magyar forintnál többre nem rüg.”²⁶ Marosszék 1610—1718 közötti helyhatósági szabályrendeleteiben a „Faluközösségek rendiről” olvashatjuk: „Sok helyeken a büntetésben exorbitálnak, nem lévén a büntetésben felyebb való hatalma a falunak egy M.ftnál, felyebb is büntetnek... végeztetett azért, hogy a falunak büntetésben egy M.ftnál felyebb való hatalma ne lehessen (excipiáltatván az olyan régi tilalomban levő erdőknek bírsági, melyeknek ab antiquo 3 ft bírsági voltának)...”²⁷ Itt tehát a kiszabható bírságot szorítják le az egyforintos szintre, de a három forint sem törvénytelen.

A falu székének egyforintos hatáskörét a három forint felé tágító szándék, úgy tűnik, eléggé általános. Udvarhelyszéken Szentmihály falutörvényében (1663) azt írják: „Senki három forint erő dologért székre ne menjen perleni, sem jobbágy is ura eleibe, hanem itt a falu előtt indíttassék meg minden elsőben.”²⁸ Kissolymoson (1659) szintén három forint a határ. Szárhegyen, Ditrón és Remetén is három forintig terjed a bírói hatáskör. A csíkjénőfalviak azonban 1772-ben egy jelentéktelennek látszó ügyben úgy döntenek, hogy miután az többet ér egy német forintnál, a „nemes regiment” törvényire bocsátják. 1797-ben ugyancsak ők azért cselekszenek hasonló módon, mert a „causa három forintot meghaladó”. A határőrparancsnokság 1791-ben Csíkszékben valóban úgy rendelkezik, hogy „falubeli elöljárók nagy törvényekbe magokat ne ártsák, aki három

²⁶ *I.m.* III., Kvár, 1831, 58.

²⁷ *Corpus Statutorum. Az erdélyi törvényhatóságok jogszabályai*, I. Bp., 1885, 63.

²⁸ *Székely Oklevéltár*, IV., 301.

forinton feljül való. Azon feljül való a Cantons Comandótól függ.” 1781-ben a háromszékieknek kiadott katonai utasításban viszont azt olvashatjuk, hogy „a falu törvényin egy forintig szabad törvénykedni, azon túl nem. Nem különben, ha önként ítéltetni akarnak.”

Több más forrás is azt tanúsítja, hogy az általános gyakorlat szerint: 1—3 ft értékig terjedően volt „joga” a falu székének ítélni. Számottevő kivételként kell említenünk Zöld János „szolgabíró” (dúló) Madéfalván 1785-ben kiadott, királyi rendelkezésekre hivatkozó parancsát, amely szerint: „az faluk fórumához tartoznak minden causák, jószág aránt valók is, melyek 12 forintot felyül nem haladnak...”

Az a körülmény, hogy a felsőbb hatóságok eléggé sűrűn emlékeztetik a faluközösséget arra: meddig mehet el a törvénykezésben, azt a gyanút ébreszti, hogy a hütösök fórumán gyakran követtek el tiltott határátlépést. Jóllehet burkoltan, de a bírák még arra is emlékeztetik egy-egy határozatban a falusfeleket, hogy a falu ítélszékén és nem másutt kell pereskedniük, függetlenül attól, hány forintot érő a vita tárgya.

A falujegyzőkönyvek perdöntő tanúvallomása arról, hogy a valóságos életben, a mindennapi gyakorlatban mi is volt a helyzet, szintén azt bizonyítja, hogy a székely faluközösség ítélt minden olyan ügyben, amely színe elé került, függetlenül attól, hogy a vita tárgyának vagy a bírságnak értéke három forint alatt vagy azon felül volt. Tudták, hogy a határsorompók, a tilalomfák hol állanak, és ha nehéz, vagy valamilyen okból kényelmetlen volt számukra a bírászkodás, sürgősen hivatkoztak is rá. Máskor azonban, és ez igen általános, ítélték olyan ügyekben, például olyan örökség dolgában, amely tízszeresét vagy százszorosát is túlhaladta a törvényekben, rendelkezésekben megengedett értéknek.

A falugyűlésen megvitatott kérdéseket két nagyobb csoportra oszthatjuk: az egyikbe a közösség ügyes-bajos dolgai tartoznak, a másikba a perek. Igazgatás és bírászkodás a possessorátus számára természetesen eltérő megítélés alá esik. A közdolgokból nem vonhatják ki magukat, hiszen érdekeltek, az ítélező fórumot viszont nem ismer-

hetik el magukra nézve illetékesnek, hiszen ezzel előjogaik erődítmény-rendszerén hagynának rést ütni.

A community azonban, erejéhez mérten a közdolgok rendjét és öngazgatási lehetőségeit védelmezve, a possessorokat is bevonta a törvénykezésbe. Zalánban például a „falu székén” a falu törvényei alapján ítékeztek kisebb birtokos nemesek a Séra, az Apor, a Szabó család tagjai felett. Hiába fenyegetőzött fegyverrel is egyikük, az őt megzálogolni akaró határpásztorok végül a falu ítélőszéke elé kényszerítették, ahol a katona- és a jobbagybíró szabta ki rá a bírságot. Még gróf Mikó Miklós tisztartóját is megidézték a „falu törvényére”, és az elő is állott és meg is fizette a bírságot, amit kiróttak rá. 1783-ban a királybíró parancsol rá a zalániakra hogy „revideálni” kell egyik faluszéki határozatukat, úgy, hogy „a possessor urak” is jelen legyenek. A szombati törvénynapon azonban ismét hiányoznak a birtokosok. Ekkor a következő döntést hozza a falu: „most pedig az bírónak az falutól keményen poroncsoltatik, hogy a titulált possessorátus urakat keményen bírságotlassa falu eleibe”. Egy hasonló ügy kapcsán jegyzik be nem kis elégtétellel a falu jegyzőkönyvébe: „Békességre kényszeríté az falu tekintetes Apor Lázár uramot.” Gróf Lázár Józsefnek pedig 1825-ben kérészt kell írnia, folyamodnia kell azért, hogy Szárhegy és Ditró végül is házhelyet adjon neki a borszéki közbirtokon, azzal a feltétellel, hogy évente fizesse meg az érette járó bérösszeget.

A feudalizmusnak még ebben a nálunk utolsónak bizonyuló századában is oly sok szállal volt egybekötve mindenki, aki gazdálkodott, hogy ott, ahol vegyesen laktak urak, katonák és úrbéreszek, szükségszerű, elkerülhetetlen volt a megbeszélés és a közmegegyezés. Amikor a protokollumban ilyen szavakat olvashatunk, hogy „közös akarrattal”, „közönségesen egyetértőleg azon egyeztünk meg” — tudnunk kell, hogy a gazdasági mechanizmus e nélkül az „egység” nélkül botladozóvá vagy éppen halottá merevedhetett volna. Arról már szólottunk, hogy az ilyen szavak, mint például: „Taplocafalva lakosi, minden renden levők unaniami consensu et voto”, vagy „az árkosi possessorátus urak a communityssal egyetértve” — harcot, küzdelmet takarnak; de éppen ez követeli meg a

részvételt, ott kell lennie a földesúrnak is a harc terén. Természetesen rendszerint udvari bírója az, aki a földesúr képviselőjében megjelenik, maga is véleményt mond, pert indít, vagy éppen az „udvar” ellen beadott kereset révén alperessé minősül.

A faluszékének a hatásköre tehát igen tág. Kiterjed az egymással vitázó katonarendiekre, a perlekedő jobbágyokra, de a falu fórumán küzd igazáért a határőr és az úrbéres, és a rendi hovatarozás szerinti szembekerülés majd minden lehetséges változatával találkozunk; így arra is van példa, hogy a „possessor” a faluval, máskor szabad székekkel, vagy éppen földbirtokostársa zsellérével támadt „controversióját” rendezzi el a communitás ítélkező székén. Ez természetesen nem jelenti azt, hogy „nemes, birtokos uraimék” a széki bíraskodási szervezetről lemondottak volna. Ők valójában ott pereskedtek, és egyikük-másikuk még úriszék tartási jogával is élt. A székelyföldi birtokviszonyok azonban a fehér hollónál is ritkábbá tették az olyan possessort, aki egyes-egyedüli birtokosa egy falunak, vagy az olyan nemesurat, aki azzal dicsekedhetett, hogy csak neki vannak jobbágjai valamelyik faluban. Ez természetesen az úriszék tartást is bonyolult problémává tette. Inkább kikerülnek tehát, és jellemző módon az udvarhelyszékiek 1713-as szabályrendeleteiben azt olvashatjuk, hogy ha például valamelyik possessor vetésiben kár esnék, a kártevő megbüntetését kérheti a falu fórumától, de keresheti igazát a széki tiszt előtt is.

Gondolatmenetünk azt követelné, hogy a következőkben arról, szóljunk: milyen természetű problémákkal, ügyekkel foglalkoztak a faluközösség gyűlésein. Úgy véljük azonban, hogy a bevezető sorokban eltekinthetünk e tárgyi, tartalmi vonatkozások elemzésétől, miután magában a kötetben közölt — az egy-egy kérdéskör kapcsán csokorba szedett — határozatok és ítéletek valójában erre a feladatra vállalkoznak.

Kiegészítésképpen azonban hadd idézzük az 1774. évi „királyi rendelkezést”, amely a falusi fórumok kötelességéről szól. A bevezető sorokból kiderül, hogy a „szabad conditiojú és földesúri hatalom alatt nem lévő, nevezetesen szélybéli [székely] székekre és a Királyföldön lakó szászokra” vonatkozik a szabályozás. Hatáskörükről pedig azt mondja:

„...[a falusi fórumok] oly hatalommal állítottak fel, hogy mindennemű civilis törvények, akár személyes, akár pedig jószág- és vagyonszékiek legyenek is...” — megtárgyalhatók a bírák, az esküdtek előtt. Az általános erdélyi helyzetet rögzíteni vágyó 1836. évi perjogi előadásban a faluszéke „a rendkívül való ítélő székek (fora extraordinaria)” sorában szerepel. „Tárgyára s egész activitására nézve határtalan — olvashatjuk róla —, minden esetre csak a parasztok apróbb egyenlenségeiről ítél, egyébiránt ezek közül, melyek is mennyi mértékig tartozzanak ide, a helybeli szokásoktól függ...”²⁹ Az, ami az általános jellemzésből, a szakszerű jogász definícióból a székely székekre is bátran vonatkoztatható, az a tevékenységi kör „határtalan”-ságáról és a „szokásoktól” való függésről szóló megállapítás.

A gyülekezést a bíró rendeli el, és vagy házról házra járva kell a polgárnak közölnie a falusfelekkel, hol, mikor, miről tanácskoznak — vagy mint Márkosfalván: ősi, középkori hagyományokhoz igazodva „bíró pecsétjével” citáltatja, a pecsét idéző erejével hívja egybe a falut a bíró. A szokást különben a falutörvények rögzítik és közvetítik az utódokhoz. A falugyűlés meghirdetésének módjáról például az 1667. évi csíkszenttamási végzés így rendelkezik: „Hogy mikor megye, vagy falugyűlése lenni akar, azelőtt harmadnappal meghirdessék a polgárok által, avagy a templomból, mikor kijönek tempestive innepnap, hogy az esküttek rátartózhassanak; ha pedig a szükség kívántatnék, miesnap kellene hirdetés nélkül lenni, a bíró vagy a polgár járja meg a falut harmadnappal azelőtt; szombat napokon délután legyen a gyűlés. Ha meghirdettetik a templomnál, vagy a polgárok eljártak és az esküdtek el nem jönnek a gyűlésbe, 24 pénzen maradgyanak, toties quoties absentálnak. A bíró és polgár is hasonlóképpen, ha a hirdetésben fogyatkozás esnék.”³⁰

Étfalván 1835-ben egy forint bírságot ró ki a falu „személyválogatás nélkül” arra, aki a falugyűlésről elmarad. A szigorú büntetés azt a gondolkodásmódot tükrözi, amely

²⁹ Erdélyi perjogi emlékek (Bónis György kiad.), Kvár, 1942, 83.

³⁰ Székely Oklevéltár, VI. 315. (Vö. Erdélyi Gazdaságtörténelmi Szemle, I. Kvár, 1897, 54.)

a valóban dologtevő, a köz javán munkáló gyűlést az élet lényeges elemének, a köz dolgainak rendezésében való részvételt pedig a közösség iránti elemi kötelezettségnek tekinti.

A falu ítélőszékének a tevékenysége a perbe hívással kezdődik. Erről kell tehát néhány szót ejtenünk. 1769-ben Magyarhermányban annak, akinek éjnek idején méheit ellopták, a legtermészetesebb módon tanácsolja gazdátársa: „menj az bíróhoz, add által az bírónak a dolgot”. Az apró-cseprő, de a jelentősebb ügyek eligazítása is a falu vezetőire tartozik tehát, és a peres eljárásnak szintén az az első mozzanata, hogy jelentik a sérelmet a bírának, kérik, hogy valaminő vitás kérdésükben döntsenek. Ez történhetik úgy — és talán ez az ősbibb forma —, hogy a szokásos törvénytapon vagy a bíró hívására egybegyülekezett falu előtt jelenti ügyét a felperes („teszi panaszát a nemes falu széke előtt”, „panaszolja a jámbor falu színe előtt”). A perlekedést sokszor megelőzi azonban — a felsőbb joghatóságok gyakorlatában is szokásos — admonitio, a megintés, az előintés. Erre a már megkezdett perben hivatkozni szoktak. Különben a perbe hívást is nevezik így; 1780-ban például Árkoson az alperesek a „12 hütösök fóruma eleibe admoniáltattak”. Szárhegyen pedig 1817-ben a perbe hívás „citáció” formájában történik: az alperest a falu ítélőszéke elé „idézik”. Ezt követi a perfelvétel, ami a jegyzőkönyvek szokásos formulájában („causa levata”) oly gyakran szerepel.

Arra is van azonban példa, hogy a katonarendi kapitányához, a jobbagysorbeli pedig (az ekkor már megyei mintára sokszor szolgabírónak nevezett) „vicetisztjéhez” megyen el, és sérelmére tőle kér orvoslást. A faluközösség öngazgatási rendje ilyen esetekben természetesen csorbát szenved.

A régi rendet fenyegető veszedelem támad tehát abból, hogy a vitás ügyekkel a tisztekhez önként szaladnak azok, akik felsőbbbségi, hadnagyi vagy kapitányi támogatásért esedeznek, csakhogy fölébe kerekedhessenek ellenfelüknek. A felsőbb hatóságok erejében bizakodók, az igazukat a falu határán kívül keresők ellen kezdetben még egyes tisztek is fellépnek. Az Ilyefalván 1772-ben keltezett kapitányi parancsból idézzük: „Minden ember a törvény sze-

rént éljen és ne merészelje senki azt pretereálni és panaszkodni nálam, az mi az faluban eligazíttathatik.”

Miután azonban éppen a határőrtiszti ellenőrzés az, ami a mindennapok sok vonatkozására és a magánéletre is kiterjed, a folyamatot nehéz feltartóztatni. Ellene van viszont a falu lakosságának hagyományokban bizakodó része, és ők azok, akik — mint 1775-ben a középajtaiak — hangsúlyozzák a különben igen régi szabályt: „Valaki perlekedni akar valami dologért, elsőbbben a falu előtt perlekedjék...”

A XVIII. század végén és a XIX. század elején, a hagyományos és az új formák ütközésének időszakában végül ezen a téren is kialakulnak átmeneti köztes eljárás módok. Így történhetik meg azután az, hogy a határőrtisztek szabályozzák a panasztevők, kérelmezők fogadásának napját, óráját és módját. Ez mutatja a jelenség rendszerré válását. Ahhoz azonban, hogy az életnek (esetleg katonai érdekeket egyáltalán nem érintő) sok vonatkozásában eligazodjanak és döntsenek, nincs sem hagyományuk, sem intézményük. Így társul a panasznap rendjéhez a panaszlónak a community ítélszékéhez való küldése. 1779-ben egy csíkcsobotfalvi katonaember „commendáns úr peccsétivel citáltatá” faluszékére csíktaplocai ellenfelét. 1790-ben Csíkjenőfalván ezt jegyzik be a protokollumba: „Azért mü is, az nemes Divisions-Comando parancsolatja szerént, jenőfalvi és karcfalvi hitések hozzászóltunk a dologhoz ekképpen...” A szárhegyi faluszéke pedig 1816-ban a „Stations-Commando Kabos főhadnagy úr parancsolatjából” ül össze. Jóllehet ez is bizonyítja, hogy a katonatiszti vezetés nem veszi át a falu öngazgató, a maga dolgában, belső ügyeiben ítélező funkcióját, de így a community népének jogfeladása révén is mindinkább kiterjeszti gyámkodását a bírák fóruma, a hütösök tanácsa felett. Mindennél jobban tükrözi a vázolt folyamatot a jenőfalviaknak 1823. március 25-én a protokollumba bejegyzett néhány szava: „Fejér főhadnagy úr *engedelméből*” egész falu gyűlése tartott.

1774-ben és 1775-ben több faluközösségi protokollumba vagy a parancsolatok könyvébe bejegyezték azt, hogy a közhatalom megítélése szerint: „mit kellessék cselekedni a falukon léjendő ítélszékéken”. A falu fórumának ügy-

rendjére, a pereskedés módjára, a perfolyásra azonban kevés szót veszteget a „királyi rendelet”. Érdekes az, amit mégis említésre, szabályozásra méltónak minősít, így elsősorban is meghatározza azt, hogy ha nem ugyanabból a községből valók a pereskedők, a per vitelére az a *communitas* illetékes, amelynek az *alperes* (az *inctus*) a lakója. A vádló félnek tehát a megvádolt környezetében kell igazát bizonyítania. Másodsorban arra intenek — és ezt későbbi parancsolatok is ismételtetik —, hogy „a törvények csak éppen a panaszlóknak pusztá propositiójukra és az elvádolt embernek feleletekre, és mind a két félnek documentumaikra, és előállítandó bizonyásaiknak mondasokra tétetnek”. 1781-ben ugyancsak azt a követendő szabályt írják elő a falu fórumának, hogy „semmi relatóriák vagy írott attestátumok ne acceptáltassanak, hanem a pörösök az magok bizonyokat szemben állítván vallattassanak”. Az írásbeliséget kiküszöbölni, a széki fórumokon szokásos ügyrendet egyszerűsíteni akaró felsőbbség harmadsorban (1774-ben) a prókátort, az ügyvédet is számúzi a faluszékén folyó tárgyalásokból: „Továbbá ezen falusi fórumokon a *procuratorok* assistentiája és *allegatiói* teljességgel *excludáltatnak*...” Vagy később, 1781-ben így intézkedik az ezred parancsnoksága: „azért *procurátort* senkinek szabad nem lészen venni vagy fogadni”.

A faluszékén dívó (és nem a rendeletek szerinti) perrendtartás, időbeli és tájankénti változásaival egyetemben, csak akkor válik alkalmassá a feldolgozásra, a népi jogtörténetnek ez a szép fejezete tehát csupán akkor írható meg, ha a falujegyzőkönyvek nyitotta csapásokon még mélyebbre hatolnak a historikusok. Addig, a már feltárt anyag egy kis töredéke alapján, csak jelezni kívánunk egynéhány jelenséget. Mindenekelőtt feltételezhetjük, hogy az erdélyi bírósági szervezet alsóbb törvényszékeinek eljárásjoga volt az, amelyhez idomult a faluszéki rendtartás is. Ez azonban nemcsak egyszerű átvétel, nem a felsőbb fórumok mintául vétele; hiszen a széki bírászkodás szintén magán viselte népi származásának bélyegét; bizonyos mozzanatok pedig azért hasonlatosak, mert szükségszerűek (a vádat a faluban is, a széken is meg kell fogalmazni, a tanúkat meg kell hallgatni és így tovább). A faluszéki bírászkodást azután — el egészen az ítéletet esetleg meg-

pecsételö áldomásívásig — a szokások sokszínű szálai szötek át, és a székhez, a határórséghez való kényszerü igazodás szintén új, népinek minősíthető formákat termelt.

Mindenekelőtt nem szabad felednünk, hogy a falu fórumán a ma vádlottja a holnap bírása, a ma esküdtje pedig a következő törvénynap alperese is lehet. Az ítélező tehát nem kiváltságos helyzete révén, hanem igazságlátó, törvényt tenni tudó képessége nyomán gyarapodhatott megbecsülésben, növekedhetett emberségben. Sajátos vonása a faluszéki bíraskodásnak az is, hogy a bíró, az esküdt maga is tanú. Jó ismerője a perlekedőknek, tudója a falu dolgainak, és ha így esetleg elfogultabb is, de nem szorul rá „környezetanalumányok”-ra.

A perfolvás természetesen sok formához kötött. Ez önmagában is jelentős, hiszen azt az ünnepiességet és komolyságot árasztja, ami maga is a rendet teremtő akaratot szolgálja. A perfelvételt (levata) követően a felperes (actor) ismertette panaszát, vádját, előadta kérelmét. Az alperes (inctus), ha nem jelent meg, ami igen ritka eset, vagy „elmarasztaltatott”, vagy újabb időpontot szabtak ki számára a perlekedésre. Az is megtörtént — szintén csak elvétve —, hogy az alperes útját vágta a pernek, kifogásolva a falu székének illetékességét. Erre azonban majdnem mindig az volt a válasz, hogy az ösöktől rájuk maradt szokások szerint eddig is a community ítélezett a szönyegen forgóhoz hasonló kérdésekben, és így az alperes, ha újabb kifogást nem tehetett, vagy haladékot kért, vagy védelmezte igazát. A perbeli bizonyítékok előkészítésére, különösen birtokperes tárgyalása során, szokásossá vált az „exmissió” kérése, a „kibocsátás”, valójában a halasztás igénylése. A vád ellen tiltakozó alperes egyszerű időhaladékot (dilatio) is kérhetett, hogy jobban felkészülhessen. Gyakran csak annyi szerepel a jegyzőkönyvben: „időt kért”, és utána következik a döntés (deliberátum): „adatik idő”. Arra is van példa, hogy a pereskedők közül valamelyik „párt” kér, másolatot követel az ellenfél bizonyítékairól. Ami természetesen újabb faluszéki tárgyalást tesz szükségessé.

Számtalanszor nem élnek semmiféle hasonló perrendtartási lehetőséggel, és a bírák ítéletet hoznak, vagy az egymással torzsalkodók békülnek meg. Arra is van példa,

hogy a szigorúnak vagy igazságtalannak vélt ítélet hallatára az elégedetlen fél „novizál”, „novummal él”, „simplex novumot” kér, vagyis vesztésre álló ügyét védelmezve új érvek, bizonyítékok gyűjtésére, bemutatására kér lehetőséget. A novummal, a perújítással azonban nem lehet visszaélni, mert ha valaki „a novum virtussa mellett”, a „reformálás” rendjén újabb bizonyítékokat nem sorol fel, az ítéletet megerősítik, a pereskedés költségeit pedig viselnie kell. A novummal nem lehet a pert nagyon hosszú időre elnapolni, meghatározott időn belül élni kell ezzel a lehetőséggel is. 1770-ben Magyarhermányban vita is támad az időhatár felől: „Hermány falvának régi megírott törvénye, hogy jármos ökörről, hámos lóról és bornyús tehénről harmadnapján adjon számot a pásztor. Ha gravé törvénye adjudicáltatik, szabadságában vagyon novummal élni. Azon novumot 8-ad napján tartozik elfolytatni, hogy a gazda is, ha hibázott valamiben, más 8-ad napra hadd novizálhasson, és hadd készülhessen rá.” Az alperes viszont azt állítja, hogy Udvarhelyszék statútuma szerint a perújítás határideje 60 nap. A felperes pedig ismét a helyi szokásra és írott bizonyítékra, a pásztorfogadási szerződésre hivatkozik.

Egyetlen peres eljárási mozzanat, ha csak egy keveset is időzünk nála, oly sok kérdést vet fel, a népi perjog olyan sűrűjébe vezet, hogy le kell mondanunk a további példák felsorakoztatásáról. A perújítás problémájánál egy kevéssé elidőzve azt szeretnék bizonyítani, hogy jóllehet sok esetben példás egyszerűséggel — a szokásokra, az igazságérzetükre, helyzet- és emberismeretükre hagyatkozva — döntenek a bírák, arra is van példa, hogy egy minden eresztékében aprólékosan, finoman kimunkált eljárásrend formáiba behelyezkedetten, hosszasan folytatják a pert.

„Felvén mind a két félnek panaszát; ruminálták is a dolgot lélek szerint” — jegyzik be 1779-ben a csíktaplocai protokollumba. A bírák, az esküdtek tehát a tárgyalás során jól meggondolják, megvizsgálják az ügyet, és lehetőséget kínálnak a perbeli bizonyítás sok formája számára. Hiába írják elő a katonai rendtartások, hogy nincs szükség írott „relatóriákra” és „attestátumokra”, csak a felek szembesítésére és kihallgatására, az írásban benyújtott „tudósító-”, „bizonyító-” levelek, a „literále dokumentu-

mok”, az oklevelek eléggé gyakori szereplői a faluszéki pereknek. Különösképpen a hagyatéki eljárások, örökségi viták rendjén szokásos az oklevelek, testamentumok, szerződések bemutatása. A feudális birtokjog bonyolult szövevénye a székelyföldi sajátos formákkal, a népi öröklési jogszokásokkal egyetemben a bírák számára nehezé teszi az eligazodást. A kiséföldű szabad székelyek — akárcsak a földet nagyobb mértékben birtokló possessorok — a fontosabb megállapodásokat papírra vetik, mert az írásba foglalt egyezségnek vita támadtával nagyobb a becsülete. 1781-ben a csíktaplocai bírák azért küldik el mindkét perlekedőt, a jövendőre halasztva a kérdés megvitatását, mert „nem literále documentumokból”, hanem „csak szóval” bizonygatták igazukat. Jellemző, hogy 1783-ban Csíkjenőfalván egy birtokper során az ükunokák pereskednek; a bizonyítási eljárás rendjén 1682. június 22-én keltezett szerződést mutatnak fel az Imre fiak — amely arról tanúskodik, hogy Márkos István fiának fogadta Imre Györgyöt, hogy helyette hadba menjen, és ezért birtokának egyharmadát át is engedi neki —, és ez az évszázadot megért írás dönti el a vitát.

A bizonyítás természetesen nemcsak oklevelekkel, hanem tanúkkal, helyszíni szemlével, eskütétellel is történhet. Az előbb említett esetben 16 tanú vonul fel, de 1771-ben Magyarhermányban 24 vallomást tevőt is meghallgatnak a falu törvényén. Amikor semmilyen más módon sem tudnak ítéletmondásukhoz kellő biztonságra szert tenni, a bírák elrendelhetik az eskütételt. Szárhegyen 1806-ban megvizsgálták mindkét fél „documentumait”, és arra a meggyőződésre jutottak, hogy „hit nélkült ítéletre nem lehetne menni”. A magyarhermányi jegyzőkönyv 1770. évbéli sorai arra is fényt vetnek, hogy a „juramentum”, a „hittétel” — a középkori perrendi eljárás e maradványa — szélesebb körű szokásjogi szabályozással övezett. Így például a falu törvénye szerint gazda és pásztor közötti perben „a hit elsőbben a gazdáknak eleitől fogva ítéltetett”.

A bizonyítási eljárás tehát a jogi formák gazdagságáról, a faluszéki ítélezés rendjének kimunkáltságáról tesz tanúságot. Így természetesen biztonságosabb a perlekedők helyzete; szabályok vannak, olyan rendezettség, amivel eleve számolni lehet. A formák azonban az ügymenetben

hibát kereső és abból fegyvert kovácsoló ügyeskedőknek is lehetőségeket nyújtanak; és akadnak olyanok, akik alaki, formai hibákra vadászva kísérlik meg, hogy számukra előnyös ítéletet csikarjanak ki. Ott, ahol a faluszéki perben feltűnik (a széki bírászkodásban bizonyára tapasztalatokat szerzett) az ügyvivő, a prokurátor, a prókátor — ott megnövekszik az igazság kiderítésének módja feletti vita lehetősége is. Azt már láttuk: a katonai parancsnokság, de általában a felsőbb fórumok ellenséges szemmel nézik a faluszékén működő, perbonyolító ügyvédek, és megtiltják, hogy bárki prokurátort fogadjon. Amúgy sem gyakori szereplésük a XIX. század első felében még inkább visszaszorul. Az érdekvédelmükre képtelen embereknek azonban az esküdtek megengedik a teljhatalmú megbízott (plenipotentiárius) vagy szószóló kijelölését.

Az ítéletet a bírák jogérzékükre hagyatkozva és természetesen a különböző ügyekre érvényes jogszabályokra támaszkodva mondták ki. Szabályokról lévén szó, ismét érintenünk kell a szokás és a rendelet, a helyi hagyomány és a felsőbb fórumok beavatkozása szülte ellentétet. A régi országos érvényű törvényekre vagy a széki statútumokra hivatkozó és a döntését azokra alapozó falusbíró természetesen még nem veszélyezteti a faluközösség ítélkezési hagyományait. Sokszor (és különösebb jogtörténeti jártasság nélkül is) felfedezhetjük ugyanis a faluénak tekintett, az íratlan vagy írott jogszokás mezében jelentkező normában a régi diétai végzést vagy széki szabályrendeletet. A „falu törvénye”, „constitutiója”, „végzése” már csak azért is megegyezhet a közhatalom jogforrásaival, mert már évszázadok óta igazodni kénytelen hozzájuk. Nem véletlenül mondja 1770-ben Magyarhermányban az egyik perlekedő: „A falu szabhat magának törvént, de úgy, hogy a haza törvényivel megegyezzen.” Ugyanúgy még a tisztí parancsolat is lehet erősítője, nem pedig rontója a szokásnak. 1785-ben Ozsdolán egy szokásra hivatkoznak, amelyről: „60 és 70 esztendő emberek recognoscálják, hogy a memoria hominum usussa és törvénye volt Osdola falvának...” majd hozzáfűzik: „Erről a nemes regiment is poroncsol keményen esztendőnként az bírának és faluknak...”

Igazából főleg azok a rendelkezések okoznak változásokat a falu igazgatószó tevékenységében, amelyek az élet rendjébe mélyrehatóbban avatkoznak be. Ilyenek például a határőrvidéki birtokjogot átrendező, szintén már említett parancsok. Ezeknek a hatására születnek ilyenszerű ítéletek: „mivel az jószágot nem szabad — az felsőbbség parancsolatja szerint — dividálni”, a menyével meg nem férő asszonynak nem adhatják ki a szokás szerint neki járó, őt megillető harmadrészt. 1794-ben a csikjenőfalviak — hasonlóképpen birtokperben — a szomszédos falvak esküdtjeivel egyetemben sem tudnak dönteni, mert illetékességüket, illetőleg ítélezési jogaik mértékét már nem ismerik. Ezért küldik Csíkszeredába a két perlekedőt: „hozzanak [utasítást], a comendáns uraktól, hogy miben legyen auctoritása a compagnia székének, s miben nem”. Ha nem is valósult meg teljes mértékben, de a tisztí szándékot híven tükrözi az az 1781. évi határőrparancsnoki előírás, amely megköveteli, hogy „Az falusi törvények, az katonasághoz alkalmaztassanak.” A korábbi 1774-es rendezés jellemző módon még azt írja elő, hogy a bírák a falu fórumán „a törvények”, valamint „a törvényes usus”, „a municipális constitutiók” szerint ítéljezenek, „helyben maradván” azonban „a Székely Katonáság Regulamentuma” és a „Személyes dolgokra (Personális Cau-sákra)” vonatkozó rendelkezések.

A hagyományok szívós ellenállását azonban ezen a téren is látnunk kell. Hadd idézzünk protokollumainkból néhány sokatmondó, állandóan előforduló formulát, megfogalmazást. 1770-ben Csíktaploca jegyzőkönyvébe írják be: „Mint-hogy nemes Csíktaploca falvának ily képen lévén vége-zése...”; az árkosaiak 1781-ben használják ezt a formulát: „Ennek előtte usussa volt a communitásnak...”; 1798-ban a magyarhermányiak vallják: „minthogy pedig régi eleink-ről reánk maradtott szokás és törvény az...”; 1821-ben Szárhegyen fogalmaznak így: „minden székely constitu-tiók és régi usus szerint legigazabb az”; 1837-ben a csik-jenőfalviak a következő szavakkal: „a constitutio tartása szerint” fejezik ki a régi törvényeikhez, a falu ősi szabályai-hoz, rendjéhez való ragaszkodásukat. Valójában tehát azok a szabályozások, törvények, rendeletek, amelyek befolyá-solták a faluszékén hozott ítéleteket, csak az írott és írat-

lan falusi szokásjoggal ötvözöten hathattak; sok életterületen pedig egyáltalán szerephez sem jutottak.

A faluszékén hozott ítélet ellen természetesen fellebbezni lehet. A széki vezetőségnek, a katonai parancsnokságnak a felsőbbsege, a faluközösség feletti hatalma valósul meg ily módon is. Csakhogy akaratok e téren sem érvényesül maradéktalanul. Mint mindenütt a faluközösség életterületein, itt is kettősséget, feszültséget, harcot tapasztalhatunk. A faluközösség ugyanis nagyon sok esetben oly módon is megkísérli bírói hatáskörének védelmezését, hogy kimondja: döntése ellen nincs apelláta, fellebbezni nem lehet.

Ez a „határvédelem” oly formát is ölthet, hogy a per nem kap útlevelet a felsőbb fórumokhoz. Az ítélet ellen tiltakozó protestálóval ugyanis közli a faluszéke, hogy fellebbvitelt nem engedélyez, a peres ügy „non transmittitur”. Ez is természetes törekvés ott, ahol az önrendelkezést védelmezők a közösségek ügyeibe való beavatkozást ki akarják zárni. Ezért alakul ki az a szokás, hogy a faluszéke előtt kimondott határozatot a falu egyeteméhez, a teljes falugyűléshez fellebbezik, valamint az, hogy — mint a márkosfalviak is — a falu fogott közbírakat, hét „immunis és vitézljő rendhez tartozó” embert választ, esket be, és rájuk bizza az ítélet ellenőrzését. Azt is megkísérlik, hogy bár a kisebb értékű ügyek feletti vitának a körét korlátozzák a falura. Ez természetesen szintén hagyományokra építő törekvés. 1649-ben Csehétfalva falutörvényének első pontja mondja ki, hogy a bíró és a négy esküdt előtt kell a háromforintos pernek vége szakadnia, addig senki sem fellebbezhet ilyen ügyben, míg a falunak három forintot le nem tesz. 1776-ban a zalániak jelentik ki egy kasza zálogba való vétele körül folyó torzsalkodásban, hogy „csak egyforintos a causa, azért semmiképpen nem transmittaltathatik”. Csíktaplocán, Árkoson, Csíkjenőfalván, Magyarhermányban és még sok más helységben is szokás az, hogy az állattartók, a gazdák és a pásztorok közötti pert szintén nem engedik felsőbb fórumra. Ezek az ún. gazdák törvénye előtt folyó perek; és zoltáni Czerjék József úr 1771-ben Zalánban hiába kéri, hogy elkárosodott sertései ügyében indított és elvesztett perét a Continua Táblára fellebbezhesse; a döntés úgy szól: „minthogy

a gazdák előtt folyt, apellációba nem mehet”. A csíkjenőfalviak fórumán a testvérek között folyó osztozást, örökségfelosztást 1772-ben szintén olyan pernek minősítik, amely nem apellálható.

Hasonlóképpen önrendelkezést védelmező és szintén ősi hagyományokban gyökerező az a szokás, hogy a faluszéki ítéletet a szomszédos communitás bírái elé viszik az elégedetlenek. 1581-ben Gyergyóújfalu törvénye szerint: „Ha valamely embernek ítéltetett törvénye a bírák előtt nem tetszik, apellálhasson más falubeli bírák eliben...” 1774-ben Márkosfalva végzéseiben is azt írják meg, hogy ha valaki a falu ítéletével elégedett nem lenne, „apellálhassa az eddig usuált mód szerint az közelebb való falu eleibe...” A XIX. század első felében, amikor ez a gyakorlat már háttérbe szorult, a szárhegyiek még mindig élnek ezzel a jogukkal, és van aki a remetei és más, aki az alfalusi bíró széke elé kívánja vinni megfellebbezett perét.

Az esetek döntő többségében azonban a széki bíróság elé, a civile fórumra, fennállása idején a Continua Táblára, a szolgabírák (dúlok) vagy királybírák elé viszik vesztett perüket, a katonák pedig mind gyakrabban fellebbeznek a Compagnia székéhez, a Regimenthez. Hosszas lenne a perek fellebbviteli illetékességének a szövevényét felfejteni. A pereskedő személyek rendi hovatartozása, a perek tárgya és a bíraskodási szervezetben, a társadalmi erőviszonyokban beálló változások mind-mind szerephez jutottak ebben a kérdésben.

Valójában a legközvetlenebbül a széki tisztek és a katonatisztek ellenőrizték és bírálták el, hagyták helyben vagy változtatták meg a falu ítéletét. Éppen csak hogy a formák voltak különbözőek. A Felső-Fehér megyéhez tartozó (és csak később Udvarhelyszékhez csatolt) Felsőrákoson a szolgabíró a megyei szokásokhoz híven változtatja, szigorítja meg a falu döntését, és be is vezeti azt a falu protokollumába. A határőrvidékhez tartozó székely székekben ehhez hasonlítható közvetlen ellenőrző szerep a katonatiszteknek jut. Gyakran olvasható a hadnagy, a főhadnagy aláírása a protokollum lapjain, jelezve azt, hogy átnézte és helyben hagyta a rendelkezést, az ítéletet. A háromszékieknek 1787-ben kiadott „Compagnia Porontsolat” arról is intézkedik, hogy amikor a határőrök kirukkolnak és „vizitéroztat-

nak”, a katonai falubíróknak úgy kell megjelennie, hogy nála legyen, egyebek között, a falu törvényes jegyzőkönyve és a parancsolatok, rendelkezéseket tartalmazó protokollum. A falugyűlésen hozott határozatokat és a falu fórumán hozott ítéleteket tehát éppen úgy ellenőrzik, mint a katonai felszerelést.

A peres eljárást is szabályozó 1784. évbeli királyi rendelet a fellebbvitelről különben így intézkedik: „Hogyha pedig az oly causában, melyek három forintot meghaladnak, apellatio interveniálna, azok a magok Continua Táblásokra transmittáltassanak...” A fellebbezés módjáról még elmondják: szükséges az is, hogy a falvak nótáriusai írják le „a causának folyását rend szerént, úgy mint az actiót, mindenik félnek az okait rövideden [!], a bizonyságoknak vallást tételeket, úgy a deliberátumokat leírván, a peres felek előtt felolvastván, subscribálván, megpecsételvén az apelláns félnek adják ki”.

Felcsíkszék jegyzőkönyveiben, közelebről a jenőfalviban bukkantunk rá a fellebbezések során első fórumként sokszor emlegetett Compagnia székére. Jellemzőnek kell tartanunk azt, hogy amikor a határőrkatonai parancsnokság megteremti a faluközösség fölé helyezett fellebbviteli, sajátos törvénytevő fórumát, akkor valójában azt cselekszi, hogy több falu választott bíráiból formál egy új, bővített szerepkörű jogintézményt. 1815-ben például Csíkszenttamáson tart törvénynapot a „Compagnia Széke”. A szenttamási bíró fórumán előzőleg már megítélt és a század törvényszékéhez fellebbezett ügyet vitatnak meg. Ítéletet mondani megjelennek a karcfalvi, jenőfalvi, szenttamási, szentdomokosi bírák és esküdtek; mindenik faluból két személy, csak jenőfalváról három, miután az ő bírójuk „elnököl”. A határozatot a jenőfalvi jegyzőkönyvben örökítik meg, ahol több hasonló törvénytelen protokollálását is megtaláljuk. Erről a fellebbviteli fórumról túl keveset tudunk még ahhoz, hogy leírását, jellemzését megkísérelhetnők. Itt, ez alkalommal nem önmagát bemutatóan szerepel, hanem tanúként, bizonyítva azt, hogy mennyire a falu ítélőszéke az a fórum, amelyben a falu népe és a katonai vezetők megtestesítve látják az igazságtevő ősi alapsejtet; még akkor is, ha az előbbieket már nem tudják minden vonatkozásban kellő eréllyel és sikerrel védelmezni,

és az utóbbiak nem szűnnek meg szilárdítgatni uralmukat felette.

Mondanunk sem kell, hogy mindaz, ami az öngazgatás törvénykezési szokásrendjéből a székely faluközösségben megőrződött, nem volt társtalan sajátosság. Hasonló módon éltek az ősi autonómiával a szász, a román — szász vegyeslakosságú falvak, a román határ örezredek falvai, és azok a jobbágytelepülések is, amelyeket a földesúr nem tudott vagy különböző okok miatt nem tartott szükségesnek szoros igába fogni, keményen és közvetlenül igazgatni. A Nyugati Kárpátok havasi falvainak helyi autonómiájáról olvashatjuk Alsó-Fehér vármegye monográfiájában a Teofil Frânk és Gheorghe Candrea nyomán idézett sorokat: „Régen a havasi községek széles alapon nyugvó helyi autonómiának örvendettek; mikor általános érdekről volt szó, minden lakosnak joga volt a községházára menni, ott tanácskozni s határozni... Minden héten egy nap volt meghatározva, amelyen megjelentek az ügyes-bajos felek, a falu öregei (bătrînii satului), akik nagy esküdteknek (jurații cei mari) is neveztettek, együttvéve: bizottságnak (comitet), székállóknak (scăuneni), — s a helyen a nép mondása szerint törvényt tartottak (se țin legi).”³¹

A falu belső, öngazgató világának „demokratikus” bírászkodási fórumai közül még meg kell említenünk — nem a kép, hanem csak a vázlat teljesebbé tételéért — a református lakosság ún. megyeszékét, amelyről Dósa Elek *Erdélyhoni jogtudománya* azt mondja: „A megyeszéke (domesticum consistorium, presbiterium), melynek szabály szerint elnöke a helybeli pap, bírái az eklésiának több vagy kevesebb választott tagjai... s elítélheti az egyházi kisebb vétségeket, egy m.forintig büntető hatalommal is bírván szokás szerint.”³²

Záradékol csak még annyit, hogy az úriszékről — jóllehet a rendelkezések részletesen szólnak róla is — nem kell a határórséghez tartozó székely székek viszonylatában részletesen szólnunk, miután szerepköre nem számottevő.

³¹ Teofil Frânk — Gheorghe Candrea, *Româniile din Munții Apuseni*. București, 1888, 111 — 115.; idézi *Alsófehér vármegye monográfiája*, I. Nagyenyed, 1899, 834.

³² *I. m.* 59.

Jellemző azonban, hogy amikor 1781-ben Árkoson a vicekirálybíró jelenlétében úriszéki tárgyalást tartottak — amelyen „nemes” gyalogkatona kereste jussát egy jobbágylegényen —, a faluközösség hütösei is jelen voltak, a falu jegyzője pedig az árkosi protokollumba, vagy talán abba is, de híven megírta a pereskedés lefolyását.

A falujegyzőkönyv, az írásbeliség és a nótárius

A történeti szakirodalomban gyakran olvashatjuk, mennyire fontos, milyen felbecsülhetetlen értékű forrásokat jelentenek a nyugat-európai középkori faluközösség ügyeit megőrkítő ún. falukönyvek (Mark-bücher, Haingerichtsbücher, Holtingsbücher, Register stb.). Nálunk viszont azt állapíthatták meg a historikusok, hogy még a XVI., XVII. században sem találunk a falu igazgatási rendjében írásos ügyintézést. A parasztságtörténet kutatói fájlalták a legmélyebben, és panaszták igen gyakran: mekkora vesztesége néptörténetünknek az, hogy hiányolnunk kell ezeket a paraszti, népi alkotásokat, amelyekből közvetlenül — az úri írásbeliség esetleges torzításai nélkül — lehetett volna híradást kapni a földet művelő, állatot tenyésztő egyszerű ember életéről. Úgy vélték, hogy a jövődöbéli kutatás sem ajándékozhat meg bennünket ilyen forrásokkal, hiszen a mi tájainkon nem formálódott olyan népi intézmény, nem épült olyan szerkezet, amely autonóm működése során írásos ügyvitelt is teremtett. Azt hitték, hogy ott, ahol a paraszti élet a hagyományok, a szokások medrében folydogált, az írásbeliség nem válhatott az életvitel nélkülözhetetlen elemévé.

Szabó István — a középkori falu, a paraszti önkormányzat múltjának kiváló kutatója — a falutörvényt és a falutörvénykönyveket együtt emlegetve azt írja: „Nálunk a középkorból csak néhány székely falu törvénykönyvét vagy legalábbis néhány jogszabályát ismerhetjük meg. Létrejöttük minden bizonnyal összefügg a székely társadalom szabadságával.”³³ A székely falujegyzőkönyvek születésének kérdésén töprengőnek valóban innen kell kiin-

---

³³ *A középkori magyar falu*, Bp., 1969, 90.

dulnia; a sokszor végveszélybe jutó szabadparaszti réteg megmaradásából, abból a tényből, hogy önrendelkezési jogának maradványait, ősi szervezeti formáinak egyes elemeit átmentette arra az időszakra, amikor az írásbeliség is hódítóan lépett fel, amikor a felvilágosult abszolutizmus az írásbeli igazgatást szorgalmazta. Így született meg az ősi székely hagyomány, a bécsi igazgatási láz, a bürokrácia térhódítása, valamint a növekvő súlyú népiskolai oktatás egybefonódása nyomán a XVIII. századi és XIX. század eleji székely falujegyzőkönyv. A nálunk nagyobb számban oly későn felbukkanó „falukönyv” a rendelet-áradattól előzőlötten is sok mindent őrzött a megelőző évszázadok paraszti életrendjéből, és ezért vált sajátos, nagy értékű parasztságtörténeti kútforrássá.

Létezésükre Benedek Elek hívta fel a figyelmünket, aki *Édes anyaföldem* című könyvében megemlíti, hogy a kisbaconi faluházán megmaradt néhány Mária Terézia korabeli jegyzőkönyv. Ezekről eleinte azt hittük, hogy a határország felállítása, tehát 1764 után, katonatiszti parancsra keletkeztek. A jelzett nyomon elindulva Zalánban, majd a Kisbaconnal szomszédos Magyarhermányban bukkantunk rá (1945-ben) falujegyzőkönyvekre. Az utóbbi helységben (Máthé János történettudó földművesnek köszönhetően) megőrzött protokollum első bejegyzése az 1757-es évből való volt. Ennél a jegyzőkönyvnél még perdöntőbb azonban a háromszéki Alsócsernátónak 1665, 1666 és 1716-ban kelt falutörvénye. Ebben, az 1666-os rész egyik paragrafusában olvasható: „Hogy minden ember tudhassa, jövendőre is fennmaradjon, melyikféle fordulóban mennyi földje legyen a falunak, annak a hiteseceptor mennyen a végire, és melyik szántóföldről mennyi jövedelem legyen, esztendőnként felírván a Falu könyvébe szép rendel annak jövedelmit is...” 1716-ban pedig azt írták: „A Falu Constitútiójáról írott régi articulussait, melyeket akkor praedecessorink írásban hagytanak, és protokoláltak a Falu könyveiben, mindenkben helyben hagyunk...” E jegyzőkönyvek vezetésének gyakorlata tehát kétségkívül megelőzi a határorkatonaság felállítását — legkevesebb egy teljes évszázaddal.

Az is igaz viszont, hogy a falujegyzőkönyvek, amelyek eddig levéltárba kerültek, a határország felállítása utáni

időszakból valók. Zömmel pedig a határőrvidéken, tehát Csík-Gyergyó-Kászonszék, Háromszék és Erdővidéken születtek. Ez azt is bizonyíthatja, hogy a székely falu jegyzőkönyvek a határórség bevezetése után, de régi hagyományok nyomán rendszeresedtek; ugyanakkor jelentheti azt is, hogy mind ez ideig csak ezen a területen tudta eredményesen felkutatni őket a jelentőségüket felismerő levéltáros és történész. Azonban bizonyos, hogy nemcsak az említett területeken váltak általánossá és nemcsak az „elegyes” falvakban, ahol határőrök is laktak, hiszen a főkirályságok rendeleteiben több ízben is utaltak arra, hogy például a falvakon keresztül utazó katonaságnak adott ételmezt vagy egyéb szolgáltatásokat a jegyzők ne csak nyugtázzák, hanem „a Faluk Jegyző-könyvébe beírassák”. A falujegyzőkönyvet a jobbágyok lakta Felsőrákosnak 1803-ban vargyasi Daniel Elek úr készítette és köttette be: „...boldogságokra és békességekre, úgy a következő maradéknak is lehető hasznokra törekedvén... hogy ebben minden törvényfolyások, melyek a falu fórumán folynak, protocoláltassanak, hogy a jelen valók használják s a maradékok pedig belőle valamit a magok tanulásokra fordíthassanak.” A falujegyzőkönyv tehát — és kötetünkben a felsőrákos szerepeltetése ezért is szükséges — nem csupán katonarendiek között, nem kizárólagosan a határőrvidéki székely székekben honos.

Azt nem tagadhatjuk, hogy a határőr lakta falvakban erőteljesebben munkálhattak a fejlődésre ösztönző erők. Teleki Domokos említi, hogy „a rend és fegyelem több hátránya mellett a határórség kebelében a polgárosodás és fejlődés nem egy örvendetes jele volt szemlélhető”³⁴. Kővári László szintén hasonlóan vélekedik: „ha a katona és nem katona polgárosodását összevetjük”³⁵ — senki sem tagadhatja a katonasors jó hatását. Hasonlókról tudósítanak a beszerce-naszódi román határőrezredek krónikásai is. Több „hazai utazó” is megfigyelte a militáris igazgatású székely falvak fejlődését, noha például az udvar helyszéki, határórségtől megmenekedett helységek sem maradtak el mögöttük, és az ár sem volt kicsiny,

---

³⁴ *I. m.* 223.

³⁵ *Székelyhonról*, Kvár, 1842, 141.

amit a katonarendiek fizettek a serkentő, előrelendítő jószándékért.

A mi számunkra ez alkalommal az írásbeliség meggyökeresedésének kérdése lévén fontos, hadd idézzünk néhány erre vonatkozó rendelkezést. Így például 1776-ban Kiss Mihály őbester a II. székely gyalogregimentnek a hatáskörében elrendeli, hogy a századparancsnokok „gyakorta utána lássanak a falusi mestereknek, hogy kötelességek szerint a gyermekeket a vallás dolgaiba, úgy az írás és olvasásra szorgalmatosan tanítsák, melyet ha nem cselekednének, a Nemes Regimenthez jelentessék”. 1787 őszén szintén a háromszéki falvakat tudósítják, hogy „...az Kantába [a kantafalvi iskolába] új világi profesorok, az Nimett Nyelvnek tanítására érkeztek, kinek tehát kedve arra leszen, jelentse magát az Compagnianál”. 1791-ben, ismét őszi időben az első gyalog regiment területén követelik az „iskola épületek” felállítását, valamint azt, hogy azokat a gyermekeket, akik az ezred iskoláiba jártak, akik tehetségesek és a szüleik is tehetősek, „kemény büntetés alatt ismét el kell küldeni”. Szintén ebből a katonai körzetből való az az 1790. október 31-i rendelkezés, amely így hangzik: „Minden inspectornak kiadatik, hogy a gymnásiomba való tanolás az első székel nemes regiment numerusában a deák és német Csík Somoljon, Gyergyóba pedig a német, Gyergyó Szent Miklóson, Szárhegyen pedig a diák anno novembris hujus anni elkezdötetnek; a katonarenden lévőknek kihirdesse maga kötelessége szerint; ezután az ifiak, kik iskolában szándékoznak menni a deák iskolában, míglen magyarul írni és olvasni a parochia filiális iskolában meg nem tanultak, bé nem vétetődnek.” Három vásárnapon át hirdetik Csík-Gyergyó- és Kászonszék templomaiban, hogy a főkormányshék, a Generál Comandó és az egyházi vezetőség közös akarata és rendelkezése: a katolikus gyerekek 6 esztendőskortól 13 éves korig a katolikus, azaz a falusi iskolákba járnak kötelesek.

Jóllehet éppen az iskolához kedvet kapott katona fiatalokat, azokat, akik továbbtanulásra vágyakoztak, a határőri intézmény kemény-kegyetlen önzésével rendkívül nehezen bocsátotta ki karmai közül; ezt Gábor Áron, Bölöni Farkas Sándor sorsa példázza, és Benkő Samu tanulmánya részletesen elemzi; ugyanakkor azonban a

népiskolai oktatás, az írni-olvasni tudás Bécsnek is elsőrendű érdeke volt, és az alsófokú oktatásügy fejlődéséért a határőr-tisztek eléggé sokat tettek. Legalábbis segítettek kibontakozni a már előzőleg ezen a téren meglévő hagyományt, és ily módon írástudókkal és írásbeliséggel töltötték fel és alakították is a szokásszerűség világát.

Példaként hadd idézzük az egyik rendelkezést: 1833. január 21-én Gyergyóalfaluban Weppel kapitány dorgáló szavakkal fordul a szárhegyiekhez, mert 18, olyan szülő van a faluban, aki „a gyermekeit nem akarja iskolába küldeni”. Ezeket a századhoz kell egy hűtösnek „felelésre” vezetnie, s ha valaki a legkisebb ellenkezést is megkísérelné, „árestomba” kerüléssel fenyegetik.

Nem könnyű még megközelítő pontossággal sem vázolni, hogy a székely falvak lakóinak hány százaléka tudott írni és olvasni. Megkíséreltük vallomásra bírni a protokollumokat, hiszen sokszor írják alá a fontosabb határozatokat a falu lakói. Mindenekelőtt el kell mondanunk, hogy ez sem megbízható módszer — több okból is —, de annyit bizonyít, hogy a falvaknak a katonarendiek táborában volt sok őrmestere, káplára, inspektora, duktora s más rangjelzéses vagy tisztos férfiak, akik nemcsak hogy tudtak írni, hanem írásuk „kicsinosodott”, gyakorlottságról tanúszkodott. De a jobbágyrendiek között is nagyon sokszor akadt szépen író falusbíró vagy esküdt.

Van tehát egy írástudó réteg; Csíkjenőfalván például 1812-ben 19 névből 6 a sajátkezű aláírás, 1816-ban 8-ból 4, 1818-ban 21-ből 12, 1828-ban 27-ből 13 és így tovább. Ez a jenőfalvi jegyzőkönyvi helyzet természetesen nem a falut reprezentálja és ez a falu sem a székely falvakat. Általában igaznak érezzük azt a kettősséget, hogy jóllehet a gyermekeknek kicsikoruktól általában már a marhák mellett kellett pásztorkodniuk, az írástudók aránya mégis számottevő. 1824-ben panaszolják — és ezt is fel kell vetnünk —, hogy „nagyobb része az idevaló [gyergyószéki] ifjúságnak tavasztól fogva késő őszig mindig a havasokon a juhok mellett vadnak” — és pásztoralják az állatokat éjjel is, sokszor télen is; így vonja el őket az iskolai oktatástól az életrend, a gazdálkodási mód kényszerítő ereje. Egészében véve azonban sokan vannak, akik az írásbeliség háromszéki vagy általában székelyföldi elterjedtségén elcsodál-

koznak, vagy lelkesedve szemlélik. Bogáts Dénes a szemerjai iskola múltját felidézve azt is elmondja, hogy „Háromszéken az oktatás, mint az írott emlékek mutatják, régi múltra tekint vissza. Lehetséges, az általánosabb oktatás itt is a reformációval vette kezdetét, de hogy a reformáció előtt is voltak külön iskolamesterek, bizonyítják azok az okmányok, melyek ebből az időből származnak. Az oktatás az idők folyamán — a legrégebbi korhoz viszonyítva — magas színvonalra emelkedett. Egy, az 1700-as évek elejéről való írás tanúsága szerint Háromszéken alig volt, aki olvasni és írni ne tudott volna.”³⁶ Ujfalvy Sándor szintén azt írja a reformkort tükröző emlékiratában, hogy „Erdélyben egy törvényhatóság sincs, hol annyi író s olvasó ember legyen, mint székely földön.”³⁷ A helyzetre jellemző Csík-Gyergyó- és Kászonszéknek az az 1769. évi szabályrendelete, amely előírja, hogy írástudó falusbíró legyenek, mert akadnak írástudatlanok is, akik a szerződések látalmazásakor „csak keresztvonással jegyzik neveket”³⁸. Vannak tehát betűvetésre képtelenek és ugyanakkor eléggé sokan írástudók ahhoz, hogy a székelyülés törvényhozói elvárhassák a falvak népétől: közülük válasszanak valakit erre a tisztségre.

Mi kellett tehát ahhoz, hogy a székely falujegyzőkönyvek a XVIII. század utolsó harmadától kezdődőleg megsokasodjanak? Kellett — mint már láttuk — az ősi szokottság, a hagyomány, hozzá a szabadságát, erejét megőrző népelem, valamint az írásbeliség fejlődése. Az ilyen egybeötvöződő elemek segítették a kívülről jövő igényt olyan neki szolgáló faluközösségi keret kialakításában, amely kivirágoztatta az írásbeliséggel társult népi rendtartási, életigazgatási kultúrát, olyan művelődési formát, amely funkcióját betöltve ma az utódoknak betűkbe rögzítetten idézi fel paraszti őseik múltba süllyedt társas emberi életét.

A többi a székely falu protokollumairól — jóllehet csak néhány jegyzőkönyvből és azokból is keveset válogattunk —

---

³⁶ *I. m.* 31.

³⁷ *I. m.* 310.

³⁸ *Corpus Statutorum*, I. 164.

az olvasni- és tanulmányoznivalóként közölt szemelvények hivatottak elmondani.

Végezetül fel kell tennünk a kérdést: ki is a falu jegyzője, protokollumaink írója? A faluközösség története szempontjából oly jelentős tisztségviselővel érdeméhez méltóan nem foglalkozhatunk, csak hírt adunk felőle, hiszen nem közömbös számunkra, honnan rekrutálódott, milyen hagyományok letéteményese volt, kit képviselt stb.

Azt az eddigi ismereteink alapján már megállapíthatjuk, hogy a székely communitásban a jegyző általában nem a faluba lesüllyedt tanult vagy értelmiségi foglalkozásában csődöt mondott ember. Azért is hangsúlyoznunk kell ezt, mert Kraszna megyében például joggal panaszozzák, hogy „ittén a jegyzők inasokból, kicsapott rektorokból, tudatlan és szegény nemesekből vagy helyt nem kapott tisztartókból állanak...”³⁹ Benkő Samu az erdélyi tanító sorsát nyomozva utal esetekre, amikor az, szűkös jövedelmének gyarapítása végett, a nótáriusi teendőket is vállalja. Egyes vármegyei falvakban a falubeli egyház lelkésze tölti be ezt a tiszteletet. Másutt a különböző megyei funkciókat betöltő hivatalosok azok, akik igyekeznek rátenni kezüket a nótáriusi jövedelmekre. 1802-ben főkormányászéki rendeletben olvashatjuk: „Tapasztaltván, hogy némely helységekben, a fennálló rendelkezések ellenére, a falusi notáriusságot, a k[irályi] perceptorok, vice szolgabírák és rectificator comisariusok viseljék, minthogy az afféle közönséges szolgálásban lévő személyeknek falusi nótáriusságra való tétele, mind az ő hivatalbéli kötelességekkel, mind pedig a contralériának, melyet a falusi nótárius a communitásra nézve vinni tartozik, principiumaival ellenkezik, meghagyatik ezennel kegyelmeteknek, hogy ezen rendetlenséget... eltörölvén, a hivatalbéli személyeknek késedelem nélkül parancsolják meg, hogy vagy magok tisztí hivatalokról, vagy a falusi notáriusságról mondjanak le.”⁴⁰

A székely falutörvényekben a jegyzőkről nem sok szó esik. Jellemző, hogy Márkosfalván 1774-ben csak azt

---

³⁹ Kardos Samu, *Báró Wesselényi Miklós élete és munkái*, II. Bp., 1905, 213.

⁴⁰ *Szabályok vagy is útmutató felsőbb rendeletek*, Marosvásárhely, 1838 — 1839, 95.

szabják meg normaként, hogy „a falu unanimitatis voto választáson notárius”.

A határőrparancsnokság rendeleteiben általában szorgalmazzák a jegyzőválasztást, említik, hogy „kívántatik lenni a [faluk] öregeiből”, javallják, hogy „értelmes embert tegyenek” e posztra, és működésével kapcsolatosan is igényelnek egyet és mást, de a jegyző személyét érintő különösebb követelések nincsenek. A határőrkatonaság szervezői 1764 januárjában meghatározták, hogy a falu notáriusa „vagyis íródeákja” a katonarendiek közül való legyen. Ehhez csak annyit fűztek hozzá, hogy míg az adóügyeket intézi, azalatt katonai szolgálatot nem kell tennie.

Az egyetlen eset — kezdjük a kivétellel —, amikor a mi jegyzőkönyveink értelmiségi pályán, működő írástudóval ismertettek meg, a felsőrákosi volt. 1826-ban keltezett bejegyzés szerint: „minthogy itten más olyos becsületes literátus emberek nincsenek, akik mind a notáriusságot, mind pedig a collectorságot felvállalhatnák s folytathatnák is — tehát a helybéli tiszteletes esperes és pap a notáriusságot mostantól kezdve esztendeig oly móddal vállalá fel — a falu sok szép kérésére —, hogy minden gazda a falu határozása szerint adjon egy-egy mezei szénabugját...” (Az adószedői funkciót, a kollektorságot pedig a tanító, a „tisztelet mester uram” vállalta fel.) Azt azonban már mondtuk, hogy ez a helység a jobbágyfalvak tipikus képviselője. Zalaiban viszont, ahol a falutörvények alkotásának oly ősi hagyományai vannak és számottevő a katonarendiek társadalmi súlya is, sem a pap, sem a tanító nem visel falusi tisztséget, sőt mindketten szembeállanak, vitáznak a komunitással.

Az eddigi áttanulmányozott jegyzőkönyvek arról győzték meg, hogy a jegyzők — tehát a kötetünkben között sok-sok határozat, ítélet megfogalmazói és megörökítői — zömmel egyszerű, falubeli, a közösségből kiemelkedett írástudók. És ez azért fontos számunkra, mert maguk is örökösei lévén rájuk szállott hagyományoknak és együtt élvén atyafiságukkal, osztozván őseik sorsában, őket sem lehetett oly könnyen a szék vagy a határőrparancsnokság „keze-lába” szerepére kárkoztatni.

Első tanúként az említettekre hadd idézzük meg Benedek Elekét. Ő mondotta el édesapjáról: „Amit tanult, volta-

képpen a székely huszároknál tanulta. Itt csinosodott ki az írása annyira, hogy később egy-két esztendeig a falu pennája is vala.”⁴¹

Szárhegyen 1804 és 1816 között — második tanúnk, a falujegyzőkönyv bizonyága szerint — Gáspár Ferenc, Balázs Simon, Barabás Ignác, Ferenc József, Csergő Elek és Gáspár József töltötte be a nótáriusi tiszteletet. 12 év alatt tehát hat jegyzője volt a falunak, de volt olyan tíz esztendő, amikor a falu pennáinak száma is tízre rúgott. Nehéz elképzelni, hogy ennyien lennének ún. értelmiségiek, tanult emberek a már említett értelemben.

Sajnos nem minden jegyzőkönyvet ír alá a falu jegyzője, és főleg neve mellett nem mindig szerepel rendi hovatartozása, és így gyakran nem sikerül közelebbről megismernünk. Az árkosiak sok-sok szakszerű határozatának megírója Bihari Zsigmond, aki szintén csak azt írja rója neve mellé, hogy „hütös nótárius”, egy ízben azonban maga is pereskedésbe bonyolódván, a róla szóló passzusból kiderül, hogy ő „árkosi Bihari Zsigmond falusi nótárius huszár őkegyelme”. Csikjenőfalva jegyzői közül Vizi Imre primipilus és katonarendi, Szentes József pedig nyugalmazott káplárként írja alá a jegyzőkönyvet. (Ne feledjük, ezt a rangot érte el Gábor Áron is, és talán az sem érdektelen, hogy édesapja, Gábor István „Bereck városának” jegyzője volt.)

Zalán „tollnoka” 1782-ben armalista, 1784-ben lovas katona, 1846-ban pedig Vas István káplár. Szemerján 1788-ban Szabó Mátyás gyalogkatona a falu íródeákja. Csiktaploca tollforgatója pedig az 1840-es években „gyalogkatona fűh[rer] Ábrahám Ferenc jegyző”. A szabadrendiek mellett említsük meg „providus” Illyés Ferenc nevét, aki 1816-ban Szárhegyen jobbágy részről való nótárius.

1846-ban Zabolán három, szintén falubeli embert javasolnak erre a tisztségre, és a választás módja miatt mondjuk el azt is, hogy „szavazatot szedni” provincialista részről egy személyt, katona részről pedig kettőt neveznek ki a falugyűlés résztvevői.

A jegyző fizetése Felsőrákoson, mint láttuk, egy boglya széna minden gazdától. 1833-ban Étfalván három szál csereféért fogadják, de Berecken is (pedig az „város”) 8

⁴¹ *Édes anyaföldem*, I. Bp., 1920, 31.

ft-nál alig több a jegyző bére, míg az erdőpásztor 30 ft-ot vesz fel a berecki tanács pénztárából. Zalánban 1845—1846-ban a nótárius fizetése 7 Rft és 30 krajcár. Vannak azonban olyan írásbeli munkák, a perfolyamatban olyan mozzanatok, amelyeket azok fizetnek, akik igénybe veszik az írástudó embert. A faluszéke határozatát például a fellebbezőnek, általános 1785-ös rendelkezés szerint: „ha a causa merituma öt forintnál többet ér — 1 forint, ha pedig kevesebbet [ér], fél forint taxáért” írja meg. Van azután a falunak kis nélkülözhető rétje, amit a jegyző megkaszálhat, és adhat neki a communitás gyakrabban „épületre való fát” a közerdőből, ami nem is megvetendő fizetéspótlék. Mindehhez hozzá kell vennünk a bírságpénzekből rendezett mulatságokat, amelyeken (Étfalván meg is írták) a jegyző is részt vett. A megyei részekben — itt nem részletezzük — nagyobb és általánosabb (szokásjog biztosította) fizetésük lehetett, sok azonban nem, hiszen az 1848. április 10-én a „községi jegyző urakhoz” is címzett „szózat” azt mondja: „Nyomor és szegénység jutott eddig osztalékul a munkás földművelőknek, s vele önöknek is, kiket míveltségük s igényeikhez képest jutalmazni nem volt képes.”⁴²

Mi a teendőjük? Háromszék levéltárában 1827-es guberniumi másolatban szerepel az a királyi rendelet, amely 1808-ban és 1818-ban részletesen előírja a jegyző kötelességeit. Címe: „Falusi Notariusok Instrukcioja.” Ebből megtudjuk, hogy elsősorban a királyi adó körül van sok tennivalója, a bíró és a kollektor mellett; egyebek között rá hárul az ellenőrzés is. Másodsorban őt terheli a katonaság számára szükséges élelem előteremtése, valamint a forspont, a szállítás gondja. Harmadsorban pedig kötelessége a falu számadásának vezetése, a falu bevételeinek és kiadásainak feljegyzése, igazolása, valamint a szolgabíró, a megyét s végső soron a kormányzást szolgáló számtalan tennivaló; ezért parancsolnak a jegyzőknek mint a „köz kormányzás helybeli orgánumainak...”

A falujegyzőkönnyv vezetését — mint feladatot — több nekik szóló utasítás el is feledi megemlíteni. A falu száma-

---

⁴² Állami levéltár. Temesvár. A bánáti tartományi múzeum anyaga, 105/a sz.

dását pedig — s ezt több katonatiszti parancsolat is igazolja a határőrvidéken — elsősorban nem tőlük, hanem a bíraktól kéri számon. Sőt a Gyergyószentmiklóson 1820-ban kiadott rendelkezés még azt is megszabja, hogy a falukon a huszár, a gyalogkatona, valamint a jobbágyrendi lakosság kezelje külön jövedelmeit, s ha külön költsége van „a maga fundussából költsön”. Ennek a gyakorlatilag nehezen kivitelezhető parancsolatnak a jövőjéről semmit sem tudunk, arról viszont többször is rendelkeznek, hogy a falu ládájának, amelyben irományokat és pénzt őriznek, legyen kulcsa nemcsak a bíráknál, hanem a jegyzőknél is. A mi szempontunkból azonban ez alkalommal elsősorban és döntően az íródeák szerepében való tevékenységük fontos, az, amelynek során ők, a „literátus”, a „deákos” emberek nem elégszenek meg a jegyzőkönyvvezetéssel, szerződés-írással, passzus-, fellebbezésfogalmazással, hanem panaszlevelet is írnak, a falut a törvény és rendelet jobb ismerőiként védik, vagy éppen lázítják. 1820-ban Oltszem földesura, Mikó Miklós követeli: „...nekem mint possessornak Simon Mártonra mint falu nótáriussára illő satisfactiót adni, aki mostan is a falut fellármázta ezen instanciával. Simon Mártont el is ítélik: „Szentgyörgyön vásár alkalmazásával az hibája felkiáltván, kapjon 15 pálca ütéseket s a falusi nótáriusságból levettétvén, a falu gyűlésébe ne legyen szabad mennie.”⁴³

A bomló feudalizmus világában a falu olyan társadalmi alakulattá válik, amelynek az írásbeliségében a legfőbb szerepet játszó tisztviselőjét, a jegyzőt a kormányzat, a főkormányzók instruálja, a vármegye és a szék — gyakran szervezési és jogászai remekként számon tartható működési szabályzatban — irányítja, a szolgabíró, a katonatiszt pedig rendeletekkel kényszeríti szolgálatra, miközben a faluközösséggel fizettetik meg, tartatják el. Ismét az olyan szerű kettősség szorítása bukkan tehát fel, mint amilyent már több ízben is jeleznünk kellett, olyan ellentmondás, amely szintén csak az 1848 márciusában kitörő viharban oldódott fel: voltak jegyzők, akik ellen fellázadt, akiket

---

⁴³ Állami Levéltár, Sepsiszentgyörgy. Háromszék levéltára, nr. 797/1820.

megvert és elkergetett a community, míg mások továbbra is megmaradtak a falu iródeákjának vagy váltak ismertekké, mint a faluközösség forradalmi erőinek vezetői.

A faluközösségről és a hagyományokról

Az önismeretre törekvő ember, aki rendezni kívánja viszonyát a természettel és a társadalommal, a jelennel és a jövővel, aki elgondolkodik afölött, hogy milyen értékrend szolgálatába szegődve emberre szabott az élet — az nem menekedhet az ősökkel való párbeszédétől. Annak, aki a mi korunk sok gyöttrő kérdésére választ keres, az egyéni célrendszer formálójának, a világnézete kialakításán munkálónak jó tudni a már megtett útról, a földről és a népről, amely útnak indította és útravalóval látta el. Mert az ember nemcsak biológiai hagyatékot vett át az elődöktől, hanem a felnőtté érés folyamatában történeti-társadalmi örökséget is, hogy ezektől meghatározottan és velük küszködve építse egyéniségét és a közösséget.

Ennek a társadalmi örökségnek egyik műhelye volt a faluközösség. Múltunk oly hosszú évszázadokon át volt túlnyomórészt agrárius és falun élő nép története, hogy a tradícióknak ez az alapsejtje, ez a műhely jelentős mértékben meghatározta, sok-sok jellemző vonással megajándékozta mai életünket és művelődésünket.

Ez a falu, amelyet a róla intézkedők viszonylatában mint készen kapott és felhasználható intézményesség, rendezettség és igazgatottság együttesét többször is szervezetnek nevezünk, a társadalomtudomány fogalmi hálójában a közösség címszónál esik foglyul. Azok, akik benne éltek és éltették, szintén communitynak, közösségnek nevezték. Tegyük hozzá, kezdetben eléggé zárt kisközösségnek minősült. Hajdan a fejedelem parancsa sürgette, hogy egy maroszéki székely falu az ő katonáit a communityba befogadja. Csókafalván pedig még 1773-ban is panaszkodik a zseliérember: „Sem a felséged örökségéből, sem a faluknak közönséges javaiból nem lehet szereznünk lakóhelyet, mert sem szolgálatunkért, sem pénzünkért senki sem ad. Ha valamit venni találunk is, abban meg nem maradhatunk,

mert a vér szerint való atyafiak kezeinkből kiveszik.”⁴⁴ A falu vagyonszövetség és gazdálkodási egység; ezért „ősfiakat” védelmező, a közös vagynon osztozkodók körét csak megfontoltan tágító önmagukba zártság a faluközösség lényegéhez tartozó vonás. 1848 felé haladva oldódik ez a zártság, de még akkor is a hosszas együttélésben és ellenőrzöttségben összeforrott emberek társadalmi alakulata a falu. Ez is hozzájárult ahhoz, hogy a szokások, a falu törvényei hosszasan fennmaradjanak, nemzedékről nemzedékre átörökítődjenek. Ezért kellett a más helységből hozott menyasszonynak a falu végén rakott tűzön áthaladnia, vagy vízzel locsolkodnia, hogy az őt nevelő közösség törvényeitől megtisztultan léphessen be az újba.

Mert nemcsak a zártság jellemezte a közösséget, hanem szabályozott is volt a feudális világ székely falujában az élet. Útjelzőkkel, tilalomfákkal volt tele. A csillogóvá tett, fénnel átszőtt, kedvessé, játékosá szepített ünnepnapokat és a munkával, törődéssel teli hétköznapokat egyként szokások, törvények hálózták be. Mégpedig tudottak, ismeretesek, hiszen a szülői ház, a fiatalok közössége, a falu egyeteme mintákkal, szóval és büntetéssel nevelt mindenkit a jogok és kötelességek sokaságának elsajátítására.

A faluközösségben pontosan megszabott rendje volt az értékeknek: bárki tudhatta, mi jó, helyes, becsülendő, illendő. Az életút így könnyebben volt járható, hiszen a cselekedeteknek is ősi szokások szolgáltattak mintát, jelöltek irányt s főként szabtak formát.

A falugyűlésen meghatározták a szántás idejét, azt, hogy mikor kell betakarodni a határról, mikor megy ki az ugarföldre a csorda, mikor tisztítják az erdőt, melyik téli napon járhatnak erdőlni és így tovább. De nemcsak a termelés gondja készítette határozathozatalra, szabályalkotásra őket. A falu hivatalos, jogi szervezettségébe bele nem helyezhető közvélemény még a köszönésnek, a megszólításnak is rendet szabott: a falun átsétáló vagy munkába siető embernek éppen úgy magatartásbeli előírásokhoz kellett igazodnia, mint annak, aki felöltözködött, hiszen például a csík-széki gyalogrendi határőrkatona lánynak piros szalag, a huszár rendbélinek kék, a jobbágylánynak fehér, sárga

---

⁴⁴ Kovách Géza, *Erdélyi jobbágyok panaszlevelei*. Bukarest, 1971, 38.

pántlika dukált. A férjhezmenetelre készülve, a „perefernumos” ládát a gyalogkatonák kékre festették, és erre az alapra kellett előírászerűen piros tulipánnak kerülnie. A huszár szülők viszont barna és piros alapon kék mintákkal díszített ládába gyűjtötték lányuk hozományát. Öltözet, színek, szimbólumok jelöltek ki helyet mindenkinek, és váltak nem csupán azzá, amivé anyaguk tette, használati tárgyakká, hanem sorssá, a társadalomban helyet és jövőt kiszabó jelzőrendszerekké.

A példák sorakoztatása nagyon elsodorna a néprajz csodálatos világába, ahol a tartalmat túlélő formák is még hosszú időn át fennmaradva árulkodnak a kutatóknak az ősi, népi életről. A lényeges azonban az, hogy lássuk: a faluközösségben munkálkodó ember életében volt rend, megállapodottság, szabályozottság. A communityban pedig volt erő a rend, a szabály ellen vétő megbüntetésére, a közösségellenesség, a szabadosság megfékezésére. Láttuk: van a falunak törvényt tevő széke, ahol a bírák mondanak ítéletet a békesség, a rend zavarói, a mások ellen vétők felett. S van közvélemény — ami előtt mindenki jól ismert—, amelynek írásba nem foglalt büntetése a pénzbírságnál súlyosabb is lehet: a kizártság, a kivetettség. A régi írásokban, de falutörvényekben is szerepel ez a pár félelmetes szó: ha nem cselekszi az előírtat, „a falu bosszújára marad”. Elmúlt már a jobbágy-katona világ, amikor a csík-szentmiklósi templom előtt az idős asszonyok megszólították azt, aki a neki ősei révén nem járó színű harisnyazsinórt viselte, sőt az sem volt ritka eset, hogy a jobbágy-sorból való székely fiúnak piros zsinórába „az ujját beakasztotta” a törvényt tevő asszony, és a cinterem ajtajánál az egész falu szeme láttára leszakította azt.

Van tehát rendszabás, még ha nemegyszer sok is, ha túl aprólékos is, ha mindent őrzön merevítő, még ha börtön is a léleknek, még ha le is láncolja az újat akarót. Ne feledjük, a feudalizmusban vagyunk, ahol a szerkezet lényege a kötöttség, a rendekbe, kisközösségekbe zártság. Ott, ahol mindent a szokásszerűség, a hagyományosság szabályoz, nehéz újat teremteni. Kitorni a sorsból pedig még nehezebb. A faluközösség azonban azért volt történeti alakulat, hogy magában hordja a pusztító ellentmondást. A rend, amit teremtett, az intézményesség, amit képviselt, keretével

szolgált annak a fejlődésnek, amely szükségszerűen termelte ki az őt, a communityt szétfeszítő erőket. Az intézményteremtők a maguk fölé emeltet már megmerevedettnek érezve, a fejlődés útját elzárónak tudva lázadtak a termelési viszonyok, a termelőmód ama elemei ellen, amelyek a faluközösséget is fenntartották.

Említettük azt a szokásrendet, amely a legaprólékosabban, a legjelentéktelenebbnek tűnő dolgaiban is szabályozta az emberi együttélést; azt is, hogy a szokásszegő, a törvényrontó számíthatott a büntetésre. Ha az emberség, a fontolgató paraszti bölcsesség mérsékelte is az ítélezést — ez a világ az egyént kemény-kegyetlenül ellenőrizte, és könyörtelenül igazodásra szorította. Ezt az életrendet menti viszont az, ami társul vele, ami szintén szigorú törvénye a faluközösségnek. Az nevezetesen, hogy az ember nem maradhat benne egyedül. Az egyén számíthat embertársára, hiszen rendkívül nehéz az élet, és a gyenge másokkal társultán válik erőssé. Ezért számíthat a faluközösség támogatására, erejére a jobbágy, ha ura ellen, a szolga, ha gazdája ellen kell fellépnie, erre az együvé tartozási érzésre alapozhat a határőrkatoná székely asszony, ha férjét a „francia háborúba” űzi a császári parancs, ezért tesznek egy időben heti egy nap kalákát a falubeliek, a magukra hagyatott asszonyokért, az öregekért, az árvákért dolgozva. Az új együttes életre egybekelőknek, a fiatal házásoknak adott „pártikula”, a házhely, az osztott nyíl-föld a határban, a házépítő kalákába sereglő barátok mind-mind a segítőkészség, az emberség, a szolidaritás jelzői és a közösséget megteremtő, azt fenntartó tényezők.

Szeretnők hangsúlyozni, nem a székely múltat szépítő szándék mondatja mindezt velünk, hiszen éppen a faluközösség történetét kutatva kellett rádöbennünk az osztályok, rétegek elkeseredett harcára, az anyagi érdekek területén keserű küzdelmet vívók ellentéteire, meg kellett látnunk, hogy számosan vannak a köz kárára előnyökhöz jutni akarók, más vetésén legeltetők, a szomszéd fűvét kaszálók és így tovább. Osztálytársadalom ez is, osztályharccal, vagy másként: emberi társadalom, feudális emberközi viszonyokkal. A falujegyzőkönyvek — és ezt is meg kell mondanunk — nem tartanak hízelgő tükröt őseink elé, sőt vitáik közben, gyengeségeiket eláruló pilla-

nataikban is elénk varázsolják esendő és gyarló ember módra élő elődeinket. Gondoljunk azonban arra, hogy ha mi ma a törvényszékek jegyzőkönyveiből akarnók megismerni napjaink emberét, szükségszerűen sötétebb lenne a valóságosnál a róla alkotott képünk. Ami a faluközösség történetében talán mindennek ellenére önértetet adó, valóságos önértéktudatot növelő, az az, hogy itt vigyázattal éltek: ne válják az ember embernek farkasává, s volt szándék és képesség arra, hogy emberség és értelem diktálta szép rendbe fogják egybe a természettel, uraikkal oly nehéz küzdelemben őket.

Így volt ez természetes módon mindenütt az országban. Különösképpen Moldva rãzeş falvaiban, a havasalföldi moşneni községekben, a szász communitásokban, valamint ott is, ahol különböző nyelvű lakosok éltek együtt, azonos gondok gyötröttjeiként, közös harcok egymáshoz kapcsoltjaiként.

A feudalizmus hosszú évszázadait alapvetően jellemezte a kizsákmányolás, a sokak elnyomása a kevesek részéről, a szabadság hiánya és a tudatlanság, valamint a babonák uralma. Ebben a keretben a faluközösség, az egyszerű emberek kis csoportja kialakította — kemény sorsa szorításában — az egymáshoz tartozás, az egybebúvás szükségességének tudatát, az egymásért való felelősségvállalást.

Ősökről és faluközösségről szólván, ezt a hagyatékot szeretnek átnyújtani azoknak, akik önmagukban is keresni kívánják népük történeti-társadalmi örökségét és munkálni akarják jövődjét. Mert megtalálható közös vonás, és így élő történelem, nemcsak a hasonlóan ejtett szó, a nyelvi örökség, a színek és ízek ifjúkori emléke és annyi más eleme élményvilágunknak, hanem a szokások, a hitek, az ítéletek és az ezekben megtestesült értékrend is, amely főhelyre teszi a talán legemberibbet: az egymásért való felelősség tudatát.

Imreh István

Faluközösségi határozatok

[Vákát oldal]

I. A rendtartó falu

1. A törvény és a tisztség

A szemerjai falutörvény néhány paragrafusa felsorakoztatja a falu önkormányzati rendjét biztosító intézményeket: a választott vezetőséget és a határozathozó, ítélkező fórumot. Az utóbbinak (az ősi autonómia maradványait őrző falugyűlésnek, a falu ítélőszékének) a rendjét, a tanácskozás zavartalanágát biztosítják a falu ősi szokásjogi normái. A bírói tiszt viszont hovatovább mind súlyosabb felelősséget, mind nehezebben hordozható terhet jelentett. A csíkjenőfalvi példák tanúsítják: megkísérlik menekedni tőle. A jobbágybírónak nemcsak Árkoson, másutt is kijár a robotmentesség, helyette viszont sorstársai dolgoznak vagy fizetnek. A jegyzői tisztség fizetéssel jár, ha nem is mindenütt olyan jóval, mint Felsőrákoson. Az éjszakai szüntelen őrökösés, a strázsálás terhét is igekeznek fizetett emberre bízni, és más, hasonló szerepkörökben is megkísérlik a szerre végzett, a „házsorjában” mindenkit egy-egy évre terhelő munkától menekedni. Derús, de jellemző, hogy 1847-ben a zabolaiak évi 24 forinttal javadalmazzák az „órajártató”-t.

Szemerja, 1771. június 9.

1- mo. Hogy az őfelsége szolgálatja annál jobban és helyesebben elmenjen, szorgalmatos[an] arra gond légyen, hogy bírók idejekoránt Szent Mihály napkor választassanak, úgy a hütösök is polgárokkal együtt. Ezek pedig legyennek ezekre a szolgálatokra alkalmas férfiak.

2- do. Mikor valami olyas faludolga adja elő magát, tehát a bíró szorgalmatos légyen, hogy falut gyűjtessen; és ha az egész falu egybe nem gyűlhetne, legalább a hütösökkel tartozik azon dolgot eligazítani. Másképpen, ha a bíró rest-sége miatt a falunak valami kára történnék, tehát azon kárt a bíró tartozik megfizetni, és büttetődjék ad flor. Hung. 1.

Ha pedig casu quo a bíró parancsolatjára nem compareálnának, toties quoties büntetődjenek ad den. 12. Nemkülönbentartoznak a polgárok is jelen lenni mindenkor; és [ha] a bíró parancsolatját nem teljesítenék, toties quoties büntetődjenek ad den. 24.

3- tio. Minden ember, aki tanorok kapun belől lakik, a közönséges falugyűlésibe, ha hivattatik, tartozik előmenni; ha ki magát jó okkal nem mentheti, készpénzül fizessen den. 50; ha pedig hagyományra elő nem mégyen, vagy jó okkal magát nem mentheti, fizet den. 50.

4- to. Ha casu quo falut gyűtetvén a bíró részeg lenni tanálna, a bíró büntetődjék ad den. 24. Ha pedig valaki részegen a faluközé menne, büntetődjék ad den. 12.

5- to. Valaki pedig a falu közönséges vagy hütösök gyűlésiben, úgy akárholott légyen is, a bíró ellen szólana, bes-telenítené, szavát nem fogadná, toties quoties büntetőd-jék ad den. 24.

6- to. Valaki magát illetlenül viseli a falu gyűlésiben, vagy attáz, teremtéz, más[t] hazuttat, hamisgat vagy egyéb alkalmatlanságot viszen végbe, büntetődjék ad den. 24.

7- mo. Minthogy minden társaságban vagy közönséges gyűlésben tisztességes a jó rendtartás, és az egymást becsülés tisztességes dolog, és eszerint szükséges a jó regula, tehát ezután senki a falugyűlésiben doronggal, bottal és ehhez hasonló darab fákkal, sőt fejszével is ne menjen, hanem ha vagy valamit akar építeni, avagy fa osztani men-nek, sub poena den. 2. Hasonlóképpen dohányozni nem szabad, mikor valami törvény foly, sub poena den. 2. A bíró házánál senki részegítő italt ne igyék, míg a dolgok el nem igazodnak, vagyis dimissio nem leszen, másként a bíró büntetődik ad den. 6.

8- vo. Ha valakihez a bíró zálaglót küld akármi színű dologért, és ha a zálagló zálagot fog és azon gazda vagy cselédje a zálagot kivenné a zálagló kezéből vagy megszidná, büntetődjék flor. Hung. 1.

Csíktaploca, 1776. január. 10.

Csíktaplocai Simon Péter az falu helyett felfogadá a strázsálást újesztendő napjáig, hogy minden szabad ember adjon 6 ejtel gabonát s fél szekér fát, egy jobbágy

személy 4 ejtelt, fél szekér fát. Gabonahordáskor pedig minden ember íggirt egy kéve gabonát.

Árkos, 1788. február 19.

Az árkosi provincialista részen levő provincialista hütösök requirálván az ezen esztendőbeli bírójoknak, Lemhényi Tamásnak földes urát, nobilis Kontz Gábor urat avégre, hogy a mostani ordinátiók szerint a falusi provincialista bírák a földes uraknak tartozó rabottyokat(!) a mostani felséges parancsolatoknak sokasága miatt teljesítethe[te]tlen, amely szolgálatját a falusi provincialisták tartoznak a dominus terrestrisnek rebonificálni.

Azért a provincialisták nevében és képében az alább subscribált provincialista hütösök megegyezvén egyenlő akaratból, ígérének az írt bírónak esztendeig való hét-számjáért 8 magyar forintokat; oly kötés alatt, hogy a jövő Szent Mihály napra befizetik.

Ennek nagyobb erősségére kezesül mutatá magát Eemhényi Tamás; de ha a ke[ze]sségét bé nem szolgáltatná, arról igazat fogadának és vállalák magokra Ördög Mihály és Pászkuj Dávid; azt, hogy az írt summát a terminusra beszolgáltatják.

Csíkjenőfalva, 1815. november 6.

Minthogy az határunk őrizése igen terhes, az határinspectorásra teljességgel olyan ember kívántatik, aki az egész határunkban mindennemű veteményeseinkre és szénafű helyeinkre szorgalmatosan jó gondot viselhessen.

Erre való nezet választotta a becsületes communitás határinspectornak az 1816 és 1817-dik esztendőre Barabás Mátyás lovas katona őkegyelmét; minthogy még az effectivus Standba még fi[gu]ráltatik ez okon mégis felvállalá az határinspectorságot, oly feltétel mellett, hogy a falusi bíróságtól ment legyen, hogy soha a communitás reá ne szoríthassa; mely kívánságát Barabás Mátyás őkegyeimének megígyirék (!), melyet bizonyítunk.

Szárhegy, 1816. május. 2.

Teszik panaszokat a szárhegyi nemes bíró széke előtt gyergyószárhegyi Gáll Ferenc és Gáll Márton ez végett, hogy az említett Gáll Márton az etse (!) Gáll Ferenc szántó-

földjin, az őszvetésin az 1815-dik esztendőben, a gyergyószárhegyi felső forduló határban megfogott volt valamely vaslábi román embereket, az gróf Lázár Lajos úr önagysága cselégyit, akik hoztak valamely nagy faragott hosszú fákat; az melyek iránt az kárért lett kezes Magdás János, a gróf úr tisztartója, és az mai napon 2 die May [1]816 az provintsiális (!) Illyés Ferenc utána menvén, hogy előálljon a bíró székire, és tett ilyen feleletet: én a királybíró parancsolatja nélkül egyszer sem megyek a bíró székire: mivel a főhadnagy úr nem akar megfizettetni a katonával, én sem tartozom megfizettetni az katonának. Mivel az főhadnagy úr e szerént el akarja rontani a törvént, köszönnye kijed bíró, hogy jó emberem, mert mostan megraknám, hogy idebé jött ügyibe.

Melynek így létiről [tanúsítjuk], hogy az provintsiális(!) bíró feladása szer ént az említett Magdás János elő nem állott, és tett ilyen feleletet Szárhegyen a fent írt napon és esztendőben.

Csíkjenőfalva, 1816. július 8.

Ezen folyó 1816-dik esztendőben Szent Jakab havának 8-dik napján a jenőfalvi communitás egész falugyűlést tartván, a katona bíró, Bíró Elek a falugyűlése előtt jelenti, hogy egy bika vagyon a falué, a falusi fejjős csorda közü, de egy bika nem elegendő, amelyet a közönség is úgy tudja. Azt is megjelenté az írt falusi bíró, hogy jenőfalvi Szekeres Istvánnak vagyon egy bikája, ha elfogadná a közönség, úgy a két bika elegendő lészen az írt csorda közü.

Ezen gyűlés alkalmatosságán Szekeres István ökegyelnie is jelen lévén, a bika aránt a közönség alkalomra mene ökegyelmével. Szekeres István a communitás előtt alkalomban azt tövé fel, hogy éltiben falusi bírónak, határinspektorak és falusi polgárnak ne válassza; ha arról a közönség írást ad, az 1816-ra a bika bérében több fizetést nem kér.

Ezen kérésit Szekeres István ökegyelmének a közönség megadá, melyet bizonyítunk igaz hitünk szerént; azt is, hogy oly feltétel mellett lön az alkalom, hogy ha a történék, hogy a közönség megállója nem lenne ígyíretinek, akkoron Szekeres István ökegyelmének tegyen le 24 forintot, mégis ezen fenn írt alkalom megmaradjon.

Felsőrákos, 1826. november 10.

Ezen folyó 1826-ban november 10-dikén a falu közönséges gyűlésében elvégeztetett az, hogy ennek utána minden ember, valaki szánt és kaszál a határon, ezután következő falu nótáriusának, nem különben pedig a falu collectorának tartozik egy-egy mezei buglya szénát adni.

2. A falugyűlés rendje

A falugyűlésen vitatott ügyeknek a következőkben közölt leírásai mind-mind a törvénytétel módját, rendjét is tükrözik. Mégis külön fejezetekkébe kívánczik néhány olyan határozat, amely szigorúan elítéli a gyűlésen lármázót, a rendbontót, a bírakat oktanul fásasztót, s főleg azt, ki maga akar törvényt tenni, aki „magának bírása lett” — így erősítvén a falu vezető szervének tekintélyét. Emellett egy olyan eset is ide kívánczik, amelyből kitűnik, hogy a faluszéke három forintnál több érő ügyet nem tárgyalhat. Igaz, nagyon ritkán tartják be ezt az országos végzést. A fellebbezés lehetősége, a felsőbb hatóságok szoros ellenőrzése azonban tagadhatatlan, és példázza az önrendelkezés törekenységét. A falugyűlés rendjéhez gyakran hozzátartozik a tanácskozást lezáró, szentesítő, megpecsételő áldomásozás. A mulatságkedvelő emberek ünnepteremtő hagyománya is ez, amelyet a csíkjenőfalviak 1822-ben olyan kedvesen, megértést váráon ajánlanak a „jövendőbéli emlékezetnek”.

Árkos, 1784. november 6.

Az Árkosfalva hütössei törvényt ülvén a törvényháznál, providus Daragits Jánost a falu kezesse megszólíttatta vala az usus szerént a maga hibájáért; melyről midőn menteni kellett volna magát, nagy lármával és indulatból in facie iudicii agyarkodni kezdé, és rútol proscindálá és mortifieálá Tegző Benedeket; contenuálván (!) a hütösök törvényit, a pálcáját is veri vala a földhöz.

Mely cselekedetiért in stante felszólítván, deliberative megíteltetett, hogy a falunak megírt törvénye szerént egy magyar forint bírságon elmaradjon, mégis többször azt ne cselekedje.

Árkos, 1784. november 24.

Panaszolván providus Kurta József méltóságos Horvat óbester úr árkosi udvarának gondviselője, hogy Iriminya

Ráduj, titulált Rofaj Ferenc uram jobbágya minden igaz ok nélkült az országútján megtámadta, rútul difamáta, hamisgatta; mely dologról bizonysgot is producála, úgy mint Kaszkuj Dávidot, aki is in facie judicii agnoscála, hogy a vád szerént úgy vagyon, hogy hamisgatta Kurta Józsefet Ráduj; de ellenben Kurta is visszamondotta. Mindazonáltal Ráduj contemnálta az hütösök törvényit, sem zálogot nem adott, sem az admonitióra nem compareált, semmiben is magát nem defendálta.

Azért tetszett az törvénynek, hogy a difamációért különösön egy magyar forinton maradjon, s afelett kövesse meg. Nem különben a zálag nem adásért, és nem is compareált, hanem magát opponálta különösön, hogy 1 magyar forintot fizessen, megíteltetett.

Árkos, 1786. november 4.

A falu közönséges gyűlésében megszólítván a Rofaj Ferenc uram udvarbíráj át, Iriminya Rádujt azért, hogy a falu 3 forintos tilalmas erdő[jé]ben erdőlték a béresek.

Ad instantiam a communitás annyi engedelemmel lön, hogy fél magyar forintot fizessen, és a falunak is egy ejtel pálinkát, mégis ha mádszor compariáltatik az tilalmas helyen, a megírt erdő bírságán maradjon.

Csíktaploca, 1787. december 5.

Amint in anno die 26 Novembris csíktaplocai Vas András és Fajos Gergely, sit venia, ökröket cseréltek együtt, emberséges emberek előtt, áldomás felmondással. Mind az áldomásokban levő bizonysgok, mind pediglen magok az írt cserések megvallák, hogy az melyik félnek nem tetszenék az csere, egy hét múlva is készek visszaadni.

Deliberátum. Minthogy mind a két féltől világoson kijő, hogy egy hét múlva is, az melyiknek nem tetszik az csere, tehát tartoznak egymásnak visszaadni azon marhákat: ítiltetett, hogy pedig ok nélkül az falusi bírót eskütteivel együtt fársztották, fárságokat, iidőtöltéseket írt Vas András és Fajos Gergely fizessék meg.

Csikjenőfalva, 1797. január 14.

Csikszenttamási Bíró Andrásnak ut actornak controversiája lévén ugyan jenőfalvi Erős Mátyással ut inqtussal(!)

egy megnyúzott lófiú végett. De minthogy 3 Rforintnál feljeli erő marha volt, azért aktivitása nincsen a nemes Compania székeken ezen causának folytatására. Azért transmitáltatott az nemes Regiment eleibe.

Szárhegy, 1804. március 22.

Panaszolja a nemes falu széke előtt gyergyószárhegyi Bartalis Imre gyalog katona, hogy a közelebb elmúlt nyáron 9 kalongya zabját a marhák elkárosították, amint a becsűről tett attestáció mutatja; s kívánja az actor Bartalis Imre megítél[et]ni, hogy az akkori inspector Simó János az határ pásztoraival megfizetné.

Kiküldetvén a házból mindenik fél, de a delibérátum kimondását nem várják, hanem künn nagy lármával az actor Bartalis Imre nem várja a nemes faluszéke ítéletét, hanem magának bírója lett. Bottal vette meg a maga pretensióját, mivel Fülöp Antalt fülszegen megütötte. Azért apsolváltatnak (!) az inctusok az actor keresetétől. Ítéltetett.

Szárhegy, 1805. november 16.

Minthogy ennek előtte is régtől fogva tudva vagyton: minden törvényes procesusok az hütösök investigációjokkal, vagyis tilalmokkal szokott megindítani; mely szerint Sajgó József az Oláh János jószágán megtörvényezettett fát elköltötte; és azon tilalomra reqvirált falusi militáris bíró és notáriussal egyetemben a becsületeket is keresik; és erre nevezve, amint a nemes falunak az constitutiója szerint az ilyen potentiáriusok az potentia calumniájáért és a becsületekben való sérelmekért is most előre három magyar forintot letenni tartozék Oláh János. Ítéltetett.

Szárhegy, 1810. november 30.

Teszi panaszát szárhegyi providus Koltsár Simó ut actor, ugyan szárhegyi providus Gábor Pál inctus ellen; hogy most az ősszel pásztorság alá tevék több gazdákkal együtt a johainkot; de a többi között Gábor Páltól általadaték a pásztorság Koltsár Simóra. Akkor Koltsár Simó megolvaván a juhok számát, többet találja, s kérdé az actor az inctust: itt több juh találtatik, mint a szám szerint volt. Erre felelte Gábor Pál az actornak, hogy a Lőrincz Jacobé itt van. Ő is őrzi szerént, nincs hiba, csak

hajtsák el. Estve, mikor hazajőnek az juhok, azt mondja Gábor Pál: itt juh héjja van. Erre felelte Koltsár Simó: hánytuk el a juhokot. Erre felelt Gábor Pál: ne hánytuk, mert az én börbécsem van oda.

Ezen actióra meghívátá a nemes faluszéke Gábor Pált a provinciális hites polgár által. Honn is találta. Azt felelte: hogy nincs semmi bajom a bírószeekin, mert én eleget vettem a magaméért.

Melyre Deliberátom. Minthogy Gábor Pál nem engedelmeskedett a nemes faluszéke meghívására és potentiát cselekedett, magának bírāja lett, tartozik a börbécset visszaadni, s azután keresse törvényesen a maga marháját az actornál, végeztetett. Extradatur per me Blasium Simon notarium pagi.¹

Ezen deliberátom helyesnek és igazságosnak lenni találtatván, a provinciális bíró admoniálya Gábor Pált, hogy ha harmad nap alatt eleget nem tészen, executio küldetik réá, s akkor az elégtétel mellett az engedetlensége büntetése is fel fog vétetni.

Mikó János vicekirálybíró

Csíkjenőfalva, 1822. március 14.

[Terkő havasát 220 Kitért árendába adták.]

NB. Minthogy az egész falu egyben lévén gyűlve, meggyezett akaratból, a fenn írt summából elköltött áldomásra — egyes akaratból — öt Rforintokot... egy ilyen gyűlés lévén, ahol egész falubéli lakosok megjelentenek, sok zenebona, felforgatás közben, az áldomás megívása közben. Egymástól hazamenvén minden harag nélkül, aki ha vétett vala elsőbben egymásnak, azok is elmenetele idején egyik a másikat megkövetvén. Így elmenének ki-ki a maga házajába.

Ezt kívánánk írásban tenni jövendőbéli emlékezetnek, hogy ezután is ezen egyességet folytatni teljesítsék az ezután való becsületes communitásbéli atyafiak is.

3. A jó utakért, hidakért, a tiszta faluért

A közmunka — mind a katonarendi, mind a jobbágysorbéli székelyek számára — nagyon súlyos terhet jelentett. A katonatisztek vagy a szék vezetői parancsára igen sokszor kellett a falunak dolgozt, fuvarost kiállí-

tania. Emellett a falu számára is kellett utat javítani, kövezni, útszéli árkot, sáncot jókarban tartani, hidat építeni, javítani — és felelni is érte. Nagy könnyebbség, ha bár a távoli híd gondjától menekedhetnek, egy kis közös kaszálóhely átengedése árán. A tűztől is szükséges védeni a falut, és azoktól is óvni kell a közösséget, akik a tisztasággal nem gondolnak.

Kézdioroszfalu, 1768.

Oroszfalva két tűzre való vas kankót csináltatott két magyar forintokkal és egy kost két vas karikákkal együtt egy magyar forinttal; amelyeket egyik bíró a másiknak számba adjon a létrával együtt, ha valaki falu híre nélkül kiadná, büntetődjék egy forintig. Ezeket pedig csináltatták a Benke Jakab bíróságában.

Árkos, 1780. november 4, 22 és 23.

Anno 1780 die 4-ta Novembris, az Árkosfalva 12 hütös fóruma eleiben admoniáltattak ugyan árkosi Veres Mózes colonus azért, hogy út csinálni nem volt és a rá esett sáncot is ki nem ásta idejiben. Székely István hasonlóképpen a sáncát ki nem ásta.

Ezen szófogatatlanságokért tetszett a hütösök törvényének, hogy mindenik 24 pénzeket fizessen külön-külön.

Anno 1780 die 22-da Novembris in communi congregatione pagi Árkos in aedibus coloni Simeonis Nagy coram iudice pagi cum suis juratis causa levata:²

Deliberátum. Providus Lemhényi Tamás (: salvum sit :) dögöt vontatván a falu patakján keresztül, egy magyar forintot elmaradott; melyért instálván a hütösöknek: fele elengedettett, a más felit tartozik megfizetni.

Anno 1780 die 23-tia Novembris. Tapasztaltatik az is, hogy sok illetlen dolgok esnek a faluban. Némelyek gazt, szemetet hánnak a falu patakjába, úgy az utcákra is. Mások dögöt vontattak illetlen helyre, azért az is tiltatik. Valaki többé azt cselekszi, toties quoties egy-egy magyar forintot fizessen, mégis többé azt ne cselekedj e, irremissibiliter.

Csíktaploca, 1781. november 17.

Csíktaplocái János István primipilusnak egy borjus teheneinek az lába eltörött 1781 mense Octombris — de die protestatur — de eadem³ falu ki- s bejáró szabados út-

ján, nevezetesen Nagy Ér hídján. Mely hidat tartnak padlóssal egész fundamentumával Bernád István és maga János István, várdotfalvi Lukács Ferenc, Péter és István, ugyan delnei Bogáczy István és Simon József, az töltést az falu felől mellette Gáll Antal. Ezek az hid tartó emberek magok azt vallják, hogy az hídban is volt hiba, ellenben az töltéses embernek sem volt jó az töltése.

Azért a proportione a felek, felvevén hány személyből állanak, együtt az kárt fizessék meg. Íltetett.

Árkos, 1782. április 6.

Székely Károly főhadnagy úr a hütösökkel edgyütt kimenvén Kerek tóban a nagy útnak revisiójára. Amint ezelőtt az út kiköveztetett a régi helyire, azon módon most is helyben hagyatott.

Csíktaploca, 1839. november 24.

Teljes közönséges falugyűlése alkalmatosságával tekéntetbe vévén nemes communitásunk az falunk között lévő sok elromlott utcákot, úgy az kijáró utakat a réten, hogy azokat aprádonként jó státusba hozhatnók. Melyre nezet communitásunk egyezésével határozatott, hogy ezen az őszön a gyalog, marhátlan emberek által ölbe kő hanyattasék, és az marhás emberek a télen szánon meghozzák. Határozatott, hogy ezen munkára gyalog ki nem jelenne, nyakasságból elmarad, büntetődjék napjára 30 kr. azaz harminc krajcár váltóba; a marhás ember pediglen minden pár marhától egy fertály öl köig, aki ezt az meghatározott üdőbe, a megrendelt helyre meg nem hozná, az büntetődjék 1 Ft. — azaz egy pengő forintig s úgy tovább.

Ezen fenn írt egyesség határoztatik, hogy akár gyalog dolgos, akár pedig marhás, ha az megparancsolt üdőre nem teljesitené a parancsolatot, üdő bételve mindjárt a fenn írt terüig zálogtassék meg. Úgy azon áltol, hogy nem az bírák áltol, hanem az nemes falutól kirendelt emberek áltol.

Csíktaploca, 1841. május 23.

Alatt írtak adjuk tudtára mindeneknek, akiknek illik, a most folyó 1841-dik évi május 23-dikán, amidőn huszár Mihály János falusbíró házánál számosan egybe csoportoztunk volna. Ezen gyűlésünk alkalmatosságával megfo-

gadtuk, vagyis egyességre léptünk fitodi, alias szentléleki Balog Józseffel az eránt, tudniillik lévén nemes elegyes közönségünknek az alsó forduló határon Borioka nevezetű helyen a patakon Szentlélek felé átolmenőbe egy hidunk, úgy Fitodon alól ugyanezen menőbe egy fél hidunk, amelyt is a távolság miatt jó móddal nem curálhatván, átoladtuk a fenn írt Balog József ökegyelmének jó állapotban tartás véget 8, azaz nyolc esztendeig.

Amely teendő munkájáért adunk minden esztendőbe a nyolc alatt a Kiss Evet nevezetű rétünkbe 50 lépés szénafűhelyet a bíró részén alól, lefelé, keresztül átol lépve; úgy hogy amikor fenn írt Balog József ökegyelmének teszük, akkor kaszálhassa meg azon fenn írt szénafűhelyet.

4. Együtt a munkában, együtt a bajban

Nagy erőssége a faluközösségnek, hogy kereteiben az emberi szolidaritás kőtablába vésett parancs. Az élet mostoha volt, kellett tehát az összetartozás a gondban, a bajban, kellett a támasz, a részvétel melege. Magányossá szerencsétlenedettek, gyámságra szorulóok, de az együttes életnek nekiinduló fiatalok is mind-mind számíthattak a „communitás” segítő erejére. Valamikor a frissen egybekeltek házhelyet, szántó nyílföldet, legelőt, szénafűvet, erdőt a falutól kaptak, s a szokás a XVIII. században — ha csonkultán is — de élt még. S helyenként máig eleven gyakorlat a házépítő kaláka és annyi más formája a kalákának, a vidám együttes segítő munkálkodásnak. A legnagyobb csapások egyike az ígásálat elvesztése volt. Ezért tolvaj kiáltásra megszólaltak a harangok és sietve gyűlt egybe a falu. A lopott marha nyomát is felvették, és az a falu viselte egyetemlegesen a kárt, ahol a nyomkövetők elvesztették a nyomot. Általános szokás volt az is, hogy ha nyom nem maradt, vagy más módon, de elkárosodott a ló vagy a szarvasmarha, az állattartók megsegítették egymást, vagy a falu közpénztárából segélyezték a kárvalottat.

Zalán, 1776. június 1.

Deliberátum. Zalánfalva közönséges gyűlésiben pretenzálván tiszteletes Vágó István és mostani falusi fungens mester Demeter Ferenc uraimék, hogy az faluból elkárosodván valami marha, annak árába ne fizessenek ökegyel-

mek, ha az falu Zalánfalva, a falu közönséges falu hasznából ökegyelmeknek nem ad. Holott ökegyelmek magok subscribálták törvényünköt, és fizettek is ennek előtte belé. Azért, kinek-kinek írása: maga kötése, írott törvénye; azért tartozik ökegyelmek az kárba fizetni.

Ha pedig ökegyelmek kárt nem praetendálnak, ha marhájok a faluból elvész, annak árát nem praetendálják, — ökegyelmeken sem praetendálja a falu. A tiszteletes pap és mester ad revisionem provocálja a tekintetes királybíró Bartha András úr eleibe.

Árkos, 1781. március 13.

Compariálván a tizenkét hütösök fóruma eleiben az közelebb elmúlt eszedőbeli falusbíró Pirbat Mihály, ki is pretendálván ilyen igazítást, hogy az ökegyelme bíróságában a falu ve[te]tte volt fel a lovas katona Lőrintz Istvánnak istalójából ellopott paripájának az árát; és ezen felvetés szerént, amint egyezett a faluval, ki nem telik az ára.

Subsumálván azért a fórum pretensióját, igaznak találá; és másfél magyar forintok héjával találá lenni.

Ezen héjános pénzt reparciálá az fenn írt fórum az szaprodásokra, tudniillik az kinek külön-külön marhájok vagyon és külön kenyeren vadnak a pater familiástól; és ezért is, hogy ha azoknak marhájok elvesz vagy ellopják, külön-külön szoktak pretendálni. Azért megítéltetett, hogy a szaprodások is contribuáljanak.

Árkos, 1781. szeptember 25.

Minthogy a lopásért csengettetni szoktak a káros emberek, és a harang az unitárius ecclesiájé, és az ecclesia könyviben constitutio vagyon róla, hogy a csengetésnek onussa flor. Hung. 1, egy magyar forint. Ennek fele — specificálva vagyon, — hogy a harangért az unitárius ecclesiáié legyen den. 50, fele penig a falué, a fáradságért; amely constitutiót a communitás most is helyben hágy, sőt approbál.

Csíkjenőfalva, 1819. október 26.

Csíkszenttamási gyalog katona Bíró József egy gonosz embertől elorozoltatott marhájának nyoma a mű határunkban késértetett.

A fenn írt napon a falusi bíró házánál mü alább írtak egyezésre lépven a fenn írt károssal, hogy ezen kárért fizessünk 22 id est, huszonkét Rforintokat, olyformán, hogy novembernek első vasárnapján becsületesen kifizetni kívánjuk.

Csíkjenőfalva, 1840. augusztus 26.

Folyó 1840-ik esztendő augusztus 26-ikán közönségesen egyetértőleg azon egyeztünk meg, hogy közönségünk kebelében akárkinek is szarvasmarhájában reménten kára történék, akár betegség által, akár pedig vad által esnék meg, tehát azon reménten károknek ha leendene valószínűs tiszta bebizonyítása után a hús felosztassák közönségünknek becsú árán; a falusi bírák felvigyázatja alatt. És ha valaki ezen osztályból részt nem akarna venni, ott erőltetés nincsen, és ha az olyan embernek efféle kára történék, a nem lészen felvéendő. Annál is inkább, minthogy ezen egyezmény már ki is volt ezelőtt próbálva, és jónak tanáltatott lenni; azért tehát ezután leendő folytatását kevésbé közönségünk fennhagyni megerősítve.

Csíkjenőfalva, 1840. november 16.

Mái napon, úgymint november 16-ikán 1840-ik évben közönséges falugyűlése tar[ta]tott, holmi előadások kinyilatkoztatása végett. A holott is jenőfalvi huszár katona Kozma István... jelenté magát, hogy gonosz ember által egy tehene elkárosodott, közönségünk határában; hogy azt falunk eddig tartott usussa szerént fizetnök meg.

Ezt megüsmervén, békesség útján fizettünk 20, id est húsz váltó Rénens (!) forintokat közönségünk cassájából a nevezett károsnak.

Ugyanezen gyülekezetben megint huszár katona Márton Tamás őkegyelme is jelenté magát az okon, hogy a maga tulajdon lakó jószága körében lévő, legközelébb való csűrén háltul lévő kertéből egy ökre eloroztatott. Azért őkegyelme is folyamodott közönségünk eleiben, hogy valamivel felsegélhetnök a nevezett történt kárában.

Amely károsodását megtekéntvén, fizettünk 15, azaz tizenöt váltó Rénens forintokat.

Megint ezen gyülekezetben gyalog katona Gyenge István is hasonlóképpen jelenté magát, hogy egy hámos kancáját

gonoszul levágták, úgy annyira, hogy azon vágás által megdöglött.

Mire nézet a közönség megtekéntvén, azon káráért fizeztünk 5, azaz öt váltó magyar forintokat a közös cassából.

Csikjenőfalva, 1845. október 11.

Moston folyó 1845. év október 11-ikén egész falu gyűlésében Szekeres Mihály atyánkfia azon sérelmét jelentette, hogy az közhatárunk szélyén, az gyergyókilyénfalvi hártárban egy kevéssé bé tanált menni száraz fenyőfáért; és az fenn írt Kilyén falviak megfogván, bevitték, és fizezett 20, azaz [húsz] Rénens forintokat; hogy ha azt a nemes közönség elengedné Szekeres Mihály őkegyelmének — minthogy az egész közhatár állását nem tudván. Mire nézet ezen sérelmes kérését megtekéntvén, a közönség azon húsz Rénens forintokat a közcassából megfizette légyen.

Zalán, 1851. december 12.

...Mivel a tapasztalat szerént a gonosz emberek miatt főként az bírót és elöljáróságot sok szerencsétlenség éri. Tehát az ezutáni elöljárók biztosítása tekintetéből a közönség mind a bírót, mind a többi elöljárókat, mind pedig len közönségesen minden falusi lakost felsegítendi az égéstől. Azaz: épületbeli fákot hord, azt fel is építi a belécezésig, — minden terüh vagy vendégelés követelése nélkül.

II. Faluba-vétel. Belső telek. Bebíró birtokos

A hübériség korabeli székely falu zárt kisközösség. A fejedelem katonája is csak kérésre vagy parancsra telepedhet meg benne. A faluba-vétel pedig szertartás, amelynek a szemerjaiak még 1727-ben is megsabták az idejét: „Aki falu közibe akar állni, annak karácsony hete az ideje.” Akkor kell bárkinek is a falut kérnie, és akkor kell „statucio”-t fizetnie. Az ősfiak közé tehát nem akárki telepedhet. Annál is inkább, mert aki belső telekhez jut, valójában részesévé válik a falu legelőjének, kaszálójának, erdejének, tehát a közösség osztatlan vagyonának is. A valamikori vérségi vagyonszövetség módosult ugyanis, és az ún. antiqua sessio, a régi telek, az ülésház hely testesítette meg a közföldekhez, a közös „hasznokhoz” való jogot. A ma-

gyarhennányi 1796-os végzés, amely kimondja, hogy a jószág után ad a falu szántóföldet, nyilat — igen értékes dokumentum. Ezért van nagy jelentősége annak, lm belső telket ad a falu külső embernek, vagy házhelyet fiatalnak, szegénynek.

A jobbágysorba süllyedt valamikori szabad székely telke a földesuráé lett. Ennek jussán „harapóztak be” sok faluba a máshol lakó, ún. bébíró possessorok, a nagyobb birtokosok, és a communitas kárára telepítettek ifjabb jobbágyokat, vagy éltek például mértéktelenül a falu közerdejét. Az árkosakat is ezért foglalkoztatja a bebírók dolga, bár eléggé engedélyek velük szemben.

Csíktaploca, 1770. március 4.

Lévén az böcsületes falu között egy kús particula, Alszegben, úgymint in vicinitate napkeletről jobbágy Bereczki Pál nevű[nek a] káposztaföldje, ab alia az falu folyóvize. Kéré csíktaplocai Gedő István primipilus lakóhelynek örökösön; oda is engedé, eladá az böcsületes falu örökösön Ft 5, id est öt magyar forintokért, úgy, hogy sem káposzta, sem szénafűnek ne tartassék, és az vízre járó utca megmaradjon, tali conditione pedig, hogyha Gedő István sine semine deficiálna, azon jószág maradjon falu kezébe, és az 5 forintot az falu adja az ember lelkiért, ha épületek maradvának, azoknak böcsüjököt Taploca falva tegye le, és az 5 forinttal együtt azok is fizetődjenek az ember lelkiért.

Zalán, 1777. szeptember 29.

Zalánfalva communitas jelenlétiben végeztetett, hogy amely jövevény ember a faluba lakni bészáll és a falu közönséges hasznaiból él, erdeiből és marhalegeltető közönséges hejjeiből, az ulyan akormi (!) névvel nevezendő nemzetségből való legyen, magyar, román, cigány, tartozzék elsőbben a falusbírónak egy forintot letenni; úgy lehessen a falunkban megmaradása; a falusbíró pedig azon forint pénzt tartozzék a falu szükségire conserválni.

Csíktaploca, 1780. január 19.

Csíktaplocai primipilus Szóts Istvánnak nemes Taplocafalva lakosi, minden renden levők unanimi consensu et voto⁴ örökösön adának az Bálint György szomszédságában egy kis lakóhelyet 6 magyar forintokért.

Melyet meg is ada az esküdség előtt András Ferenc bíróságában, úgymint hat magyar forintokat, mely ellen senki nem is contradicála.

Árkos, 1780. december. 7.

A vidék[béli] bebírosokot is tapasztalja a communitás, hogy felette abutálnak az erdöléssel a falunak praediciu-mára, mivel ki két szánnal, ki hárommal jár az erdőben erdőlni. Némelyik nem is legitimálta a jószágát, hogy beerdölhessen rá; némelyik pedig zálagba adta, mégis kívánnak bejönni.

Akik ez szerént reguláztatnak: 1-mo: Az eladott jószágra ámbár ha zálagban vagyon is semmiképpen beerdölni nem engedtetik. 2-do: Akiknek csak egy deserta sessiójok vagyon, azok egy szánnal csak, többel be nem erdölhetnek; még-pedig azok is úgy, ha legitimáltathatják a jószágokat. E-mellett minden új esztendőben tartozzanak cédolát venni a falutól; különben cédola nélkül, aki odamegyen, meg-zálagoltatik.

Árkos, 1781. január 27.

Lévén contraversiája szentkirályi Sükösd Pál uramnak az árkosi communitással erdölés iránt, ily okon, hogy pre-tendál az[t], hogy beerdöljön a communitás fekete erdeire; lévén egy pusztá tanorokja a faluba, Gelye nevezetű részibe in vicinitatibus: fejjel Tegző Sámuel, alól a Bihari Zsigmond utcája; mely megírt jószághoz pretendálnak négy erős gazda emberek.

Mely jószág anno et die prespecificata⁵ megmértet az Árkosfalva hütös katona és jobbágy bírāja és hiteseivel együtt, és találatott keresztül a felső fele a falu felől 13 öl, a közepe húsz , a lábja a mező felől 21, hosszára egyik része, ahol hosszabb, 60 öl, a rövidebb rész[nek] a hossza 50. Bírják pedig ezen specificált jószágot nevezetesen ilye-falvi Petke Barabás, Szentkirályba Sikesd Pál és a test-vér etse (!), Sikesd Benedek. Ezek felett Sikesd Pál öke-gyelme a vejinek is, aki már decedált, a maga résziből az erdölésre részt pretendál, holott csak keresztül 5, azaz öt öl.

Azért a communitás csak egyiknek enged beerdölést; mégpedig csak egy szánnal legyen szabad beerdölni. Úgy

is, ha új esztendőben, mindenkor cédolát vészén a falusi bírótól.

Csíkvárdotfalva, 1781. március 10.

Csíkvárdotfalvi Damokos Antal és József primipilusok litigálnak csíkcsomortáni falusbíróval, Ferencz Istvánnal, mint hütös bíróval és az egész faluval egy vagy két fának elviteliért az tilalmasból, Atacsból (?), azért megzálaglották, fészikeket elvették.

Azt pretendálják, hogy minthogy belső jószágok vagyon, nekik is szabad [erdőlni] szabadításkor. Mely ellen constitutiójokat a falunak exhibeálák, melynek continentiája azt tartja, hogy valakinek Csomortánba bár belső jószágga legyen is, de ha füst nincs rajta s szolgáló fél az falu közü a jószágról, azon tilalmas erdőben erdőlni nem szabad. Azért constitutiójok szerint, mely közöttök pro lege habetur⁶, az olyan tualomszegőnek ezen fórum nem fóruma, hanem öközöttük kell folyni. Ítéltetett.

Csíkjenőfalva, 1782. május 4.

Csíkjenőfalvában lakó Bálint Péter az mely jószágban lakott eddig Jenőfalva között anno 1782-ig, azon jószágot az közelebb való vérek tőle elvették törvényes úton. Néki magának jószágga nem lévén, folyamodott az becsületes jámbor faluhoz, Jenőfalvához, minthogy itten született, mindeddig öfelségit szolgálta, ezután is kívánja a született földön és faluban maradni, oly okon, hogy öneki más falukban nincsen olyas jószágga, akin megcsongojodhassék, ha vagyon is igen kevés.

Azért megtekintette az jámbor falu az eddig való szélid jámborságát, adott az jámbor falu, az falusi bíró, Bíró János bírósága ideiben, egy darab particulát itten az faluközött. Mely particulának vicinussa napkeletről Kozma György divisionális atyafiaival együtt, napnyugatról az Olt vize, északról az néhai Szentés János posteritási, délről ugyan közönséges falu particulája. Ebből akkorát különösön néki az jámbor falu szakasztja, hogy mindenfelől való vicinusoknak károkra ne légyen.

Kimenvén az falusbíró Bíró János, hitesseivel együtt, az jámbor falunak egyességiből s kihatározák minden kö-

rülálló vicinusoknak sérelme nélkül, az határát ki is köve-
zék. Szemb[e] lévén a fenn megírt vicinusok, semmi
contradictiót ellene nem szólották...

Csíkjenőfalva, 1784. február 6.

Csíkjenőfalvi Szeker[es] Antalnak contraversiója lé-
vén Antal Alberttel valaminő szénafü fructusa iránt. De
hogy Bíró Péter kéziben volt az caput bonorum, azhoz
tartozandó külső appertinentiák is őtöt illeti[k]. Hanem a-
ki mit kaphatott, maradjon vele, ítéltett. Szekeres Antal
protestál az deliberatum ellen. Actor apellálja ad forum
civille. Dilatio.⁷

Magyarhermány, 1796. április 19.

Actor Kisbacóban lakó Benedek Ferenc gyalog katona,
incta néhai Boér Jánosnak elmaradott özvegye, Bedő Anna.
Keresi az actor az inctát oly dolog végett, hogy lévén az
actornak itten Magyarhermányban egy darabocska benn-
való jószágá az inctánál zálogon, az melynek is utána az
jámbor falu egy nyilat adván, mint más jószágok után
is. De az incta azon jószág után kiadott nyilat örökösön
eladta; és az actor prétendálja, hogy azon nyíl, mikor a jó-
szág kiváltódik, szabadon, a jószággal együtt kézihez menjen.

Deliberátum. Felvén a hitesség és megvizsgálván ezen
dolgot, tett ilyen ítéletet: minthogy azon nyilat az commu-
nitas nem személynek, hanem jószág után adta, ezokáért tet-
szett, hogy az incta azon nyilat visszavegye, és az actornak,
mikor a jószágot kiváltja, minden fizetés nélkül az kezei-
hez menjen.

Szárhegy, 1815. április 1.

Mü, ide alább subscribált nemes Szárhegy falvának
hütös bírái és esküttjei, adjuk ezen levelünköt jövendőbeli
bizonságnak okáért szárhegyi Czimbalmos Albert gyalog
katonának arról, hogy Szárhegy Alszeg tiziben és falu
végén adó[n]k egy kicsin particula jószágot, vagyis belső
lakhelyet az út hosszában kinek hosszúsága 55, vagyis
ötvenöt lépés, keresztire 15, vagyis tizenöt lépés, vitzinusa
napkeletről az Szármán farka és tízes osztálya, délről
Fazakas Ferenc providus, napnyugatról az Ditró fele le-
járó út, napnyugatról (!) az Páll András gyalog katona
moston kapott jussocskája örökire tali conditione, hogy so-

ha senki rajta nem kapdász; és most is senki ellene nem monda; és az falunak is semmi károkat nem okoz.

Megtekéntvén azt, hogy az faluban az mire elégséges, az maga rátája szerint, panasztalan szolgálni ügyekeznek; és sok cselédekkel meg vagyon terheltetve, két fegyveres fiai vadnak; jószága pediglen egy tálp érő korá (!) sincsen, sem belső, sem külső; azért meg is tekéntvén és azon fennebb vitinált (!) párticulát minden pénz nélkült oda is adók, hogy sok munkálkodása után ha használhassa, soha az falunak semmi praetensiója nem leszen érette; melyről adjuk ezen kezünk írását.

Csíkjenőfalva, 1824. március 14.

A jenőfalvi eskütség több falubéli biztos emberekkel össze lévén gyűlve holmi közönséges bajok eligazítása végett; és itten jelenté magát ivánosi Farkas Vaszi nevezetű román ember, hogy néki nincsen ahová lakás végett megtelepedjék, tekéntse meg a nemes communitás, adjon néki annyi helyet a jenőfalvi részbe, ahova megtelepedhessék; s ő is, mind más zsellér, ami reá esik a nemes communitásnak taxa vagy árenda, jó szívvel megfizeti esztendőnként.

Megértvén a nemes communitás ezen szegény ember kívánságát, s általadá azon lakhelyet — amelyen Gligor nevezetű román ember lakott, több nevit nem tudjuk, és elment Molduvába — hogy építsen oda és légyen becsületes ember. Oly conditio mellett, hogy ha az otton lévő több zselléreknek ezen ember odatelepedése valami elszenvedhetetlen kárára lenne és szolgálna, tehát azon esetben azon ember köteles légyen 8-ad napok alatt a nemes communitásnak megjelenteni sérelmét; mert ha későbbre hagyja, erőtlen lészen jelentése.

III. A közerdő

1. Az erdőlés rendje

A fának a régi falu életében igen nagy szerep jutott. Otthont, benne tűzhelyet és meleget, az állatállománynak élelmet és enyhelyet, a gazdaságnak épületeket és munkaeszközöket az erdő adott, — de még makkot

és erdei gyümölcsöt is vettek el tőle. Az erdőt óvó, a pusztítását tilalmazó végzések, az erdőlés rendjét megszabó határozatok olyan népi erdészeti kultúráról tanúskodnak, amelynek II. József erdőrendtartása mellett sem kellett szégyenkeznie. A falusfelek általában csak a ledölt fákat, az aszúságot, az erdő tisztításánál egy begyűjtött ágakat hordhatták tűzifának. Az élőfa, a makkot termő csere, bükk, az épület-, az eszköz-, a vadgyümölcsfa vágása tilalmas volt. A tilalmak megújítása, az ősi, szépen kimunkált szabályok gyakori újrafogalmazása azonban arra utal: az erdőlés rendjét előíró normák veszedelemben forogtak, azért kellett oly gyakran ismételni őket. Különösen az erdőirtást tilalmazó törvények váltak kérdésessé ott, ahol a szántóföldet az erdőtől kellett elhódítani. Azt talán még nem árt hangsúlyoznunk, hogy közvagyon volt az erdő; a falu ősi szép rendtartása szerint osztott belőle mindenkinek, mint ahogyan erdőtisztítani is együtt vonult ki a falu, tanúsítva: őseink tudtak a jövőre gondolva élni.

Árkos, 1777. november 26.

Concurálván az árkosi communitas és tőn ilyen megegyezést és végezést, hogy minden Árkoson lakó becsületes személyeknek, valakik az falu terhit subportálják (!), szabad legyen három szekér fát hozni a tilalmas erdőből, Agyagás és Kis Árnýék és Nagy Árnýék északjokból; tudnija illik, hogy cserefát és épületben való fát vágni senkinek szabad ne legyen sub vinculo flor. Hung. l inremisibiliter exigendo.

Lőn pedig ezen megegyezés azért is, hogy minden ember titulált papjának és mesterinek járandó fát elsőbben is megvigye, azért, hogy a megyebírának azoknak felhajtásában baja ne legyen. Nemkülönben a fogadott strázsának járandó fát is megvigyék. De mindezek felett a titulált militáris tiszt uraknak járandó fát jó idejekben ki-ki adminisztrálhassa.

Továbbá pedig senkinek két vonó marhájának odamenni és onnan fát hozni meg nem engedtetett, excepto a titulált possessorátus urakon kívül, ha pedig valaki comperiáltatnék, mox et de facto büntetődjék ad flor. Hung. l inremisibiliter; úgy azok is, akik a kiadott három szekér fánál többet fognak hozni, ad flor. Hung. l minden szekér fáért.

Ugyanezen falu gyűlése alkalmatosságával lőn ilyen determinátio, hogy ha valamely árkosi lakos cserefát kérne maga bizonyos szükségire, és azt esztendő elfolyása

alatt fel nem építené, azon fa esztendőn túl legyen a falué, és oda disponálja, ahova a falu szüksége kívánja.

Ugyanekkor determinálták az is, hogy sem épületben való fát, sem tűzre való fát vidékbe hordani s eladni szabad ne legyen semmi szín, sem pretextus alatt, sub vinculo flor. Hung. 1.

Nemkülönben sem tilalmas erdőben, úgy szabad erdőben is cserefát hántani szabad ne legyen a modo deinceps, úgy, hogy valaki comperiáltatik cserefa hántásba vagy vágásba, büntetődjék a feljebb megírt penáig.

Mely megírt falu megegyezéseiben ha valaki incurálna és a falusi bírónak tudtára esnék és azt simulálni kívánná, ekkor a bíró büntetődjék ad flor. Hung. 3; és ezen megírt bírságnak harmada menjen a hitesek számára, két része penig tétessék a cassába.

Árkos, 1781. szeptember 25.

Item eodem dato⁸ az árkosi communitás megegyezett akaratból, a tisztelt possessoratusok hírvél az árkosi territoriumban Fing hegy, Gesztana és Bonjha nevezetű tilalmas erdőkből minden falusi lakosoknak, valakik a falu servitiumát in genere supportályák⁹, a csere- és gyümölcsfákat kivéve, egy-egy szekér vesszőt karóval együtt kinekinek tehetsége szerént kihozni megengedtetett.

Olyan conditíóval, hogy ha valaki a Csere tetőn hátra menő úton innen találna vágni, vagy ha egy terүнél többet találna hozni, vagy penig csere- és gyümölcsfát vágni: az erdő tilalma szerént 6, hat magyar forint bírságon maradjon, melyet a bíró immediate exequáljon vagy exequáltasson sine ulla exceptione.¹⁰

NB. a tisztelt possessoratusok két-két szekérrel hozhatnak.

Étfalva, 1782. május 4.

Az jámbor falu közönséges gyűlésiben megegyeztünk, hogy az falu tilalmas Avassából minden embernek az kik az falu tilalmas Avassában tartoznak, minden embernek egy-egy terhe fát [osztani] rakásra cinkus szerint. Személy szerint minden ember számára az megegyezés szerint, az következő szerdán minden háznul egy-egy ember, — senkinül gyermek ne jöjjön, az hol nagy ember tanál-

tatik. Az falu tilalmasában penig heverő, a fa hegyek, és tőke, és az kik letörtek, az ijjenekből rakunk egy nagy (?) rakást.

Ennek kihúzása penig pénteken és szombaton léssen. Az terminált napon túl senkinek a fája ki nem adattatik.

Árkos, 1789. január 17.

Az árkosi communitás a közelebb elmúlt esztendőben súlyos látogatásait viselvén az Istennek, úgymint: mind a jó erős lakosokból egyfelől a katonaságra kimasírozás miatt kifogytunk, mind penig a marhadögi miatt a jármás marháinkból. Melyre való nevezve a messzüre való erdőlésre éppen alkalmatlanokká löttek a lakosok.

Tehát tetszett a communitásnak, hogy ami fa vagyon még Gelye Árnékában, a cserefán kívül, a bikk-, nyár- és gyertyánfát, az patakban lévő egerfán kívül, a maga usussára fordítsa és erdölje. Ennek határa léssen délről az élen felmenő út, napnyugotról Lika Árka, északról az Eger.

Mindazonáltal, oly conditióval, hogy aki onnat hozott fából kereskednék, vagy pénzért más faluba adna, a fának az ára forduljon a communitás hasznára.

Árkos, 1830. január 19.

Anno 1830 die 19-a Januarii teljes communitás gyűlése tartatván meghatározatott,

1- mo: Hogy az ezelőtt is szokásba volt és a szentgyörgyi erdőszélyen osztott cserefabéli osztály szerént, mely szerént, hogy a szélyen már elkezdett nyíl egészen Sugó árkáig folytattassék és levágattassék az eddig observált usus szerént; mégpedig úgy,

2- do: Hogy a mai napon kimenvén, újra a szélyen lévő nyíl kijegyztessék és tízekre felosztassék,

3- tio: Minekutána mindenütt felnyilaltatik és tizedekre felosztatik, minden tíz maga között úgy felossza, hogy a mai naptól fogva öt napok alatt minden ember maga fáját úgy letakarítsa, hogy az öt nap bételésével, ha mindjárt fája ott maradna is, marad a communitásnak,

4- to: Ha akárki is azon napok alatt akár napfeljövetele előtt, akár naplemente után azon erdőbe mégyen, akár maga fájáért, akármi szín alatt, szánnal vagy szekérrel, az erdő tilalma szerént büntetődik.

Árkos, 1830. február 27.

Mint népes communitásunkban communitásunk tagjai épületbeli bornákat, eszközfákat, kerékfalat kérnek szükségekre a szokott tilalmas erdőből, úgy tapasztaltatott, hogy az erdőkön azon tilalom alatt levő bércek nagy pusztulást szenvedtek, s még jobban elpusztulnak, ha mindennap lesz azon kikért fáknak elhozása; s jobbnak ítélné lenni, ha minden héten csak két nap lenne szabad, s azon két napot communitásunk nevezné ki.

Ezt, fontolóra vévén a communitás bírása feladását, az possessoratus urak az communitással egyetértve, jónak is ítéltetett lenni. Mely kikért fáknak elhordására határozott minden héten két nap, azaz csütörtök és péntek.

Az ily szükséges fáknak elhozására oly conditio határozott, hogy aki ezen kinevezett napon kívül megtanáltatik, [ha] az fenn említett szükséges fáját hozná is, az erdő tilalma szerént büntetődik; s azon kikért fát pedig az kikérő mindenkor tartozik az erdőbírónak tudtára adni az odamenésekor: és az ki ez ellen hibázik, az eddig usuált törvény szerént megbüntettetik.

Mínthogy még communitásunk szükségekre még nyírfát is szoktak kérni, s adatott is a tilalmas erdőből, az melyet legjobban Várhegyen lehet megtanálni, ennek is az elhozása keddre határozott; mind szintén a lécz; ha pedig az fennebb írt más bércekről, az honnan az többi fák adattatnak, az fenn írt két napon leszen szabad.

Csíktaploca, 1842. május 3.

A csíktaplocai nemes elegyes közönség tapasztalván azt, hogy némely emberek levágván a legszebb fákat, abból egy tőkét elvive, a többit veszni hagyták. De különben is nemcsak a falusiak, hanem az idegenek is pusztítván sokféleképpen, úgyannyira, hogy a dőlt fák miatt szarvas- és juh-marhák legeltetés üdein bátron nem járhatnak; s az erdő nagy pusztulásával mégis a ledőltött fákat veszni hagyják.

Ezen tetemes károk eltávoztatása tekintetéből mái napon a taplocai falusbíró, Györpál István ökegyelme házánál tartatott nemes elegyes közönség gyűlésében meghatározott, hogy a kaszálókon kívül sohunna fennálló nyers fát egyszer se vágjon, semmi szín alatt. Csupán a nemes

falu közönséges gyűlésében [a] szükséges eszköz fának cédula mellett való adás[a] engedtetett meg. Azt is úgy, hogy az erdöpásztor jelenlétében s cédula általadása mellett csak annyit vágdot le, amennyi engedtetett meg; úgy szükséges épületekre is éppen ily módon való szabadság mellett nyúlhat fennálló nyers fákhöz...

Csíkjenőfalva, 1848. január 22.

A tilalmas Bükkünkben minden embernek szabad légyen 4 szán fát a következő szeredától elkezdve szombaton estig elhozni; de úgy, hogy fennállót senkinek nem léssen szabad levágni, sem szározot, sem pedig nyerset, mert aki azt cselekedné, a constitutióknk szerént büntetődjk meg.

2. Az erdőrontó, a prevarikátor

A népi erdészeti kultúra kiépülése szép rendet teremtett s okos szabályokkal fékezte azokat, akik veszélyeztették az utódok életlehetőségeit. Erdőrontók, prevarikátorok azért bőven akadtak. Mindig voltak és a piac bővülésével mind számosabban olyanok, akik a maguk hasznára akarták élni a közerdőket, akik semmibe vették a tilalmakat. Tőlük óvták a faállományt az erdöpásztorok. Ez utóbbiakat választották, és a falvak egy részében fizetesként kapták a bírság bizonyos hányadát, de az erdöpásztor-ság szerre is járhatott, mint kötelezettség. A valóságos életmenetet tükröző jegyzőkönyvek elárulják azt is, hogy a falu törvényeiben kiszabott magas bírságot nem mindig rótták ki a kártevőre. Oka ennek az is, hogy bármennyire panaszolták a határozatok az erdők pusztulását, a havasalji falvak a valóságban fában szükségét nem szenvedtek. A fálubeli erdőrontót a bírók gyakran egy kissé a maga tulajdonát mohóbban fogyasztóként ítélték meg, — míg az idegen falusit kemény-kegyetlenül büntették.

Csíkjenőfalva, 1790. május 30.

Burján Péter az tilalmas bükkünkben menvén, tilalmas fáinkban kárt tevén, azért egy láncát elvevén; kiváltotta 30 Maji [1]790-ben 24 krajcárokkal. Ezt pedig azért engedte az bücsültes (!) falu, Jenőfalva, hogy azt vallja szentmiklósi Burján Péter, hogy út csinálni volt és úgy ment az tilalmas bükkben.

Magyarhermáuy, 1795.

Ezen folyó 1795. esztendőben, hogy a Damokoss Ilyés fia Szép Artya végibe valami csere fiatalokat meghántott az három forintos tilalmasba, megbüntettetett 1 magyar forintra.

Szárhegy, 1817. december 16.

Mai napon, úgymint [1]817 die 16-ta Decembris a nemes faluszéke elejében citáltatván lovas katona Kozma Gergely ily tetemes károk tétele aránt a tilalmas erdeinkben, tudniillik, hogy elhoza 16 szekér csapost. Melyért moston előre megtekéntvén könyörgését, megbüntettetett 3 Rforintokkal oly feltétellel, hogy: ha többször legkisebb résziben is csak egy ágnek levágásában is megtapasztaltatik, tehát azon esetben minden szekér fájért, azaz 16-ért fizet a constitutio szerént 3 forintot. Melyre leköté magát a fenn írt privaricáns (!).

Árkos, 1826.

Mü, Árkos falvának mostoni fungens bírāja, lovas katona Barabás Lukács, notárius Péter Mózes és hütös Ütő István, magunk és az árkosi egész közönség nevében és képében a sepsiszentgyörgyi nemes communitásnak mostoni bírójának, Király József uramnak, ökegyelme által pedig az egész sepsiszentgyörgyi communitásnak tudtára kívánjuk adni azt

1-mo. Hogy a sepsiszentgyörgyi communitás némely lakosai megbecsülhetetlen károkat tévén eddigelé, a szentgyörgyi erdővel határos Csere Oldal és Bonyha nevezetű csereerdeinkben, ahol is némely praevaricatorokat otton megfogván, és ide behajtván, eddigelé igen csekély büntetéssel bírságotlunk, melyért még jobban kezdvén pusztítani erdeinket, csak ezen 1826-dik esztendőben többet mint 300 szál cserefánál levágtak és elvitték. Elvégeztük azért, hogy valakit ezentúl a szentgyörgyi praevaricatorok közül nevezett csereerdeinkben megtalálunk praevaricálni, azt marhástól, szekerstől behajtván, elsőbben a praevaricator Decretum Tripartitum 3-dik része 3-dik titulussa szerént 25 forint díján, annak utána pedig minden marháját, szekerit, ahhoz tartozó eszközeit, amit azok érnek, fogja communitásunk bírságotlunk.

2-do. Hogyha pedig nagy erővel, több számú emberek találnak kimenni kalákával, amint most is történt, Jakots Ferenc, Sonka György s mások, az olyanok ellen nem mulatjuk el, mint szintén a nevezettek ellen is, a *Compilata Constitutio* 3-dik része 7-dik titulussa 2-dik artikulussa, úgy *Decretum* és *Approbatae Constitutiones*-ben írt *processus* s útmutatása szerint, akár *in facto delicti*, akár *in continua persecutione depraehendáltassanak*, procedálni.¹¹

Mely edgyezésünköt oly véggel kívánunk sepsiszentgyörgyi bíró Királly József urammal közölni, hogy ezen edgyezésünköt a szentgyörgyi teljes *communitásnak* tudtára adni, publicálni és szóról szóra felolvasni ne terheltesen.

Árkos, 1830. február 27.

Az is *proponáltatott*, hogy eddig az erdőpásztorok az mely falusi lakosokat megtanultak erdei *praevaricatióba*, azért semmi jutalmat nem kaptak; s az mián az őrizet is igen gyengén van az falus feleink aránt; és hogy az bírságból részesednének fáradságokért minden erdőpásztorok, akik az mikor seriesbe vannak, ha *praevaricatorokat* találnak.

Ezt is fontolóra vévén mind az *possessorátus* urak, mind az *communitás*, jónak ítélte lenni; ily meghatározással, hogy azon bírságot, az melyet az erdőpásztorok az *communitás* bírójának *praevaricatorokat* kivádolnak, az három részekre osztassák; úgy, hogy egy harmad rész menjen az erdőpásztoroknak; az más két részt elosztván: fele az hütösségnek, az más rész pedig az falu cassába. Hasonlólag, kik az ily *praevaricatorokat* akárki is megtanálja és az *communitás* bírójának tudtára adja, hasonlólag kapja az jutalmat.

Mínhogy az erdőpásztorok csorda series szerént minden két holnapba változnak, úgy határozatott, hogy az második holnap végén az *communitás* bírója hütösseivel és az erdőbíróval az *praevaricator*ot *exequálja*, úgyszintén az, ki más által vádoltatik is.

Az mindeddig *ususba* volt az idegen *praevaricatorok* aránt; fele része az bírságnak most is helybe hagyatott, hogy az erdőpásztorok kapják.

Csíkjenőfalva, 1837. november 19.

...minthogy az circulusban lévén egy tilalmas makktermő bükkerdők, amely még a régi ősatyáinktól is szoros tilalom alatt tartatván, amely arról költ erős constitutio az 1811-dik esztendő protocolum[á]ban megtanáltatik; és otton kitetszik, mi módon kelletik fenntartani.

De azt megszegették, némely privátusok prédálták s hordták, némelyek pedig aszalásokat tettek benne, az írt constitutio ellenére; az olyan prévarikátorok sok renden meg is büntetettek; de nem a constitutio tartása szerint, hanem irgalmason.

Mire nézet nem lehetett megtartani ezen tilalmas bükkünknek tökéletes megtartását: most közelébből némely hatalmaskodók kit megaszaltak, kit levagdaltak kertyekre, avagy is kasárokra raktak. Tehát ezen gyűlés alkalmosságával meghatározott az is, hogy vennők fel: hány bükkfákat s micsoda helyen, vagyis kiknek szomszédságaik között aszaltattak meg.

Végre megvizsgálásunk után az alatt írt mód szerint tanáltattak:

1- ső. A fenn írt árendátor, huszár katona Kasza Istvának a jelentése nem helytelen, mert valamint a communitás gyűlésében felfedezte a hibákat megvizsgálásunk után aszerint találtattak, ellenben pedig az árendát megfizetni köteles.

2- dik. Gábor Mezeje szélyében hazulfelől a Wizieké szélyében, a Szabó János és Wizi Márton amelyet zálogjára bírnak, megaszalt bükkfák a tilalmas bükkben találtattak 18, tizennyolc; amelyet írt Szabó János nem is tagadá, hogy nem ő aszalta, minthogy a fáknak a tövéről a földön a lapit és muhát elhajtotta, s úgy aszalta meg, s megint betakarta; azt mondja, azért cselekedte, hadd tanuljon más is: hogy kell aszalni.

3- dik. Ugyanott Gábor Mezeje szélyében huszár katona Antal András két új kasárokat csinált, amelyben tanáltott 3 bükkfa fiatal megaszalva.

4- dik. Csak ugyan ott, a gyalog katona Gyenge István kertjén találtott 20, húsz bükkfák, kisebb és nagyobb, melyek a tilalmas bükkből vagdaltattak le és a kertre rakattak.

5- dik. Csak otton, hátra menet, jobb kézről a Wölgyben a Bíró Józsefé szélyében 11, tizenegy bükkfák találtak levagdalva.

6- dik. Tovább a huszár katona Antal Istváné szélyében 2, két aszalt bükkfák tanáltattak.

7- dik. Hátra menet a felső bükkön gyalog katona Wizieké szélyében 2-tő, kettő megaszalva tanáltattott.

8- dik. Ugyanotton huszár katona Wizi Mihály helye szélyében az ép, eleven bükkből két kasárok kinyesve találtattak amelyben semmiféle fennálló fa nem találtak; amit fel lehetett venni, találtunk 35-töt, harmincötöt, apró rendű csutakokat; ezen belől a két fenn említett Wiziekek közhatárában egy nagy perzselt bükkfa; a közhatáron alól minnyárt, a nagyobb Wizi Mihályéban, két nagy megperzselt bükkfák találtak, amelyek meg is száradtak felére.

Wégtére

Itten megestvélyedtünk, tovább nem vihettük a megvizsgálásunkot. A további meglátásunk halasztatott a jövő tavaszra. Azt is hátra nem hagyván, hogy a tilalmas Bükkben, akik holmit megaszaltak, a marad a falunak, mégis a megaszalt fákat tartoznak megfizetni a constitutio tartása szerént.

Csíktaploca, 1842. május 3.

...aki rajta tanálatnék a megnevezett helyen kívül a fennálló nyersfa vágáson, aszaláson, annyivel inkább ölfá vágáson, valahány nyers fát valaki elpusztít, minden fáért külön-külön minden irgalom, kegyelem és engedelmén kívül 12—12 ezüst Rforintokat töstént a nemes falu a maga hatalmánál fogva késedelem nélkül, tanálató felkelhető, s ha az elegendő nem volna, fekvő jovaiból is exeqválja; amely büntetésnek két része az erdőpásztoroké és főgondviselőjé légyen, a más harmadrész a nemes közönség cassájába, a falu hasznára adattassék be; s avégre felállított erdő főfelvigyázó az erdőpásztorokkal együtt, kiknek száma 12-ő légyen, a főn kívül, a három részről, a proportiohoz képest kiválosztatván, a falusi bíró házánál keményen megeskettessenek; s ha hütök megszegésével, kötelességek ellenére, akármelyik is közülök valakivel alattomba

megbékéllének, vagy elnézné valakinek ebéli kártételét, anynyival inkább, ha valakinek adna fát, mint kötelességit pontosan nem teljesítő hűteszegett megfizetni köteles az elpusztított fáknak darabját 12 ezüst forintjával, és mint hűteszegett a jurisdictionnak jelentessék bé érdemlett büntetésének megkapása végett, és a faluba semmi hivatalra soha fel ne vétetessék...

Zalán, 1846.

Erdőpásztorok eskü formájok: Én — esküszöm az Isten előtt arra, hogy a zaláni erdőpásztorságot oly móddal vállalom fel, hogy midőn akárkit a tilalom alatt lévő erdők lopásába mint tilalom ellen cselekedőt megtalálok vagy cselekedni mástól is meghallok — az olyanokat minden félelem, szeretet, barátság, atyafiság félretételével elhallgatni vagy azokkal titkon megbékélleni nem kívánok, hanem az olyanokat vagy megzálogolom vagy a közönségnek és előljároságnak bjelentem; senkit minden igaz ok nélkül vagy gyűlölségből vádolni és hurcolni nem kívánok; a közönségnek ok nélkül nyomorúságot szerezni kikerülöm; — és ha mindezek ellen cselekedni törekedném, kívánom, hogy a Mindenható világi vagyonomba, gazdaságomban szerencsét, sem ezen, sem a másvilágon boldogságot és lelkinyugodalmat ne engedjen. Isten engem úgy segéljen, és úgy adja lelkem idvességét. Ámen.

Zalán, 1847. január 15.

Mi neveinket alolírt [szárazajtai] személyek adjuk ezen megnyugtató irományunkot tulajdon neveink aláírásával megerősítve arról, hogy ezen folyó 1847-ik esztendő Januárus 14-ik napján, midőn egy-egy szánunk két-két lovakkal a nemes zaláni közönség erdeje praevericatiojokból harmadnapra törvény ültetés végett béhozattak volna, — igyekeztünk békesség útján azon dolgot elenyésztetni.

Melynek következésében sok kéréseink után atyafiságosan a nemes közönség azon hibát békesség útján elenyészteté. Úgy mindazonáltal, hogy nyolcadnapok alatt tartozunk a nemes közönség katona bírāja kezibe 12, azaz tizenkét ezüst forintokat szolgáltatni; s nem lévén annyi pénz kezünk között, érettünk kezességet vállalala nemes Apor Károly úr a fenn írt 12 [Ft] summáig; oly feltétel mellett,

hogya a terminált napra azon summát a közönség bírāja kezibe nem szolgáltatnók, azonnal jusst engedünk tekintetes Apor Károly úrnak a fenn írt summát, mint tiszta adósságot, minden remediumok kirekesztésével az adósságokról szóló törvények nyomán a legrövidebb úton költség, fáradtság megfordítása mellett eleget venni vagy vétetni akármely jövainkból.

3. Az erdőt fogyasztó iparos

A hegyvidéki, az erdőalji falunak szűk a szántóhatára, s abban is keveset termő a föld. Az erdő így nemcsak a mindennapi faszükségletet fedező kincsbánya, hanem az életheletőségek terének bővítője; ezért is írják 1804-ben: „valójában nekünk legszükségesebb az erdő, akiknek csupáncsak fába van minden élő okunk...” Nemrég még mondták: az erdőből arat a székely — a famesterséget folytatókra is gondolva, hiszen villát, gereblyét, vékát, dézsát, fatányért, kanalat, borítót és más faedényt vagy éppen zsendelyt sokan eladásra is készítettek. A fát megbántották s kérgét cserzőanyagként árusították. Ősi iparág a hamuzsír-főzés is (amelyet ekkor Zalánban már manufakturális fokon műveltek), s ennek vevői a vászonfehérítők, a szappankészítők, az üveggyártók voltak. A szén- és mészfőzés szintén sok fát fogyasztott. A legtöbbit azonban a feudalizmus utolsó évszázadában gyorsan szaporodó „fűrészek”, a fűrészmalomok, főleg a tutajozás fellendülése óta. Igaz viszont, hogy a székelyek továbbra is fuvaroztak deszkát, lécet Szebenbe vagy a Mezőségekre lovasszekérrel.

Árkos, 1778. június 21.

Árkos falva közönséges gyűlésiben jövén ilyen panaszok, hogy az kovácsok felejobb való drágán dolgoznak. Nem observálják a régi usust, melyhez képest determináltatott a közönséges falugyűlésiben, hogy egy lapos [vas] kiverésért senki többet ne adjon 18 pénznél, nádlásért similitter 18 pénz, hosszú vas kiverés 12 pénz, ha gazda ad acélat, egy fejszéért adjon dénár 12, ha kovács ad, dénár 18, egy kardhoz, ha gazda ad acélat, dénár 18, ha kovács ad, dénár 24. Ha kovácsok mindezeket nem observálják, a tilalmas erdőben szabad nem lészen szénégetni menni, ha pétiig comperiáltatnak, hogy ezen végezésnek nem engednének a kovácsok, az falusi bírónak autoritásában leszen megbüntetni az erdő bírságával (?). Különben is, mikor szénégetni

mennek a kovácsok, mindenkor tartoznak megjelenteni a bírónak a feljebb megírt pena alatt. Mely eddig véghez ment conclusum mindenekben aprobáltatott és rateha-beáltatott coram iudice pagi Árkos Samuel[e] Geleii.¹²

Csíktaploca, 1781. december 22.

Csíktaplocai primipilus Nagj Mihály admoniáltatta ezen fórum eleiben ugyan taplocai primipilus Botár Istvánt, gyalogkatonát, ez okon, hogy szolgálatban lakván az fia, Nagj József, 1781-ben Botár Istvánnál, kitelvén esztendeje szolgálatjának pénzberit, 6 sustákat és egy kucsmáját az inctus eltartotta. Mi okbul, nem tudja.

Inctus ad haec: azt adja okul, hogy szekerességre járván Szebenben deszkával, az inctus Szebenbe az maga szekereivel az piacon elhagyta az actornak fiát, Nagj Józsefet, és a maga condráját, meleg lévén az szekerin, szánrodásában hadta volna mint szolgájának, s onnan míg visszament az inctus, az condráját ellopták; azért nem kívánja hat sustákját s kucsmáját megfizetni.

Deliberátum... azt fateálja egy az társaság közül, hogy ahol az inctus magára deszkáját eladta, azután ott is kereste a zekéit, ha ott hadta volna; és így kijő kétségben, hogy: nem tudja, hová tette s hol hagyta el. Azért tartozik az szolgáját ex toto kifizetni, ítéltetett.

Árkos, 1784. május 12.

Tegző Dániel, Küs Miklós és Szabó József meginstálván a communitást, hogy egy katlan mésznek kiégetésére Agyagásban adjunk szabadságot bizonyos fizetésért ökegyelmeknek. Azért ex communi voto et consensu¹³ megengedetett, hogy az egy cserefán kívül másféle fával kiégegessék.

Mely engedelemért kéz beadással ígérének a communitásnak 2 magyar forintokat; oly conditióval, hogy mihelyt kiégetik, legottan a 2 forintot tartoznak deponálni; melyet ha nem akarnak megfizetni placide, a tilalom szerént a 3 magyar forintokat a communitás exequálhassa ő kegyelmeken.

Árkos, 1786. február 17.

Lévén controversiájok együtt a mészégetőknek, úgymint Barabás András, senior Gyulai László, Küs Miklós és Ba-

rabás Gábor ökegyelmeknek a tisztelt Újvári hadnagy úr parancsolatjából.

Az hütösök előtt decidálódott eszerént: minthogy Barabás Gábor 3 mázsa mésznek az árát héjánoson vette fel, nem úgy, amint alkutták volt, hanem minden mázsát 42 pénz héjjával; azért tetszett az hütösöknek a meszet mázsaszámra megosztani ökegyelmek között. Mely szerént Barabás András és Kús Miklós mindenik külön-külön hat-hat mázsa meszet percipiált; Gyulai László pedig és Barabás Gábor öt-öt mázsát. Azért a fa árában fél-fél mázsa imputálódjék Barabás Andrásnak és Kús Miklósnak. Efelett, minthogy Barabás Gábor a többieknél több pénzt percipiált 1 sustákkal, azt refundálni tartozik primum et ante omnia,¹⁴ azután pedig a fa árát, mellyel a meszet égették, négyen egymás között aequaliter reparciállyák és fizessék meg, ítéltetett törvényesen.

Szárhegy, 1810. október 5.

Teszi panaszát az szárhegyi nemes faluszéke előtt szárhegyi huszár Gáspár István, mint felyperes (!), ugyan gyergy ószár hegyi gyalog katona Puskás József, mint alperes ellen, az okony (!), hogy még az 1806-dik esztendőben indítottak vala csinálni az Gergely vesze Patakára egy fűrész; nevezetesen Bartalis Antal, Ferentz Elek, Ferentz Péter gyalog katonák és providus Sipos András.

Az mely fűrész fely is állították minden hozzatarozandójával s kés[z]ségivel ezen megnevezett emberek négyen; és az említett Sipos András az vejét, az felyperes Gáspár Istvánt, az társaival, egy akaratból maga mellé fogadta az dolgozásba, hogy maholnap rejája maradhat az fűrész-rész. Mely kitetszik sub litera A. Kihez képest mind együtt felyállítván az említett fűrész-társaság az fűrész; és azután providus Sipos András, minden társai és veje híre nélkül az maga rátarészinek felit eladta örökre, fiúról fiúra, leányról leánra az alperes Puskás József ökegyelmeknek; mely kitetszik sub litera B.; mely szerént mostan az felyperes Gáspár István kívánja az nemes faluszékitől megítéltetni, hogy illeti-e ötöt azon fűrész-rész, melyben az fűrész-társaság akaratjából végig dolgozott, pénzivel hozza jutni mostan; vagy idegent illet inkább, ki ottan

nem dolgozott, abban az időben, midőn szükség volt, az építéskor.

Az melyre alissa az inctus Puskás József ökegyelme: liogy szabad az embernek maga kézi munkáját eladni és oda tenni, ahová akar[ja]; és akkor az mikor ottan kezdetem éh is dolgozni, miért nem admoniáltak, hogy ottan ne dolgozzam.

Kire alissák az fűrész-társaságok, hogy nem tudták, hogy örökire adta volna el az fűrész-rész maga rátájának felit 30 magyar forintokba; az melyből 20-at meg is adott volt, minden münk hírünk nélkül providus Sipos Andrásnak, az actor apóssának,

melyre Deliberátum

Az nemes faluszéke megvizsgálván mind az két feleknek felyadásaikat és panaszokat. De mively az fűrész társaságát legelsőbben meg nem kínálta és kínáltatta Sipos András, azután az vejit, az felperes Gáspár Istvánt, kit is az dolgozásban maga mellett végig, míglen felállott az fűrész, dolgoztatott, — ezek hírek nélkült nem lesz vala szabad elalkunni; és az nemes faluszéke előtt az fűrész-társaságok is azt alissák, hogy maradjon Gáspár Istvánnak az felyperesnek, különben magoknak kisebbik (!) megtartják, — meg sem engedik, hogy Puskásnak az alperesnek maradjon; és az nemes hütösségnek is végzése, hogy maradjon az felyperes Gáspár Istvánnak. Végeztetett.

Árkos, 1824. március 10.

Igen nagy kárat csináltak a seprűkötő cigányok a nyír- és nyárfákba, úgy mások is seprűágakért nemcsak megnyesték a fát, hanem le is vágák és elgázolták.

Végeztetett, hogy valaki ezentúl a felfogott és tilalom alatt lévő bérceknek nyírfáit vagy megnyesi vagy le is vágja, 3 magyar forintig büntetődik.

Csíkjenőfalva, 1827. október 16.

Udvarhelyszéki pállfalvi Demeter Perene nevezetű ember elárendálá a Maros melyéke nevezetű helyen, a Gyenge János vicinitásában, az Ágoston István aszalásában egy-néhány nyers nyárfákat, amelyekből két hét eltelése alatt tángyér, fatál és borító csinálások szükségekre; és ígyire a

két hétre három esztergától 5, azaz öt Rforintokat, olyképpen, hogy a két hét bételésekor megfizeti a nemes communitynak, azt bizonyítsuk igaz hitünk szerint.

Csíkjenőfalva, 1828. április 23.

Udvarhelyszéki pállfalvi Ilyés Ferenc, Fogarasi Dani három hétre elárendálták egynéhány nyers nyárfákat, egy eszterga után, négy német forintokkal, hogy pünköst előtt egy-két nappal béhozzák.

Csíktaploca, 1841. április 17.

Ezen folyó 1841-dik évi Szent György hava 17-dik napján estve közönséges falugyűlése tartatván Mihály János falusbíró házában, ahol is általadtuk udvarhelyszéki... a Bük erdőkön lévő hammunak való veszendő fákot, az Aranyos pusztája környékétől kezdve Édes víz feje mellett, bé Kurta fejéig, úgy Tekerő feje mezeje környékébe s által a Lövétével egybe ütköző határukig, úgyhogy sem ide, sem tova nem terjedvén a miénken kívül a fenn írtak, s így azon fenn írt materiáért mostontól fogva karácsonig ígyérének haszonbért 4 személyre Rft 20, azaz húsz Rforintot váltóba...

Zalán, 1846. május 2.

Továbbá május 2-dik napján tartatott falugyűlésében azt is meghatározta közönségünk, hogy vadnak közönségünk kebelébe valami kalányos cigányok, akiknek a közönség árenda fizetés mellett esztendeig a zaláni erdőbe szabados erdőlést engedett volt; de annak az ideje kitelvé, úgy határozta közönségünk, hogy már túl semmi szín alatt a zaláni erdőbe az írt cigányoknak fát vágni szabad nem lészen, az erdőről megírott erdő tilalma szerint büntetődjék, aki megtanáltatik a cigányok közül. Ezen tilalmat a bíró tégye hírré az új cigányoknak; azaz felfogott erdőben, csupán a Szabadba szabad erdőlni.

IV. A falu füve

A régi falunak az erdőn, a távoli havasokon vagy a szántóhatárba ékelődve közlegelője és közös kaszálója is volt. Egy-egy nagy kiterjedésű fütermő hely, mint Negyedfélmegeye havasa Csikban, vagy a Hatod Három-

széken, több környékbeli település „köz élő” helye volt: A kaszálórétet — mint a csíktaplocai példa mutatja — felmérték, parcellákra osztották, hogy jusson mindenkinek nyíl-rész. Együttesen is kaszált— néha több napig — a falu népe, a visszaélések elkerülése végett. Ahol bővíben voltak a szénafünek, egy-egy rét átengedésével fizették a tisztviselőket, de a kaszálókat, nélküi legelőterülettel együtt, főleg árverésen adták bérbe. 1848 felé haladóban már mind kevesebb „az osztott fü hely”, s szűkké válik a „marhajáró hely” is. Már a XVIII. században is nem egy falu vásárol — főleg birtokos nemesuraktól — legelőterületet. A közös kaszálókat viszont — mint az árkosiak is — felosztják, „mindenkinek örökös birodalmába” adják.

Csíktaploca, 1770. augusztus 19.

Lévén sok rendbéli végezései az böcsületes Taploca falvának, úgymint in anno 1750 és 55-be: sok böcsületes emberek megszegték az falu közönséges rétjinek tilalmát, azért végeztetett volt, hogy azon emberek büntetődjenek 3 forintig; mégis az szénája maradjon falu közönséges költésire; úgy hasonlóképpen in anno 1770 az böcsületes falu helybe hatta azon végezéseket.

Csíktaploca, 1770. decembe r 19.

Mínthogy nemes Csíktaploca falvának ily képen lévén végezése, hogy midőn az Rét hosszú kötéllel felméretik, kinek-kinek a része kezibe assignáltatik, ottan ki-ki úgy dolgozzék, hogy harmadnapig kaszálni más helyre ne merészeljen menni falu végezése alatt.

De nevezetesen voltak oly emberek, akik a tilalmat megszegték; nevezetesen Gegő Tamás uram, eskütt ember lévén, falunak végezését megszegte. Azért azon litigiatióban lévő széna falu kezibe ítéltetett; ez mellett falunak tilalmán convincáltatik. Bíró uram pedig efféle embereket, tilalomszegőket ad hoc forum certificalja¹⁵ e szerént.

Árkos, 1778. január 27.

Árkosfalva közönséges falugyűlésiben, nemkülönben az méltóságos possessorátus urak consensusából lőn ilyen megegyezés: 1-mo, hogy felvén a falu és a possessorátus urak, hogy az marhajáró hely igen szoros és szűk; melyre való nézve lévén a falunak egy s más semmirekellő tilalmas erdeje, az holott is sem marhalegeltetésre való hely, sem

épültre való fát neveltetni nem lehetett remélem, melyre való nézve ezen helyet a fáin megszabadította, úgyhogy elhordhassa és erdőlhesse ki-ki maga tehetsége szerint.

Kézdioroszfalva, 1781. április 6.

Az oroszfalvi communitas levált harmadfél száz magyar forintot kölcsön, melyből váltott oroszfalvi Benke Mihály uramtól egy gyeget az communitás ötven magyar forintokkal.

Ugyan Barabás István uramtól váltott az communitás egy darab marhalegeltető helyet negyven magyar forintokkal. Mindezeket váltotta az oroszfalvi communitás ugyan oroszfalvi Benke Jakab bíróságában in anno 1781.

Ugyan in anno 1781-dik esztendőben az oroszfalvi communitás váltott kézdivásárhelyi Albert József uramtól egy darab marhalegeltető helyet 80, id est nyolcvan magyar forintokkal, Benke Jakab bíróságában.

Árkos, 1781. július 19.

Comperiáltván Illyés János és Illyés Lukács junior, hogy a falu tilalmas rétin kibocsátották marháj okát, meiyért a bíró, hütösseivel együtt, megbünteté külö-külön ad den. 24, melyet inmediate a hütösök megittak.

Csíktaploca, 1787. november 30.

Csíktaplocai Antal Márton a csíktaplocai felfogott Ajkertbe praetendálja csíktaplocai Salamon Mátétól, hogy amint (!) a kötél füvin egy mérés szénát megcsinált és elvitt, adja vissza.

Deliberátum. Aminthogy fennálló bizonyoságnak szavából kitetszik, negyedik kötél fű volt a Salamon Mátéjé az Antal Márton füvitől, azért mivel hatalmason megcsinálni és elvinni láttatik: egy mérés szénát Salamon Máté, hogy visszaadja szénául az írt mérés szénát, ítiltetett.

Árkos, 1791. április 26.

Közönséges egybengyűlése lévén az árkosi communitásnak, minthogy a falu csordájában, a tehének között bikája nincsen a falunak, nagy kárára nem lévén más egyéb sumptussa, az honnan ezen fogyatkozását pótolná, tehát úgy egyezék a communitás ex communi consensu¹⁶ a

tisztelt possessor urakkal egyetemben, hogy a falunk Bükös erdejében Vadas nevezetű hely vagy bérc kaszáló commune terrenuma lévén a falunknak, melyet esztendőnként ezelőtt nyilakra szokott vala a communitás minden falu servitumát praestáló személyekre felosztani; mostan azért, hogy az hely is tisztuljon jobban a bokrosságától és ily nagy fogyatkozását is pótolná a falunk, mivel a szántóvető ember marha nélkül éppen haszontalan, a pedig különben nem szaporodik, ha a tehény csordájában bika nem leszen; mindezekre nezve, és hogy az esztendőnként szokott tax ázást is elkerülné, elvégezte magában, hogy az irt helyet nyilakra, minden személyre egyaránt, a possessor urakon kívül, akik két részt kapnak, osszák fel, adják mindenkinek örökös birodalmába. Oly conditióval, hogy ezután többször fel ne osztassék, és minden nyílnak 12 krajcár onussa légyen. Amely egybengyűlt summából a maga hasznára a falu bikát vehessen. Ezután is a bika tartására suffragaltassék azon hely.

Magyarhermány, 1796.

Barabás József, hogy az falu helyin hír nélkül szénát csinált: megbüntettetett 18 krajcár.

Szárhegy, 1804. február 10.

Litigálnak egymás között gyergyóremetei László József gyalog katona ut actor és szár hegyi Tenkely Adám gyalog katona és P ... Miklós provincialista ellen ut inctusok ellen, ily okból: álicsa az actor, hogy most a közelebb elmúlt 1803-dik esztendőbeli nyáron, a szárhegyi alsó forduló határon, Remete előtt, mint nyomásban kaszálót kert nélkül kaszálni nem lehetett volna, az mely helyen, azaz az (: a honcsokon, amely ennek előtte régen falu osztása volt :) egynehány részt megvett volna, amely venditorok közül 4 részre kertet nem tettek, amely 4 részek közül a megvett 3 részről semmi hasznok nem volt, mivel a venditorok kert nélkül megkaszálták.

Alicsák ugyan az inctusok is, hogy mindenkor a részeket megkaszálni szabadok lettek volna.

Mind a két pársnak megvizsgálván panaszokat a nemes faluszéke, világoson kijött, és törvény szerént is úgy vagyon, hogy nyomásban kert nélkül nem kaszálhatunk; azért

fizessenek az actornak egy-egy márvást, úgy a pásztoroknak is a fizetéseket visszafordítani tartoznak. Az egyik félnek a társok. Sajgó Antal szembe nem lévén, keressék meg ezután. Ítéltett. Vagy ha mások is találatnak.

Az tízes nem engedi, mint falu osztását tovább bírni [...] Erre felele László József actor ökegyelme, kiki a magáét szorult állapotjában eladhatja.

Szárhegy, 1806. január 8.

A nemes faluszékire szólítá Gáspár Ferenc, ut actor, ugyan Gáspár József, ut inctus, ez okon: hogy a múlt 1805-dik esztendőben Döngő nevezetű helyen, mikor a nemes szárhegyi communitás osztotta volna a füvet, juta Gáspár József és Ferenc ökegyelmeknek egymás mellett két nyíl, amelyet is mint maga részit Gáspár Ferenc elada remetei Bonyhai György újparasztnak; Gáspár József ökegyelme szembe létibe, amint a bizonyságok bizonyítják. Azt is, hogy újra Gáspár József és Ferenc megegyezének, hogy azon fűnek felit, amelyből Gáspár Ferenc kirekesztett volt, felit Gáspár Ferenc kaszáltassa meg azokkal, akiknek eladta. A másik résszel pedig Gáspár József ökegyelme is maradjon meg, amiképpen elosztották.

Állítja ugyanerre Gáspár József, hogy mind a felső vicinusi s mind alsók kiszorították volna részéből. Elsőbben szép szóval a megvöveket kitiltotta, azután hogy meg nem fogadták, ki is állította, hogy rész nélkül ne maradjon.

Melyre deliberátum.

Minthogy a bizonyságok szovaiból kijő, hogy Gáspár Ferencnek hat rendet kimértek részibe, és bizonyságok előtt el is adta Gáspár Ferenc, s azután Gáspár József elvette kész rendeket, úgymint egy portióra valót; de hát tartozik Gáspár József ökegyelme egy portió szénát visszafizetni Gáspár Ferenc ökegyel mének. Ítéltett.

Melyre appellál Gáspár József a nemes remetei faluszékire, melyre szabadság adaték a nemes szárhegyi faluszékítől.

Szárhegy, 1817, május 5.

A túlsó lapon írt havasok a folyó 1817-ik esztendőben április 27-kén licitáltattak vala, anélkül, hogy a provinciális részről is licitátor commissárius lett volna kinevezve.

Mely iránt panasz tétetvén, a nemes Battalions-Commando és a tekintetes királybíró úr egyetértésekből mű alább írtak azoknak újra léendő licitációjára mint commissáriusok kirendeltetvén, ugyan a folyó 1817-dik esztendőben, május 5-ikén megjelenvén a nemes communitás közös házánál, hol is a szárhegyi nemes communitásból az előre megtett híradás után feles számból öszve lévén gyülekezve, közönséges egyetértésből megedgyesültek azon, hogy az előre ellicitált havasok közül Bélbor havassára szükségek lévén, azt licitációra nem bocsátják, hanem magok szükségekre fennhadgyák. A több ellicitálni meghatározott havasok árát pedig úgy s annyi summában, amennyiben alább feljegyeztetik, azok, akik a licitáción fenntartják, kötelesek lesznek a következő Nagy Boldog Asszony napjára a falusbírónak befizetni.

A havasok pedig licitált árokkal s a vevők neveivel következnek eszerént:

Szorospatak 8 Rft 2 krajcár, Szabó Tamás huszár katona.

Patak Melyéke 36 Rft 3 krajcár, Gáspár József gyalog katona.

Dóbrán Sorka 222 Rft, Szabó Antal huszár katona.

Optsina Lábjaival 176 Rft 10 krajcár, Szabó Antal huszár.

Köz Rez Lábjával 475 Rft 40 krajcár, Szabó Antal huszár.

Ezen licitáció alkalmatosságával hozaték az is emlékezetbe, hogy [ha] a licitáción valamelyik katona renden lévő tart fel valamely havast, az iránt a hadi tiszt úr helybehagyása, vagyis vidimerozása járuljon hozzá. Ha pedig valamely colonus találná fenntartani valamelyik havast, az iránt a földesúr coveályon; mely praetensio helyesnek tanáltatott.

Csíkjenőfalva, 1818. december 6.

Anno 1818 esztendőben die 6-ik Decembris a jenőfalvi katona bíró Gyenge Gerge és úgy a providus részről Farkas Salamon a jenőfalvi commonitást egybengyű[j]tvén ezen okon: hogy lévén a jenőfalvi commonitásnak Vete nevezetű havasa, ezen gyűlés alkalmatosságával ezen nevezett havast áruba tövé a nemes commonitás az 1819-ik esztendőre.

Ezen gyűlésben jelen lévén háromszéki beréztzki Takó István és úgy Talugyán Stroja nevezetű berszányok; ezen két nevezetű berszányok megalkuván a fenn írt havast

200 Rforintokkal, id est kétszáz Rénes forintokban az 1819-ik esztendőre, a fenn írt havasnak hasznát.

Oly feltétel mellett, hogy a kétszáz forintnak felit, azaz száz forintot most in paratis kifizette, a más fele, azaz száz forint marad Margit sokaldalmáig, s akkor becsületesen az elmaradott 100 forintot is a nemes commonitás kezében fogja szolgálni, a fenn írt falunak. Amelyre is a fenn írt berszányok a nemes commonitás előtt obligálák magokat.

Csíkjenőfalva, 1837. november 19.

Gyűlése tartatott commonitásunknak holmi parancsolatok kiadása végett; mely gyűlés alkalmatosságával azt adja élönkben huszár katona Kasza István ökegyelme: amely Gábor Mezeje nevezetű helyünköt lititacion megvette, huszár katona Antal József a szénatartó csűrét rejá tette; úgy a belső végén huszár katona Antal István valami részét elkaszálta, s el is vitte; ugyan hasonlóképpen az üveren ki hosszan az Bük szélyeig, keresztül huszár katona Mihály Péter elbitangolta.

Ezen az okon azt állítja az árendátor Kasza István: valameddig az eskütség ki nem vizsgálja a közhírré tett hibákat, mindaddig nem fizetné bé az árendát commonitásunk kasszájában.

Csíktaploca, 1838. április 16.

Consignatió

1838-dik esztendő Szentgyörgy hava 16-dik napján nemes elegyes Taploca falva közönséges kaszálóhelyeiből, amelyek is szokás szerint licitáltattak, úgy mái nap is licitandó eladattak a következőknek, úgymint:

Szám szerént	Szénafűhelyek nevei	A megvásárlóknak neveik	Folyó pénz	
			ft	krajcár
1	Texe	Györgypál József	101	30
2	Kert hely vége	Györgypál István	6	—
3	Ligat feje	Sántus Antal	20	1
4	Ligat feje alsó vége	László András	3	22
5	Eger ajja	Vass András	...	...
		váltóba summa	...	...

V. A falu földje. Irtás. Foglalás

Tagányi Károly a földközösség klasszikus földjének nevezi Erdélyt: „nemcsak mert ott legtovább uralkodott, hanem mert mindenha a legszélesebb elterjedésnek örvendett”. Erdély határain belül pedig — Kemény Dénes 1846-béli szavai szerint — a székelyeknél élt legszívesebben a föld közös használata. A valamikor időnként újraosztott szántóföld a XVIII. század második felében jórészt már végleges tulajdonba jutott. A régi osztásról, a falu valamikor osztott földjéről szólnak forrásaink is. A hajdani szántóföld-közösség emlékeként vannak még a falunak gyeppei, pusztái, porondjai, kertjei és természetesen a már említett erdei és rétjei. Ezekből el-elárusítanak szorult helyzetükben, vagy ajándékoznak, segítve egy-egy arra érdemest. Folyik viszont a faluéból foglalás, az élő erdő szántófölddé alakítása, irtás útján, a lábön száritással, aszalással való kaszálószerezés. Van aki a köz rovására terjeszkedik, az ilyeneket büntetik. Általában azonban szűk lévén a szántóhatár, irtás útján való tágitását, szénafű szerzését az erdő rovására a falu még a feudális élet alkonyán is sokszor megengedte.

Magyarhermány, 1766. január 11.

Lévén Nagy Baló Józsefnek Hermány falvának felső határában Likat nevű helyben egy darab foglalás földje, melyen az falu régi útját potentiose elfoglalta; mely helyen törvéntelen utat akar tartani, melyet az falu sem egyszer, sem más[s]szor [nem] acceptált. Kéntelenítetvén két katonára vetésire szánnal rámenni, bíró kezibe adta, hogy megbírságozza falu törvénye szerint. Azon két katonára zálogját kivéven törvényre, bíró eleiben megbizonyította 6 bizonyságokkal, hogy a falu útját egészen elfogta, nem tartván törvényes utat.

Megítélte a bíró és esküttek törvénye, hogy mód nélkül adta ki, azérf tartozik Baló József az bírságát deponálni és a régi utat falu keziben bocsátani; mely pénntát deponála is.

Lévén Hermány falvának egy tilalmas Bükk erdeje, mely tilalmas volt három forintokban. Ezen tilalmas erdőnek nekimenvén Nagy Baló József, egy részit potentiosé leaszalta, eddig elhallgatván az bírák, mások is le akarván más részit aszalni.

Megjelentvén az káplárnak, parancsolt az bírónak, hogy törvény szerint eligazítsa. Megzálogoltatván a bíró hiteseivel együtt, pénnára ítéltetett. Az hely nélkül is elmaradjon; mely hely vagyon Fekete hegy pataka árnyéka nevű helyben; mely pénnát is deponálá, az helyet is remitálá az falunak.

Magyarhermány, 1766.

Az falu törvényiben constál, hogy Esztena nevű helyen alól foglalni csereerdőt nem szabad, mivel marha élő hely. Pető János junior, belemenvén, potencieose leaszalta. A bíró, Lőrincz János megzálogoltatta, és keresi az bírságot falu törvénye szerint.

Mely megítéltetett. Pető János junior novizál. Az novum megengedtetik. Deliberatum. Pető János az novum virtussá mellett semmit sem producál¹⁷, azért az novum mód nélkül ítéltetik. Az helytől elmarad, az bírságot deponálva.

Kézdioroszfalu, 1768.

A falu szabad gyeppei e szerént következnek. A város felől való mezőben az hosszú kert mellett való gyep három öl. A Kurták gyeppei 12 öl. A Péter, Bene kerte alatt a gyep 12, a határkertig. Szentkato[l]na felől való mezőben a borkút gyeppe 12, és aki Szentkato[l]nára lemegyén, 12 öl, a nád szélyin. A Fekete uraimék malma előtt, Bertalan Mihály és János földje mellett, a nádról bejövő földek végénél való gyep 6 öl. A Sárfalva felől való mezőben a Bardócz gyeppe 12 öl, a Hosszú gyeppe 12 öl, a Csegelyen való gyep szegeletesen 19 öl. A Feketeügyön való gyeppek, a földek között három ölesek.

Csíkjenőfalva, 1772. május 25.

Deliberátum. Karcfalvi Korda Mártonnak contraversiója lévén jenőfalvi Gyenge Andrással és Istvánnal egy darab falu erdeiből felfogott particula iránt; mely vagyon Kőd felé forduló karcfalvi határban, kiről Korda Márton falu engedelmitől nagy erdőt aszalt le. Vicinussa napkeletről falu erdeje, napnyugatról az írt Gyenge fiak.

Producáljanak az Gyengék bizonságot, vagyis jurementumokat, hogy az is, az contraversiás hely oly örökségek, mint az mellette való. Az közelebb eső levátán megféleljenek.

Csíktaploca, 1776. augusztus 12.

Csíktaplociai Xántus György ugyan taplociai Anda Györggyel és Józseffel controversiában lévén holmi szénafű végett, mely vagyon a taplociai erdőn, Eröss hágó alatt; in vicinitatibus alól Török Péter, feljül Baka Tamás taplociaiak.

Mely szénafűnek fele illetvén írt Xántus Györgyöt, fele pediglen az Anda fiakat közönségesen; de minthogy végső osztozások nem volt állandóképpen ezen írt atyafiaknak ezen szénafűből, új irtások lévén ezen helyen az Andáknak, azért nem bocsáták simpliciter osztozásra. Tehát az esküttek előtt lépének ilyen compositiora, hogy Xántus György Anda Györgynek és Józsefnek az irtásért fizete két magyar forintot, és azon irtáson lévő fűnek az 1776-béli hasznát. Ezt elvévén, az szénafű oszolja két egyenlő részekre, úgy egyezőnek sub iudice Emerico Damokos et juratis ac notario pagi Taploca.¹⁸

Csíkjenőfalva, 1777. június 14.

Csíkjenőfalvi Szekeres András primipilus tanquam inspector ratione officii proclamáltatá¹⁹ ugyan Csíkjenőfalva közül való lakosokat, akik a közönséges falu aszalásából lett helységeket felfogták, és ugyan azokat is, akik közönséges pusztás marhalegeltető helyeket felfogták ezelőtt circiter 10—15 esztendőktől fogva.

Némelyek pedig a falusfelek közül azt kívánják, hogy akik negyven esztendővel ezelőtt a falu orotását, avagy marhalegeltető pusztás helységét felfogták, azok is senki-nek kezén ne maradjanak.

Deliberátum. Meghallgatván a becsületes Compania széke az nemes falusiak allegatióját, minthogy magok között ökegyelmek nem tagadják, hogy a falunak nevezetes helyeken aszalási, orotási és pusztás marhalegeltető helyek nem tolnának, nem is lettek volna ezelőtt 30 — 40 esztendővel s; sőt a tilalomtétel is azon üdök alatt fennforgott. Azért akik falu közönséges aszalásából lett helységekre beléal-lottak, avagy falu közönséges pusztás marhalegeltető helyekre, azok tartoznak falu kezire bocsátani. Excepto ezeket kivéven, akik magok örökségek mellett nyers erdőt pusztítottak, és a szénafű tartó kerteken felül lévő erdők-ből ártottak. Ezek nem tartoznak magok irtásokat falu

kezire engedni. Akik pedig ezen foglалásokban magok örökségeket megmutathassák, azok az inspector ökegyelme keresetitől absolváltaknak. Akik pedig effélékről, helye lévén [s] nem producálhatnak, azok tartozzanak circiter 40 esztendőitől fogva való birodalmát is falu kezire bocsátani.

Kézdioroszfalu, 1781. május 25.

Ugyan in anno 1781 25 Majy váltott az oroszfalvi communitás egy darab szántóföldet Sárfalva felől való mezőben, az út mellett, 16 magyar forintokkal; az kert alatt való lábban.

Árkos, 1781. augusztus 20.

Lévén controversiája Daragits Istvánnak Ütő Andrással egy darabocská kaszálóhely felett Korgatakban, melyet a falu terrenumából a maga zálagos jussához potentiose elfoglalt volt Daragits István.

Melyet judiciumra terjesztvén, tetszett a hütösöknek, hogy amint 40 font széna ítéltetett a foglaláson lenni, melyet Ütő András erőszakosan elvitt, holott tiltva volt, azt refundálya Daragits Istvánnak, minthogy az ökegyelme gyepűje oltalmazta; e contra Daragits István, amint Ütő, András egy szekér fát vitt ökegyelmének a gyepűért, azért fizessen den. 24, a ... hely pengig redeályon a falunak, a gyepű amoveálódgjék a maga helyire intra 8-vum.

Árkos, 1781. október 22.

Amint az árkosi communitás az falu pusztájából az Gelye patakja mellett egy darab szántóföldet adott volt Péter Józsefnek 8 magyar forintokért; most is az hütösök törvénye helyben hadta Péter Józsefnél, minthogy contractualiter adta volt ökegyelminek által az communitás; mely dolog deliberatíve megítéltetett.

CsíkJenőfalva, 1784. március 27.

Litigál CsíkJenőfalva képében ugyan jenőfalvi Kozma György és ugyan jenőfalvi lakosokkal, Bíró Mihálllyal, Nagy Andrással egynéhány darabból álló kaszálóhely végett, amely helyek vadnak Köld felé fordulóban Gyergyános nevezetű helyen; lévén az falunak, Jenőfalvának egy

darab erdeje az fenn írt Bíró Mihály és Nagy András s más privátus személyek jószágá vicinitásában, amelyet egyenlő akaratójából az nemes falu leaszalt. Leaszalván meg is pusztult, már az nemes falu árendát kíván a fenn írt ricinusoktól, hogy adjanak, amennyiben beleharapoztak az vicinusok a magok jószágokkal, vagyis szénafüvökkel.

De ellenben állítják az vicinusok: nemde nem szabad volt-e nekünk az falu helyéből, vagyis erdejéből magunk örökségünköt fejszénkkal és munkánkkal [bővitenünk], Felvétén, vagyis hátra nem hagyván a falu részéről is, hogy ennek előtte is árendát adtak volna azon helységről.

De ezeket megvizsgálván a nemes compagnia széke: nem tartoznak árendát adni falu pretensiója szerént a fenn írt személyek, míglen meghatározza a nemes falu az fenn írt emberekkel az helységeket. Azután, vagyis meghatározás után cselekedheti a nemes falu magak helységével mit akar; akár árendára, akár marhák élelmére fordíthatja. Ítéltetett. Actor protestál super hoc deliberátum:²⁰ a személyek közül nincs öröksége többnek, csak Bíró Mihálynak; azért, míg az Bíró Mihályé eligazodik, a többit megkívánjuk, hogy árendát adjanak, vagyis produkáljanak.

Csíktaploca, 1785.

Az méltóságos királyi gubernium és az méltóságos Ar-morum Praefecturának egyenlő consensussokból publi-eáltatott vala, hogy valakik eleven erdőből irtásokkal szénafühelyet akarnának felfogni, szabad lészen. Úgy mindazonáltal: hogy hírivél légyen azon falubéli eskütteknek és hütös szabad bírónak, hogy hol kíván helyet felfogni és miképpen, nehogy valakinek privátusnak kárára legyen az felfogott hely.

Azért anno 1781 die 30 Juny csíktaplocai primipilus Lajos Jakab, fiaival, Istvánnal és Józseffel megjelenték magokat, az mely orotást irtottak az taplocai határban Olt Láz alatt, eleven erdőből, in vicinitatibus: belől Péter József helye, délről Györgj Pál Ferenc, m[ind] taplocaiak. Azon orotás hely improtocoláltatnék az falu protocolumában, hogy tudva légyen jövendőben is, hogy falu engedelméből fogták fel.

Azért megtekintvén az akkori bíró, senior Botár József eskütteivel edgyütt, kívánságokat megírák, és az Szent Lőrincz kápolnájának viaszra 48 pénzt ada, és az eskütséggel megbékélének fáradságokért.

Csíktaploca, 1787. június 23.

Csíktaplocai Ábrán József pretendálja de eadem Gergely Jakabtól egy darabocska szántóföldet az Alsó Mezőben, Középhegy nevezetű helyen. Vicinusa: ab una zsögöti alias martonfalvi Kovács Tamás, ab alia szeredai Szopos András.

Világosan kijő Szopos András és Csiszér István primipilusok által, hogy ezen pretensióban forgó szántóföld régi oszláskor jutott volt Gergely Jakabnak és Ábrán József predecessorainak együtt. De írt Gergely Jakab személyesen jelen lévén azt felelé, hogy őkegyelme meg nem felel addig, amíg az földnek színére ki nem mennek, az több vérekkel újra fel nem mérik.

Csíktaploca, 1787. november 9.

Csíktaplocai Csedő Ignác pretendálja a csíktaplocai határban: Pál Bács nevű örökös szénafűhelyének között orotást kezdett taplocai Bajos Miklós, minden ok nélkül. Azért azt kívánja írt Csedő Ignác, hogy [amit] az őkegyelme örökös szénafűhelyei között orotott, őkegyelmit illeti. Nem is engedi, hogy ott magának örökséget tegyen.

Ezekre írt Lajos Miklós azt a feleletet teszi, hogy őkegyelme hogy eleven erdőnek látta lenni, azért kezdette volt orotani.

Deliberátum. Minthogy Lajos Miklós sem az becsületes falusi bírótól nem kérte, sem pedig az örökös birodalmú vicinusoktól, csak maga jóakaratajából minden hír nélkül; azért nem szabad senki örökös jószága között magának örökséget csinálni. Íteltett.

Szárhegy, 1814. szeptember 13.

Az mai napon...az nemes Szárhegy falvának hütös bírái és esküttjei egyben lévén gyűlve, és szárhegyi Czimbalmos Albert gyalog katona szép kérései mellett folyamodék az nemes hütösséghez ilyen okon: hogy még ennek előtte való üdőkben, az alsó forduló határban, úgymint Hegyeshegy nevezetű helyen ép magyaróbokros erdőből

orotott vala egy keveset; az nemes commonitásnak fennmaradt osztatlan továbbra hagyatott erdejéből, önön, az maga tulajdon hatalmából; és moston az nemes hűtösség elejiben azért jöve híre (!), hogyha magáénak elnyerhetné azon kicsin munkás elfoglalt partikulácskát.

És az nemes hűtösség jól fontolóra meginviztigálá (!), hogy ha vagy communitásunknak, vagy másoknak ha kárt nem okozna vagy egyebütt is ha az commonitásból az effélék nála nem tanálatnak. De mivelhogy az templom jószágában lakik és feles magával is vagyon; az mely birodalmairól az templomnak erős dézmát kelletik adnia, és mégis mind falu közü, s mind az Ófelsége szolgálatjára az mire elégséges és kitelhető, az maga rátája szerint mindekben szorgalmatoskodni ügyekezik elállani.

Azért az nemes hűtösség is, hogy mindeneket jó, új szemre vevéu, általengede örökösön, hogyha hasznát vehet belőle, legyen örökös birtokában; úgy akkorát, mint másoknak is az megkorát (!) az fiai osztályban bírnak. Az kinek ellene senki nem monda, azért mü igaz hitünk és lelkünk üsmerete szerint, a fenn megírt mód szerint megírok jövendőbeli bizonságnak okáért, és ki is attuk az fenn megírt napon.

Csíkjenőfalva, 1817. október 19. — november 10.

Minthogy néhai Péter János, a provincialista részen lévő, a jenőfalvi All tíz határa tíziben Szentes kuttya teteje nevezetű helyen a falu Szabad Erdeiből egy küs pártécolla (!) szénafűhelyet fogott volt, jenőfalvi Kálmány József ökegyelme vicinitásába. Ezen felfoglalt helységet ennek előtte való üdőkben elvette vala a közönséges falu Péter Jánostól. Ezen az okon vette vala el, nehogy a történjék jövendőben, hogy az Péter János nemesember ura jószágához ragadjon.

Most a Péter János halála után [leánya] férhez menvén Bíró Dávid nevezetű gyalog katonához, ezen megnevezett Bíró Dávid kérésére megtekéntette a becsületes falu azt, hogy jószágtalan szegény legény: visszaadá ismét (!) az ökegyelme számára mind maga nyiljába.

Ezt is még hátra nem hagyván: minthogy a fenn írt vicinus Kálmány József uram néhai Péter Jánossal ennek előtte is az összefolyó határozás felett békéltelenkedtek (!)

volna, most az második alkalmon meghatározaték végképpen a fenn írt felek közt eszerént, hogy ahol most a Kálmány József ökegyelme kertje fennáll.

Az általadás és meghatározás a fenn írt mód szerént lön meg, mielőttünk az 1817-ben, 10-dik Novembris.

Ditró és Szárhegy, 1821. december 5—6.

A nemes Regiments-Comondónak november 27-dik 1821. esztendőbe 875. szám alatt költ rendelése következésül megkérdeztetvén mü, a ditrai és szárhegyi commonitások bírái, hütösei és öreg elöljárói az aránt: hogy szárhegyi méltóságos gróf Lázár József úr Borszékba házat és egyéb épületeket szándékozván építeni, a két birtakos commonitások bírái és esküttei az aránt tettenek-e protestatiót, és ha igen, micsoda törvényes igazságból.

Alázatos tisztelettel bátorkodnak jelenteni, hogy Borszék mint osztatlan közönséges havas minden erdejivel, mezeivel a ditrai és szárhegyi commonitások által váltólag használtatik. Olyanformán, hogy a birtokos commonitás a maga esztendejibe licitáció által el szokta adni, és a bėjővő árenda summát a commonitás cassájába tévén, közönséges commonitás hasznára és költségeire fordíttatni, a bírák szoros számadások alatt.

Mivel tehát minden székely constitutiók és régi usus szerént legigazabb az, hogy az osztatlan terrenumok a commonitások bírái vigyázatyak alatt lévén, azokban egy privátus is magános foglalást nem tehet. Mindazonáltal Ditróban és Szárhegyre bebírós gróf Lázár familia az ilyen constitutionális birtoknak megvetésivel Borszékba, csaknem mindenik, a commonitások megegyezéseken kívül házakat építtetének, és ezáltal a commonitások jövedelmeit apasztották. S mivelhogy gróf Lázár József úrnak is még az édesatyja Borszékba házat, konyhát, istállót építtetett, a múlt 1819-dik esztendőbe a panaszló gróf Lázár József úr is, anélkül, hogy a két mixta commonitásokat megtanálta volna; talán kissebbségnek tartván a constitutionális székely törvényt követni — maga jobbágy ekéit beküldvén tisztartójával együtt, egy darab terrenumot barozdáltatott maga számára, amelyre három házak is építhetett volna.

Ezen törvéntelen foglalását a két commonitások teljeséggel nem szenvedhetvén, a millitáris commonitások a Battaillons (!) és Regiments vizitációjakor panaszt tettek a bírák és esküttek, hogy az ilyentén hatalmas foglalásokat a nemes Regiment gátolná meg, mivel másképpen a commonitások osztatlan helyei meg nem tartathatnak, és azért a jövedelmek nagy csonkulást szenvednek; ugyanazért a nemes Regiment-Comando atyai gondoskodásából tette a borszéki comendáns tiszt úrnak azon rendelését, hogy mivel a két birtokos commonitások távollétek miatt a hatalmas foglalókra nem vigyázhatnak, az hatalmas foglalásokat a commonitások borszéki osztatlan helyeibe meg ne engedje, ezen az úton a sérelmes két commonitások könyörgésekre tétetett ezen rendelés, hogy valameddig a két commonitásokkal gróf Lázár József úr meg nem egyez, addig az újonan építetni intézett ház felépítése meg sem engedtetik. A tisztelt gróf úr úgy tisztartója által a szárhegyi commonitásnak csak tudtára adatta, hogy Borszékba más házat is akar építeni.

De a szárhegyi commonitás a közönséges jövedelem megcsonkítására arra nem hajolhatott; leginkább azért, hogy a tisztelt gróf úrnak már Borszékba háza lévén, ha szintén Borszék közönségesen felosztatnék is, maga személyére több helyet és nagyobbat a Bor kút körül nem nyerhet osztályos részére, mint amelyen moston háza vagyon. Mivel, ha Ditrónak és Szárhegynek a népessége a millitáris státusságra nézve felvétetik, bizonyoson egy katona székelynek Borszékba, az erdős helyeket kivéve, korántsem jutna annyi helye, amekkorát a gróf úrnak épületei elfoglalnak.

Mű alázatosan könyörgünk a nemes Bataillons- és Regiments-Commandónak, hogy mivel mű a mű közönséges osztatlan helyeinket, nevezetesen Borszékot az hasonló hatalmas foglalások ellen nem oltalmazhatjuk és ős jövedelmeink ezáltal nagyon csonkítatnak: méltóztassék atyai fő vigyázatjánál fogva a mű jövainkat és abból jövő jövedelmeinket megoltalmazni, míglen azok a közönséges osztatlan helyek nevezete alatt maradnak, mivelhogy az a székely és országos constitutio szerént a közönséges osztatlan helyek mindenütt a commonitások vigyázatjok alatt tartoznak, és az azoknak jövedelmei a commonitá-

sok cassájákba vétetik be, és ha netalántám a közönséges osztatlan helyek aránt per támadna is, azt a commonitásnak kelletik oltalmazni, és az ilyenekért privatus possessor úr soha is törvénybe nem szólítatik. Azt pedig tovább alázatosan jelentjük, hogy nevezetesen Borszékben a két commonítások egyezésén kívül építtetések tenni senki- nek is meg nem szenvedheti, akár possessor légyen a két commonítások sorába, akár nem; melyeknek alázatos jelentések mellett alázatos tisztelettel maradtunk.

Szárhegy, [1825—]

A szárhegyi nemes közönség falugyűlését tartván az alatt írt pontok vagyis dolgok aránt...

2-do. Hogy gróf Lázár József úr önagsága Borszékbe új házhelyet kíván; arra a közönséges gyűlésünkbe azt végeztük, hogy a szárhegyi nemes közönségnek bírái a ditrai nemes közönségek bíráival értsenek egyet; és az gróf Lázár József úrnak hozzánk tett kérését a szárhegyi közönség nem ellenzi; s azt akarja csak, hogy örökséget hozza nem tarthat, hanem az ezen folyó esztendőbe[n] költ constitutio szerént fizessen minden quadrád ölről négy krajcárokat ezüstbe[n]...

VI. A szántóhatár védelme

1. Határkő

Az osztásos szántóföldközösség rendszere a székely falvakban ekkor nemcsak eleven emlék, hanem — maradványaiban — még mindig gazdasági s így életalakító tényező. A fejlődés viszont már szilárd telekrendszert, mindenki számára állandó határmezsgyével körülfogott birtoklási rendet igényel. Olyan parcellákat, amelyekről tudja a gazda: jövőre is neki terem, de még utódai számára is őriznie kell termőképességét. Felkődlik tehát valami, ami a „közösségi világ” ellentéte, a polgári magántulajdon előképe, aminek talán a határkő az egyik legszembeötlőbb jelképe. Mindenesetre az, aki barázdát szánt el, aki miatt meg kell újítani a

határjeleket, métát kell tenni, az nemcsak ősi közösségellenes szerzősötön üzőttje, hanem ekkor már egy új életelv előhímöke is.

Csíktaploca, 1778. május 11.

Mü előttünk, alább subscribált személyek előtt csíktaplocai Geczö István primipilus néhai feleségétől, bajos Judit asszonytól való árváinak, részek szerint Antalnak, Ágnesnek és Erzsébetnek naturalis tutorok lévén, azoknak jószágoknak métálissa aránt lévén controversiája Csíkszereda városi Bartos János privilegiátus ökegyelmével.

Annak revisiójára kimenvén, ambarum partium consensu²¹ mü előttünk így egyezőnek az controversiás helyen métákat tévén Bartos János ökegyelme. Azon helyet a két felek között kétfelé hasítok, és bizonyos métákat, az határon az fáknak mindkét felire magok jegyeket felvágák, úgy-mint: írt Geczö István ökegyelme K betüt, az Bartos Jánosé pedig három vágás.

Mely contraversia aránt kéz beadással e szerint egyezőnek; melyről mü is futuro pro testimonio adjuk ezen írásunkot fide nostra mediante, anno die ut supra, loco Kurta Pataka vocato.²²

Csíktaploca, 1779, augusztus 29.

Minthogy Sárosi György maga vallja, hogy amint ennek előtte az Alsó Mezőben Közép Lábban Baka Tamás birodalmában elszántott, az termést el is vitte róla; azért tartozik Sárosi György visszaadni Baka Tamásnak. Azután mérjék el az földet, tegyenek igaz métát. Íteltetett.

Árkos, 1781. november 5.

Amint Tegző Benedek Dió hegyin a Szabó József földit elszántotta, minekutánna elvetette volt, megíteltetett a hütösök törvénye előtt, hogy az elszántásért potentián, azaz forinton maradjon, nemkülönben a hütösöktől felásatott határkövet is kivetette ökegyelme, melyet coram judicio maga fateála,²³ melyért különösön potentián, azaz forinton maradjon.

Item Barabás Mihály is Barabás András káplárnak a kikölt vetésit elszántotta, melyért hasonlóképpen ökegyelme is egy magyar forint bírságon marad a falu törvénye szerint.

2. Tanorok kapu, határkert

Láttuk, nehéz munkával, „fejszével” kell az eleven erdőtől szántóföldet hódítani. Őszi húza vetése előtt sok faluban háromszor is szántottak. A határnak viszont — mert két-, jobbik esetben háromfordulós rendszer divott — csak a fele vagy kétharmada termett. Az elvetett mag pedig jó termés esetén átlagosan öttel ha fizetett. Szűk tehát a szántóhatár, súlyos gond a föld megmunkálása, és alacsony szintű a termelékenység.

Hogyne volna tehát létszükséglet a jó határrend, olyan, amely védi a vetést, oltalmazza a termést. Ennek tárgyi alapeleme a kerítés, a „kert”, amely a bevetett határt, a tilalmast választja el az ugartól, a nyomástól, ahol a csordák járnak. A falut is csak kapukon hagyhatja el a határba kimenő földműves; de főleg az állat — amelyet minden időben, mindenhol legeltetni akartak. Kerítést tenni, kaput őrizni, az esetleges vagy szándékos kártételtől óvni a falusfeleket, nagy gondja és állandó törekedése tehát a faluközösségnek.

Kézdioroszfalu, 1771.

Az oroszfalvi jószágok után hídpadlók, határkertek e szerint következnek.

Barra Péter józága után három arasz hídpadlása, tizenhat öl kert.

Benkő Sámuel és Gábor jószágok után 3 arasz hídpadló fa, 16 öl kert, melyet Fekete József uram bír 1771-ben.

Jancsó Kelemen józága után 3 araszni padlófa, 16 öl kert, mely jószágot bírnak Fekete István és József uram.

Nagy István józága után 3 arasz hídpadló fa, 16 öl kert, amely jószágot Fászló András uram bír 1771-ben, mindeddig a falu megengedte, hogy ne tegyen.

Birtalan János és Mihály jószágok után 3 arasz hídpadló fa és 16 öl kert.

Barabás urak józága után 3 arasz hídpadló fa és 16 [öl] kert, amely a maga udvara.

Az oroszfalvi jószágokat nemes uraiméknak, lófőrendeknek és possessor uraiméknak híddal és határkertekkel adták volt.

Futásfalvi Hamar Ignác úr, kinek fia néhai Hamar Ferenc úr, ki volt egy néhai Hamar Mihály és Antal urakkal, kik voltak fiai néhai Hamar Simon uramnak, feleségitől, néhai Forró Sára asszonytól, ki volt fiú-léánya régeb-

ben oroszfalvi Nagy Forró János uramnak... kinek fia Fekete József, fia Józsefnek, József Fekete Istvánnak, kinek felesége Nagy Forró János fiú-leánya Forró Zsófia.

Fekete József uram másfél araszt a Benke Lőrinc jószágára.

Utána második a falu földei után 17 öl. 3-dik a Fekete István uramé 17 öl. 4-dik a Bernád Józsefé 17 öl. 5-dik a Márton Tamásé 16 öl. 6-dik a Bertalan Jánosé 17 öl. 7-[dik] a Barra Péter neje 17 öl. 8-[dik] a Fejér Pálé 17 öl... [és így tovább]

Árkos, 1774. február 26.

In congregatione pagi Árkos et sede Sepsi comperiálván Veres Benedek uram, admoniáltatván az határpásztorokat is az tizenkét hütös fóruma eleiben, ilyen dolog végett, hogy marhájáról fele kárt pretendálnak az határpásztorok.

De ruminálván az dolognak mivoltát az hütösök, világosan kijő, hogy a falu részén mentek el az marhák, a Veres Benedeké.

Deliberátum: absolválódik Veres Benedek uram az határpásztorok keresetitől, és az réses ember fizesse meg a kárt.

Csíktaploca, 1778. március 6.

Mínthogy esztendőnként súlyát érezzük kenyeretlenségnek és szénátlanságnak, tetszett az közönséges falunak, hogy az Ligat szakasztassék az Alsó Mezőhöz, hogy azzal azon írt Mezőben héjánosságunk pótolthatatnék.

Illő kerttel határunkot bekerítve, kezdetvén az kertnek folyása az taplocai alsó határának végénél, ahol az határ ductusa megyen s különbözteti a szeredait az taplocaitól.

Tovul illő határkapu építtessék. Azon kaputartónak az Töltés alsó részén való helyből mindenekelőtt bizonyos rész kiszakasztassék; illőképpen jutalmául; és kinek-kinek részekerti registráltassék, és valami más vetéskertek a kertbírától ta[r]tartassanak felállításától fogva; addig pediglen az falusbíró kötelessége lészen. Az Töltés alsó fele bekerteltesék s nyílra felosztassák közönségesen, az régi usus szerint.

Árkos, 1780. október 24.

...lőn az árkosi communitásuak ilyen egyezése, hogy a falusi lakosok közül némelyeknek a jószágok lábja a

falu közönséges határára kifügg; akik közül némelyek kijáró kaput és ajtókat tartnak, s alattomban a falu közönséges határát marhájokkal prédálják, amint néha tapasztaltatott, és tilalmas erdeit is rajta alattomban, még étzaka is, beviszik; de ezek felett ezelőtt három-négy esztendőkkel egy étzakán vagy négy gazda embereknek lovait megírt kiskapuján ellopták, úgy most [17]79-be huszár Lörintz István paripáját a maga mezőkapuján kilopták.

Azért a modo in posterum olyan gondot viseljen minden mezőre kijáró kapu tartó gazdaember, hogy akárminemű kára legyen rajta, akár marhájába, még ha idegen... lesz is, és marháját ottan kiviszik, soha a communitás meg nem fizeti.

Kézdioroszfalu, 1781.

Az tanorok kapukhoz tartozandó földek:

1- mo. Sárfalva felől való földnek vicinussa féjül az ország-útja, mely capit metreta 5 jó tanorok kapura.

2- do. Kézdivásárhely felől való földnek vicinussa Vásárhely felől a Kantai gyep, mely capit metreta 5.

3- tio. Szentkato[1]na felől való határban való földnek vicinussa Jancsó Kelemen a malomra jövő lábban, mely capit hét.

4[-to]. Ezek pediglen három tízre járandók.

A tanorok kapuk nyílásánál és sorkoknál való füstkertek eképpen következnek. Aki a faluban belől lakik, vagy egy malackája vagy vetése az határon vagyon: tartozik kertet tenni; s olyan gondviselése legyen reája, hogy [ha] a kertin vagy marha, vagy sertés kimégyen, mind a kárt, mind a büntetést ő fogja megadni.

De a bebíró possessorok is tartoznak ebben a kertben tenni, mivel nekik is a falu határa szabad, úgy, mint a falubelieknek.

Árkos, 1781. október 30.

Ennek előtte usussa volt a communitásnak, hogy a mezőre kimenő jószágok lábján levő kerteknek felit-felit örökfal kert helyett acceptálták; de most megegyezett a communitás rajta, hogy a modo in posterum senkinek a jószágá végin való kertit határkertnek be nem veszik,

mivel több jószág vagyon a faluban olyan, aki nem rúg ki a határra; azért ki-ki a maga jószágát kertelje be, a falu senkiét nem kerteli.

Árkos, 1781. november 19.

Amint a mostani határpásztorok a réseseket, Gelei Benedeket és Barabás Pálné asszonyomat a hütösök eleibe admoneáltatták, törvényesen megítéltetett, hogy amely károk löttének azon a két résen, mindazokat a résesek fizessék meg; mivel két bizonyságok importályák, hogy a Barabás Pálné asszonyom résin a sertések nyoma is látszott, hogy a kertből kijártak a falu határára, a gabonákba; minthogy constál az is coram sedria, hogy a bíró is admoneáltatta: ne tartsanak rést a falu határára.

Kézdioroszfalu, 1782.

Az határ megmaradására tartozván, a tanorok kerteknek és kapuknak gondja viselésére az falusi bíró szorgalmatos gondot tartson, kivált a vetések közül való kertekre s kapukra; és ha ki a tanorok kaput nyitva hagyván vádoltatnék, az bíró kedvezés nélkül büntesse egy forintig; ha pedig a bíró elmúlatná, a bírót büntesse meg az határbíró hasonlóképpen egy forintig.

Árkos, 1784. november 24.

Panaszolván Benkő Györgyné asszony a tisztelt szolgabíró úrnál, hogy a tavalyi bíró, Veres András minden előre való admonitio nélküli az falu határa körül lévő határbelbeli résért egy garasig megbüntette.

Melyről poroncsolván a tisztelt szolgabíró úr a mostani bíró és hütösöknek, hogy ezen dolog revideáltassék, és a tavalyi bíró tegyen demonstrációt róla, hogy három ízben is admonióltatta a réses asszonyt a kertnek feltételire.

Melyet subsumálván a törvény, a tavalyi bíró Veres András három kezes cédolákot producála, melyekből világosan kitetszik, hogy ultima Martiustól fogva egészen 7-ma júliusig az asszony kerti mind résben volt; amely iidő alatt háromszor a falusbíró admonióltatta.

Azért tetszett a törvénynek, hogy a falu törvénye szerint az előbbszöri admonitio maradjon semmiben, az második admonitioért fizessen den. 12., az harmadikért den. 24.

Csíktaploca, 1785. április 30.

Minthogy törvény szerint az néhai Nagy Bodó Mihály két ülés jószágának az fele általment Botár András és Santus Antaléktól, primipilusoktól az Anda famíliának, Anda Tamás és Anda Györgyéknek, az többiekkel együtt, azért mind az vetéskertek, mind pedig az töltések oszoljanak két egyenlő részekre, ítéltett.

Árkos, 1792. május 12.

Midőn az árkosi communitás az új határokat, úgymint Gelje mezejit és Dió Szegjit ad specifica (?) individua²⁴ elosztotta, szükségesképpen azon két határookban bejáró kapuhelyeket is hadni kellett; minthogy hagyott is; mely kapuhelyeket annak utána bizonyos falusi emberek magokra vettek és vállaltak bizonyos conditiók alatt, hogy eltartják és azokra oly szorgalmatos gondot viselnek, hogy azok mindenkor, midőn vetés alatt léznek a nevezett új, fogott határok: jó státusban találtassanak; különben valamint szintén az örökfal kerteseket, úgy ezen kapufákat is toties quoties hibáson találtatnák, hatalma legyen a falusi bírónak megbüntetni és az azokon lett károkat exequálni; mivel mindeniknek a közönséges terrenumból jó darab helyeket excindáltak azon határkapuknak tartásáért.

Magyarhermány, 1797. december 20.

Midőn volnánk mi, az nemes hermányi communitás bírāja hitesseivel együtt az Domokos Ilyés házánál, jöve mielőnkbe — mint falu előljároi eleibe — ilyen következő emlékezetre megtartandó dolog: hogy az alcsík[i] szentsimoni Sándor György és János ökegyelmek ennek előtte való esztendőben az nemes communitással megegyező akaratból és az nemes szék végezésiből az magok jussokra következő faluterhit, úgymint határpásztorságot és határkerteket magok személyekre suportálnának, és azután következő hasznot is pertzipiálnának.

De minthogy az távol lakástól maguk azt nem teljesíthetik: tehát Pető ökegyelme mint prémipotenciális (!) vállalá magára, hogy az commonitásnak mindenkor keze lehessen ökegyelmin.

CsíkJenőfalva, 1821. szeptember 30.

Minthogy Jenőfalva all tizében a Benes József és Bíró familia jószágaik között all tíznek egy kijáró utcája lévén a napkeleti határra, melyen nyomás idején szekérrel, ekével és minden szabadoson szoktonk jární mindedig, míglén a tolló másfelől felszabadulván és akkor békerteltettvén vetésüdüre az okon, hogy a nevezett Bíró familiának ezen utca végében lévő szántóföldeiken kellettén jární: és minthogy ezen folyó 1821-dik esztendőben szántás, ganézás az embereken még hátra lévén, ennélfogva kére all tízes Bíró familiát, hogy engedjen egy kevés üdü az utcán kívül szántóföldgyökön kijární szekérrel, ekével; és egy vetéskaput csinálunk az utca végére, hogy a vetésmezőn kár ne történjék a kijárás miatt.

Ezen kérésére megengedé a Bíró familia Szent Mihály naptól fogva négy hétig a magok jószágaikon, az utcán küljel; oly véggel, hogy az otton való járás alatt, ha valaki szót tenne, azt tegye jóvá all tízes uraimék.

Mely edgyezésünk egymás között, hogy a fenn írt mód szerént ment légyen véghez, azt bizonyítsuk.

Csíktaploca, 1840. március 25.

Újból is Mihály János katona bíró házánál tartatott falu közönséges gyűlése alkalmával meghatározatott, hogy minden kifogáson kívül: a Felső Rétre menő, az országúton belől békerteltessék.

Mégpedig oly formán, hogy aki otton birtokos s béültetni vagy vetni kéválná birtokának akármely részét, arra járuló kertet maga ideibe feltenni köteleztetik.

S hogyha valaki béültetné vagy bevetné s arra járó kertet fel nem tenné, egy váltó Rhénes forintot egy-egy láb kertért, minden kifogáson kívül, maga hatalmánál fogva a bíró esküttjeivel felvehesse, vétethesse.

Hozzáadva azt is, hogy akik bé nem vetnék vagy ültetnék földgyeiket, arra nem kötelez tethetnek, hogy kertet tegyenek, se az arra [az] egy láb kertre [meghatározott] 1 Rft büntetésre.

S ha mégis annak előtte azt nyilatkoztatná ki, hogy földgyit bé nem veti vagy ülteti, azon esetbe 2 Rft fizesse

lábkerítést, ha mégis bévetné vagy ültetné; és kötelességévé tétessék a pásztornak, hogy olyan ember természetvénységét el ne vihesse, míg eleget nem téssen.

3. Határpásztor, határcár

A szántóhatárt, a vetésmezőt kerítés övezi, de a kártételtől embernek is védelmeznie kell. Ha van erdőpásztor, mennyivel inkább kell lennie határpásztornak. Többnek is — élükön határbíróval, inspektorral —, akik általában határbérért végzik nehéz, éjszakai álmot is megrabló munkájukat. A közösség az eredményes tevékenységet meg is követeli tőlük, hiszen ha a kárnak okát nem adják, becsú szerint nekik kell megfizetniük. A közösségellenes embert, a tetten ért vetészetőt, a körülményeket mérlegelve, a falu ősi törvénye szerint bünteti a faluközösség. A hagyományos eljárás hatékonyságában a felsőbb hatóságok gyakran kételkednek, ezért adják ki például — különben soha végre nem hajtott — rendeletüket a határőr katonatisztek: a vetésmezőn talált marhát a határőrök kötelesek lelőni.

Csíktaploca, 1779. augusztus 16.

Hogy az közönséges falu haszonvehető határát, mezőt, erdőt, rétet s Olt mejékit mindaddig, míg csak legkisebb haszna akárkinek is léssen, azt az határpásztorok tartoznak hütök szerént minden haszonvehető helyekre gondot viselni és arról számolni.

Árkos, 1781. április 30.

Lévén contraversiója Lőrincz Mihálynak a 80-beli határpásztorokkal, mivel szolgál lévén a fia, Miska, Rofaj Ferenc uramnál, a zabvetésit elgázolták volt a marhák. Melyet nem akartak a határpásztorok megfizetni, azért, hogy határbért nem adott. Mely dolgot subsumálván a hütösök törvénye, megítéltetett, hogy a szolgál nem tartozik határbérrel. Mindazonáltal a kárát megfizetni tartoznak a határpásztorok, melyet a gazdája tartozik exequálni.

Csíkjenőfalva, 1781. január 27.

Deliberátum: a becsületes falu végezése az deliberátum szerént ment végbe. Mely supernumerárius emberek találtnak az jámbor faluban, rend szerént mind tartoznak az

határpásztorsággal, ha egyéb kötelességben nincsenek. Gegő András mentegeti magát: hogy inspector volt, nem tartoznék véle, hogy határpásztor lenne. Tartozik az határpásztorságot elviselni, valamint mások. Inspectorssággal többször nem tartozik, ítéltett.

Kézdioroszfalu, 1782.

Határőrzésről és határpásztorságról való punctumok.

1- mo. Közönséges falu akaratójából a falu két részre szakasztatván, végeztetett, hogy egyik része egy esztendőben, a más része következendőképpen esztendőnként, szerin [örizze a határt]. Minden valakinek az határon vetése vagyon és lészen, minden kifogás nélkül tartozzék az határpásztorságot felvenni és viselni; úgy következésképpen (: ha efféle :) a kárt megfizetni; ha ki pedig vakmerőségre vetvén magát felvenni nem akarná, a falusbíró büntesse egy forintig mindannyiszor, amennyiszor szófogatatlankodik.

2- do. Ha kiknek a gabonájában kára esik, hírt adván az határbírónak vagy határpásztorságnak, az falusi bírót két becsületes hites emberrel vigye ki, akiket a falusi bíró és határbíró denominálnak, kik is a kárt meglátván, jó lelkek esméreti szerint vékaszámra megbecsülvén a kárt, fizessék meg az határpásztorok. Notandum. Ha valamely embernek kára gabonájában vagy fűviben tanáltatik, azon kárt abban a gabonában vagy fűben az mely lészen, azon ottan tanáltatott marhákon mind a kárt, mind pedig az bírságot az határpásztorok megvehessék.

3- tio. Ha valamely kártékony embernek marháját vagy zálagját az határpásztorok megkapják, adják a káros embernek, és az is tartozzék elvenni, maga contentumáig kezeset vetvén róla, repartialás után öszszel (?) karácson előtt...

9- no. Valamely marha mellett pásztor lészen, ha gabonában tapasztaltatik, szaladásnak nem lehet nevezni, hanem mint szánszándékos kártékony, úgy büntessék...

11-mo. Minthogy a fűbéli kár is prétendáltatik, illő, hogy a határpásztoroknak fűből is légyen valami részecske falu közönséges helyéből; ha lészen...

13-tio. Az határra bébíró possessorok, minthogy a határt nem őrzik s őriztetik, ha kárt prétendálnak, tehát tartoz-

nak az határpásztoroknak egy kalangya gabonát adni, akár ősz, akár tavasz légyen. Az hogyha pedig ebből valami perlekedés támadna az határpásztorok iránt, az falu tartozik feltámadni mellettek igazságból. Not[andum]. Külömben is a határbérrel tartozzék; tudniilik a bebíró ember...

15- to. Az határt az határpásztorok Szent György-naptól fogva az más Szent György-napig tartoznak örzeni.

16- to. Az simplex vádra ugyan nem büntethet az határpásztor, se kárt nem vehet; de az határbíró az faluban 12, tizenkét esztendősen fellyel minden rendbélieket megfeleltetvén, az kiket hitek után vádlás szerint kiadnak, azoknak marháját az gabonabéli kárért foghassák el az határpásztorok. Ezen feleltetésre pedig, aki vakmerőségből elé nem menne, az falusi bíró akármi névvel nevezendő bonumából az falu törvénye szerint egy forintig büntesse vagy büntettesse meg.

17- mo. Határ dolgából ha valami törvényes dolog történék, elsőbben folyjon határbíró előtt, másodsor falusi bíró előtt, ha pedig ottan el nem végeződnek, tehát akinek tetszik, az maga baját igazítsa más úton-módon az tiszturak előtt...

20-mo. Az határpásztorok[nak] határörzeni egy lovon nem is több[ön] lészen szabad menni; és ha va[la]ki a gyepen etetni akarna, kantárszáron étessen; de egy lónál többön tilalmasban menni nem szabad, külömben a bíró büntesse azon határpásztort, ha megvilágosodik; és egy lóval is úgy szabad, hogy közönséges faluhely légyen.

21-mo. Amely böcsületés gazda kárát praetendálja az határpásztorokon, üdönek idein Szent Márton-napig admonálja a határbíró kárának [megfizetésére]...

Árkos, 1782. április 6.

Vádoltatván Damokos István, hogy a más ember vetésin járt az ekével. Jurálván rajta, hogy nem szánzándékkal esett, hanem tanulatlanok lévén az ökrei, elcsapták magokot, s úgy futottak félre; azért ezúttal simpliciter absolváltatik.

Árkos, 1783. június 16.

Nagy Mihály és Thot Benedek huszár határpásztorok a falunak megírt törvénye ellen kaszálófűben kötötték a

lovokat, és kárt tétettek; azért törvényesen megítéltetett, hogy a potentiáért külön-külön 48 pénzt fizessenek, efelett a kárt is fizessék meg.

Árkos, 1784. december 4.

Quaerulose exponályák az mostani határpásztorok az hütösök fórumán, hogy némely becsületes katona részen lévő gazdák, akik külön laknak és különösön aeconomiáznak, mégis határbért külön nem akarnak fizetni.

Melyet subsumálván, törvényesen megítéltetett, hogy valakik külön házban laknak és külön aeconomiáznak, tartoznak mindazok a határbért is különösön megfizetni; mivel többire olyan szántóföldeket is bírnak, amelyet különösön acquiráltak és a familiának nincs semmi jussa hozzá; az melyért, ha kár esik annak is megfizetésit praetendályák.

Ozsdola, 1787. március 14.

Deliberátum. Praetendálja az osdolai határpásztorság, 1786 esztendőbeliek, az megírt esztendőbeli katona bírón, Ferencz Antal, hogy amint a Kopolna martyán lemenő határkerteken sok rések voltak, melyeknek megláttatásokról exstall bizonyos attestációjok, hogy 12, [tizen]két darabból álló rések voltak, melyekről feles számú károk estek; amelyekről exhibeálnak a károsok hiteles attestációjokot; de minthogy egy kevés negyilgentiája (!) is tanáltatik a réseknek fel nem tétetésiben, azokáért tartozik az ó bíró Ferencz Antal ökegyelme a rése[se]ket megzalogolni és azon zálagokkal az határpásztorságot segélyteni.

De ellenben az határpásztorság is azon résekről hajtott marhák után vett gabonát öszve kell zálagokkal egyeztetni; úgy, hogy a felvett kár nehogy különösön megmaradjon, és a zálaglóból kifizessék a károsokat; ez így ítéltetett.

Árkos, 1790. december 2.

Bizonyoson tapasztalván az árkosi communitás, hogy az árkosi Bakó János huszár ökrei ily drága magon vetett ős vetéseinken szánszándékkal járnának sok időtől fogva; mely szörnyű nagy kártételeiért a bírák és hitesek ex communi consensu²⁵ felköltek és sok éjtzakákat azoknak felkeresésére eltöltöttek. De nem haszontalanul, mivel eze-

lőtt is még egyszer békapván quoquo modo a marháit, mikor a vetésről hazahajtotta volna a fija, amint annak maga szája vallásából is kijött, hogy akkor s többször is szánszándékkal a vetéseken jártak az ökrei.

Azért a communitas, a tisztelt possessor urak consensusából, arra lépett, hogy vagy az hét marháiról hét forintot fizessen, vagy egy marhára egy krajcárt, és ami kár esett az határunkon, törvényesen aestimáltatván fizesse meg; de ehhez nem állván, akkor a dolgot békességre fogta, és az hitesekkel az hogy lehetett complanált ily conditiók alatt: 1-mo. Hogy soha az aki volt, kártévő ember, nem lesz. 2-do. Hogyha efféle excessusban tapasztaltatok mégis, tehát akkor átok alatt vagy minden marhája megdögöjjék, vagy a communitás confiscálja. De sem a magamagától, sem a communitástól tett törvénnyel nem gondolván, az éjtzaka ismét 7 ökrei a vetéses határunknak közepében találtattak.

Amelyért az hiteseket a bírák, a possessor urakat több falusi lakosokkal convocáltatván, a communitás úgy végezett, hogy jól-lehet a maga Bakó Jánostól magára tett törvényhez ugyan legitime ragaszkodhatnék, de mégis, hogy éppen olyan sértődése ne lenne, tehát tetszett, hogy az akkor poenája duplicáltassék, azaz az hétre 14 forintot fizessen, törvényesen megítéltetett, s ha mégis továbbra ilyen excessusban compareáltatnék, toties quoties a poenája duplicáltassék.²⁶

Árkos, 1832. november 8.

Anno 1832 die 8a Novembris teljes communitás hivatlatván, az egész gyűlésben az a sérelem és abusus proponáltatott, hogy a vetéseket szánszándékos kicsapásokkal, marhákkal és még sertésekkel is gazoltatják, a puha földet tapodtatják, étetik, és azáltal oly károk okoztatnak, hogy annak megakadályozása elkerülhetetlen szükséges.

Végeztetett, hogy a határpásztorok minden személyválogatás nélkül, akárkinek is vetéseken tanálató marháit, úgy sertéseiket is, ha a vetéseken tanálatnak töstént behajtsák; és elsőben minden marháért egy-egy garas hajtópé[n]zt vegyenek annak gazdájától, ha pedig azon gazdának másodszer is behajthatják a vetésről, ekkor hajtópénzt fél forintot fizessen, harmadszor pedig egy-egy

forintot; s mindezeket ha a határpásztorok elmúlnának, a communitás a vetésekbe károkat vallana és a határpásztorok nem őriznék a vetéseket — úgy a tolló legelőket is, mint a falu tilalmassát —, akkor mindenkor, valahányszor kötelességeket nem teszik, büntesse a falu a határ-bíró egy-egy forintig határpásztoraival együtt.

Ezen megnevezett hajtópénz közül a határpásztoroké a garas, a második és harmadik bírság pedig a falué legyen és számadásba menjen. A szánszándékos vetéspusztítók pedig 3 magyar forintig személy válogatás nélkül büntetődjenek, mégis a határpásztoroknak a garast [megfizessék], azonkívül a többit a falunak; s ha a szánszándékosok a falunak ki nem adatnak, megtudván a, bíró vagy hütösök, a határpásztorokat 3 forintig büntessék meg; és ezen írott törvényhez szorosán hozzá tartsa a bíró és hütösség a határpásztorságot idehátrább is.

Viszont a proponáltatott, hogy a Pityókás Kert őrzése az eddig való usus szerént károsnak esmértetett, mert az eddig való pásztoraik sok károsodásokat és praevaricációkat néztek el, úgy annál fogva sok praevaricációk történtek a Pityókás Kertbe, úgy a pityókákba is, nevezetesen a sertések által. Végeztetett, hogy ezentúl a Nagy Avasi Pityókás Kert őrzete a falu határpásztoraiké legyen; kik is esmerjék kötelességeknak azon kertet őrizetek alá venni, őrizni, onnan minden marhát, ami nem szánszándékkal hajtatik oda, egy-egy garas hajtópénzért hajtsák bé, a sertéseket pedig mint a más tilalmas határból és ... kárfizetés mellett.

A határpásztorok száma pedig ezúttal 15 számra szaporítatott; hogy minden esztendőben annyi legyen, végeztetett.

Csíkjenőfalva, 1834. május 17.

A folyó 1834-ik esztendőben Pünköst hova 17-ik napján egész falugyűlése tartotván holmi bajok eligazítása végett; és ezen gyűlés alkalmatosságában elvégeztetvén az is, hogy vannak a mű falunkba sok idegény jövevények, kik itten tartózkodnak, sok marhákat, lovakot tartanak, egy szóval molnárok s több effélék, úgy hasonlóképpen sok újparasztok is, kik többnyire lófiákat tartnak; ellenben pedig, mind az ilyen lakosok, a közönséges falunak terheit

sem a millitáris részről [nem viselik], sem pedig a provinciális részre segedelemmel nincsenek; a két részen lévő bíráinkot nem esmérük.

Mindezeknek okáért a lévén a meghatározás, hogy fizessenek a nemes communitásnak törvény szerént való határ-bért minden marhájáról, kölömben a határra marháik ki nem bocsáttanak.

VII. A mezei munka gondja

1. A munka rendjét megszabó falu

Ott, ahol fordulókra osztott a határ, tekintettel kell lenni egymásra, Össze kell egyeztetni a munka végzését térben is, időben is. Ezt szaknyelveu művelési kényszernek nevezik. Ez a gyakorlatban azt jelentette, hogy köz-akarattal kellett termékfajtáknak helyet kijelölni, igásállatoknak pihenő-helyet találni, határrészeket tiltani vagy felszabadítani, a munka elvégzésére időt szabni és így tovább. Ott például, ahol az őszhatárban (ahol csak bú-za termett) az egynemű termelés miatt dülőutak alig vagy egyáltalán nem voltak: nem lehetett egymás földjén átgázolva jönni-menni. Aki pedig a kiszabott időpontig be nem takarította a termést, prédájául hagyta a falu csordáinak, akiket pásztoraik a tarlólegelőre hajtottak. Igaz, a kár-tételt is könnyebb volt elkerülni, ha egy határrészben egyszerre, ellenőr-zötten végezte mindenki ugyanazt a munkát.

Árkos, 1781. szeptember 13.

Minthogy némely gazdaemberek a magok nyilvánvaló károokra, nem kölömben az egész communitásnak is nagy kárára üdő előtt és éretlen le szokták szedni törökbúzá-jokot. Amely miá sok praedálás esik az egész határban. Azért tiltatik egy forint bírság alatt, hogy senki ne meré-szelje addig leszedni, míg a communitás meg nem szaba-dítja.

Melyet ha valaki mégis vakmerőképpen cselekednék, toties quoties comperiáltatik, a megírt bírság szerént bü-n-tetődjék. Erre minden napon két határpásztor rá vigyáz-zaon, künn a mezőn széjjel járván.

Kézdioroszfalu, 1782.

Ha nyári takarításkor olyan ember tapasztaltatnék, akár idevaló lakos, akár külső, aki vagy henyésege vagy egyéb bal szándékból nem kívánna gabonája körül szorgalmatoskodni, forgódni, látván ezt, admoniáltassék azon gabonás gazda; és ha harmadnap alatt bétakarítja, jó, hogyha nem: abban esendő kárát magának tulajdonítsa, kárát az határpásztorok nem tartoznak megfizetni.

Zalán, 1783. június 3.

Zalán falvának örökös usussa volt, hogy mikor a hó a földről tavasszal elmegyén, az őszgabona vetésben lévő fű tilalmas légyen; szintén úgy, mint az gabona. Azért a mostani bíró, Török József gyalog katona őkegyelme akarván azon régi törvényeket mind más falukban usuálni, elsőbben falu előtt publicálta, hogy az őszhatárban senki ne merészeljen füvet hozni semmi úton-módon; de a komunitásnak úgy tetszett, hogy akik sákban füvet hoztak, nem kell büntetni; és így, midőn a bíró az hitesek eleibe citálta, nem állottak bírság alá, azért, hogy a falusi incolák nem akarnak a bíró botja alá ereszkedni, amely kiteszett mind a templom előtt, a falu előtt, mind pedég más napon a hütösök előtt.

Csíkjénőfalva, 1840. július 19.

Folyó 1840-ik esztendő július 19-ik napján közönséges falugyűlése tartatott, és ezen gyűlésünkben meghatározatott az, hogy a Szénafű-kerten felül nem leszen szabad senkinek felmenni kaszálni mához egy hét előtt; és aki ezen egyezésnek ellene cselekszik, az olyan embernek a büntetése leszen azon fruktusnak elvesztése, amit munkált, s még azon felül három Rénens forintig megbüntetődik.

Eltelvén a fenn meghatározott tilalom alá hozott hét, azután is senkinek nem leszen szabad amidőn szénáért megyén, az ökreit szabadosan elcsapni. Ha el akarja csapni, úgy bocsássa el, hogy a maga tulajdon helyén őrizet alatt, rígy őriztesse, hogyha másnak kárában mégyén, akkor a tulajdonos minden egy ökörtül egy váltó magyar forintot vehessen, a kártétel megfizetése mellett.

Csíkjenőfalva, 1848. április 16.

A nemes jenőfalvi commonitásának közönséges falugyűlése tartatván, aholott is az írt közönségünk azon egyezett meg: minthogy a commonitásunkban sok atyánkfiai, a napnyuguti forduló határunkban, a magok örökös jószágokat semmiképpen az erdőnek kevés volta mián békertelni és használni nem tudván; azért tehát azt határozta közönségünk, hogy mikor arra lesz a vetés, akkor, valamig a birtokosok a termést ki nem veszik a magok örökös jószágokból, addig senki otton, úgymint a Szénafű Kerten alól sohutt se merészeljen az ökrit jártatni; hanem valahol a commonitás a wonó ökröknek helyet rendel, mindenki ott jártassa; mert ha valamely atyánkfia a fenn írt határozatnak ellenére cselekednék marháival, akkor megbünteteti közönségünk az első cselekedetkor 3 Mft, azaz három magyar forintokkal minden egy ökörtől, másodszor kétannyival, úgy mindaddig, valamig a kártevők és hatalmasok a cselekedetekből megtérnek. A fenn meghatározott büntetésből pedig két része a commonitás cassájában tétessék, a harmad része pedig, akik annak utánajárnak, azoké legyen.

2. Gyümölcs, dohány, zöldség

A székely mezőgazdasági műveltség szintjének vizsgálója megdöbben, látván: milyen korán mennyire változatos növénytermesztési kultúra bontakozott ki az igen sok helyütt mostoha természeti feltételek között. A XVIII. században a gyümölcs- és zöldségtermesztés már hagyományos, hírneves helyi fajtákkal is büszkélkedhetett. Ezek mellett említhető a szemerjai dohány is, bár mi az árkosi „tubák”-kal példálódzunk. A szántóhatár alkalmas részein a sajátos termelési ágaknak elkülönített „kertjei” helyezkedtek el: a lenes-, a kenderes-, a törökbúzás-, a pityókás- vagy a káposztáskertek. A szegényebb sorban élőknek itt osztottak is — a közföld maradványaiból — egy-egy parcellát, mint a taplociaiak: káposztást a földben szűkölködőknek.

Csíktaploca, 1779. március 20.

Lévén controversiájok csíktaplocai primipilusoknak bajos Péter és Józsefnek egyaránt ökököt illető gyümölcsöskert felett; mely kertnek az helye osztás szerint jutott írt Lajos Péter-

nek. Állítván Lajos Péter Lajos József ellen, hogy az közös gyümölcsfákból hatalmason kiásott és kivágott volna, melyet comprobálni is kész; melyet írt Lajos József tagad.

Deliberátum. Felvevén mind a két félnek panaszát, ruininálták is a dolgot lélek szerint. De nem jó ki a bizony-ságból világosan, hogy Lajos József vagy felesége ásta s vágta volna ki az írt gyümölcsfákat. Azért, minthogy közösök az fák, s Lajos Péteré az jószág, tartozik Józsefet contentálni a fákból. Az elkárosodott fák imputáltatnak Józsefnek; körülötte levő kert oszolják kétfelé. Íteltetett.

Csíktaploca, 1779. augusztus 27.

Csíktaplociai Kardos János sertése kárban tanáltatott az káposztába; Fazakas Ferenc jobbágyember a káposztás-ban találta. Be nem hajtotta, hanem faragófészivel hajtó-lag levágta.

Azért tartozik, hogy be nem hajtotta, törvényesen az árát megfizetni. Ellenben minthogy Szöcs Györgynek semmi kerte nem lévén, szabadosan bemehettek — maga Szöcs György vallja, hogy az résen hajtották ki az serté-eket, tehát, amint megbecsültetődött az sertés, Szöcs György vegye maga kezeibe, és az becsúit tegye le.

Árkos, 1781. október 15.

Lévén Maxai Dávidnak ilyen praetensiója Veres Lászlón, hogy az ökrei bemenvén a káposztáskertibe, a káposztáját megették; de nem találta benne, hanem a nyomát nyomozta; de Veres László azzal menti magát, hogy ő nem hajtotta oda. Tagadja, hogy az ő ökrei ették volna meg. Különben sem az ökegyelme kerti, sem az enyém nem volt jó. Mely-ről bizonyság álla elő, tudniillik Szabó József, hogy egyik félnek sem volt jó a kerti. Azért tetszett a törvénynek, hogy a Maxai Dávid keresetitől absolválódják, minthogy a maga kerti is nem volt jó és nem is találta a káposztájá-ban.

Az actor apellálja ezen causát a nemes Compagnia elei-ben.²⁷

Deliberátum. Elbocsátatik ezen causa.

Kézdioroszfalu, 1782.

A borsó és mák iránt concludáltatott, hogy az kiket vádolnak a mák és borsó rontása felől, az falusi bíró engedetem nélkül, az faluval együtt büntessék meg falutörvénye szerint egy forintig. Az kárról pedig adja által az bíró az határbírónak, s következésképpen az határbíró az károsnak; és az vehessen igazat rajta.

Árkos, 1783. december 29.

Árkosi Veres András, Barabás András káplár, Göntz Mihály gyalog katonák, Szöts János providus, méltóságos Horvát János úr jobbágya provocálák árkosi Todor Istvánt, a méltóságos Horvát Kozma úr jobbágylegényit a hütösök eleiben törvényre; ilyen okon, hogy ökegyelmeknek bizonyos számú spárga tubákjok, kinek-kinek a maga életiről, éttzakának idein gonoszul elveszett, melyet az inctus lopott el, azért fizesse meg.

Deliberátum. Subsumálván a törvény ezen dolgot, két bizonyság világosan importálya hite után, hogy az inctus maga szája vallása, megkérkedett véle, hogy 13 spárga tubákja vagyon, melyet nem jó úton-módon szerzett. Midőn ezt beszéléné, ismét mondotta a bizonyság néki: a Szöts János tubákját is, azt mondják, te loptad el. Erre is azt felelte: én különben nem loptam, hanem csak általtevém az Ilyés Todor kertiben. Nemkülönb az harmadik bizonyság is így fateála az inctus ellen: énelöttem kérkedék meg Todor Pista ilyen szóval: ugyan szép tubákot láték a Veres András jószágán vagy 4 spárgával, de vagy kettőn rajta tartom a kezemet. A negyedik bizonyság is hite után megvallá, hogy Barabás András káplártól is az inctus Todor István éttzakának idein egy tyúkot a szilvafáról lehozott és elvitte, s a bizonyszággal együtt megette az falu-örzőben. Mely gonosz cselekedetiért a királybíró úr peccsétivel admoniáltattak az actorok törvényre a hütösök eleiben; de nem compareált, hanem absentálta magát; de minthogy a fenn írt bizonyszágok hitek szerint referályák a dolgot: világosan kijött, hogy az inctus 13 spárga dohányt és egy tyúkot ellopott.

Azért törvényesen megítéltetett, hogy Barabás András káplárnak egy tyúkot és egy spárga tubákot, Veres András-

nak kettőt, Göntz Mihálynak hármat, Szóts Jánosnak kettőt fizessen meg; efelett a potentiáért testi büntetéssel büntetődjék.

Csíktaploca, 1784. december 20.

Amint csíktaplocai Sántus Ignác praedecessorainak, úgy magának is békességes birodalmában volt közönséges falu helyén egy káposztafölde, az néhai Ábrán Imre és Jakab vicinitásokban. Csíktaplocai Anda György famíliájával együtt kívánta osztásra azon földet. De minthogy mind az két fél magok megösmerték falu adományának lenni, az bíró, Lajos Miklós, és az egész eskütség előtt, sőt a provincialista polgár Incze Mátyás negyedmagával, titulált Damoskos József úr, Simó János és nagyobb Szász Péter ökegyelmek jelenlétekben, mind a két fél közönséges falunak kezure engedék, s mán túl egyik fél is magának nem tartja. Amint pedig tilalom alatt Sántus Ignác egész hasznát az káposztaföldnek és termésit elvette, magok jóakaratokból arról is megbékélének: írt Sántus Ignác Ft 1, id est egy magyar forintot fizete müelőttünk Anda Györgynek és Sántus Eleknek, lovas numerus alatt valóknak.

Árkos, 1785. augusztus 23.

Sepsikörispataki András György lovas katona és Árkoson lakó Intze László gyalog katona itten Árkoson a magok malmok vicinitásiban pretendálván árkosi senior Lórintz Istvántól és fiaitól, Józseftől, Andrástól és Istvántól egy darabocska veteményező helyet és egy kenderáztató tót úgy, mint a malomhoz való appertinentiákat törvényesen.

A Burkhard főhadnagy úr poroncsolójából az árkosi hütösség kimenvén oculatióra ad faciem loci: egyik fél is nem producála e contraversiás helyekről semmi literále documentumot. Sőt, a Lórintz família azzal defendálá magát, hogy a procuratornál vadnak az arról való literaléi, s nem producálhatja, mivel idejiben nem volt admonitus iránta.

Mindazonáltal a hütösség a maga opinióját megtészi e szerént: mind a veteményező hely, mind pedig a kenderáztató tónak egy része, amint a helynek situátiója is mutatja és az falu örökfal kertinek métája — a törvényesen

elnyert malomhoz tartoznak. Melyről az oculatiora Burkhard főhadnagy úrtól kiporonsolt hütösök fide mediante testificálunk.²⁸

Szárhegy, 1808. október 30.

Gyergyószárhegyi Simó Márton gyalog katona mint felperes panaszoló nemes faluszéke előtt ugyan szárhegyi Szabó Antal huszár katonán és Mezei Mihály gyalog katonánén mint alpereseken keres 31/2 kalongya kendent és 3 kalongya lent, hogy a szár hegyi hídon alól a víznek áradása miján a magoké gyanánt felhozták volna.

Erre állítják az alperesek, hogy a víz nemcsak az övéket, hanem a másokét is, sokakat az elosztatott helyéből elhajtott; azért mint magáét fel is hordotta, el is ásztatta s meg is csóválta, mégis a csóva alól a felperes elvitte. Azért megkévánja az alperes, hogy a kenderit visszaadja. Ezt is állítja az inctus, hogy az actor azt mondotta volna: a Téglá Csúrhöz elásztatta volna a kenderit. De erre senkivel nem tudá bizonyítani az inctus. Erre felelik 5 fennálló bizonyságai az actornak, hogy amely helyben az kenderit ásztatta, oda a víz a más ember kenderit teljességgel nem vitte.

Mely Deliberátóm.

Mind a két feleknek megvizsgálá a nemes faluszéke a feladásokat. De minthogy az actor 5 fennálló bizonyságokkal bizonyít, hogy ahová a kendere és a lenje volt áasztatva, oda senki kenderit a víz nem vitte, így eszerént tartoznak az inctusok 31/2 kalongya kendent és 3 kalongya lent visszaadni, ítéltetett.

Csíktaploca, 1840. október 18.

Ezen folyó 1840-dik esztendő október 18-ik, a nemes eskütség által adatott káposztaföldekben szűkölködőknek:

huszár Bernárd Istvánnak a két Ér között a Gegő József mellett;

gyalog katona Bajos Ignácnak a Bernárd Istváné mellett;

gyalog katona Bothár Ignácnak a Bernárd Istváné végibe;

huszár Gergely Eleknek a Bothár Ignácé mellett napnyugatról;

gyalog katona Gáll Pálnak felyül az Bothár Ignácé végibe, északról.

3. A trágyázás, a cséplés

A föld termőerejének visszaadása — ez különösen nagy gondja a hűbéri világ szántóvetőjének. Ezért is oszlik két vagy három fordulóra a határ. Az ugar- (a nyomás-) határban pedig nemcsak pihen a föld, hanem a legelő állatok trágyázzák is. Az istállózó állattartás — jóllehet sok helyütt eléggé szokásos már — a növekvő trágyaszükségletet nem fedezi. Ezért értékesebb a trágyázott föld, ezért tartják számon falvanként, hány évig hatékony a trágyázás. 1781-ben Árkoson ha háromszor termőre fordul, noha három évet pihen is, már kimerültnek minősítik a szántót. A növénytermesztés technikáját egy-két szóban megvilágító értékes adalékok elemzéséről ez alkalommal le kell mondanunk. Csupán a kézicséppel végzett hosszán tartó és nehéz munkát jelző bejegyzésekből választunk kettőt példaként.

Árkos, 1781. július 29.

Árkosi Barabás Mihály ökegyelmitől kiváltván Köntés Ferenc egy darab szántóföldet, melyet minthogy megtrágyázott és a trágyázás után csak két ugarszeren volt birodalmában, pretendálja a trágyázás árát, minthogy 3 ugarszer a trágyázásnak legitimus terminussá; azért tetszett a sessiónak, hogy a trágyáért Köntés Ferenc fizessen Barabás Mihálynak 30 garasokat, megítéltetett.

Csíkjenőfalva, 1783. október 18.

Csíkjenőfalvi Gegő Ferencnek contraversiája lévén ugyan jenőfalvi Ágoston Jánossal 3 földecske trágyázás [a] iránt. Egyik földben csak egyszer volt vetése, az ketteje földben kétszer volt vetése; s nem akarja Ágoston János megfizetni a trágyát Gegő Ferencnek.

Hanem megítélték az hitesek, hogy Ágoston János fizessen az trágyának két részit Gegő Ferencnek. Az harmadrésze elmarad. Az két része pénz, szám szerént 13 susták.

Csíktaploca, 1786. február 4—5.

Minthogy világosan kitetszik az méltóságos gróf Betlen Pál úr őxeleniája inspectorának attestációjából, hogy csíktaplocai lovas katonák és egy gyalog katona együtt csépeltek egy csűrben, egy kereseten, nevezetesen Gegő Ferenc, Botár Imre, Gergely István, Mihály Mátyás, Sárosi

János mind huszárok és egy gyalog katona, Gegő Ádám; azért tartoznak az keresetet egyaránt osztani. Ítéltett.

Ezen fennebb írt 1786 die 4-ta February becsületes lovas katonák együtt, mü, ide alább subscribált személyek előtt megbékélettek, kezek beadásával. Egyedül Gegő Ádám gyalog katona sem deliberatum szerint, sem pediglen békeségből, — mivel akkor is szemben volt. Csíktaplocai Gedő István hütös notárius és Györpál Ferenc hütös előtt, 5-t a February.

Csíktaploca, 1786. november 4.

Antal Márton pretendálja három kalongya tavasz rosos árpájának megfizetésit Pál Antaltól, mint taplocai Magyaroson lévő ökrpásztortól ez okon: hogy az csordával ideje előtt az vetés között lévő kertek közti éczakára hálogatni bészállott. Az ellen mentegeti magát, hogy az molnár Cristof Imre azt vállalta volna, hogy ha kár lészen, megfizeti, csak neki trágyázzon az ökrök hálásával.

Melyre ítéltett: minthogy falusbíró és más falusi hütös emberek világoson constál, hogy admoniálták arról, hogy amíg az gabona és sarjú be nem takarodik, addig oly szoros helyre az csordát ne hajtsa hálásra. Melyre úgy felelt írt Pál Antal: ha kár lészen, vagyon, ki megfizesse. Azért, hogy a pretensióban levő 3 kalongya kárt megfizesse, tartozik a pásztor.

4. A szolgálta, a feles és a harmados

Munkaerőgondokkal nemcsak a jobbágytartók bajlódtak. A módosabb gazdák között is kialakult már a szolgatartó réteg, és sokan kénytelenek voltak (gyakran éppen a határőrkatoná asszonyok) férfi munkaerőt fogadni. A bér kis hányadát fizették pénzben; természetbeli járandóság, főleg ruhanemű tette ki a szegődmény nagyobb részét. A munkavállaló és gazdája között gyakori volt az összeütközés, a viszálykodás; legalábbis a falu székén gyakran kellett a munkaviszonyból születő vitákban igazságot szolgáltatni. A szolgatartók között ekkor már meggazdagodott jobbágy is akad, s nem ritkaság, sőt inkább természetes, hogy a volt primipilus, aki lovon, huszárként szolgálja a császárt, robotoló paraszthoz is kénytelen elszegődni. Felibe, harmadába szintén többen dolgoznak már olyanok, akiknek munkaerejük feleslegben is van, földjük pedig kevés.

Csíkjenőfalva, 1783. december 19.

Csíkjenőfalvi Szekeres Gergelynek contra versiája lévén ugyan jenőfalvi Vizi Péterrel valami árpa iránt. Vizi Ferenc adott volt egy földet a tavasszal Szekeres Gergelynek, hogy vesse bé árpával. De olyan földet, amelyet ősszel adott volt Vizi Péternek, hogy őszgabonával bévesse Vizi Péter.

Vizi Péter bé is vette volt őszgabonával, de a tél miatt az őszgabona elvesze azon földről; hogy őszgabona nem maradt azon földön, úgy adá oda Vizi Ferenc Szekeres Gergelynek. Szekeres Gergely béveté az földet; s az földnek felit feliben, s az felit harmadában.

Már egész nyáron semmi contraversia az árpa felől, amíg az árpa megéri; akkor Szekeres Gergely meg is arattatja. készen rajta 13 kalangya. S Vizi Péter odamenyen azon földre, s [az] árpát felrakja, s mind elhozza; mind az 13 kalongyát.

Hogy mind a hármon hibások voltak ebben az dologban: Vizi Péternek maradjon az árpából 4 kalongya. Vizi Ferencnek is 4. Szekeres Gergelynek mennyen 5 kalongya, hogy megaratta.

Szekeres Gergely protestál az delibrátum ellen.

Csíktaploca, 1786. május 12.

Amint in anno 1785-ben újesztendő napjától fogva Szent Antal napjáig az csíktaplocai Gedő István primipilus fia, József, szolgálaképpen lakott tisztelt Petki familia cselédinél, taplocai Incze Mátyásnál, tartozik fizetni készpénzt flor. Hung. 1 den. 50, egy zekét és másfél véka árpavetésnek az fele termésit. Íteltetett.

Árkos, 1787. január 3.

Kurta József, a méltóságos Horváth óbester úr udvarbírája praeteadállya a tisztelt udvar képében, hogy a Veres Fászló leányát, Jutkát a karácson előtt circiter három héttel megfogadták volt erre az esztendőre conventiós cselédnek. Most pedig a szegődség szerént nem akar az új gazdához menni.

Melyet subsumálván, világoson constál, hogy az apja híre nélkül esett a szegődség. Azért meg nem engedi a leányának az oda való menetelt. Efelett, mikor megszegődtek,

supponálva volt, hogy az udvarban más szolgáló leányt is fogadnak, de még e mai napig nem fogadtak; és magát elégtelennek isméri az ottan való terüknek elhordozására. Jó idején meg is izentetett, hogy az udvar számot ne tartson hozzá, hanem fogadjon más szolgálóleányt.

Azért a tisztelt udvar absolválódjék ezen praetensiójától, törvényesen megíteltetett.

Csíktaploca, 1789. augusztus 26.

Elmúlt 1788-ba csíktaplocai Lajos Péter Taploeán lakó tisztelendő páter Botár György úrtól elfogadván az taplocai határban Nyírhát nevezetű helyen egy darab kaszálót részibe. Amelyet is az említett Lajos Péter gyepű[v]el békertelven, kaszálás előtt vagy mikor, nem bizonyos, Lajos Péter az tisztelendő úrnak jelentést tett, hogy nincs fű az helyen. Melyre is lett azon felelet: ha nincs, Isten neki, nem tehetünk róla.

Nem sok üdő múlva azon szénaságnak vicinumjába taplocai Gergely Lőrinc lovas és Szabó János ductor ökegyelmek mint becsülök látták, hogy azon említett uraság helyin megkaszálható fű lett volna. Azért, hogy Lajos Péter szavának csalatkozása miatt másnak nem adván egész kárban maradott az említett tisztelendő úr, hogy harmadát fele szénának vagy in aere, vagy in natura fizesse Lajos Péter páter Botár György úrnak igazítás mellett, ítéltetett.

Árkos, 1790. november 27.

Árkosi Veres Pál providus szegény árva szolgálégény... exponálya az hitések előtt, hogy ezen folyó esztendőben 1-a Januáriustól fogva egészen júliusig híven és igazán szolgálta árkosi gyalog katona Solymosi Mihály ökegyelmét; de arra erőltetvén sok ízben, hogy a marháit a tilalmas határba legeltesse, hogy azt végben nem vitte, annyira difamálta, martificalta (!), szidta, gazolta mind szüntelen, hogy nem subsistálhatott tovább, el kellett félidőkor hagyni; márpedig praetendállya, hogy a neki ígért bérnek felit fizesse meg.

A gazda ugyan azzal menti magát: elhagyott szolgának nincsen bére. Törvényesen hívatta is vissza, de nem ment. Azért semmit sem fizet neki.

Melyet subsumálván az liitesség világosan constál, hogy a gazda okozta a szolgáljának elmenetelit, és szánszándékkal azon mesterkedett, hogy ne fizessen néki. Mivel sok becsületes gazdákat szolgált azon legény, mindenütt kitöltötte esztendejit tisztességesen, amint magunk is tudjuk, de ökegyelme kettőt is elidézett az idén minden fizetés nélkül; azért tetszett a fórumnak, hogy az ígért bérnek felit fizesse meg.

Csikjenőfalva, 1800. (január)

Anno 1800 allfalvi Lőrincz Menyhárd gyalog katonát megfogadván szolgálaképpen conventióra csikjenőfalvi Imre Gergely gyalog katona személy — holmi contraversiájok történt egymás között.

Elhagyván minden hír nélkül a fennebb említett Lőrincz Menyhárd, híre lévén benne Imre Gergely gazdájának, eléré Csik Székaszó korcsmánál. Ottón, hogy megtanálván a süvegét kivevé a fejből, és a condráját is levettette magáról; felele Imre Gergely mondván: ezt elveszem, barátom, mert erre még nem szolgáltál.

Ez így meglévén, mely dolgaimért — azt felelé a fenn írt Lőrincz Menyhárd — megládd Imre Gergely gazdám, erre megfizecz: a házodnak a hammát a széllal elfűtatom. Amely szók szembelétekben, mü előttünk, így ment végbe.

Szárhegy, 1806. október 10.

Teszi fel keresetiben az gyergyószárhegyi tisztelendő plébános Dobai Mihály úr, hogy az 1805-ben conventiószolgálja lévén gyergyószárhegyi Kovács Antal huszár; és az midőn szántani ki volt tarisnyálva, gondviseletlensége miatt elkárosodott, sit venia, egy igavonó marhája. Úgy nemkülönben ősszel is pásztorsága alatt volt a tisztelendő úrnak marhái, mint szolgálának; de ez elhagyván északára a marhákot a mezőn, és ekkor is egy teheneckéje elkárosodott, ugyan az vadak által. Az melyeket része szerint Kovács Antal praetendál.

Mely szerint mindezeket az inctus nem tagadja ugyan, hogy így nem lettek volna; de minthogy történetinek elegendő mentségre való segedelmet nem találván magának az inctus, tehát felvevén az nemes compagnia fóruma az actor úrnak sérelmes kárát.

Tehát megítéltetett, hogy az inctus tartozik rész szerént az elkárosodott ökörért fizetni 12 1/2 magyar foriutokot. hasonlóképpen az tehenecskéért 7 magyar forintokot.

De ellenben az inctus ökegyelme is praetendálja az hátra-maradott egy szokmánt pénzibe vel in natura, sövegért 5 márvásokot, kesztyűét, egy lábravalót, egy pár boeskor-szíjat, 4 kalongya gabonát és 4 kalongya árpát; mely szerént mindezeket megkévánja az inctus ökegyelme.

Mire nézve megvizsgálván az ebbeli keresetít, felvéte-tett a nemes compagnia fóruma által az inctusnak prae-tensiója az actor tiron, azért tehát ha mindezeket az inctus meg tudja állítani, keresetít a tisztelendő úr computatis computandis az specificált materiálékért²⁹ fizetni 21 magyar forintokat és 14 krajcárokat. Íteltetett.

Felsőrákos, 1807. április 20.

Falusbíró Bíró János előlülése alatt törvényszék tartat-ván, ekklesiánk papja, tisztelt Sebe János uram mint fel-peres megszólítatja felsőrákosi ifjú Fitori Pétert ilyen okon: hogy a csürében szolgájával csépelvén, csürét egynéhány ízben meglopták légyen; a szolgál, tudniillik maga Fitori Péter és felesége is. Amire nézt kívánja, hogy a törvény az ellopott bűzát visszaadattassa, és a tolvajlókot illen-dően büntesse. Ezen feladott vád igaznak találtatván a szék előtt ím ezekből.

1- ben. Szilágyi Péterné a lopott bűzát árulta, és éppen ezen árulásából jött világosságra a gonoszság. El akarván adni Bíró Péternének, aki észrevette, hogy nem igaz úton-módon került légyen azon bűza. Azt mondván néki Szilágyi, vagyis Fitori Péterné elsöbben, hogy valami asszonyember titkon adja azon bűzát; másodsor pedig mint világosan kimondotta, hogy a pap szolgálja vitte azt a bűzát, de hall-gatni kell. Így kijövén a dolog.

2- szor. A szolgál megszoritátván megvallotta, hogy ő vitte légyen lopva azon bűzát el a csüréből. Amikor a falu gornyikja élményén a szolgálval, abban az helyben, az huvá tette volt, meg is találtatott zsákostól a bűza.

3. Hitre szoritátván a szolgál, hite után a szék előtt azt vallotta, hogy a zsákot ő Székely Istvánnal vitte el, amely-be a bűzát lopta; s Székely Istvánni a kisházba azért vitte, hogy ötét Székely István is tanította, ezeket mondván:

kicsin a béred, abból a szép búzából miért nem kért vetni, éjtzaka is szórnék annyit satöbbi; s mivel Szilágyi vagy Fitori Péterné is gyakran kényszergette, hogy adjon búzát, úgy mondotta ő Péternének, hogy már Székely Istvánt is ugyan a búza, vigye el onnan, és adja el.

4. Hite után mondja azt is, hogy azon a búzán kívül amelyet ő vitt lopva Székely Istvánni, maga Fitori Péter is egynéhány ízben egy ruhazacskócskában lopott búzát a csürből.

5. El is ment Fitori Péterné, akarván eladni azon lopott búzát, kérte Székely Istvánt, hogy adják által.

6. Fitori Mihályné is mint a pap csürének tőszomszédja hütéré vallja, hogy ugyan cséplés alkalmatosságával ő maga szemével látta Fitori Péternét a szolgánál is a csüriben mintegy vékányit egy rövid zsákban a lopásból kivenni; szalmát tévén a földre, azt a vékányit a zsákba a szalmára tette, s viszont szalmával eltakarta. Ezt látván Fitori Mihályné, hogy ötöt észre ne végye, bement a maga házába; de csakugyan viszont kifordulván, látá, hogy Fitori Péterné viszi az hónya alatt. Hogy Fitori Mihályné látta légyen ezen lopást, azt a szolga titkon vallotta s mondotta meg a falusbírónak, Bíró Jánosnak, úgy szólítottatott elé Fitori Mihályné, és tévé ezen vallomását.

Ezek szerént eléggé megvilágosodván, hogy vádoltatott Fitori Péter feleségével együtt tolvajlották az actor csüret, hogy az elorozott búzát megfizesse, a büntetés kiszolgáltatására a concernens tekintetes szolgabíró úrnak általattassék, ítéltetett.

Szárhegy, 1811. február 15.

Törvénybe szólítá a nemes faluszéke eleibe gyergyószárhegyi Sajgó Simonxré gyalog katonáné, ut actor, ugyan szárhegyi Bartalis Imre gyalog jubilált káplárt, ut inctus.

Teszi keresetiben az actor, hogy a múlt esztendőben a fia inctusnál lakott szolgaképpen, és hátra van a bérből egy szokmány, 2 magyar forint, egy pár bocskorszijú, egy pár kesztsú (!) és kapca, egy ing lábravalóval, — nem akarja megfizetni.

Erre felel az inctus: én nem is ígýrtem se lábravalót s inget, bocskorsziját, kapcát és kesztsút; s a többit sem fizetem meg, mert 28 napokot elveszteglett. Nem is tartozom

semmivel, mert egy forinttal harisnyaszíjat vettem, a más forintot a két napi dologba tartottam el, és a szokmánt a 28 nap veszteglésibe. Ott volt György Mihály gyalog katona a szegődségbe, s mondja meg, hogy volt. Erre felel György Mihály: én odamenék az inctushoz; de akkor a szegődség megvolt. Mondá nékem: megfogadtam Barabást. Én kér-dem: hogy fogadta meg? Azt mondá: egész ruházattal.

Erre felel az actor: nem is veszteglett több napot el, csak két hetet, azt is a kijed keze verése mián. Mely verésére mutat egy hiteles bizonyos testimoniumot, a vitézlő Bajkó főhadnagy úr subscriptiója alatt költ; amely bizonyítja: az inctus ment panaszra a nyárba, és maga a fent tisztelt főhadnagy úr ültette fel az inctus szekerére, úgy hajtottá vissza a szolgát. Ekkor is az verés mián hatta volt el. Más ízben hasonlóképpen elhagyván a gazdáját a verés mián, hasonlóképpen akkor is a fent tisztelt főhadnagy úr másodszor is visszahajtottá, s azt mondotta a gyermeknek: ha tüzet téssen is a hátadra, mégis el ne hadd. Aki is az esztendő el is töltötte, melyre

Déliberátom

Mind a két feleknek megvizsgáld a nemes faluszéke feladásokat. Mivel az actor két napi munkával adós volt, az egy forint abba marad, a más forinttal harisnyaszíjat vett a szolgának. A többit, úgymint az szokmánt, bocskorszíjat, kapcát, kesztsút, minthogy a fennálló bizonyosság is azt vallotta, egész ruházatot ígyírt, tehát ezen fent specificált naturálék mind beléfoglaltatnak az egész ruházatba, tartozik is megfizetni az inctus az actornak, ítéltetett.

VIII. Az állattartás

1. Legeltetési, takarmányozási gondok

„Alig jutunk el a tél közepére, s már fél ország a kóston panaszkodik” — írja 1830-ban az *Erdélyi gazdákhöz intézett beszéd* szerzője, és a népdal is igazolja szavait: „Nincsen széna, nincsen abrak, / Édes lovam, agyoncsaplak!”

Olyan gazdasági szerkezetben, amelyben a legeltetésre alapozódik az állattartás, nagy gond a teletetés. A téli takarmányszükségletet elsősorban a széna fedezi, ezért annyira megbecsült, oltalmazott a kaszáló, a szénáid. A határpásztorok a kaszálókat is védelmezik, de egyes falvakban külön fű-, sarjúpásztor is járja a határt. Különben — az eddigiekből is láthatóan — általános az éjjeli legeltetés, a kihálás. Az igásállatokkal sem szántottak egész napon át. Az ökörtilalmasban, a vonó marhák számára felfogott helyeken etették őket, ki-ki a magáét, vagy pásztorral állítva mellük. Mindenesetre a ti agy védelem, az ellenőrzés, a legeltetés rendjét, módzatait megszabó határozatok tanúsítják: nagy volt a szükség, nagy volt a kísértés is. hogy úton-útfélen jól tartsák az állatokat.

Várdotfalva, 1781. január 13.

Deliberátum. Az actor Antal János részin lévő fatensek nem világosok az inctus ellen, hogy miattok károsodott volna el az zab; hogy azon zab körül való kertfából való csaposokot látták volna az tűzőkön, mikor ottan sarjúkaszáiáskor háltak, mivel az inctusok részére 10 fatensek fassiójokból világosan kijő, hogy az inctus Gegő Ferenc hazul vitte az fát; akinél hált, az más két inctusnak fiait sem látták, hogy az actor kertfájából való üszögek lettek volna azok, melyeket az tűzőkön láttak.

Azért az inctusok mindhárman az actor keresetitől absolváltuak, ítéltetett.

Kézdioroszfalu, 1782. [Határozatokból]

4- to. Hogy az határ őrzés jó móddal lehessen, a kárnak eltávoztatása végeth semmiféle marhát föld végin, gyepen, egyebütt is az határban, aki tilalomban lesz, senkinek őrizni szabad ne légyen. Különben ha ki rajta találtatik, az egy forint büntetés rajta engedelem nélkül vételessék meg.

5- to. Mint eddig is törvénye volt az falunak: szabadtáskor is se lóval, se egyébb marhával éttzaka gabonák között való gyepeken hálni szabad ne légyen cövekes kötélnél nélkül; a feljebb megírt büntetés szerint...

7- timo. Az gabona között a marhát vagy cöveken vagy kötélnél fogva étesse minden. Aki különben cselekednék, büntessék két polturáig mindannyiszor, amennyiszor tapasztaltatik...

8- vo. A gyepeken és utakon egymás mellett három vagy négy marhánál többet jártatni és őrizni szabad ne légyen...

10- mo. Az csitkós kancákat az oldalföldek mellé ne cövekeljék; vagy ha cövekelik, csitkáját pásztorolják akiké; különben ha kárt téssen, az annyát lehessen bevinni és kárra kiadni...

12-mo. Minthogy a határ szoros voltát vetvén mind csorda- s mind julipásztorok türhetetlen károkat tesznek, azért amelyik a pásztorok közül, akár juh-, akár csordapásztor légyen, ha béadatik, az határbíró büntesse egy-egy forintig, valahányszor a gabonabéli kártétel vádoltatik; megvizsgálván a nyomot is, hogy micsoda marha tette a kárt.

Csíktaploca, 1782. április 13.

Csíktaplocai Szóts György gyalog katona megszólítja de eadem Gergely Lőrincet, lovast, ez okon: hogy adott volt az actor az inctusnak félmérés szénát 1781-ben tavasszal, olyformálag, hogy egy mérést ad az újból érette. De mindeddig ideiben nem kérte az actor; s az inctus sem tagadja, hogy egy mérést nem ígirt, de nem lévén módja, hogy megadhassa, hanem kész megfizetni jövő nyáron, de most éppen nincs módja, hogy megfizethessen. Melyről judiciumot kérnek.

Deliberátum. Hogy ideiben az actor Szóts György az inctust, Gergely Lőrincet törvényben nem hitta, hanem most szorította meg, mikor nincs miből fizethessen, az inctus azért várja el az új szénát, s akkor tartozik megfizetni, ítéltetett.

Ozsdola, 1784. október 24.

Deliberátum. Kézdiszéki osdolai Finna József, Finna István és Lázár Imre lovas katonák, nemkülönb Finna János, Fogár Péter gyalog katonák adjuk be panaszul az osdolai hütösségnek, hogy ez jelenlevő 1784. esztendőben, de die protestatur(?)³⁰ a kézdiszéki osdolai erdőről, Szabad György nevű helységről, úgy mint magok örökös helységéről és tilalmas szénafüvekről a fenn megírt személyek, sit venia, valami keringő ökrököt be akarván hajtani; mely dologban hírek lévén osdolai Hosszú Mihálynak és Szabó Antalnak gyalog katonáknak, a falun kívül elejékben menvén resistáltak, mondván ilyen szókat: ezeket a marhákot kegyelmetek nem hajtásák be, mivel a falunk-

nak nem törvénye, hogy kert nélkül valaki tilalmasba tartsa az erdőn levő szénafüvit. Ottan a fenn megírt személyek pro evitanda mala (?) consecventia emittálván azon potentiariusokat.³¹

Azt megvizsgálván az becsületes hütösség az pár soknak allegatiójokat... constál az hütösség előtt: mivel 60 és 70 esztendő emberek recognoscálják, hogy a memoria hominum usussa és törvénye volt Osdola falvának, hogy az erdőn lévő kaszálóhelyek és szénafüvek kert nélkül tilalomban observáltassanak Szent György-nap után, ameddig a kaszálás ideje elvégződik. Erről a nemes regiment is poroncsol keményen esztendőnként az bírának és faluknak, hogy a keringő marhák oly securitásban legyenek, hogy erdőn, mezőn senkinek semmi kárt ne tegyenek. Itten pedig csak elcsapják a marhát, hogy a más ember kaszálóhelyein hadd élődjék.

Ahol is láttatott volt 8, id est nyolc szán széna. Ebből pro solvendo ítéltetett 4, id est négy szán széna, hogy megfizessék a potentiáriusok; akinek felvétele recomendáltatik a tisztelt Szócs hadnagy úrnak.

Csíktaploca, 1786. december 9.

Csíktaplocai titulált Damokos József úr praetendálja az határbíró Gergely Lőrinc ellen, hogy ezen folyó 1786-dik esztendőben az írt taplocai felső mezőben, rétre menőben, vagyis Lókötő nevű helyre menőben egy szántóföldet (: másokéval együtt :) az víz lápos helyé tévén, melynek vicinussa ab una Sautus Antal, ab alia protestatur,³² azon termett füvit (: melyet 3 szekér szénára becsüllöttek ahhoz értő hütös becsületes emberek, melyet annak rendi szerént meg is izent az írt határbírónak :) — kártevő emberek által elkárosodott. Mely kárát kívánja, hogy az említett határbíró társaival együtt megfizesse, vagy az kárt tévőt eléállítsa.

Mely ellen defendálja magát az írt határbíró, hogy titulált Damokos József rir marháival etette volna, s amellet azon helyen termett sarjút nekik hatta volna, a pretendált szénabeli kárt megfizették volna. Melyre ítéltetett, hogy az mely kárt az hütösök becsüllöttek, abban nem vették fel az marha ételit, hanem csak az kaszával való kárt tételt. To-

vább, ha a sarját nekik hatta volna, két kárt vallott volna, azért hogy a három szekér szénát az írt határbíró, tár-saival együtt, megfizetni tartozik.

Árkos, 1786. május 2.

Az árkosi communitás közönséges megegyezésből és a tisztelt possessorátus urak hírével a vonó marhák számára tilalom alá fogá a következő Szent János napjáig a Felső Nyomás határban Katonnyát, a két Apa mezeit. Három Avassal és Cser gyakrával együtt. Három Avas alsó végétől fogva, amely árok kicsin Apa mezejétől lemégyen, a lészen határa Katonnya alsó végiig, a szántó-földekig; délről pedig a szentgyörgyi határ szélye; napnyugotról az árkosi felfogott 6 forintos erdő. Melynek tilalma lészen flor. Hung. 1, toties quoties valaki comperiáltatik, melyet a falusi bíró immediate exequállyon, exequáltasson.

Szárhegy, 1809. szeptember 17.

Complonatio (!). Mai napon, hujus 17-ma Septembris 1809, törvényben szólítja az szárhegyi nemes faluszéke eleiben nemes gyergyószárhegyi Fazakass Imre, az méltóságos gróf Lázár László úr önatsága tisztartója, ut felyperes, ugyan nemes gyergyószárhegyi György Mihályt és Sajgó Pétert, ut alpereseket, ez okból, hogy ezen György Mihályt és Sajgó Pétert az szárhegyi nemes mixta communitás megfogadta volt Rományban fűpásztornak 40 magyar forintokkal; és ezen pásztorok magok pásztori kötelességeket nem vivén, hogy az reájok bízott helységet megőröznék, hanem inkább magok marhájokkal és másét is oda fogadván, nagy tetemes kárt tétettek. Nevezetesen az gróf Lázár László önatsága szénafüviben, amint bizonságok által [megbizonyosodott]. Magok szájak vallása az pásztoroknak, hogy az egyik az másiknak azt vetette, hogy ő is úgy fogadta oda a másét és az is úgy tette a kárt, mint az enyim.

Mely szerént Fazakass Imre tisztartó hütösöket vivén ki az helyszínire, és az helységen lévő kárt becsülték 8 szekér szénára; és itten az nemes faluszéke előtt atvafiságosan, alább írtak előtt egyezőnek meg az pásztorok az tisztartóval, hogy az jövendő 1810-dikben fizetnek 4

szekér szénát szénául vagy pénzü, és mostan pedig, ezen folyó esztendőben, ketten egy nap csépelnek, amikor szükség leszen.

Csíkjenőfalva, 1826. június 18.

Jenőfalvi Kedves József fia János és ugyan Gyenge Antal fia József, ezek ketten, hogy a szénafüvekbe szánzándékkal az ökreiket hajtván prédálták, a máii napon, úgymint 18-dik Junii 1826-ba Csergő kapitány úr megbüntette mindeniket 25 vesszőütésekkel.

Csíktaploca, 1840. július 19.

Ezen folyó 1840-dik esztendő július 19-én közönséges falugyűléssel sarjúpásztor fogadtatott. Árverésen elment Ábrahám József, Molnár Imre, Páll András, Gergely Jánosnak 11 Rft 45 krajcár váltóba; s ezennel így egyesült nemes közönségünk, hogy amely marhát szánzándékból való kártékonyságba való odahajtással megtapasztalnak s ott tanálnak, hajtsák bírókézre az ilyes marhát gazdástól; ez büntetődjék egy főre 1 forintig pengőbe; többszöri ott-tanálással többszörösön büntetődjék, s ezen büntetésnek fele a sarjúpásztorok[é], a más fele a falué. Amely is így határozatott a fenn írt esztendőben, holnapban és napon.

Csíktaploca, 1841. november 21.

1841-dik esztendő november 21-dik napján falusbíró Györpál István lakóházánál tartott nemes elegyes közönsége gyűlésében meghatározatott, hogy gyalog katona Botár István amely helyet kaszálónak fel akar fogni a közönség legőleinek (!) megszorításával, meg ne engedjék; és a bírának szoros kötelességévé tétetik, hogy az otton felállítatott csűr elhánytassék.

Továbbá meghatározatott az is, hogy mindazoknak, kik a legelőhelynek kisebbitésével foglalást tettek vagy tenni szándékoznának és a Tekenőben lévő tón felyül semmi szín alatt senki ne foglalhasson. Az eddig tett foglalások is legelőnek hagyassanak.

Költ a fenn írt esztendőben napon és helyen s az közönséges falugyűlésében fel is olvastatott, s ezennel helybe is hagyatott.

Zalán, 1846. május 2.

Jeleni 1846-dik év május 2-dik napján teljes falugyűlése tartatván a faluházánál a fungens bíró. Török Sigmund elől-ülése alatt; amikor is közönségünk elejébe terjeszté a bíró, hogy a vonó marhák számára a közönség hol és micso-da tilalom által fogattassák fel a helyeket, melyre a közön-ség egyetértéséből a vonó marhák számára felfogattatott az alszegi Árnycék.

Kimenve a Tölgyesen kimenő úton fel a Gyepűsön ke-resztül, le az Avas háton, az Avason, vagyis a meredek szélyen bejövő útig, oly móddal vétetett tilalom alá, hogy aki azon feltiltott helyen szánshándékoson megta-nálatnák, töstént minden marha büntetessék 30, har-minc krajcárokig; aki pedig történetből tanálatnák, minden marha 2, két garas, nemkülömben tilalom alá vétetett az ügynevezett Köré áltáljába, keresztül a Tsuta-kos Damanik feje, az Biikszé útjáig. A fenn írt Árnycék büntetés terhe alatt vétetett tilalom alá. A Bikszé útján (!) felmenve egészen Devetserig, a Dávid József kertiig, mindad-dig tartatott tilalom alatt, míg a közönség határozatot fog tenni a szabadulásról, hogy az írt helyeken semmi névvel nevezendő marhának szabad nem leszen [legelni] az írt büntetés terhe alatt; Koréba akinek marhája kéntelenség-ből itthon lenne, szabad legeltetni, de a Tsutakosba semmi szín alatt nem szabad azért, büntetés terhe alatt.

Zalán, 1846. május 2.

A fenn írt [1]846-dik év május 2-dik napján tartatott falugyűlésében közmegegyezésből közönségünk erdő- és fűpásztoroknak megválasztotta elsőbben felügyelőnek tekintetes Apor László urat, erdő- és fűbírónak Bentze Já-nost, erdő-, fűpásztornak... ezen fenn írt személyek oh-moddal választattak erdő- és fűpásztornak, hogy az er-dőről írott tilalmat minden prevárikátoron felvevén, két része az őrzőké, egy része a közönségé.

A füvekről pedig oly móddal kötelesek számadolni, hogy ha gondviselések mián kár történnék, azt a fűpász-torok becsű szerént megfizetni kötelesek; ha valamely személyt vagy csordát megtanálnak, ha szánshándékos, a 3 forintokig megbüntetessék, mégis a kárt megfizesse; aki történetből tanálatnák, a fizessen 2 garast és a kárt.

Ezen fenn írt pásztoroknak őrzés végett a felfogott helyek is általadattak, a büntetés az őrzőké leszén.

Zalán, 1846. augusztus 13.

...hogy már a búzahatár be van takarodva, a torlóban való füvet miképpen használja a közönség? Melyre meghatározta a közönség, hogy a bíró az esküttjeivel oly móddal őrizze, hogy ha valamely történetes marhát a bíró a búzatorlóban megtanál, töstént minden marhát 30 krajcárokig megbüntethet, aki pedig szánszándékos, egy ezüst forintig; hogyha pedig az írt büntetésből elhagyna, a falu a bírón in duplo felvehesse, meghatározatott.

Zalán, 1847. június 27.

Úgy azt is meghatározta közönségünk, hogy már a kaszálás ideje békövetkezett, melynek következtésül sokan a marhájokat elcsapják, másoknak károkat tésznek; azért meghatározatott, hogy akárki a maga szénafűhelyén marhát tanálna, addig elbocsátani nem tartozik, míg egy pengő forintokot a tulajdonos a marhájáért meg nem fizet.

2. Magállat tartása

Az állatállomány s főleg a szarvasmarha szaporítása állandó törekvése a falu lakóinak. Érthető tehát, hogy a bikának nagy a becsülete. Jenőfalván a gabonába is szabadon jár, eltúrik minden kártételét. Régi mondás szerint is: a tilalmas fütől a bika jobban bömböl. A téli tartást, a teletést itt-ott még úgy oldják meg, hogy minden tehéntartó gazda sorra gondját viseli a bikának. Általánosabb és 1848 felé haladva már szinte kizárólagos módja magállatok tartásának, hogy bizonyos személy végzi pénzberért vagy a legváltozatosabb természetbeni juttatásért. Az egyezségkötés, a magállattartás feltételeinek megszabása így válik a falugyűlés program-pontjainak egyikévé.

Kézdioroszfalu, 1768.

Szent Mihály napjától fogva Szent György-napig, aki a faluban belől lakik, vagy kinek vagy egy marhája vagyon: tartozik a falu bikájára gondot viselni, azért, hogy a falu bikája el ne vesszen. Erre pedig a bírónak legyen igen nagy

gondja. Szent György-nap után, amíg a falun elkerül, egyszer tartozik minden ember megőrizni vagy inkább rekeszteni és szerre bocsátani; azontúl akiknek tehenyek vagyon, olyan gondot viseljenek, hogy az falu határában vagy gabonájában kárt ne tegyen az bika; vagy az bika meg ne károsodjék, mert egy forintig megbüntetődik, ha elkárosodik vagy kárt teszen — valakin sül a bikának es-ten való berekesztésének szere.

A pásztor is tartozik mind a bikát, mind egyéb marhákot a faluban behajtani estve.

Akiknek pedig — molnároknak vagy külső embereknek — tehenyek vagyon az csordában, azok bikabért tartoznak adni. Azt a bíró vegye számba, s hajtsa fel, s az falunak is adja számba.

Csíkjenőfalva, 1781. január 27.

Deliberátum. Jenőfalvi Ferencz Mátyásnak contraversiája lévén az jenőfalvi inspector Mihály Istvánnal valami zab elkárosodása miatt. Azt kívánja Ferencz Mátyás, hogy fizesse meg az inspector Mihály István. De az inspector Mihály István azt felelé, hogy ő nem fizeti meg, mert az falu bikája ette meg az zabot. Mivelhogy az falu, minden ember elnezte, hogy az falu bikája az gabonában jár, s minden embernek kárt tett az gabonájában, senki bé nem hajtotta, eltűrték minden kártételit: azért az inspector sem tartozik megfizetni Ferencz Mátyásnak, ítéltett.

Csíkjenőfalva, 1781. november 16.

Csíkjenőfalvának közönséges végezése az bikák kitarása iránt. Minthogy régi szokás szerint pénzfizetéssel nem találtunk aki kitarja, fordítottuk a jövendőbeli kitarásokat: minden ember az faluba adjon egy-egy szekér ganyét az kettőnek kitarásáért; olyan szekér ganékot, valamicsodást maga szükségire ki szokott vinni.

Minthogy az bikák közönséges falué, ezeknek kitarása közönséges falut illet, nemcsak privátus személyeket; hogy semmi hozzája ne férjen, akik kitarják, tartsák annak rendi szerint, mint magmarhákot szabad legyen az vetésre kibocsátani utolsó Novembrisig. Novembristől fogva aprilisnek 16-dik napjáig benn kell tartani; azt is

úgy, ha az velő (!) engedi, ha nem tovább (!), amíg alkalmazható tidő léssen, tartoznak mindaddig tartani és gondját viselni.

Csíkjenőfalva, 1798. október 24.

Ezen folyó 1798-dik esztendőben Mindszent havának 24-dik napján közönséges falugyűlése tartaték nemes Jenőfalva részéről, ahol is a közönség két magmarháját felfogadá Karda István uram téli regeltetésre (!), hogy kitartsa az jövő Szentgyörgy-napig ezen fizetésért: hogy minden ember fizet a tartásért Karda István uramnak fél véka zabot, akinek tehenmarhája vagyon. Ezen túl, akinek két borjúzó tehene leszen, ad egy szán fát; akinek egy-egy szekér trágyát viszen ki az írt tartó földire ki-ki magánul és egyet Karda István uramnul, mindegy kalákaképpen.

Felsőrákos, 1814. április 20.

Falugyűlése tartatik falusbíró Csiki István előlülése alatt, aholott is a több eligazított tárgyak között előadja a falusbíró Csiki István, hogy felesen lévén a kanca lovak, magló pedig nem lévén, mely nagy kár légyen ebben. Melynél fogva igen jó volna a falu közönségének egy maglónak akármi módon való megszerzése.

Mely feladást helyesnek esmervén a faluközönség is és hasznosnak. Előadja erre a nevezett falusbíró atyánkfia, hogy Torás Bíró Ferenc a nála nevededett s a falu s a faluközönség előtt is üsméretes maglovát a falunak általadja.

Melyre megszólítatván Bíró Ferenc is a faluközönség előtt, s annak megegyezéséből általadá a maglovát a következő feltételek alatt, vagyis megegyezett kötések alatt:

1- mo. Minden kanca lótól, a 3 esztendősön kezdve, annak gazdája fizessen 6 sustákat.

2- do. Minden gazdaember, akinek kanca lova találtatik a csordába, a közelebbi pünkösti vásárig adja meg; melyet a falusbíró hütöseivel együtt felhajtani magát kötelező is.

3- tio. A csorda bérekedvén jászolyra, a falu hasznára kiadott magló ismét visszamegyen írt gazdájához.

4- to. A bérbe kivett maglovat szabad léssen a falu bírójának abba a csordába változtatni, amelyikbe tetszik.

5- to. Hogyha a magló a pásztorok gondviseletleusége miá elkárosodnék, a contractus tartása szerént a pásztorok kára lészen.

6- to. A pásztorok bérét az ökörpásztoroknak fizeti Bíró Ferenc, a tehén- és medű-csorda pásztoroknak pedig a lovas gazdák.

Szárhegy, 1816. május 29.

A szárhegyi nemes bíró széke eleibe előhivatának és előállának (!) az nemes szárhegyi Stations-Commando Habos főhadnagy úr parancsolatjából az 1815-d esztendőben, egy, sit venia, bikának elkárosodása végett, gergyószárhegyi Bartalis Pétert, mint militáris akkori volt bírót, Daradits Mihályt, kinek contractusa lévén a bikák iránt az communitással, úgy Veress Fülöpöt, aki az bikák telettetéséért adott nevezett Kárász teleknek (: társával Magdás Jánossal :) haszonfelit általvette és el is használta, az obligatoriumjának tenorája (!) szerént.

Mely szerént az említett Daradits Mihály contractusa azt tartsa, hogy az említett volt bíró megbecsültesse a bikákat és úgy aggya számba. Ezt pedig nem teljesítette az említett volt bíró, Bartalis Péter ebben hibázván. Daradits Mihály is pedig, mikor a bikák bészorultak (: a társával együtt :) akkor csak az egyiket vették kezekre, és az másikat Gáll Mártonnál hatta, és Gáll Márton elhajtotta (: Magdás Jánosné az mivel az ura honn nem lévén csúf szóval kiverte onnat :) Veress Fülöpnéhez, mivel az ura idehaza nem lévén, és a sem vette kézihez. És azután a bika kerengése a faluközött esett, hogy senki számba nem vette.

Melyre álissa Daradits Mihály, hogy én a bíró székin a bírakkal megalkuttam volt, hogy őszre is én viseljek gondot, mivel a télből (!) is az egyiket én tartom ki; az említett bírának pedig arra is parancsolatja lévén az inspectiós káplár által az akkori Stations-Commandáns Csergő főhadnagy úrtól, hogy az bikát adja számba Veress Fülöpnének, és azt sem teljesítette, azért hogy ezen kötelességeit elmúlatta és nem teljesítette, azért mint akkori bíró tartozik utánajárni az elkárosodott bikának, és aki tartozik vele a communitásnak lábön hasonló jó és szép bikát, akár-hogy is (: akárki az hasznát elvette ... vagy ki kötelességit nem tette :) kiállítani. Végeztetett.

Csíktaploca, 1840. március 25.

Ugyanezen gyűlés alkalmatosságával eladatott a falu kanja 19 Bit váltóba tekintetes ifiabb Böjté Imre lufinak.

Zalán, 1847. március 25.

A zaláni közönségben vagyon két mag-marha, amelyet a közönségtől a téli kiteleltetés végett a jeleni 1847-ik év március 25-ik napján, alatt neveinket leíró, kirendelt személyek által a közönség nevében zaláni providus Szilágyi József és absitos katona Tóth József magokra vállalók — egymás után követő tíz esztendőknél lefolyásáig —, oly móddal, hogy mind Gyepüs Bértzin, mind Nyíresen bika után járulandó kaszálóhelyeket a közönség általad, azokat tetszetőse[k] szerént használják.

A bikára [való vigyázás] pediglen oly szoros kötelességekké tétődik a bikatartó Szilágyi Józsefnek és Tóth Józsefnek, hogy azt a legtisztességesebben kúrálni és tartani kötelesek lesznek, valamint a közönségnek tetszeni fog, — ha valami változását isméri, azt orvosolni és bírónak hírré tenni köteleztetnek. Ellenben ha a bika a közönségnek nem fog tetszeni: mindenkor a közönség a maga hatalmával élni szabad leszen, és másnak adhassa. Más esetre, midőn a [kaszáló]helyeket használhatóvá téstik s a bika jó leszen, senki is az írt tíz esztendőig el nem veheti. Ha valami hirtelen dög vagy dagadó béka által elkárosodnék estállójokba, [a kár a] közönségé.

Mint a pásztori contractusba írva vagyon, midőn a pásztor számba adja, gondviselések alá vészik, mihent az idő mostohasága békövetkezik és addig gondját viselni, — míg tisztéségesen élelmet kap. Mindenesetre gondviselések alatt szarváról, füliről, szemiről, csípeiről és farkáról felelni köteleztetnek.

3. Juhtartás. Esztenatársaság

Gyakran megtörténik, hogy a juhtartók külön esztenatársaságokat alakítanak, többet is egy faluban. Általában a tízesek, a faluközösség igazgatási alegységei szerint tömörülnek, de egy-egy tekintélyes ember körül is kialakul az együtt legeltetők szövetkezése. Az esztenatársaság — élén,

az esztenabíróval — bacsót, pakulárt fogad, vagy ahogyan még nevezik, gyűjtőt, majort, és a faluszervezeten belüli külön alegységként „keblileg” intézi az ügyeket. A legelőterület azonban a falu egészének birtoka; így a legeltetés rendjét a vezetőségnek a juhokkal is számolva kell megszerveznie, a trágyázás dolgában pedig szintén vannak központi, a falu egészét érintő, eligazító szempontok — ezért a faluszékén is születnek a juliászatot érintő határozatok. Akkor is, ha a nagyobb birtokosok külön pásztoroltatják juliaikat, vagy ha — mint láttuk — nagy havasi legelőket idegen falusiaknak, például berecki „berszányok”-nak adnak ki bérbé. A falusbíró hiteseivel a gyűjtő és az esztenabíró ellentéit, a kártételeket vagy kárvallásokat is megvitatja és ítéletet hirdet. Szakértelmet kívánó munka a juhok pásztorlása, a sajt készítés. A hargitai legelőkön például egymást váltó nemzedékek adják át örökül a juhászati tapasztalatokat, a rendszerint már 5 — 8 éves kortól fogva „munator”-, „monyator”-ként segédkező fiataloknak.

Csíktaploca, 1778.

Csíkszereda városi mostani cántor Marton Ferenc pretendálván, hogy pro anno 1777 ordafőző üstit az taplocai esztenára Csíkszereda városi Jakab János az esztenán levő bácsnak szavával kikérte, hogy az esztenabíró és egész gazdaság akarja; az melyre ki is adta; de azalatt elszökvén a bács, elvitte azon üstöt, és ára megfizetésit pretendálja.

Melyre ítéltetett, hogy írt Jakab János, minthogy azon üstnek elfogadását (: ámbár ha esztenabíró és gazdaság neve alatt vett is :) mindazonáltal az esztenabírónak és gazdaságnak meg nem jelentette, amíg el nem károsodott, azért, hogy ötödrészt [fizesse] s a többit azon esztenán levő gazdaság — megegyezvén a károssal — megfizesék. Az üst dolga: mához tizenötöd napra 9 márvást megfizessenek. Ha tovább halad, tizenegy márvás lesz.

Csíktaploca, 1778. október 27.

Lévén controversiája csikvárdotfalvi esztenatársaságoknak, közönségesen mű előttünk lépének szép egyezésben, hogy rectificálják tizenhárom fontjával; bizonyos napon végbenmegyen. Az pásztorok is rámenének; késznek lesznek mindenkor.

Csikjenőfalva, 1783. október 2.

Felcsikjenőfalvi Szabó Ferenc felszegi esztenabírónak contra versiója lévén az keze alatt levő gyűjtővel, azért,

hogy még adóssa maradott 48 juhtej-túróval; ordával is, amennyi hátra vagyon még, 6 veder orda.

Az gyűjtő Simó György allegálja, hogy az havasba az sok marha miatt az juhoknak nem volt elegendő, mit egyenek. Az gazdák is azt allegálják, hogy az marhák minden esztendőben ott járnak, az több gyűjtők nem contra-vertáltak.

Diliberátum (!). Az gyűjtő Simó György az 48 juhtej-túróból fizessen meg 13 juhtej-túrót és 6 veder ordát. Az többit az gazdák is túrják el, ítéltetett. Actor protestál super hoc delibratum et novizat.³³

Ozsdola, 1786. november 29.

Deliberátum. Lévén praetentioja osdolai lovas katona Ferenez István őkegyelmének 6 számból álló juhoknak elkárosodása végett, Osdolán comoráló Oláh Bokoron, kinek is egy 8 esztendős Jancsi nevezetű fiacskája elől elvesztenek volna a megírt számból álló juhok; mely kárvallásért az osdolai hütösség eleibe tekintetes szolgabíró úr poroncsolatjából relegáltatott ezen két felek között való megigazítandó dolog.

Amint is mind a két fél feladván magok dolgokat, világosan constáll a praetendens szájából, hogy a megírt gyermeket bérre nem fogadta volt; számadó sem lehetett, mivel az etassa (!) is legitimo modo nem hozza; bizonyságok által is nem comprobáltatik, hogy a gyermek gondviseletlensége mián vesztek volna azon juhok. Melyre nézve tartozik Ferenez István őkegyelme a maga duktussából elfogott juhokot elbocsátani, így ítéltetett, és a Ferenez István kérésitől Oláh Bokor absolváltatott.

Árkos, 1789. június 10.

Jóllehet ennek előtte ussusa volt az communitásnak, hogy ha az árkosi juhnyáj tilalmas helyen találatott, egy magyar forint volt a váltsága; amint most is egy praemonitio végett az hütösség egy magyar forintot, békességre kérvén a bács a communitást, elvett és contentus véle; de ha ennek utána tilalmasban szánszándékoson tapasztaltatik: másodsor duplex, harmadsor triplex légyen a pona, vagy amennyi darab juh lészen a nyájban, annyi pénzen váltódjék ki.

Szárhegy, 1811. április 22.

Egybegyülekezvén nemes Szárhegy falvának hütös bírái és esküttjei, ez okon, hogy közönségesen az esztenának szükséges léendő havasokat kirendeljük.

Kihez képest így tanálók fel, hogy minden esztendőben a szárhegyi esztenatársaságok egymás között visszontagságot ne cselekedjenek a havasoknak nyerekedése végett; minthogy a szárhegyi hovosok között esztenának Bük-Hovas legjobbnak s nagyobbknak intéztetik — s minden esztenagazdák is ezen havasból kereskedés végett a marhájok mellett nagy hasznot hajtottak, kinek a számadás végén a gazdák között nagy veszekedések támadtak —; ehhez képest meggondolván a nemes hütösség, hogy ezen havasban mindenkor 2 jó eszténa meddüivel együtt jól me gélhetnek.

Így hát, hogy az esztenatársaság ne nyerekedjék, így határoztaték meg: hogy ezután minden esztendőben 2 eszténa azon havasba tétetődjék; minthogy ennek előtte is az nemes mixta communitásnak nagy kárára forgott, hogy csak egy eszténa bírta; más jó havas is e miján elgazolatott — végeztetett a nemes faluszéke által.

Csíkjenőfalva, 1818. január 25.

Anno 1818 die 25-dik January az Stations-Comandáns Kiss hadnagy úr poroncsolatja mellett a jenőfalvi eskütség egybengyűlvén a katona bíró Szopos József őkegyelme nemes lakó házához, azhol is elévettetvén gyalog katona Benes József és Gyenge Péter két felek közt toróbéli (!) fennforgó contraversiájok, melyet a gyűjtő és esztenabíró jelenlétekben a becsületes eskütség elengedőképpen megvizsgálván: hibásnak tanáltatik a gyűjtő, hogy a Gyenge Péter johainak számát nem adta igazán fel; de még annál is inkább hibázott Gyenge Péter, mert őkegyelme is megcsalván a gazdaságot — mert a gyűjtő etzer (!) vallott Gyenge Péternek kilenc juhót, máztor (!) nyolcat, 3-tzor hetet, így eszerint nem lehet tudni, melyik igaz. Gyenge Péter is éppen úgy tétováz beszédjiben, mind a gyűjtő. Ha való lett volna is, hogy Gyenge Péternek 7—8—9 joha lett volna is az esztenabíró eleiben, akiről mindenféle vekturát fizetni kellett volna, csak hét juhót adott fel; és hétre is adott kenyeret is. Azon hét juhra mindenféle

költséget ki is kapott. Következésképpen mint a túrót nem adta minden embernek a gyűjtő, mely hátra maradt restántiát a gazdaság közönségesen egymás közt felosztván: így ennél fogva Gyenge Péter tartozik Benes Józsefnek az huszonegy font túrót, valamint mások, úgy aszerént kifizetni. Ha pénzül, fontjáért 18 krajcárt. Eszerint végeztett.

Ha Gyenge Péter magát károsnak üsméri, keresse a kárát a gyűjtőn, Gábor Istvánon. Gyenge Péter protestál az ítélet ellen, és apelálja a nemes compánia széke eleibe. Benes József is protestál tovább való költsége, fáradtsága végett.

Csíkjenőfalva, 1828. május 27.

A folyó 1828-dik esztendő Pünköst hava 27-dik napján egész falugyűlése tartatván, és ezen gyűlés alkalmatosságában megegyezett akarattól elvégeztetvén az is, hogy hálá Istennek a juhnyáj, megszaporodván, és Noskolat nevezetű havasunkba három esztenanyájnak kelletvén menni nyárolás végett; erre való nezet tehát nem leszen szabad sem privátus személyeknek, sem pedig az otton lévő pásztoroknak a juhokon kívül semmi névvel nevezendő marliákok nyárolás végett hajtani és otton tartani. Kivévén a három bács egy-egy hátoslovat. Azon három nyerges lövök engedtetnek meg — több semmi szín alatt nem.

Ezen egyezést az alább írtak bizonyítsák; és ha mégis ezen rendelés ellen valaki cselekednék és oda marhát hajtana: minden marhákot behajtván, és három Rforintig egy-egy marháért megbüntettetik.

Szárhegy, 1831. június 2.

Complanatio. Mai napon mü, alatt írt esztenatársaságok önkéntesen úgy egyezénk meg, hogy ezen folyó esztendőben a Puskás István esztenatársasága, minthogy számosabb a többinél, tehát marad az Alsó Veszén, a Tótok esztenatársasága megyen Mező Veszbe, a Cimbalmos Antal esztenatársasága Bük havasnak a belső felibe a Lukáts József esztenatársasága Alkoza bükibe, és minthogy Alkoza büké havasának fele elégtelen egy esztenának, tehát még pótlásul juta Alkoz havasa mellé a Rományi foglalások a Csíkiak Úttyával; oly értelemmel, hogy ha Ferentz András a Csíkiak Úttyát vissza nem adja a commonitás vagy esz-

tena birtokába, azon esetbe azon summa pénzt, melyet egy örménytől a Rományi foglalásokból vett — holmi berbécsek legeltetésekéből —, azon summát [adja] az alszezi esztenának, és ő bírja csupán a Csíkiak Úttyát, de nem a foglalásokat. Az erdőlőknek étetni szabad mindenütt, kivéven a privátus helyeket.

Csíkjenőfalva, 1839. május 15.

...Noskolatban a pádina úgyannyira megkövéredett az eddigi ott nyárolás által, hogy a további ott nyárolás veszedelmezteti az juhnyájóinkat, mert a legküssebb eső is nagy sárt csinál a sok ganéban.

Azért tehát meghatározott közönségünktől, hogy a két végén a havasnak telepítesse meg esztenáink; úgy, hogy amelyik alul esik, másik esztendőben felyül legyen, és úgy változólag folyvást folyjon.

IX. Pásztorszerződések

Az eddigiekből is kitűnt, hogy az állattenyésztés — még ha egybefonódottan is a növénytermesztéssel — igen-igen számottevő szerepet játszott őseink életében. A pásztorszerződések — amelyek talán külön feldolgozást is érdemelének — hű tükrözői az állattartás módjának. A pásztorbér (amelyre 1549-től napjainkig vannak írott adataink) csak egyik igen értékes eleme ezeknek a megegyezéseknek. A legeltetés rendjétől az állatbetegségekig, a gyógyításig a legváltozatosabb kérdésekre világítanak rá ezek a „contractus”-ok, amelyeknek a megfogalmazását az áldomás követte. Nagy dolog volt a pásztorfogadás: a falu vagyonát bízták néhány emberre, ünnepivé kellett avatni ezt az eseményt.

A szerződésekben a legelőhelyet is megjelölték. A földeken termő különféle zöldtakarmány, a zsendülő dús vetés, a legelők füve, az ugart, a tarlót felverő gyomnövény s az erdő fűállománya biztosította az állatok számára a táplálékot. A cél: minél korábban kihajtani és minél tovább kinn tartani a csordákat, nyájakat, falkákat. A legeltetés időtartamán belül számolni kellett a legelőhelyek különböző minőségű növényi tápia lékféségével s ugyanakkor a különböző állatfajok igényeivel. Tekintettel, voltak az állatok gazdasági funkciójára is. A növendék állat például más, távolabbi helyre járhatott mint a tehén, a hazajáró csorda.

Az erdei legeltetés jelentőségéről tanúskodik minden forrásunk. Nemhiába írta Benedek Elek: „Ne hidd, hogy a mi ötezer holdas erdők — erdő és semmi egyéb. Vannak az erdőben nagy területű legelők... Szentgyörgy napjától Szentmihály napjáig e legelőkön épülnek az ökrök, a borjak, a lovak; a faluhoz közel eső részeiben a tehenek és kaszálás után a juhnyájak is. Akkor az egész erdő — legelő.”

Papolt, 1759. január 26.

Tehén- és sertéspásztorok mezőföldi faluk szokása szerint ketten [induljanak], egyik faluvégitől fogva a két utcán szájjal kiáltozván: hajts ki, hajts ki a marhát előmbe. Ostorral is csattogtasson, s úgy hajtsa ki a mezőre, vagy fel vagy alá, amerre útja lészen a csordának a legeltetésre.

Elsőbben a tehénpásztorok, azután a sertéspásztorok is hasonlóképpen cselekedjenek, és annak utánna a mezőben vagy akárhol nyáj ok közül való marhát látnának a csordájokon kívül keringeni, tartozzanak a nyáj közti keríteni; melyet ha nem cselekednének és valaki marháját vagy káré vallahá, vagy azon marha miatt gabonabeli kár esnék, a pásztor fizesse meg, mégis az engedetlenségért egy forintig büntetessék.

Kézdioroszfalu, 1768.

Mikor a falu csordájának tavasszal ideje leszen kimenni, azaz kihajtani: futkosó szérben minden ember tartozik őriznie, akinek vagy egy csordabeli marhácskája vagyon, amíg elkerül egyszer a falun; azután amire a jámbor falu végez (: akár kettőre, akár háromra, akár négyre :), úgy legyen.

Nemkülömben az külső possessorok is tartoznak őriztetni, akiknek marhájok vagy sertések vagy akármi marhájok az falu csordájában járnak; akinek pedig nincsen, az nem tartozik, akár falubeli legyen, akár possessor; de azután ha leszen, mingyárt második kerültben tartozik megőrizni vagy őriztetni.

A szért pedig ahol elmaradott volt, ott kell kezdeni; ha pedig tavasszal nem kelletnék őrizni, azok, akiken elmaradott, kontinuálják a szért.

Zalán, 1775. szeptember 25.

Zalánfalva fogadván meg a makkra sertéspásztoroknak providus Bormezei Pált, ígervén bért eszerént: négytől egy véka gabonát, fele ősz, fele tavasz, négytől egy kenyér; egytől kilenc pénz. Feelvéen a pásztorok arról, hogy a sertésnek közepesse két ujj szalonnát hoz le a makkról. Hogyha pedig ki nem ütné a két ujjat, limitálván ahhoz értő tizenkét emberrel, a bér is azoknak determinációjok szerént leszen. Hogy pedig valaki pro et contra az ellen a determinatio ellen szólana, a falu egy forintig büntesse meg.

Ha pedig valami zűrzavaros idő lenne, a pásztorok a sertéseket haza ne hajtsák, hanem karácsony előtt való héten, az innepek előtt harmadnappal. Ha pedig a limitatio előtt valaki a sertésit kivetné, irremissibiliter egy forintig büntetődjék. A só pedig leszen húsztól egy ejtel, megtörve. Kezességet pedig vállalja Szabó Sámuel uram.

Az is végezteték: juh s kecske mindaddig az erdőre ki ne menjen, míg a sertés az erdőről be nem jó; ha pedig valaki juhát vagy kecskéjét ott jártatná, toties quoties ha comperiáltatik, egy forintra büntetődjék; ha pedig a bíró ebben negligens lenne, a bíró három forintra büntetődjék a falutól.

Csíktaploca, 1776. április 24.

Csordapásztorokat fogadtunk eszerint: csíktaplocai Gergegy Lőrincet és az méltóságos gróf Apor József úr jobbággyát, várdotfalvi Boga Józsefet Szentgyörgy napjától fogva Szentmárton-napig. Egy marhától 4 ejtel gabonát, kenyérnek valót, pénzt den. 6; akinek pedig bornyús tehene tanáltatik, egy fejésit minden ember adja meg.

Az sertéspásztort ugyanerre az esztendőre csíktaplocai Török Antalt fogadván, hogy minden sertéstől den. 7 pénzt, két sertéstől egy kenyeret, egy tavaszi malactól den. 3 vagy egy ejtel gabonát, ha pénzt nem ad. Szentgyörgynaptól fogva Szentmárton-napig; ha pedig makktermés leszen az határon, s kedve leszen hozza, mellé állhat; olyan conditioval pedig, hogy Szentmihály-napba, tolló-szabaduláskor tartozzék az kevés sertést is őrizni, akit elejbe hajtanak, akit pedig elejbe nem hajtanak, vagy még annak előtte eltanyították káros helyekre járni vagy faluközött

kerengeni, az olyan emberek minden sertéstől az béren fejni 7 pénzt fizessenek, végeztetett.

Zalán, 1777. március 1.

Anno 1777 die 1-ma Marty fogadván meg tehéncsorda pásztorának Zalánfalva Oláh Jánost, kinek is fizetése leszen minden szarvasmarhától den. 6; háromtól egy kenyér, egy véka gabona, fele ősz, fele tavasz.

Tartozik pedig ezen becsületes pásztor mindaddig a csordát kihajtani, valameddig a marhák kijárhatnak. Minthogy pedig a csordában lóféle marhák is lesznek, azoktól mindentől leszen bér den. 12, fél kenyér, félvéka búza; hogyha pedig, melytől Isten őrizze, kár követne (!), minden ember, akinek marhája a falu közönséges helyéből legelődik, adjon egy poltorát. Ezek után, akinek marhája elmarad, tartozik a pásztornak estve hírré tenni. Hogyha pedig valaki refractáriuskodni akarna és a bért nem akarná megadni, tartozik a bíró hitesseivel együtt felvenni.

Kezesse pedig ezen csordapásztornak György Karátson titulált Séra István uram jobbágya.

Kenyeret tartozik pedig [mindenki olyat adni], amicsodást szeptának sütni négyet egy vékából.

NB. Hogyha valami kár követne (!), Zalán falvának eddig usuált törvénye szerént fizessen.

In congregatione pagi Zalán

Zalán, 1777. március 2.

Anno 1777 die 2-da Marty fogadta meg Zalánfalva közönséges megegyezésből ökörpásztorának Görgényi Jánost, titulált Apor Istvánné asszonyom jobbágját és Balás Mihályt, titulált Séra Pálné asszonyom jobbágját. Kiknek is fizetések, vagyis bérek leszen eszerént: minden ökörtől két garas, kettőtől egy véka búza, kettőtől egy kenyér, olyan, amicsodást szoktanak sütni egy vékából négyet. Melytől Isten őrizze, ha károk leszen, minden háztól egy garassal szaporíttatik a bér.

Kihálni tartoznak mindaddig, míg tarlószabadulás után egy hét leszen; akkoron pedig, midőn, a torló megszabadul, minden étszakára mégyen négy ember a csorda mellé; ha ki pedig refractáriuskodni akarna s ki nem menne, a bíró büntesse arbitraliter, azaz den. 12. Ismét amíg a falun

egyszer elkerül, nyáratszaka tartozik minden éjtszakára két ember menni eregeltetni, sub poena den. 12, a bíró hatalom szerént büntesse. Midőn pedig a pásztor mellette lévén, a vad miatt kár lészen, fele kárfizetéssel tartozik; és ha a pásztorok lábán hazahajthassák, a gazda tartozik melléje állani a megsebesített marhának. Ide járul ez is, hogy minden ember vagy gazda tartozik, ha két ökre vagyon, egyikre harangot, ha négy, kettőre kötni; de hozzátevén azt is, hogy a pásztorok ne a régi szokás szerént cselekedjenek, hogy mihelyen felköltik, mindjárt indítsák reggel, hanem hogy eregeltetve jókor a faluba behajtsák a túlsó gyepűsön.

Szakasztott a falu a maga közönséges helyéből egy szekérre való szénahelyet a pásztoroknak. Kezeselő pedig leszen Baróti Sándor gyalog katona.

NB. A bérrel Szentjános-napig minden gazda fele bérrel tartozik fizetni, ha ki nem cselekedne, a bíró bírsággal is adigállya, mind pénz és gabonabeli bérrel.

Árkos, 1781. szeptember 25.

Item eodem dato³⁴ az árkosi communitás a cseremakkra sertéseket hajtván, lőn ilyen megegyezései iránta, hogy

1- mo. Ha valamelyik lakos többet hajtana a maga competentiájánál, az erőszakosoknak törvénye szerént 1 magyar forint bírságon maradjon.

2- do. Aki penig pásztornak, mikor a series találja, ideiben ki nem áll, a szófogatlanoknak törvénye szerént 2 susták — 24 pénz bírságon maradjon.

3- tio. Minden napon 4 illendő pásztor álljon melléje, és ha valakinek pásztorsága alatt kár esnék, azt eastimatio szerént az akkori pásztor tartozik megfizetni.

4- to. Senkinek egy nagy helyett hogy két malacot hajtson, meg nem engedtetik sub poena flor. Hung. 1.

Magyarhermány, 1798. január 13.

... minthogy pedig régi eleinkről reánk maradott szokás és törvény az, hogy midőn a makkon a sertések mellett lévő pásztor valamely sertést lát s észrevészen, hogy az nem életre való, vagyis beteg, tehát legottan szorgalmatos kötelessége a pásztoroknak, hogy abba mindjárt kést üssön, megperzselye, kettéhasítsa, megtakarítsa, megsózza, és

alkalmatos helyen megfüstölje, és számadásig úgy tartsa minden hiba nélkül, ha akkor a gazda, mikor a kár esik, hozza nem nyúl...

Magyarhermány, 1803. december 2.

Ezen folyó 1803-k esztendőben karácson havának 2-dik napján militáris bíró Damokos Illyés teljes falugyűlését tartván, melyben is megegyező akarattól a teljes communitás meg[fogadá] a telelő rideg sertések pásztorlásokra az 1804-k esztendőre, újesztendő napjától elkezdvén Szen[t]-györ[gy] napjáig, providus Varga Istvánt és a fiát. Varga Miklóst az alább megírt conditiók szerint.

1- mo. Ezen pásztoroknak téli pásztorbérek lészen 5-ről egy kenyér és mindenről 1—1 garas; ezenkívül bérek megjobbítására engedett az communitás a fenn írt pásztoroknak 30 sertéseket hozni telelés végett magok hasznokra.

2- do. Hogy ezen pásztorok, midőn számadások és kezek alatt lévő nyáját pásztoriások által kezik alá vészik, minden megeshető veszélyektől híven szorgalmatosan őrizni tartoznak, és mindenkoron azokról jól számot adni, és ha elkárosodik a marha, megfizetni tartoznak; és ha ezen pásztorok megmásolnák fogadásokat, a megálló fél a meg nem álló félen 25 magyar forintokat minden törvény nélkül egy jelentés mellett megvehessen.

Ugyanezen esztendőben és napon Varga István és az fia, Varga Miklós kötelezék magokat a nyári rideg sertés és borjúk pásztorlásokra. Melyeknek bérek így vagyon: 5 sertéstől egy kenyér, egy véka búza, és mindenről 1—1 poltra; a borjúknak hasonló bérek, mint a sertéseknek. Számadások pediglen leszen a contractus ténora szerint.

Kötést tőn a communitás a fenn írt pásztorokkal, hogy amelyik fél megmásolja ezen fogadást, minden kifogás nélkül a megálló fél a meg nem álló félen 25 magyar forintokat tiszt ereje által megvehessen vagy vétethessen.

NB. A borjúk különösen őriztessenek a sertésektől, midőn makk lészen Szentmihály-nap előtt; a meglőtt károkról tartozik számot adni s megfizetni.

Ezen fenn írt punctumok mind az communitás, mind az pásztorok előtt felolvastatott, helyben hagyatott, és a pásztorok keresztvonásokkal erősítik, hasonlóképpen több falutagja is subscriptziókkal.

Magyarhermány, 1803. december 27.

Ezen folyó 1803-k esztendőben, december 27, a magyarhermányi egész communitás a katona bíró Boér Zsigmond által egybengyűjtetvén az Damokos Illyés gyalog katona házához, régi usussa szerint a nemes communitás elsőben is mindenféle pásztoroktól számot vőnek szép renddel, annak utána újra pásztorokat fogada megegyező akarattal az nemes communitás az alább megírt módok szerint, melyek így következnek egymás után renddel.

1- mo. A jármos ökrök, hámos és hátoslovak, úgy a kisebb és nagyobbrendű ökörtulkoknak, hasonló módon a kisebb és nagyobbnemű dértzeg csikóknak pásztorlásokra ajánlák magokat itten lakó providus Bogdány Máté és Virág János; melyeket is a nemes communitás is közönségesen megegyező akarattal megfogadának eszerént.

2- do. Hogy tavaszi és őszi bejárásakor mindenik pásztor maga számadása alatt lévő nyáját (: más nyájjal egybe ne bocsátván :) külön jártassa és őrizze, a megeshető szerencsétlen történetek eltávoztatására nézve.

3-tio. Az ökör- tinó- és ménespásztorok a kezek alatt lévő nyáját igen jó vigyázással minden megeshető veszélyektől őrizni és a pásztoroktól kitelhető nyavalyákat szorgalmatosan orvosolni tartoznak; ha pediglen olyos nyavalya követ valamely marhát a nyáj közül, amelyet orvosolni nem tudnak, azt a gazdának szorgalmatosan hazahajtani, vagy pedig hogy utánamenjen, megizenni kötelesek.

4- to. Hogy a pásztor senkinek is lovára maga szabad akaratjából felülni és azon jární s azáltal a marhát rontani 25 krajcár büntetés alatt és azon marhának bére elvesztése alatt cselekedni ne merészljen.

5- to. Midőn a pásztorok bért szednek, ha akárki is olyan kenyeret vagy gabonát fizet, amelyet a pásztor elégségesnek lenni nem ismér, háborúságot ne szerezzon, hanem a bíró és hitesség ezen dologban, amelyik fél hibásnak ítéltetik, 1 magyar forintokra a hibás fél minden kifogás nélkül megbüntettetik.

6- to. Hogy ezen pásztorok a kezek alatt lévő nyájról tartoznak ezen [1]803-k esztendőben Aprószentek napjától az [1]804. esztendőben esendő Aprószentek napjáig mind éjjel és nappal számolni az egész hermányi határ kerületiben, úgy, hogy ha akármi szín alatt gonosz ember

Szentkatolna falujegyzőkönyve

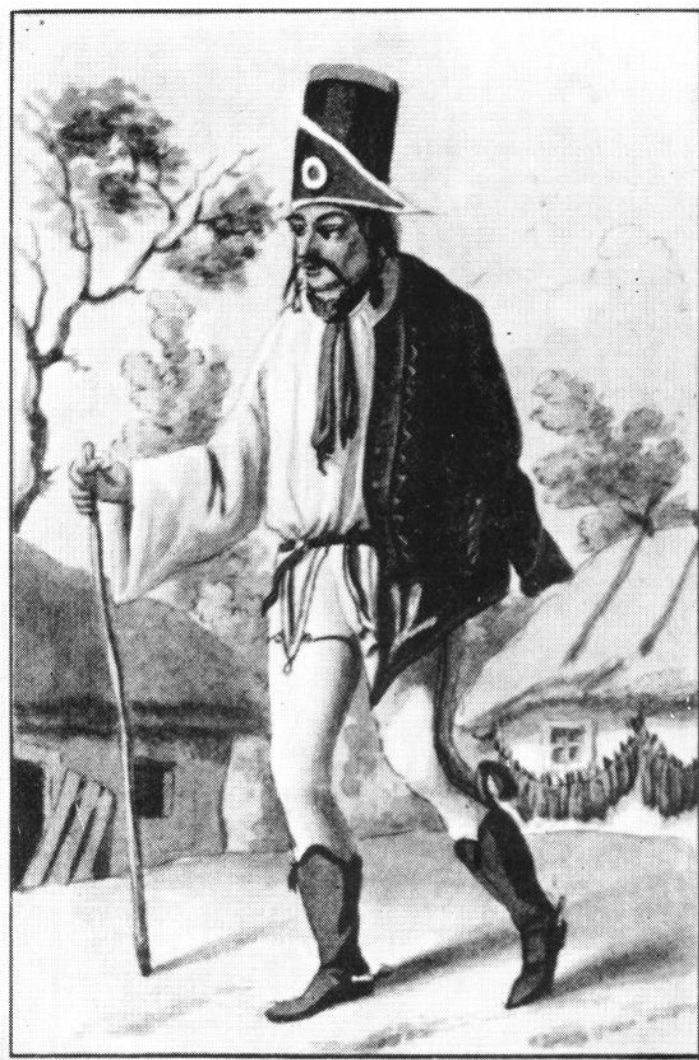

Székely falusi asszony (XVIII. század vége)

Székely férfi (XVIII. század vége)

Székely gyalogos katona 1848-ban

Székely harcosok Gyárfás Jenő *Gábor Áron halála a kökösi csatában*
című festményén

által elkárosodik, a pásztor a gazdának a kárát minden törvény nélkül megfizetni vagy a károsnak eleget tenni tartoznak.

7- mo. Ha valamely gazdának jármos ökre, hátos- vagy hámos lova elkárosodik, nyolcadnapok alatt számot adni, 15 napokra megfizetni vagy pedig a káros gazdával a pásztor megbékélleni tartozik.

8- vo. Ugarlaskor és őszi vetéskor a jármos ökrök és hámos és hátoslovak a dértzeg csikóktól és tulkoktól, az hol a falu helyet ad, külön járjanak. Az igahúzó barmok pedig minden reggel korán bėjőjjenek, és ha akármelyik gazdának ökre vagy lova odamarad és teljességgel a pásztor tunyasága mián, marhája odaléte mián munkájában csonkaságot szenved, az olyas gazdának a pásztor napszámját megfizetni legkisebb méntés nélkül tartozik.

9- no. Ezenkívül, mikor a bíró által a falu poroncsolja vagy a csordát bejőni kívánja, mindenkor a pásztor tartozik a csordát falu poroncsolatjára behajtani, azon az idő táján, amikor kívánják.

10- mo. Ősszel pedig a csordával mindaddig kihálni tartoznak, míg a falu kívánja; alkalmas helyet rendelvén a falu is a csordának a kihálásra.

Ezen pásztoroknak usussa szerint a nemes communitás is pásztorbért ígére: két ökörtől másfél véka gabonát, 1 véka búzát és fél véka tavaszgabonát, árpát vagy haricskát, egy kenyeret és 5 poltrát; az ötödfű tulkoknak hasonló bére, mind a jármos ökröknek; az ötödfűn alól valóknak pedig fél véka búza, fél kenyér és 2 krajcár. A hámos, hátos- és előttük járó kisebbnemű lófiúnak bérek mindenről egy véka búza, egy kenyér és 6 krajcár.

Kívánságára communitásunknak ezen fenn írt pásztorok kezeseket is adának, úgymint Virág Jánosért lőn kezes Baló Ferenc, Bogdány Mátéért Baló Mátyás, akik is a pásztorokat számadásra eléállítani tartoznak.

Ezen pásztoroknak a communitás szénahegyet is ada, az Havas láb sorkát; hogy az helyet megtartván szakasz szám szerint, annak idejében minden hiba nélkül rátájok kiadatnak.

Ezen pásztoroknak a nyájjal magok hasznokra személyes ember helyin semmi szín alatt ganézni szabad nem lészen falu engedelmén kívül, 3 magyar forint büntetés alatt.

Kisbacon, 1804. december 12.

Ezen folyó 1804-k esztendőben, decembernek 12-k napján a kisbaconi communitás tagjai meddűcsorda-pásztoroknak a következő 1805-k esztendőre megfogadák rendes áldomás ital és kézbéadás mellett provinczialista Oláh, alias Kitsi Györgyöt és ugyan provinczialista Máté Lászlót, az alább megírandó conditiók szerint.

1- mo. Minden meddű csordába tartozó meddű teheneket, kétesztendős ökör- és ünőborjukat, minden deltzeg csitkókat, akik nem anyaszopók, és a jármatlan tulkokat, ha öt- vagy hatesztendősök lesznek is, köteleztetik minden falusi gazda és lakos a meddű csorda közé adni; melyet ha valaki erőszakosan által akarna hágni, és ezen fogadás ellen más nyájba adná a megnevezett nemű és idejű marhákat, tartozzék a falu az írt pásztoroknak azon marhák illendő béreket törvény útján kezekbe szolgáltatni.

2- do. A meddű csordát, mihelyt az idő engedi és a falu parancsolja, tavasszal köteleztetnek a Havasba felhajtani és mindaddig ottan legeltetni, amíg a falu kívánja. Egy kosár vágással a falu tavasszal tartozik a Havason.

3- tio. Minden marhának bére lészen, egy számnak fél véka búza, fél kenyér és egy garas, emellett a két pásztoroknak ad a falu 2 jó bugja szénára való füvet, azhol az ökörpásztorok által felfogja tiltani.

4- to. Amit a bíró a falu neviben parancsol, 3 forint büntetés alatt tartoznak mindenkor teljesíteni, és sem magok, sem feleségek a gazdákkal ne veszekedjenek a pásztorok, hanem ami panaszok lészen, adják a falu eleibe.

5- to. Ha valaki marhája megbetegedik, késedelem nélkül a pásztorok tartoznak a gazdának hírré tenni, mert ha a késedelem miatt valaki kárt vall, a pásztor tartozik megfizetni.

6- to. Ha valaki marhája vad által elkárosíttatik, ha a lábán haza nem hajthatják a pásztorok, tartoznak az árát az ezelőtti usus szerint 15 napok alatt megfizetni.

7- mo. Kezességet vállaltak az írt pásztorokért Benedek Dániel és Gergelly Ferenc, olyformán, hogy a pásztorok engedetlenségeikért ha találna történni, a bíró mindenkor a kezeseket zálagalja és büntetted a faluval; a kezések pedig a pásztorok jovaiból mindenkor igazat vehessenek,

mind az ilyen színű dologban, mind a megtörténhető károk dolgában.

Ezen megírt punctumok felett mind a falu, mind a pásztorok köteleztetnek magokat a régi megrögzött usushoz tartani.

Mely pásztorfogadást ha valamelyik fél meg akarná változtatni 12 magyar forintokon convincáltassék törvényesen; míg pedig ősszel az idő engedi és a falu parancsolja, tartoznak a pásztorok a nyájjal kihálni, azaz legalábbis Szentmihály-nap után három hétig.

Felsőrákos, 1806. december 23.

Mű alább írtak jelentjük mindeneknek, akiknek illik, mostaniaknak és jövődébélieknek, ezen contractuális-levelünk által, hogy ezen 1806-dik esztendőben december 23-dikán nemes Felső Fejér vármegyében, a felső járásban, Felső Rákoson, az Unitaria Szent Ekklesia papság házánál megjelenvén egyrészt az írt falu mostoni bírāja, Bíró János, két hütösseivel, úgymint Hídnál való Pál Györggyel és Fitori Andrással, a falusi gazdák közül is Közép Pál Miklós és ifjú Bíró Ferenc, másrészt pedig a felsőrákosi barompásztorságot a következő 1807-dik esztendőre vállaló és alább kineveztetendő (!) pásztori emberek, akik is jelenték mindkét résztől, hogy az írt falusi közönség ökor-, tehén-, ménes-, meddő- és borjúcsordáik pásztorlását [felfogadják] a mindjárt kinevezett 1807-dik esztendőre, kézbeadással és áldomás itallal, még régi időkben s közelebről az 1786-dikban tétetett írásban megújítatott, erősített, s mind azolta is megtartatott pontok [szerint], amellyek így következnek:

1. A pásztorok a közönség ökor-, tehén-, ménes-, meddő- és borjúcsordáit karácsontól fogva a más karácsonig híven és igazán őrizik, úgy, hogy a régi mód szerint az Havastetön innen, Földvár dombján innen, Mórítz hídján innen és a Rika tetőn innen akár békóból, akár nyúgból avagy tzuvekes kötélről, akár a faluból, udvarról, istállóból elkárosodják gonosz ember által, akár éjjel, akár nappal az ő gondviselések alatt való barom, tehát 15-töd napra tartoznak a pásztorok vagy előhozni vagy helyébe a káros gazdának mást állítani, azután való dolog mulatását is s abból

következett költségeit is megfizetni; úgy a fejőstehénnek is téjbeli kárát megfordítani.

Ezekon kívül ugyan a régi mód szerént tartoznak a pásztorok a vérhetéstől, vérártól, békától s más nyavallyáktól, ároktól, gyökértől és hasonló egyéb veszedelmes esetektől oltalmazni; ha a farkas avagy medve előttök a barmot megmarja, és a marás után azon barmot a pásztor lábán hazahajthatja s azután a gazdánál megdöglük, a gazda kára leszen. Az írt történetektől tartozik a pásztor oltalmazni és orvosolni, mihelyt észrevészi, és az orvoslás után, ha a dolog úgy kívánja, hazafelé indítani, s mind addig hajtani, valamíg csak lábán hajthatja; és ha úgy történik, hogy a nyavallyának súlyossága mián a barom lábairól leesik, akkor csuklyáját, zekéit vagy tarisnyáját rátévén, kiáltson kétszer avagy háromszor, és ha ott a környékben nem találhatik, akinek megmutathassa, otthagyván a marhára tett egyetmássát, szaladjon haza a gazdához, kinek is hírt tévén a dologról, ha addig meg nem döglük, míg odaérnének, az a gazda kára leszen, de ha megdöglött, avagy nem orvosolta volt a pásztor, tartozik megfizetni; ha pedig az orvoslás után fele útjáig el nem hajthatta volt, hanem addig megdöglük, rígy fele kár a pásztoroké, fele a gazdájé. Megkívántatván, hogy az hazavivő útban találtsák az elesett marha, nem félen valahol. Ezek felett a pásztoroknak kötelességeikhez járulandók ezek is:

Ugyan a régi mód szerént, ha ellenség mián futás következnek, tartoznak a pásztorok amerre a közönség nyomul avagy kívánandja, a csordákat arra vinni, s mindaddig, valamíg a közönség kívánandja. A csordát kosárból ne hajtassák, Valamikor a közönség bírása kívánandja, mindenkor kétfelé hajtsák; reggelenként idején hazahajtsanak. Kezek alatt való lómarhákon teljességgel ne járjanak, csordát azokon ne őrizzenek s kerítsenek, mellyek ellen hibáztván valamelyik tekintetben, elsőbben 15, másodsor 25 pálca büntetést szenvedjenek; s ha mégis valamelyik vakmerőségre vetemedne, harmadsor a pásztorságtól fizetés nélkül elállíttassék. Ugyanazon büntetés alatt bottal, kövel, hajtófával a marhán kegyetlenkedni ne merészeljenek (: avagy leszen ily kár, másodsor hat magyar forint a büntetés, harmadsor elcsapattatás :). Odamaradván az hazajáró csordabéli valamely marha, tartozik a gazda

is legottan hírt tenni a pásztornak, és akkor estve, ha hírt tézsen és elvész a marha, az a pásztor kára egészen, ha pedig valami okból reggelig halasztja a gazda a kérést, úgy fele kár a gazdájé, fele a pásztoré. Oka: mertmivel a gazda épen adta volt keze alá a marhát, úgy tartozik vala eladni, de mivel a gazda is reggelig halasztotta a kérést, azért a pásztor csak felét fizesse meg. Dologidején maradván oda az ígás barom, mihelyt hírt tézsen a pásztornak a gazda, tartozik legottan azon marha keresésére visszafordulni és egész estvéig is keresni, s ha nem találja, másnap jó reggel tégyen hírt a gazdának, s viszont menjen keresésére, ha csakugyan nem találndja, harmadnap reggelén hívja a gazdát is magával, aki tartozik is elmenni és azon napon a pásztorral keresni; amit ha elmúlatand a pásztor, első nap elveszeszt négy kupa búzát, másodnap viszont négyet, és így négy napok alatt az egész bért.

2- or. A falusi közönség is ígére a pásztoroknak ugyan régi szokás szerént minden jármás ökörtől, háttas- és hámos lovaktól, háromesztendősöken fellyül valóktól egy-egy véka búzát, egy-egy kenyeret, és a lovaktól egy-egy sustákat is; háromesztendősöktől és alólvalóktól fél bért; valamint a tehenektől is fél-fél véka búzát és fél-fél kenyeret; a meddőtől minden darabtól fél véka búzát, egy kenyeret; borjútól mindentől fél véka búzát és fél kenyeret.

3- or. Ugyan a régi mód szerént: ha a pásztorok tetemes kárt vallanának, oly[an]kor a négyökrű gazda tartozik a bérbe a pásztoroknak egy véka tiszta búzát fizetni, mellyből ő is a maga kárát pótolhassa; ellenben ha a gabonának szűk termése lenne, vagy rogya, jégeső s Isten más ítélete által megrontatnék, tartoznak a pásztorok is télére elvenni a tavaszgabonát is, a zabon kívül.

Mely megírt pontok alatt való pásztorlásra mindjárt megírandó pásztorok is a fennebb írt módon köteledezk magokat, s mü is a két felek egyezéséből s kérelmére, mint a felek által evégre megbíráltatott regiusok, jövendőbeli bizonyságul, igaz hitünk szerént megírok, tulajdon neveink all-írásával, szokott petsétünkkel is megerősítve, a feljebb kitett helyben, esztendőben és napon. Feltévén egyszersmind az 1807-dik esztendőre ezen contractus mellett mü előttünk pásztorságot vállalt személyek neveit is, úgymint:

Ökörscordánál: idős Somka János, Pap Todor, Berszány Gyurka és Noda Máté. Tehén- és ménescordánál: Szóts Gyurka, Pap Lázár. Meddónél: Bokor a fiával együtt. Borjúpásztor: Barra György.

Sebe János felsőrákosi pap és László Márton felsőrákosi iskola mester.

Felsőrákos, 1806. december 23.

Alább írtak adjuk tudtára mindeneknek, akiknek illik, mostoniaknak és jövődöbélieknek ezen contractusunk által, hogy ez máii napon, úgymint december 23-dikán 1806-ban midőn volnánk nemes Felső Fejér vármegyében Felső-rákoson a papság tisztelt házánál, jövőnek két rendbéli személyek előnkbe, egyrészt a felsőrákosi falusi közönség bírāja, Bíró János, maga mellett való két hütösseivel, hídnál való Pál Györgyel, Fitori Andrással és a falu gornyikjával, Bíró Péterrel; másrészt pedig két pásztori emberek, Kerekes János és Vaszi Tamás; jelenték és általunk megíratni kívánák mindkét résztől jövődöbéli bizonyoságul, hogy az írt falusi közönség gyűlésében a közönség sertéscordáját mindjárt nevezett Kerekes János és Vaszi Tamás fogadták legyen fel a feltetzendő 1807-dik esztendőbéli pásztorlás végett, ilyen magok kötelezések alatt:

Valamikor a közönség bírāja poroncsol, akármi időtájban is, a nyáját legottan kihajtják, annak idejében pedig reggelenként jó idejekorán, s minden kevés időváltozásra haza ne bocsássák; a legelésben öszve ne szorítsák; a déllőben az illendő időnél hosszasabban ne fektessék; az hazabocsátásban a nyáj előtt jöjjen egyik és lassan-lassan maga után bocsássa mind a porgolát kapuig; mely kötelelességeik ellen akármely pontban is hibádzván, először büntettetik a falusi bíró által fél forintig, azután mindenkor egy-egy magyar forintig. Ezek mellett:

Mihelyt a sertésnek nyavalyáját észrevészi, legottan vagy hazahajtsa, vagy a gazdáknak hírt tégyen, hogy ha orvosolható léjend a nyavalya, idejekoránt orvosoltathassék, másként elkárosodván, a pásztor kára lészen. Fellegszakadásokból, erős záporokból hirtelen okoztatott áradásokba ne hajtsa s bocsássa, amelyekben elveszvéen a sertés, ugyan a pásztor kára lészen. Ha a vad megrontja, de még életben hazajön, a gazda kára; ha megöli, a pásztor kára. Ha a

mezőben valamely sertés megmalacozik, tartozik a pásztor hazavinni, másként az eshető kárnak megfizetésére köteleztetik. Odamaradván a sertés, tartozik a gazda legottan akkor estve a pásztoroknak hírt tenni. Mint szintén a több pásztorságokban is, a nyáját kutyával ne őriztesse, bottal ne láttatassék, ostorral járjon a feljebbi büntetés alatt.

Pásztorlása pedig tart egyik karácsontól fogva a másikig, valamint a több pásztoriások is. ígére a közönség is az 1807-dik esztendőbéli pásztorlásokért: minden öt nagy sertéstől egy véka búzát és négyről egy kenyeret, a malacokról pedig egy-egy poltúrát.

Amit mű is igaz hitünk szerént megíránk, neveink aláírásával és pecsétünkkel megerősítve, a feljebb is írt helyben, napon és esztendőben.

Felsőrákos, 1806. december 24.

Alább írtak ezennel adjuk tudtára akiknek illik, mostoniaknak és jövődébélieknek, hogy a közelebb feltetzendő 1807-dik esztendőre ezen nemes Felső Fejér vármegyei felsőrákosi közönség mű előttünk megfogadván juhnyája mellé bácsokul ugyan felsőrákosi Somka Todort és Oláh Nyikulájt. Kézbéadás és áldomás ital által im e következő pontokban egyezőnek meg:

1. Ha Szent János-napig fejezd valamely marhát, tartozik a bács fele hasznával, ha pedig Szent János-nap után is valami kevés tej léjend benne két-három hétig, tartozik egész hasznával.

2. Három juhról ad egy kompona túrot és három ejtelt ordát; a kompona pedig másfél véka tiszta és ép búzának a terhe, melyet a falusbíró hetedmagával készít és ad a bács kezébe; akinek is kötelessége lészen két kompona követ minden hozzávalóival készíteni, és amelyik tetszik a bácsnak, azt általadván annak, a mást magánál megtartja, hogyha mikor valakit a bács kifizetend, egyenesen vihesse a bíróhoz (: az hová tartozik is elvinni :) megmérés végett; az holott ha héjjá lészen, tartozik a bács utánapótolni, és a felett az hamis mérésért megbüntettetik a falusbíró által 3 magyar forintokig; szintén így ejtelt és vedret is a bíró készít és ad a bácsok kezébe, melyeknek mását magánál megtartja.

3. Ha valamely marha meg talál dögleni, addig meg ne nyúzatassék, valamíg vagy a gazdáknak, vagy más illendő személynek meg nem mutattatik, másként nem tartozván a bőrt a gazda elvenni, a bácsé lészen az egész kár.

4. Mivel az idevaló legelő sem alábbvaló s veszedelmesebb a méjtelyre nézt a szomszéd határoknál, olyan vigyázással legyen a számoló bács, hogy ha a szomszéd nyájak menten maradván a méjtelytől, itt megromlanak, elhullanának, a kárt tartozik a számadó megfizetni.

5. A vadtól ha megrontatván a marha, életben ha kezébe adhatja a gazdának és azután döglük meg, a gazdái lészen a kár, másként tartozik megfizetni. Nemkülömben a verhetésben vagy más hasonló nyavalyában elveszván a marha a bács keze alatt, ha megtapasztaltathatik, hogy illendően nem orvosolta volt, annak megfizetésével is tartozik.

6. A számadásnak idején senkinek is a gazdák közül szabad nem lészen juhait addig kihányni, valamíg amivel tartozik, bé nem fizeti.

Ígéré a közönség is az írt bácsoknak a régi mód szerént ezen bért, tudniillik: minden kompona túróról egy-egy kenyeret, minden fejős juhról és meddőről nyári bért egy-egy poltúrát; minden bárányról egy-egy krajcárt; minden fejősről bocskorpénzt fél-fél poltúrát.

Csíktaploca, 1840. december 13.

Ezen folyó 1840-dik esztendő december 13-dikán, midőn teljes közönséges falugyűlése szólítatván, egybe lettünk volna jó számosan gyülekezve több tárgyak eligazítása végett, megjelenék gyülekezetünk előtt idevaló közlakos Csorba Antal és Székely János, kik is kérésekkel gyűlésünkhöz eképpen szólának:

Mü, becsületes eskütség és falu, szándékoztunk az következő 1841. esztendőre sertéspásztorságot válolni, ha a becsületes nemes falunak tetszünk.

Ezennel ezek meghallgattatván s kéréseknek hely engedtetve, lépénk a következő egyességre és határozásra, tudniillik:

1- mo. Ígyíre nemes falunk a fenn írt esztendőre a fennebbi személyeknek mint sertéspásztoroknak a következő 1841-dik esztendőre egy-egy sertésre négy krajcárt

váltóba és kupa gabonát, úgy a régentől szokásba vett rész szénafűhelyet a Kerthely nevezetű réten, a tehénpásztoroké vicinitásába; oly meghatározással, hogy

2-do. Tavaszra jutván, mihelyest a sertés túrni tud a fagytól, azonnal tartozzanak a pásztorok jó móddal s erővel kiálloni, s kitanyítani s az úttal is [megszoktatni]; amint magokat lekötelezék az egész nyáron úgy az őszön is, úgy örözzék a csordát, hogy mindenkor a fenn írt két pásztor közül egyik minden üdőbe a csorda mellett legyen reggeltől fogva estig, s estve úgy hazaeresztve, hogy az vetéskapuig szép csendes lassú lépésbe jövén a csorda, onnan úgy eresztessenek el a sertések; s így addig őriztessék a csorda ősszel, valameddig a fagytól túrni tudnak a sertések; még azzal a hozzátétellel, hogy

3-tio. Ha a pásztorok a fenn írt módot s magok önkénti előttünk való lekötelezéseket nem teljesítenék, s ebbe kaszálásig hibáznának, azonnal azon hibájokért a megígyírt szénafűrésztől elmaradva nemes falunk hasznára fordítassék, s így

4-to. Ha pediglen kaszálás után a fenn írtak ellen hibáznának, azonnal fele bértől elmaradván, maradjon azon fél bér a sertéstartó gazdáknak, s tovább

5-to. S arról is szorosan meg lévénk egyezve, hogy senki falusi feleink közül fél bért utoljáig meg ne fizesse, hogy a 4-dik pont alatti kitétel teljesítésbe hozattathassék.

Csíktaploca, 1841. március 21.

Falugyűlése tartatván az falusbíró Mihály János házánál, ahol is közegyességből meghatározatott, hogy idevaló gyalog katona öregebb Anda József, közlakos Farkas Thodor, úgy Andra Mihály falunkhoz való hívségtelenségek elkövetésekért sem egyszer sem másszor pásztorságra itten fel ne vétessenek; sőt amely részgazdaság nyakasságból a falu ellen merészelné ezt elkövetni, büntetessék azon gazdaság 10 Rforintig jó pénzben.

S úgy ezen gyűlés alkalmatosságával megfogadtattak telienpásztoroknak ezen 1841-dik évre gyalog katona és jubilált káplár Miklós János és ugyan Miklós József az tavalyi bérre, azaz egy tehénre 3 krajcár váltóba és négy kupa gabona, s azonkívül a kaszáló kötél fű. Oly feltétellel, hogy mihelyest az üdő engedi s enni kap a marha,

azonnal tartoznak kiállani, s ameddig enni kap, addig tartoznak őrizni azzal a hozzáadással, hogy nyári dolog-üdöig s annak elteltével mindenkor a fenn írt pásztorok által őriztessék a csorda, s dologüdein pedig, ha egyik kicsid is lészen, a másik mindég nagy a fenn írtak közül, egyik álljon a csorda mellett, a legjobb úton-módon a lehetőségig legeltetvén a csorda, amelyre a falusbírónak kötelessége lészen ügyelni, s ha hibáznának a pásztorok, őket a falu előtt illendően megbüntetni.

Zalán, 1847. január 30.

A folyó 1847-dik év Januárius 30-ik napján a zaláni közönség közmegegyezésből ökörcsorda pásztorának conventionálá zaláni providus idősb Dávid Istvánt, absitos katona Tóth Józsefet és gyalog katona Oroth Jánost, huszár katona Jakots Sámuel és providus ifiabb Farkas István kezességek mellett, az alább felírt tételek mellett, úgymint:

1- mo. Midőn a vidám tavasz megnyitja a maga kebelit, kötelesek a nevezett pásztorok az eleibe adott ökrököt számadások alá venni és pásztorolni, béeresztve addig, míg az idő alkalmasabb lészen, akkor a Hatodra felhajtván, kihálva addig ott őrizni, míg a közönség a lehajtásról rendelést téssen.

2- do. Akkor lehajtván a Bé-függő erdőbe, kihálva és reggel idejibe béeresztve pásztorolni; ha valakinek ökre elmarad, annak szorgalmatosan utánalátni és hazahajtani minden esetre a szokott gyűjtőhelyre, különben dologmúlattságot fizetnek.

3- tio. Kaszálás ideje eltelvén, szántás idejin semmi szín alatt rekeszbe vagy kasárba hálni szabad nem lészen az ökörcsordának 3 magyar forintok büntetése alatt; különben kötelesek egy hétig Gyepűsön a falu helyin hálni.

4- to. Békövetkezvén az aratás ideje, akkor viszont az erdő hátulsó részire felhajtani és otton addig kihálva pásztorolni, míg a közönség rendelést téssen róla.

5- to. Aratás után a tollóba viszont kihálva, azután az erdő közelebbi részin mindaddig kihálva, míg a zivataros idő elzárja a kihálástól.

6- to. Valamint az előbb is, úgy most is, ha számadások alól gonosz ember által a zaláni birtokba nyúzva találta-tik, annak fizetése a pásztorok kötelessége lészen.

7- mo. Külömben történetesen dagadó béka vagy más történetes dögöt, ha illendő pásztori vigyázat alatt történik, azt fizetni nem tartoznak; vad által kárba mentnek fele fizetés pásztori, fele a tulajdonosé.

8- vo. Az ökröknek szarva, szeme, füle, csípője, farka és rajta lévő harangokról számadóim tartoznak; épen eleikbe adott ökrökről épen számadóim minden esetre tartoznak.

9- no. Hogyha a fennírt pontokat a nevezett pásztorok nem teljesítenék, mindenkor 3 magyar forintokig békünetődjenek; a gazdákkal veszekedni, más falusi helyen trágyázni szabad nem lészen.

10- mo. Teljesítvén a pásztorok, tartozó (!) minden gazda két ökörről egy véka őszgabonát, egy véka haricskát, egy kenyeret és 3-om garos[t] fizetni; fele részit Szent János-napig, felit azután; addig nem szabad alkalmatlanodni; fél béres nincsen.

11- mo. Minden két ökörré jó kötéllel harangot kötni köteles a gazda és a szükség idejibe elegendő eregeltetőt ad a közönség. Kárpénzt 3-om krajcár; midőn pedig csordának fele itthon vagyon, akkor köteles egy pásztornak melléje állani; eregeltetőt ad a közönség.

A fejőstehény csorda mellé a közönség megfogadá pásztornak providus Vántsa Györgyöt, huszár katona Szabó Károly kezessége mellett, oly móddal, hogy tavasszal Szent György-nap előtt is, ha az idő engedi, számadása alá venni, minden reggel kihajtva, estve béereszteni, idejibe pásztorolni tartozó lészen; és számadolni minden eleibe adott tehenekről az ökörcsordáról írt feltételek tartalma szerént.

Egy tehényről tartozó minden gazda bért fizetni: fél véka jó kenyérnek való őszgabonát, fél kenyér helyibe 2 kupa gabonát, pénzt 3-om krajcárokat (?); tartozó lészen a pásztor minden eleibe adott ép teheneket számba venni, épen viszont számolni a gazdáknak; Szent János-nap előtt nem köteles senki fél bémél többet fizetni.

Köteles a pásztor a bikára jó gondot viselni, minden reggel elhajtani, megrekeszteni, hogy a határra kikapjon, ne engedje; valamely gazdához tehenye után elmégyen a bika, és kirekeszti, elcsapja s kárba menne, az a gazda

köteles megfizetni. Szent Márton-napig, ha kijárhat is, míg az idő elzárja, kötelesek a gazdák, hová bémégyen, megkösse.

Egyébaránt az ökörcsorda feltett pontjai szerént observálódik minden. A fél béresség megállítatik a közönség által.

A meddú csordát gondviselése alá vészi zaláni providus Görgényi András, providus Katona Sámuel kezessége mellett, hogy tavasszal mihent az idő engedi mindjárt számadása alá venni, addig béeresztve pásztorolni, míg az idő alkalmasabb lészen, akkor a Hatodra felhajtvá otton tettése szerént kasárt, szállást készítve addig otton pásztorolni, míg a kaszálás ideje elkövetkezik és meglészen a szénacsínálás, akkor onnan kijöve, Hartsán, Nyíresen le Magyarosig kihálva, minden két hétbe egyszer béereszteni. Akkor pedig hogy a bika kárba ne menjen, megrekeszteni pásztori kötelesség lészen mindaddig, míg az idő mostohasága elzárja a pásztorlástól. Minden eleibe adott marhákról az ökörcsordát írt pontjainak tartalma szerént köteles pásztorolni, számba venni és számolni a gazdáknak.

Köteleztetnek minden gazdák a meddú marhát ideadni, más pásztoroknak befogadni szabad nem lészen. A gazdák is tartoznak mind nagyról, mind kicsinről egyről fél véka jó kenyérnek való őszgabonát, fél kenyeret vagy két 2 kupa gabonát, és 6 krajcárokat fizetni.

Nyíresen a Bikásba egy hétig kihálni, más falu határán hálni szabad nem lészen 3 magyar forint büntetés alatt.

Ha Szent János-nap után hajtatik a meddübe, tehát fél bért köteles fizetni a gazda.

A ménescsorda mellé conventionalá a közönség providus Szabó Györgyöt, huszár katona Szabó Lajos kezessége mellett, oly móddal, hogy mihent az idő engedi, számadása alá vészi, pásztorolja, kihálva mind délig, mind délután, valamint az ökörcsorda pásztorai erős kötéssel köteleztettek, aszerént köteleztetik.

A lovak utoljikon éles patkó ne légyen; felülni egyre is nem szabad, ha abba megtaláltatik, 3 magyar forinttal terhelődjék. Sem a patkókat lehúzni, farkikot kiszedni, serényeiket levágni nem szabad.

A gazdák is kötelesek egy lóról egy véka őszebónát, egy kenyeret és 6 krajcárokat (?) fizetni; s mindaddig kihálva pásztrolni, míg a hó leesik, elzárja a pásztorkasztól. Délelőtt is köteles a pásztor a Borvíz felül kihajtani Deveszterig; ha nem teljesítené, 3 magyar forint a büntetése.

A sertés- és borjúcsordát adá a nemes közönség nyári pásztorkaszt végett által providus Pánti György és Bokor Györgynek, a providus Katona Sámuel kezessége mellett, hogy mihent az idő engedi, számadások alá venni és pásztorkaszt kötelesek, az eleikbe adandó mind nagy és kicsinekről mindenesetre számolni, valamint az ökörpásztorkaszt contractus tartsa: szemiről, szarváról, füliről, csipeiről és farkáról számolni pásztorkaszt kötelesség léssen; ha illendőképben nem pásztorkasztják, mindenkor 3 magyar forint büntetéssel terhelődjék.

A gazdák is kötelesek 4 sertésről egy véka gabónát, fele tavasz, fele őszt fizetni. A borjúkról is 3-ról egy vékát. Két sertésről 3-om krajcár, egy borjúról 2 krajcár és fél kenyér. Külömben újesztendő előtt való sertésmalac egész bér alá való; az azután való kettő vétetődik egy nagy számba; s mindaddig pásztorkasztni, ha az idő engedi, egész karácsonig.

X. Pásztorkasztadás — állatkár

Az állattenyésztés jelentős súlyát a falu gazdasági életében az is bizonyítja, hogy a jegyzőkönyvekben milyen sok esetben tárgyalják az elkárosodott állatokért való felelősség dolgát. A pásztorkasztzerződések, de még a falutörvények is csupán egy kis hányadát tartalmazzák azoknak a szabályoknak, amelyek a pásztorkasztásra vonatkoznak. Ezekre a részletekbe menő szokásjogi normákra valamelyest rávilágítanak a faluszékén megvitatott ügyek. Ugyanakkor arra is fény derül, hogy nem véletlenül nevezték „felelős pásztorkasztoknak” a csordák őrizőit. Még ha különböző módon igyekeznek is a falu a pásztorkaszt megsegíteni, ha elpusztult állatot kell megfizetnie, a pásztorkaszt nagy anyagi felelősséggel járó foglalkozás marad. Már Bethlen Gábor fejedelem éppen az „orvok és tolvajok” miatt engedi meg 1616-ban a háromszékieknek, hogy „felelő” pásztorkasztot tartsanak. A pásztorkasztal való számadáskor feltárul az is, hogy mennyi veszedelem fenyegeti a jószágot.

Az állatok téli enyhelyei, az istállók ekkor már nem hiányoztak a telkekről, mégis sokszor a ridegebb tartásmód miatt a barmokat nem a mai módon őrizték. A határőr tisztség 1776-ban rendelte el a székely falvaknak, hogy gondoskodjanak „magok marhájoknak pajtákba békötésiről, főképpen télnek idein, nehogy a marhákat, mint nyáron által, az udvarokon idestova heverni hadják, hanem békössék”. Hiszen az állatok (különösen kettős udvar esetében a külső állattartó udvarról) könnyebben elkóboroltak, kárt tettek, de bennük is kár eshetett.

Magyarhermány, 1770. augusztus 27, 30.; október 20.

Számot kérvén gazda, kisebb Pető Jánosné egy elkárosodott tehénjiről, és a pásztor, Oláh János azt állítván: nem adta volt a gazda számadásban neki, pásztornak.

Erre nézve az inctus pásztor azt állítá, hogy tartozott volna azon az napon is, amelyen eltévelyedett volt, azon marhát számba adni. A gazda pedig ezen törvént kéré: hogy ő tudja bizonyoson, hogy az ő marhája jó hajnalban jelen volt, és ökörhajtáskor vagy azelőtt egy igen kicsin-nel reggel ment el hazol, és az actor gazda mindjárast kereste; hírt nem tett a pásztornak, hanem csak maga kereste és fél vagy legfeljebb egy óra alatt megtalálta azon nyáj között, amelyben szokott jární; és a pásztor szolgájának hírt is tött, hogy ott a nyáj között vagyon az ő marhája.

Deliberátum. Minthogy az actor gazda, kisebb Pető Jánosné tudja bizonyoson, hogy amely napon az marhája eltévedett volt, és jó reggel, tehénfejés ideje előtt egy kevéssel jelen volt az udvarán az elkárosodott marhája; és az inctus pásztornak hírt akkoron nem tett, hanem kereste maga a gazda, és megtanálta az falu mellett azon nyáj között, amelyben számadás alatt bé volt adva; és a pásztor szolgájának hírt is tött a gazda, hogy jelen vagyon az ő marhája; mivel a szolgálta volt közelebb az gazdához. Ez okáért szóljon a gazda a feljebb megírt dolgokról. Szólván, a pásztor adjon számot róla...

Inctus. Apellatio.

Deliberátum. Mance lévén az dolog, ez okáért nem bocsássa a számadás törvénye apellatióba.

Deliberátum. Apellálja ugyan az inctus pásztor ezen törvént, de ki pecsétinek erejivel? Csak szájakon pengetik.

Ez okáért nem bocsáttatik. Így lévén az dolog, a pásztor felvevé az káplár kalapját, és azt mondá: ez az kapitány úr pecsétje, ezzel apellálom.

Coram me Johanne Pető pagi notario. Anno 1770 die 27 Augusti.

Novumot izent Oláh János kisebb Pető Jánosnének hites bíró által, az okáért, hogy nem bocsáttatott apellátióba.

Anno 1770. Die 30 August. Minemű perlekedése lévén ifjabb Pető Jánosné asszonyomnak, itten Magyar Hermányban lakónak, ugyan a magyarhermányi tehéncsorda pásztorral, Oláh Jánossal számadás dolgából, egy kék és barna szőrű tehén dolgáról. Azért kemény deliberátum pronunziáltatott volt a nemes Hermány falvától, melyhez képest apelláltatott volt, de nem transmittáltatott 1770-ben die 27 Augusti.

Mostan előállván 1770-ben die 20 Octobris a pásztor Oláh János per procuratorem Petrum Keresztes de Sepsibacon et dicit hoc modo:³⁵ minemű terhes deliberátumom pronunziáltatott vala énnekem, tulajdon magam és procurátorom vigyázatlansága mián, hogy maga törvényt rendiben nem folytattatta. Azért kételenítettem az becsületes falubírója Baló János uramtól simplex novumot adorálnom, aminthogy engedett is, fenn megírt esztendőben 30-dik Augusti. Azon napon ugyan bíró uram ökegyelme által meg is jelenttem ifjabb Pető Jánosné asszonyomnak, mint gazdámnak, vagyis gazdaasszonyomnak; melyekre is így reformálék 20 Octobris: nagy vigyázatlanság volt az én bennem, hogy a fennebb megírt elkárosodott marha 12 Augusti elmaradván a csordától, Salamásban egy árokban bédülvén, a gazda, vagyis gazdaasszony éntőlem estve számot nem kérvén, hanem 13-dik Augusti reggel kezdette a tehénit a gazdaasszony keresni falun szerte; s azzal járt, hogy nem tudja, hogy hová lett el. Ugyan azt állította a gazdaasszony szavaival a törvényben, hogy meglelte volna Barna hágó felé a tehéncsorda elein; és megmondotta volna a pásztorinasnak; melyet is simpliciter tagadunk, mert világos lelatoriámmal (!) doceálok, hogy az actor asszony ökegyelme meg nem találta, sőt énnekem mint pásztorinak meg nem mutatta, sem szolgámnak. Olvastassák fel bár az ötödik testis; sem a 8-dik, a 11-dik;

csak ez is elég volna világosan, mert ezek magok culpáztak az actor asszonyt hogy miért nem mutatta meg a pásztor-nak is, ha látta; de hogy lehetne az, hogy Barna hágó fele, a csorda elein kapta volna meg 13-dik Augusti, holott azelőtt egy nappal Salamásban bédült egy patakban, amelyet is világos lelatoriámmal comprobáltak, hogy én hétfűn, úgymint 12 Augusti jártam a csordával Salamásban, azután az egész héten mind Barna hágó felé jártam és jártattam a csordát. Azért megkívánom, hogy az actor gazdának, vagyis gazdaasszonynak kereseti alól s az becsületes, jámbor falu deliberátuma alól simpliciter absolváltassam. Mert ha a gazdaasszony, amely napon elkárosodott a marha, azon estve énnékem hírt adott volna, én mindjárást, amely felé a csordával jártunk aznap, mindjárt keresésre mentem volna; úgy lehetett volna, hogy eleven-ségben találtam volna meg; vagyis egészen kárba nem ment volna; de az actor asszony másnap estve kérte a tehénit, azért, hogy az egész héten, hétfűtől fogva Salamásban nem járt csorda, nem kereshettem, hanem ahol kedden járt csordám. Mindezekre nézve ut supra megkívánom a jámbor falu törvényitől, hogy simpliciter absolváltassam de ceteris verbis.³⁶

Actor ad hoc per procuratorem Stefanum Baló excipit et dicit:³⁷ Hermány falvának régi megírott törvénye, hogy jármos ökörről, hámos lóról és bornyús tehénről harmadnapján adjon számot az pásztor. Ha gravé törvénye adjudicáltatik,³⁸ szabadságában vagyon novummal élni. Azon novumot 8-ad napján tartozik elfolytatni, hogy a gazda is, ha hibázott valamiben, más 8-ad napra hadd novizálhasson, és hadd készülhessen rá. A falu megírott törvénye szerint 15. napján fejőstehénért fejőstehént fizessen.

De ezt az inctus pásztor, mikor a falu egybegyűlt törvéntételre, semmiképpen meg nem felelt, sőt pedig elhalsztotta, falunak régi törvénye ellen. Azért az inctus pásztor-nak novumja nem mehet bé, mivel kijő a maga íratásából, hogy háromszor tizenötöd nap is eltölt. Azért azt kívánom a becsületes falu törvénye előtt, hogy a novum corruáljon, és az elébbi deliberátum in vigore megmaradjon.

Inctus dicit: hallom az actornak íratásából, hogy a novumot casáltatni kívánja, hogy a 8-ad, vagyis 15-töd

napot meghaladta; de post festum ellene mondása — mert ha ellene akart volna mondani, nem kell vala azt várni, hogy az egész reformatziómat szeme előtt és füle hallatjára beíratni s documentumaimat mellette bényújtani — azért excepti ója az actornak méltatlan onusát megvárám, mert nemes Udvarhely széknék oly protocoláltatott törvénye volt, hogy 60 nap fekszik egy novumban. A falu szabhat magának törvént, de úgy, hogy az haza törvényivel megegyezzen.

Deliberátum.

Contradicál az actor az inctus pásztor novumja ellen, hogy nem élhetett volna novummal 15-ötöd nap múlva, de primo: megvayon az becsületes falu pásztorfogadás contractusának 3-dik conditziójában, hogy ha valamely gazda számadás dolgából törvént indított az jámbor fahr gazdái előtt, ott minden törvénybeli remediumokkal élhessen mind a gazda, mind a pásztor. Ez okáért élhetett novummal az inctus pásztor.

Deliberátum.

Minthogy az actor gazda, vagyis gazdaasszony az törvént kéri magának, hogy az ő elkárosodott marhája jelen volt a nyáj között kedden reggel és a pásztor szolgájának hírt is tött, de e contra doceálja az inctus pásztor világos lelatoriából (!), hogy nem volt tovább az actor gazdához a pásztor mintegy 30 lépésnél, és a pásztornak magának mégsem tett hírt, hogy az ő marhája jelen vayon a nyáj között. Így lévén az dolog, az actor gazdának semmi világos bizonyságait nem látják, azért az inctus pásztor absolváltak.

Anno 1770 die 20 Octobris

Actor novizál.

Inctus protestál de ulterio.³⁹

Actrix et novizans ifjabb hermányi Pető János gyalog limitaneus katona felesége, Birtalan Judith. Inctus ugyan Hermányban lakó Oláh János gyalog limitaneus katona, nevezett hermányi tehéncsorda számadó pásztor.

Actrix et novizans per procuratorem Benedictum Pető cum solenni pra[e]missa protestatione novumját eszerint exhibeálja.⁴⁰ Minémű perlekedésem lett légyen énnékem az inctussal ut tehénpásztorral számadás dolgában egy

kék és barna szőrű elkárosodott tehenem iránt nemes Hermány falva becsületes bírāja, káplára és hitessel előtt, ezen folyó 1770-dik esztendőben die 20-ma Octobris, a processusból és akkori deliberátumból világosan kitetszik, nimis grave ac onerosum deliberátumot obtineáltam⁴¹ reménységem felett, melyet azon napon simplex novummal kellett törvényesen orvosolnom, aminthogy akkori hites falusbíró Baló János uramtól simplex novumot is kértem, eodem die 20-ma Octobris, melyet debito tempore az inctusnak mint számadó pásztornak Baló János bírd uram által meg is jelentettem. Mely szerint per puncta sequentia reformatiómat⁴² eszerént adom elé.

1- mo. Nagy vigyázatlanságom volt nékem, hogy én hétfűn estve tehenemnek a csordából való hazajövését és gyertyánál való megfejtését törvénykérral nem allegáltam elegendőképpen; azt sem, hogy kedden reggel, azaz 13-tia Augusti az ökröcsorda előtt az udvaromról, minthogy az ökrök rajta nyáskolódtak, kiment, melyet az Bedő Zsigmond házán kívül az tehéncsorda között Marton hegyin megtanáltam, a tőgyit megtapogattam, ha nem feszes vagy szoros, minthogy fejetlen ment volt ki. A pásztorinasnak is, minthogy azt láttam — a pásztorot pedig magát suhult sem — tehenemet megmutattam; melyekről most is hiteles relatoriámban befoglalt fatenseim mellett kész vagyok törvénykérral hitemet letenni, minthogy az első, 2-dik, 3-dik, 4-dik, 5-dik bizonyosságaim világosan az törvénykérral, azaz a hitet, számadás dolgában az jámbor falu usussa és törvénye szerint elsőbben a gazdának felelik; nem volt nékem hétfűn estve tehenemet a pásztorától kérnem, minthogy hazajött volt, s estve meg is fejtem, hanem kedden estve, azaz 13 Augusti estve, amikor odamaradtott.

2- do. Nagy vigyázatlanságom volt az is, hogy a pásztor reformatiójába tett íratása ellen nem contendáltam volt, mikor azt íratta, hogy kaphattam volna meg én az én tehenemet Barna hágó felé a csorda elein 13-dik Augusti, holott azelőtt egy nappal Salamásban bédült egy patakba, melyet is világos relatoriával comprobál, hogy hétfűn, úgymint 12-ma Augusti járt a csordával Salamásba, azután az egész héten mind Barna hágó fele járt és jár tatta a csordát; de miből tudhatta azt az inctus pásztor, hogy hétfűn dőlt az én tehenem az nevezett helyen az árokba,

holott maga a csordával sem járt, hanem Fülébe temetésre, amint ezt a 8-dik, 12-dik és 19-dik bizonyságaim maga mondott szovaiból világosan felelik. Salamás és Barna hágó között nincsen is olyan közföld, hogy az marha könnyen oda el ne mehetne; de nevezetesen mikor az marha azelőtt Salamás felé járt tanult volt, könnyen arra jöhetett kedden estve is az marháknak egy része, és az én tehenem is vélek együtt, [úgy is] kellett lenni, és akkor dőlt belé az árokba, mivel hetfűn semmiképpen belé nem dőlhetett, minthogy estvére hazajött, s odahaza is hált, keddre virradólag reggel ment ki, és ut supra a csordába meg is tanáltam, a pásztorinasnak meg is mutattam. Kedden, azaz 13-tia Augusti, a nevezett pásztor, hogy nem a csordával, hanem kaszálni volt, az 12-dik és 19-ik fateusekkel bizonyítom: maga a pásztor mondotta. A pásztorinas pedig nem elégséges olyan nyáját őrizni és igazgatni magára, az 8-dik bizonyzággal bizonyítom; nem volt tehát a pásztor maga az csordával akkor, mikor az én tehenem az árokba béesett.

3- tio. A 13-dik bizonyágom Barabás Mojsesné asszonyom felelete vétessék egybe az inctus relatoriájába írt feleletivel, melyre lett... az novizans pásztor favorabile deliberátuma; nem feleli ebben, hogy én mintegy 30 lépésnyire lettem volna magához a pásztorhoz, hanem azt feleli, hogy nemigen messzire esik egymástól azon hely, ahol a pásztor és én voltunk; de az hely olyan hely, hogy fordulólag esik, haladékba marad; és egymást nem is láthattuk. A 16-d ik bizonyágom sem feleli, hogy a pásztort a csorda mellett látta volna, mikor is az hol velem tanálkozott, holott az tehenit az csorda után a csordába hajtotta.

4- to. Hogy az én tehenem nem a pásztor elől károsodott el, ha nem az életemről lopták volna el, a pásztor gyanakodott; maga beszélte — amint ezen szavait egynéhány bizonyágaim importálják —, melyekből világosan ide s tova való tétovázását lehet az inctus pásztornak kihozni, nem járván maga a csordával, hanem azon haszontalan szolgálcskája vagy inassa; — és így a pásztor gondviselhetlenség e mia kellett az én tehenemnek bizonyosan elkárosodni.

Deb ito tempore a számadásra is elé nem állott, hanem napról napra halogatta, ob praemissas rationes⁴³ méltán

megkívánhatom, meg is kívánom, hogy az elébbeni ellenem pronunciált terhes deliberátuma az becsületes jámbor falunak melioráltassék, elkárosodott tehenemet tejivel együtt az inctus pásztor fizesse meg, költségemet, fáradságomat is, minthogy az inctus pásztor okozta, refundálja, a jó igazság kívánja, de ceteris verbis et protestatur⁴⁴.

Az inctus pásztor, ante legitimatum procuratorem, előállván et dicit⁴⁵: látom az actor gazdának, vagyis gazdaasszonynak novumja mellett reformatiójában kívánná maga törvényt felújítani s lelatoriájával (!) bizongatni; de csak egyet is feltött puntamaiban (!) nem esmérek, hogy valami új, hasznos dolgot állíthatna véle, sem az egész lelatoriáját, hogy meghallgassuk, csak egyet is nem ismérek, hogy lelatoriámat valami új, hasznos feleletekkel megronthatná; mert ha valami kevés szókkal többítetik is, de csak oly szókkal, hogy: talán, vagyis, gondolom. Talámmal csak hával várat nem kapunk, — mert csak egy is nem mondja azt, amint észreveszem, hogy a gyakran megírt hétfű napon, vagyis estve, hogy az actor gazda vagyis gazdaasszony tehene előjött volna, vagyis másodnapon, úgymint kedden reggel az én tehéncordám között megtalálta volna, vagy énnékem, vagy szolgámnak megmutatta volna, sohunna is ki nem jó. Sőt inkább az egész lelatoriában megírt fatenseknek nagyobb része engemet igazít, mert amikor az actor íratja, világos, hogy Fülébe jártam, de a nyájamhoz visszajöttem, és azzal jöttem haza; másodnapon is maga fatense mondja az actornak, hogy a pásztor Márton hegye felé mikoron a csordával kiment volna, akkoron az utrizált asszony bėjött, közel is lévén a pásztorhoz. Mindezekből kitetszik világosan, hogy az actor gazda, vagyis gazdaasszony semmit nem újíthat. Azért megkívánom, hogy az actor keresetítől simpliciter absolváltassam, és az elébbi deliberátumom, melyet kaptam, novumom mellett in vigore megmaradjon ceteris verbis et protestatur.⁴⁶

Deliberátum.

Felolvastatván és satis superegamináltatván (?) a novizans actrix asszonynak beadott reformatiója melléje exhibeált relatoriájával,⁴⁷ melyikre az inctus pásztor procuratora is íratásában tett feleleteket; de nem comprobálja egyik fél is documentumaival azon elkárosodott téhennek hétfűn

való hazajövetelit vagy Salamásba az árokba való béésésit, károsodását. Ezért az elébbeni deliberátum megváltoztatok egészen. Comprobálja az actrix asszony novumja mellett exhibeált relatori új ába, nevezetesen öt fatensekkel, hogy az jámbor falu törvénye szerint számadás és kár dolgában az törvény kérés, azaz a hit elsőbben a gazdáknak eleitől fogván ítéltetett. Most is az hitet az actor gazdaasszonynak ítéli az jámbor falu. Esküdjék meg azon reformátziójába felvett íratása szerint, hogy hétfűn estve, azaz 12-mo Augusti hazament, gyertyánál meg is fejte, kedden reggel az csorda elűtt kiment, az faluban elsőbben kereste, és végezetre Márton hegyin az tehéncsordábaxr megtanálta, a tőgyit megtapogadta; melyet ha véghezviszen, a pásztor egészen tartozzék elkárosodott tehenit ez axtrixnak megfizetni, falu törvénye szerint. Jóllehet, ha a falu törvénye szerint engedte volna... azon állott volna meg a vox, hogy a kárt osszák kétfelé, egyik se károsodjék ereje felett.

Interim — minekelőtte ezen deliberátum felolvastatot volna — sok emberséges emberek interpositiójára, az liti-gáns pásztor kéz beadással künn megegyezék azon, hogy a pásztor fizessen öt magyar forintokat, paratis az actor gazdaasszonynak minden versengés nélkül, lemondván expansiójáról, és az törvénykezeseknek is egészen vége légyen, egyik az másikat semminemű remediummal meg nem hábor[ítván].

Csíktaploca, 1780. december 1, 7.

Minthogy az csíktaplocai 1780-beli csorda mellett levő pásztorunk Tardos János providus magát kívánja legitimálni documentumával; innet, hogy az actor résznek is illő mentsége el nem rekesztetvén exmittálatnak a károsok a következő csütörtökre, azaz ad 7-mum Decembris, és akkor mind a két fél megfelelni tartozzék. Ítéltetett.

Causa levata in Csíktaploca. Anno 1780 die 7-ma Decembris. Coram jurato judice Josepho Botár maiore; item juratis ac notario.⁴⁸

Csíktaplocai Bernát István primipilus lovas katona megszólítván de eadem az egész írt falunak tehéncsorda pásztorát, Tardos Jánost egy fejősteheninek elkárosodása végett; állítván ellene, hogy adjon számot róla, minthogy 7 bizonyásznak fassiójából kijő, hogy maga szánszándék-

kal hajtotta az egész csordát oda, az actor, Bernád István, és jobbágy Molnár Péter két marhája ottan dögölt is meg.

Az inctus pásztor menti magát az utcának szorosságával, és hogy a marháknak egy része előre magánosan vette volna arra útját, s nem kényszerítésből hajtottak oda, hanem magokra; behullván némelyik, azoknak bőgésire tódult oda az több marha is, és úgy nyomták volna bele az megdögölt pretenzióban levő két marhát. Az is kijő ugyan mind a két félnek documentumaiból, hogy az inctus pásztor eleget forgódott, hogy megszabadíthassa a sárból a marhákot, de nem bírt vélek.

Deliberátum. Felvén mind a két félnek productumait: tudta a pásztor azon szoros utcát és sárt, minthogy maga hajtotta azon veszedelmes helyre, tartozik mind a kettőt megfizetni, mint számadó pásztor. Ítéltett.

Inctus protestat super hoc deliberato. Apelát (!) pariter praesentem causam ad Tabulam Continuum. Actor pariter protestatur de ulterioribus expensis et fatigiis. Inctus cupit transmitti et protestatur. Deliberátum: non transmittitur.⁴⁹

Csíkjenőfalva, 1781. december 31.

Deliberátum. Csíkjenőfalvi Borbély Ferencnek, gyalog katonának contraversiója lévén az Köld felfeli hatfalusi Hosszú havasban lévő meddú csorda mellett lévő pásztorokkal egy megdögölt tinónak a bőre felett; hogy Borbély Ferenc nem vallja magáénak azon elkárosodott bőrt, világosan kihozza a füljegye, valamint az kesely ünőtinónak valóságos jegye vagyon, úgy a bőrön is hasonló jegye vagyon. Azért Borbély Ferenc marhájának az bőre, amely marhát, vagyis ökörtinót Borbély Ferenc magáénak mond, annak az jegye nem találja a Borbély Ferenc marhája jegyit.

Az pásztorok közül, amelyik számba vette és hogy Borbély Ferenc attá számba az elkárosodott marhát a pásztornak vagy nem; ...azt, aki contraversióban vagyon nem Borbély Ferencnek attá számba, esküdjék meg a pásztor azon, és Borbély Ferenc az pásztor hite letétele után tartozik az contraversióban lévő marhát kézben adni a pásztornak, és a megdögölt marhának bőrit vegye

kézihez Borbély Ferenc. Borbély Ferenc az megdöglött marhára megfizetett a pásztornak, a pásztor tartozik visszaadni.

Árkos, 1782. november 6.

Árkosi Ütő Ferenc és Ütő András praetendálván két tehenmarháj oknak az árát a tehenpásztorokon. Bukor Istvánon és Nyerges Mihályon azért, hogy gondviselenségek miá a vad által elkárosodtak.

Világosan constál, hogy az írt pásztorok nem voltak a falu nyája mellett, midőn a tehenek elmaradtak, de az is nyilván vagyon, hogy egy hétig sem egyszer, sem másszor a gazdák is keresni nem mentek.

Azért a majori voto megíteltetett, hogy az írt pásztorok felit az elkárosodott marháknak fizessék meg, más felit a gazdák is szenvedjék el.

Árkos, 1783. november 29.

Anno 1783 die 29-na Novembris méltóságos Horvát úri (!) bírāja, Kurta József pretendálja az árkosi gazdák törvénye előtt a mostani bükkös-makkos pásztoroktól, hogy a titulárt (!) úrnak egy kanja megdöglött, azért, hogy a pásztorok a magok kötelességeknek eleget nem tettek volna.

Mely megírt udvari bírójának pretensióját subsumálván a gazdák törvénye, megvizsgáltatott mind a pretendensnek alegatiója, mind pedig a pásztoroknak defensiója; de kijő a bizonság Bakó Sámuel fassiójából, hogy hírt adtak a titulált inspector úrnak; amikor is azt mondotta: hogyha betegnek ismeritek, hajtsátok haza. Erre azt felelte a pásztor: külgjenek, aki segítse lehajtani; de sem az Udvar nem küldött embert, sem a pásztorok nem tették meg kötelességeket, minekutána láták hosszas nyavajáját a sertésnek.

Azért ítéltetett, hogy mind a két pars hibázott, felit fizessék meg a pásztorok per estimationem, felit pedig szenvedje el az Udvar, ítéltetett. Estimatorokot pedig kirendelte ezeket a gazdák törvénye: Bíró Sámuel, Tegző Ambarus, Szabó József, Tegző Benedek, Veres István, Ördög Mihály, Lonhaj (?) Tamás.

Deliberátum non transmititur, mivel az ilyen színű dolog a falusi gazdák törvényit illeti, annál is inkább, hogy mixtim vadnak a pásztorok, katonából és jobbágyból állók; nem titulált királybíró uram eleibe való processus.

A fenn prenotált estimátorok estimálták a megdöglött specificált sertést 3, három magyar forintra és ad denar 50.

Csíktaploca, 1786. december 9.

Szász István pretendálván a nyári taplocai sertéspásztorokon egy öreg sertésinek eléállítását; melyben az egyik pásztor, Béres István menti magát, hogy a pásztortársa, Gál Antal megtörvényezvén azon elveszett sertésnek bőrét Antal Ferenc és Antal Andrásnál, meg is békélt aránta vélek. Azért nem is tartoznék az írt pásztor Béres István annak árába fizetni; inegtörvényezés és békélés a magok allegatiójokból világos, azért ítéltetett, hogy Béres István nem tartozik azon elkárosodott sertésnek árába fizetni, hanem a pásztortársa, Gál András akikkel meg-békélt, fizesse meg.

Csíktaploca, 1786. december 16.

Csíktaplocai primipilus Gál Péter egy esztendő ökör-bornyát falu közönséges egyezése ellen Gál Antalnak számban adni állítja, — írt Gál Antal, mint fogadott pásztor, hogy befogatta volna, tagadja.

Mind a két félnek hiteles elegendő bizonyága nem lévén és mind a kettő falu egyezése ellen cselekedett, az káros a kárral maradjon, a pásztor pedig, írt Gál Antal, Compania-Commendans úrnál büntetődjék az constitúciónak meg nem tartásáért, ítéltetett.

Csíktaploca, 1788. január 12.

Amint in anno 1787-dik esztendőben Szent Márton-nap előtt való csütörtökön falu pásztora keze alatt nagyobb Lajos Péter tehene az Nagy Ér nevezetű folyóvízbe belédöglött. Írt Lajos Péter megbecsültetvén emberséges emberekkel, becsültötték 7 magyar forintokra. Világosan kijő, hogy az pásztor Szabó János megnyúzta, az húsát eladta bőrivel együtt; hogy bőrit és húsát az Lajos Péter híre nélkül elvásárlotta, tartozik Szabó János Lajos Péternek az becsú szerint megfizetni.

Árkos, 1792. január 11.

Litigálódván az hütösök fórumán árkosi Tegző Zsigmond gyalog részen való ugyan árkosi providus Ágoston Györgyei (: *salvum sit* :) egy sertés felett.

Világosan constál ex productis et allegatis,⁵⁰ hogy Tegző Zsigmond az sertések elválasztásakor karácson előtt a más ember sertésit a magáé gyanánt elhúzván, a maga számát kitöltötte vele; melyet másnap mindjárt meg is ölt. Nemkülönbén Ágoston György is nem az magáét, hanem az másét húzta volt magához; de későn, midőn már csak kevés sertés volt a pásztorok számadásában, s akkor is a pásztorok hírivei, az melyet meg sem ölt, hanem tartotta harmadnapig. Azután penig kihajtván a csordában, a sertés nem haza, hanem Tegző Zsigmondni ment. Melyet látván Tegző Zsigmond, magáénak ismerte és hozzá ragaszkodott. Amelyet penig elhúzott és megölt volt, a másét, azt a pásztoroknak kezében adta; de észrevévén Ágoston az dolgot, hogy az ő sertését Tegző Zsigmond magáénak tartja és pretendálja, az csordából elfogta és elvitte, és pénzen el is adta.

Melyet subsumálván, megvizsgálván és jól megfontolván az fórum, minthogy legelsőbben is Tegző Zsigmond hibázott abban, hogy elhúzta és mindjárt meg is ölte a más ember sertésit; s a magáét meg nem ismérte, az melyet megölt, az maradjon néki; az pásztorok tartoznak visszaadni vagy az árát megfizetni. Az controversiában levő sertés penig Ágostonnak, minthogy ő utóbbszor vitte el a rekeszből is a pásztorok elől, s meg sem is ölte oly hirtelen, mint Tegző Zsigmond, deliberative megítéltetett.

Magyarhermány, 1794. június 29.

Az actor Baló János számot kérvén az inctus Veress Demeter pásztoról egy elkárosodott teheniről az egész falu előtt, és kívánván az actor az inctusnak a falu usussa szerént, hogy azon marháról jól számoljon, és ha jól nem tud számolni, megfizesse azon kárt.

De az inctus pásztor ezzel menti magát, hogy ő fenn állva, jó vigyázással őrizte a falu nyáját, és ő, sem maga, sem cselédje nem ütötte azon marhát.

Melyre nézve investigálván az jámbor falu azon embereket, akik azon helyre kivoltak az hol a kár esett, és ezek

semmi törvénytelen helyet nem láttak otton, az hol a pásztor gondviseletlensége miatt esett volna az a kár. Annak utána mikor azon marhát leütötték, akkor is megvizsgálván, hogy miből esett volna azon marhának az lába eltörése, de az bőrön sem kívül, sem belől semmi kéz mián, sem kutya mián esett hiba nem látszott.

Ez okáért tetszett az jámbor falunak, hogy az pásztor szóljon róla, hogy ő, mikor egészségesen látta azon marhát, azután amíg a kár megesett, az fíjával együtt fenn állva, jó vigyázással őrizte az becsületes falu nyáját, sem maga, sem fija nem ütték, sem semmi módon sehová nem szöktették, sem komondora nem kergette, hanem a szép helyen esett minden látás nélkül azon kár.

Ezekről elmentvén a pásztor magát hitelesen, az kereset alól abszolválódik a pásztor; a gazda marad a kárral.

Az actor Baló János exmissiót kérvén magának, deliberátum kibocsáttatik.

Ozsdola, 1795. május 19.

Deliberátum. Praetendál[ja] junior Fejér Ferenc egy lovának elkárosodását, amely elkárosodott 1794-ben 1-ma Novembris, akkori pásztoron, András Jánoson praetendálja.

Elegendőképpen comprobáltak mind a két felek levatoriák (!) által, de mind csak úgy jó ki, hogy azon a napon az Fejér Ferenc lovait nem hajtották az mezei csordába, hanem az erdeiben indítottak volna, de amely nem volt számadás alatt való pásztorság. Azon a napon, amelyen elkárosodott az Fejérek lova, csordában nem menvén, visszatérvén egy puszta kertbe, onnét kiszökvén az vetésmezőre, onnét a farkasok úzóbe vevén messzire elhajtották, — el is rontottá[k] egyiket; de felköltvén az osdolari közönséget a nyomára menének, végtől fogva végig nyomozák, és azt fateálják hütök után, hogy valóságosan a faluból jöttek ki azok a lovak.

Jöllehet a pásztor is az elkárosodott lovat megnyúzta, bőrit mai napig magának tartotta. Azon bőrt, patkóval együtt tartozzék visszaadni Fejér Ferenc őkegyelmének, mivel hogy megbizonyosodott, hogy azon a napon az mezei csordában nem hajtottak, így ítéltett. Actor apellat. Transmittitur.⁵¹

Felsőrákos, 1805.

A torlószabadulás után a meddő csorda is a torlóra fordítván, történt, hogy a meddő csorda elszakadozott, amit estve észre is vett a pásztor, mikor maga tonyájára ment hálóba. Haza is küldötte szolgáját a hazajött marhának kihajtására; de a szolga mit cselekedett s mit nem, az hazaszakadott marhákot ki nem hajtotta. Amikoron a többek között malom utzai Székely Jánosnak is hazajött vala egy meddő tehene, amelyet a gazda másnap reggel a csordák kihajtása alkalmatosságával kibocsátott a tehencsordába. Dologidő lévén, idehaza nem tarhatta. Annyival is inkább, mivel a meddő pásztorné is azt mondotta Székely Jánosnak: hogy csapja ki a fia eleibe, tudniillik a tehencsordába, mert mindegy, akár ő őrizze, akár pedig a fia. A meddő pásztor annak utána is keresésére nem ment. Azon tehen a többek közül elszakadott. Hívta is Székely János a pásztort keresésére, de nem ment. Azalatt azon barom a vadak által megöletett. Akkor is, megtudván, hívta a gazda a pásztort a kár mellé és megnyúzására, de akkor is nem ment.

Amire nézt: mivel a pásztor vette észre, hogy az ő kiháló csordájának egy része hazaszakadott, s mégis illendőleg utána nem látott, annak utána a gazda hívásakor is, az eltévelyedett marhának keresésére nem ment, hogy azon elkárosodott tehennek egész becsú árát, azaz 36 magyar forintot egészen megfizesse a pásztor, a faluszékén ítéltetett. Nem állhatván az ellent, hogy a szolgáját hazaküldötte volt semmit is, aki ha kötelességét, gazdája poroncsolatját elmúlatta, arról a szolgájával vessen számot. Annyival is inkább, hogy annak utána maga sem ment az eltévelyedett marhá keresésére, s ő mondotta a gazdának, hogy csapja a tehencsordába.

Ugyanazon meddő csordából elkárosodék Asztalos Ferencnek egy tinója, mely 40 magyar forintokra becsültetett; amely elkárosodás abban az időben esett, amikor a meddő csorda is bójárt hálni a faluba, s a pásztorok hol együtt hajtották ki reggelenként, hol pedig külön-külön, kiki maga csordáját. Ezen elkárosodás előtt való napon is együtt hajtották volt ki, de aznapon öszeveszvéen a kétféle pásztorok együtt, s másnap reggel nem hajtották együtt, amikor Asztalos Ferenc reggel eleget várta, hogy szólítsa

a meddő pásztor is a maga csordáját; de midőn sok idő múlva is csak nem hajtaná a meddő pásztor a csordát, s már a több marhák mind kimentek volt, a gazda is, Asztalos Ferenc, azon tinóját is kicsapta a többek után.

Ennél fogva ítéltetett, hogy fele rész légyen a gazda kára, azért, mivel nem kell vala csak egy (!) vaktába kicsapni, hanem ha kihajtotta, a maga csordájába kell vala hajtani. Fele kár pedig a pásztoré, mivel a karácsom áldomásfeladás szerént tartozik vala a pásztor azon utzából is szinte rigy kikiáltani a csordát, mint szintén a több utzáiból a faíunak, amit a pásztor is elmúlattott, és így nem tudott a gazda mihez tartani magát.

Felsőrákos, 1806. május 3.

Még az elmúlt, az 1805-dik esztendőben a borjúcsordából Szölts György keze alól éltévelyedvén egy fejős bival, Fitori Péteré. Nagy ideig odalévén, a pásztor annak utána megtalálta Ürmösön. Onnan elhozván Ágostonfalváig, mivel az Olt vize nagy volt, ott békötötte a fungens paphoz, Dimeánhoz; és otthagyván, hazajött a pásztor, és legottan hírt tétetett fiacskája által a károsnak, Fitori Péternek.

Aki is utánamenvén, a bivalt az írt pap kihozván, nagy bajjal az Olt vizébe béverték. De nagy lévén a víz, s a bival sem akarván által jönni, a sok bajoskodás alatt elestvéledtenek. A bival lefolyván a vízen, elvesztették, és odahagyni kéntelenítettenek.

Odamaradván a bival, egy idővel annak utána az Olt vize iszopában megdögölve találtatván, a káros, Fitori Péter a pásztor, Szölts Györgyöt, ezen folyó 1806-dik esztendőben május 3-dikán a faluszéke eleibe idézte, a kárnak megfordíttatását megítéltetni kívánván.

Amikor a falu ítélszéke előtt világosságra jötenek ezek:

1. Hogy a pásztor Szölts György a megtalált bivalt felhozván Ágostonfalvára, mivel az Olt vize nagysága mián általverni, annyival is inkább, mivel csak egyedül volt a bival, béverni a vízbe nem bátorzkodott. Ágostonfalván a parochiális paphoz békötötte, és jó gondviselés alatt ott hagyta mindaddig, amíg elhozhatják, amint az írt pap testimoniálisa bizonyítja, aki is azt fogadta, hogy ha egy holnapig is ott hagyják is, ő gondját viseli.

2. Hazajövéen a pásztor, fiacskája által izent a károsnak, Fitori Péternek, hogy hol és hogy vagyon a bival, ne búsuljanak miatta. Ellenbe a káros Fitori Péter feleségével együtt letett hitével erősíti, hogy a pásztor fiacskája nekik az atya szavával azt mondotta, hogy a bival Ágostonfalván Diméán papnál bé vagyon kötve, azért hajtsanak más bivallal innen az Olt martjára, és menjenek utána. Ettől indítatván

3. Fitori Péter és felesége bivalt vivén magokkal, legotán leindultanak, s azonkívül, hogy a pásztor is magokkal elhívták volna, meg is haladták volt már a pásztor kapuját, amikor meglátván a pásztor, hogy mennek, utánuk kiáltott: hová mennek? Feelvén: Mü a bival után, hát te nem jössz-é? Feelt a pásztor: Nem, mert vizes vagyok. Ezzel elmenvén a káros, sok kiáltozásai után észrevévén a pap Diméán, maga kivitte a bivalt az Olt partjára és nagy bajjal amíg beléverhette a vízbe, az idő elestvéledett. Ezek is innen várván, a bival által nem jött, hanem lefolyván a vízen, sok úszkálásai után az idő is elsetétedvén, szemeik elől elvesztették, és otthagyni kénszerítetvén, hazajött a káros, együtt feleségével.

4. Csakugyan ezúttal a bival a vízbe nem veszett, amint ugyanazon pap bizonyítja testimoniálissában, mivel annak utána harmad napig is az Olnak Ágostonfalva felől való martján a vetéseken legelődött.

5. Hazajövéen a káros Fitori Péter, a bivalt el nem hozhatván, teljes harmadnapokig a pásztornak semmi hírt nem tett a bival hogylétéről s odalett maradásáról; és így a pásztor azt állítja, hogy mivel onnan kivették, az huva ő jó móddal tette s utána mentenek, annak utána is az odamaradásról semmi hírt nékie nem adtanak. Ő azt tartotta, hogy elhozták és kéznél vagyon.

Mindezek így világosságra jövéen, a faluszéke az ítéletbe belé nem ereszkedett, hanem a tekintetes szolgabíró úrnak ajánlja.

Árkos, 1826. május 1.

Proponáltatott az, hogy erdeinkbe nyáron által lakni szokott farkasok és medvék csak egy nyáron is többet mint 10—12 darab marháinknál elpusztítanak, melynek megelőzhetését sokszor elpróbálván, minden igyekezetek-

ből semmi lett; az egész communitás minden esztendőben kimenvén, azon ragadozó vadállatok közül egyet is elpusztítani nem tudott.

Elvégeztetett, hogy valaki communitásunk erdején vagy mezején farkast vagy medvét lő; megbizonyosodván, hogy az általa lövetett meg, béhozván a faluba, a communitás közcassájából a farkaslövésért 3 Rft, a medvelövésért pedig 6 Rft kapjon; melyet toties quoties a communitás bírása kifizetni tartsa kötelességinek.

A vadászok pedig, akik ilyen szerencsére találnának, ezen protocolatiónál fogva a szorgalmatosabb vigyázatra serkentetvén, mindenkor megkaphassák a megírt jutalmat, ide nem értvén az idegeneket.

Felsőrákos, 1826. június 20.

Falu ítélőszéke tartatik falusbíró Márok János előülése alatt, aholott is felperes Lörintz Péter törvénybe szólítatja tehénpásztort, Pál Jánost, mint alperest; ily okon. hogy fejőstehenét egészségesen az alperes elibe reggel kihajtotta, és estvére, amidőn tehene haza nem jött volna, a szokás szerint kérte. Amelyre az alperes azt felelte, hogy: azon a napon a felperes tehenét nem látta. Másnap keresésre indultak mindketten, és egy pakulár utasítása után megdögölve találták. Melyre nézve kívánja a felperes, hogy az elkárosodott tehének becsú árát, 25, huszonöt pengd forintokba az alperes fizesse meg a contractus tartása szerint.

Az alperes személyesen jelen lévén, a felperes előadására, eképpen felel: Igenis, tartoznék megfizetni az elkárosodott tehén árát a felperesnek, hogyha egészséges marhát hajtott volna eleibe, vagy ha orvosolható nyavalyába dögölt volna meg. Márpedig a felperes sem tagadhatja azt, hogy a tehén egészséges lett volna, minthogy teje megapadásáról tehene nyavalyáját észrevelte volt. Melyet vízvetéssel orvosolt is. Amellett orvosolhatatlan nyavalyába, úgy mint torokgyékba dögölvén meg, amint erről Gál András és Székely György hütösök bizonyítanak, azért, hogy a felperes keresete alól felszabadítassék, kéri az alperes.

A felperes az alperes ezen feleletére eképpen felel vissza: hogy betegen tudva hajtotta volna ki a tehént, képzelni se lehet, sőt ha nyavalyáját észrevehette volna, se költségét, se fáradságát nem sajnálotta volna, minthogy igen jó

és bőv tejű tehén volt. Amely amidőn az elkárosodás előtt három reggel és estve nem adott volna annyi tejet, mint mádtzor, a felperes felesége azt gondolván, hogy annak tejét az azt csudálók megigészték, s mint a faluba híres vízvető, azért vetett vizet, — de hogy teje apadásán kívül valami nyavalyáját vagy pedig szomorkodását látta volna a felperes, azt tagadja; sőt erről hütöt is mér mondani. Hogy pediglen torokgyékba dögölt volna meg, ez is kétséges, de akármicsoda nyavalyába károsodott el, az alperes tartozott volna a contractus szerint orvosolni, hírt tenni a felperesnek. Mindezeket pedig elmúlatta az alperes, sőt nemhogy orvosolta volna, de még azt se tudta, hogy elejébe kihajtatott. Melyre nézve megkívánja a felperes, hogy kára megítéltessék, s emellett az alperes, mint rest és vigyázatlan pásztor, büntetessék is meg.

Az alperes pásztor áll előbbeni allegátiói mellett; amelyekhez hozzátészi azt is, hogy ezelőtt is az efféle mérges nyavalyákba elkárosodott marhák megfizetésére a falu ítélőszéke által nem kényszerítettek a pásztorok, amelyre az 1820-ba Székely Ferencnek mérges tájogba eldögölt ökrét például hozza emlékezetben, amelynek megfizetésére se a falu, se a tekintetes szolgabírói fórumon a pásztorok nem ítéltettek. Melyre nézve megkívánja, hogy az alperes is a kereset alól szabadítassék fel, s egyszersmind ítélet alá is bocsátja részéről ezen keresetet.

Ítélet

Ámbár a felperes azt allegálja, hogy elkárosodott tehénének semmi nyavalyáját teje elapadásán kívül nem esinerte, és hogy az nem torokgyékba, mint gyógyíthatatlan nyavalyába, hanem vérárba dögölt meg, mely gyógyítható. De minek utána ezen falu ítélőszéke kihallgatta volna Gál András és Székely György hütösököt, mint akik a tehén megnyúzásán jelen voltak, és akik üsmérik a marhának közönségesebb nyavalyáikat, ezek vallomások után úgy látja, hogy a kereset alatt lévő tehén nem vérárba vagy vérhülésbe dögölt meg, hanem torokgyékba, mert szeme nem könnyezett, ajjaka, utója, (: salvum sit :) segge, nem volt kidagadva, és a megdöglés után is nem volt megdagadva, bőre alja vízzel nem volt megtelve, amint ezek mind megszoktanak lenni a vérhülésben megdögöltten.

Ellenben a torka méreggel meg volt telve, s nyelve szájából hosszan és egyenesen kinyújtva találtatott, amelyek a torokgyék nyavalya üsmertetőjelei. Továbbá, ha szemesebben ügyelte volna a felperes tehenét, amidőn teje elapadásáért az igézet ellen orvosolta, reáakadhatott volna a nyavalyára, mert a torokgyék lassan és nem egyszeribe elérőhanó nyavalya. Másfelől az alperes pásztorban kötelessége és fogadása ellen ejtett tetemes fogyatkozást talál: mert a contractus tartása szerént nem *csak a vérártól, vérhetéstől, békától mint specificált nyavalyáktól, de minden más nyavalyáktól tartozik orvosolni a keze alá adott barmot.* Amelyet nemhogy teljesített volna az alperes, sőt azt se tudta, hogy megdöglött a felperes tehene, amíg más azt meg nem mondotta. Mely hibájáért, hogy a 30 — harminc magyar forintokra becsültetett téhen árából egyharmad részt, azaz 10 magyar forintokat fizessen a felperesnek, ítéltetett. A többit a felperes, minthogy gyógyíthatatlan nyavalyába károsodott el tehene, szenvedgye.

Az alperes köszöni az ítéletet. A felperes apellálja a tekintetes szolgabíró úr eleibe, azért: 1—mo, mert a kereset alatt levő téhen nem torokgyékba döglött meg, hanem vérárba, amint erre bizonyága is vagyon, tudniillik Nyikuláj nevű bácsnak pakulárja, aki még életbe látta könnyezni a téhent, — akit most elé nem állíthatott. 2—do, mert nem orvosolta az alperes, holott a contractus nyilván mondja, hogy mindenféle nyavalya ellen tartozik orvosolni.

Zalán, 1849. február 13.

Bentze Lajosnak egy fenevad elpusztításáért Koltza András fungens bíró a régi usus szerént fizessen öt rénens forintokat.

XI. Az örökség vitatása, a juss keresése

Az öröklési jogszokások rég elsüllyedt világot, a székely népi jogrendet villantják fel. Ez a rend egyszerre őrzi az ősi formákat, és igazodik az új állapotokhoz. 1555-ben úgy határozza meg a Székely Nemzeti Constitu-

tio: „Valamely embernek fia, leánya vagyon, az örökség a fiat illeti, de úgy, hogy a fiú a leányt, kiki a maga székének törvénye szerint kiházasítsa.” Ha pedig a fiág kihalt, a birtokot a lányok (fiúleány) közvetítették az újabb generáció fiágához. A XVIII. században a fiágon forgó birtoklás, a kiházasítás (perefernum adás), az özvegyi hitbér (dos, dotalitium), a kisebbik fiú joga az ősi belső telekhez (az udvarhoz és a házhoz) s annyi más vagyoni jogi, örökjogi hagyomány a székely határörvidéken együtt él a katonai vagyoni ellenőrzéssel s az ősi öröklési rendet is felbolygató új szabályozással, amely a „szabad rend”-nek, a gyalog és lovas katonacsalládoknak birtokát védi az elporladástól. Így van ez más határörvidékeken is, hiszen az elaprózódott szabadparaszti birtok már nem tudja eltartani és még az ingyen katonáskodás terheinek viselésére is képessé tenni a katonacsalládokat. Tagadhatatlan, igen gyakori és rendkívül elkeseredett a földért való pereskedés. Nem a sajátos perlekedő kedv, nem csupán a megrövidítettség, a kismimizettség elleni védekezés, hanem a mindennapok kegyetlen szűksége követeli meg a földhöz való ragaszkodást s az örökség vitatását, a juss keresését. Ezért is oly finoman kidolgozott, a felsőbb törvénykezési fórumok perfolýási rendjét átvevő a faluszékénekjvagyoni ítélezése. Ezért oly gyakori az írásbeli dokumentumok, a testamentumok, a kontraktusok, a genealógiák felhasználása a bizonyító eljárás rendjén. Ezért kell (igaz, hogy a székely örökségtől eltérő jogi természetű adományozott birtok esetében) a faluszékének beismernie: a döntés meghaladja képességeit, s ezért átengedi az ügyet magasabb fokú, nagyobb jogi készülségű fórumnak.

Árkos, 1773. április 15 és 19.

Sepsiszéki árkosi gyalog katona Damokos Ferenc ökegyelme, mint actor proclamat per procur [atorem] Josephum Vargyasi nob[ilem] de Vargyas⁵² sepsiszéki árkosi, mostan Szentgyörgyön szolgálatban lakó Dants Jánost, gyalog katonát... et dicit actor, de legitima in jus vocatione exhibiálni kész vagyok,⁵³ s azt mondom, hogy bír ökegyelme Árkoson alszegben Veres Benedek és Tóth Sándor jószágok között egy bennvaló jószágot, hozza tartozandó szántóföldekkel, kaszálóhelyekkel együtt. Melyeket in tempore emberséges emberek előtt megellenzettem, pénzzel kínáltam, és nem leválta. Si juris erit exhibiálni⁵⁴ kész leszek; ugyanis ezen megírt jószág és földek jure sangvinitatis engemet úgy illet, mint ökegyelmit, melyről való hiteles inquisitoriámot exhibiálni kész vagyok.

Azért, hogy pénzzel kínáltam, és nem leválta, gratis az írt jószág jöjjön az kezemben, mégis költsésem, fáradságom ne sit serum declarálnom...⁵⁵

Deliberátum. Pro incto nemo, ideo convincitur.⁵⁶

Anno 1773 die 19 Aprily in possessione Árkos et sede Siculicali Sepsi. Coram iudice Josepho Barabás pagi Árkos cum sibi adjunctis causa levata. Pro legitimato actore procurator idem qui supra, perquem dicit verbis⁶⁷: mint-hogy az incta pars sem egyszer, sem másszor nem compariált maga defensiójára e contra penig az actoria pars inquisitoriája de anno 1770 die 28 mensis Marty emanáltatottat exhibiála,⁵⁸ amelyből világosan kitetszik, hogy mind a két parst az actionált jószág cum suis appertinentiis equaliter concernál,⁵⁹ azért megíteltetett az Árkos falva törvényétől, hogy felit a feltött vagy actionált jussnak kezében bocsássa az incta pars.

Csíktaploca, 1773. június 4.

Adván elé panaszát csíktaplocai Holló Simó ellen ugyan csíktaplocai Holló Damokosné László Margit, ugyan édes néhai férje az írt querulansnak, ezen okból, hogy néhai édesattya néhai férjének és anyja meghalván, minden jók egyaránt oszoljanak, kívánnya.

Melyre teszi válaszát írt Holló Simó: minthogy az szolgálát egészen magán vagon, tehát míglen az özvegy jószágára szolgáló fél nem száll, mindaddig nem ad azon rész jószágból.

Melyeket felvévén mindkét részre való allegatiójokat minthogy két egytestvérek és egyiránt nézi az jószág, tehát tartozik kiadni Holló Simon az querulansnak az jószág hasonfelit mindenből, ítltetett.

Árkos, 1774. augusztus 10.

Deliberátum. Compariálván az árkosi tizenkét hütös fóruma eleiben néhai idősb Köntés Mihályné posteritássi, Köntés István, Judit és Ferenc ilyen dolog végett, hogy néhai édesannyok hagyott volna leányának, Jutkának, Pirbát Bálintnének egy darab szántó földet in flor. Hung. 12; mely földet ugyan maga hazul hozott pénzével váltott ki néhai Győr ke Balázs pap uramtól, melyről bizonságot is jártatott be; egész világosan, kijött, hogy az Köntés fiak megké-

náltattak volt, hogy tartsák özvegységében, de nem cselekedték; azért tetszett az körülte való dajkálkodásért, hogy az föld maragjon Pírbát Bálintnének, ha intra octávum az zalogot nem deponálják.

Csíktaploca, 1778. június 17.

Csíktaplocai gyalog numerus alatt lévő katonák a méltóságos Regiminis fórumról ide igazíttatván causajok folytattatását; melyhez képest Holló Simon ut actor pretendálja, hogy az attya, néhaji Holló Lőrinc ezelőtt in anno 1757 az leányának, kisebb Botár Andrásnének, Holló Zsuzsannának akarata ellen földeket adott által birodalmában, melyek leánt nem illetnek; mely iránt még akkor contradicáltam, törvényben hittam meg in anno 1760 20 Decembris nemes Felcsík szék fórumára, amint kiteczik az akkori protocolumból, és annak előtte a méltóságos Generalis Congregatióra is certificáltattam volt, de mindedig kezembe nem adjudicáltatott, azért hogy arra seriest nem kaphattam, azért most megkívánom, hogy azon szántóföldek, melynek egyike vagyon csíktaplocai alsó forduló mezőben Árok között nevezetű helyben, melynek, úgy^r a többinek is mind helysége, mind pedig vicinussi az literálékból kiteczenek, azokon kívül még egy földnek fele, mely vagyon az sögöti határban, a Ligaton, az Nádas tónál, vicinussa ab una Petres János szeredai, ab alia probatur⁸⁰, melyeket megkívánok, hogy testvérném, Holló Zsuzsanna maga vagy férje cum fructibus a possessiójának ideitől fogva költesemnek, fáradságomnak refusiójával restituálja...

Csíktaploca, 1779. március 26.

Minthogy mindkét félnek, úgymint Lajos Péter és Józsefnek mindkét belsőből communitások felvételén, noha az küssebbet illeti az választás, de egy része az ő háznak fekszik az Lajos Péterén, úgy az másikon is a más résziben, nemkülönben az Lajos József csűrinek is egy része a Lajos Péterén.

Innet, hogy mind a két épület helyben maradjon, és Péter a maga jószágából Józsefnek pótolja, amennyivel több, a csűr felől a házbeli részét és az ucczának felíért; az épületekből pedig tartozik kifizetni becsű szerint Jó-

zsefet, amelyet Péter mü előttünk készpénzül, hét magyar forinttal kifizeté Józsefet. Id est 7 flor. Hung. Az alsó jószágot is pediglen hogy egyenlőre tegyék, ítíltetett.

Csíktaploca, 1780. január 13.

Tevén panaszát elé Csíkcsicsóban commoráló ab anno, most pediglen az elmúlt esztendőben méltóságos gróf Petki Klára kisasszony nemes Felcsík széki csicsai cúriájától tirónak adatott méltóságos gróf Eszterházi Antal úr őexelentiája nemes gyalog regimentiben Bánfi Miklós, ki is felesége jussán itt Csíktaplocán in vicinitate egyfelől a falu közönséges helye, másfelől csíktaplocai Mihály Antalné, László Katalin; ezen belső jószágot, cum ad se pertinentiis kívánván osztályra írt Gergely Péterné Boga Kata... volt édesannya Bartos Anna, [aki] néhai Bartos Andrásnak hajadon leánya, szabad személy, hogy az circumscribált vicinitásokkal való jószágnak negyedrészit, mint Bartos Annának édes leányának, ki is testvér írt Gergely Péternével, Boga Katalinnal, hogy kiadná.

Melyre felesége képében Boga Katalin férje, csíktaplocai primipilus Gergely Péter tön ilyen feleletet: énnekem az egész jószág külső és belsővel feles pénzemért jött kezemben, melyet kész vagyok legitimálni, s nagy fáradsággal, költségemmel a belsón épületeket tettem, a külsőt pediglen illőképpen trágyával s rendes készületével míveltem. Pénzem is amint feljebb, felesen lévén az írt jószágokon, — én abból semmit nem adok; mivel a felséges rendelések is azt tartják, hogy az szabad renden levő jószágok semmi szín alatt másoknak ne jussanak, hanem maradjanak az szabad renden levő személyeknél. Minthogy ingyen legkisebb jószághoz sem jutottam, el lévén másoknak adva, magam tulajdonimval vettem kezemre. Ide járul Csíkvárdotfalvában commoráló Boga Józsefné Bartos Anna, ki is mind a két pretendensnek édesannya, protestál, hogy édesattyától s annyától, Bartos Andrásból és György Erzsébettől maradott jókban, minthogy írt Boga Katalinnak férje, Gergely Péter vejem minden jószágot pénzzel vett vissza, azon írt jószágot senkinek nem engedem az írt Gergely Péteren kívül, és protestálok; a jószágoknak is eladása értékít s érdemít feljül haladván.

Deliberátum. Mindkét félnek panaszát illőképpen felvén, nyilvánvaló tudvott (!) való dolog is közönségesen, hogy az írt pretendens Bánfi Miklós mi sorsú volt s lett, az is, minden jókot írt Gergely Péter maga siattjával (!) az Bartos Andrástól és feleségétől s nemkülönben feleségének édesanyjától, Bartos Annától, providus Boga Józsefétől nagy summában idestova el voltak adva. Innet, minthogy semmihez a jókban nem is jutott pénze nélkül, az actornak is előbbeni sorsát felvén, mostanit is, kit is a felséges császár fizet — marad az egész jószág Gergely Péter kezében, ítéltett.

Csíktaploca, 1780. július 15.

Csíkmindszenti, alias hosszúaszai Vágási Albert ut actor, ugyan de eadem Vágási Józseftől ut inctustól kívánja, hogy mivel az néhai attyok jószága feloszlott ad duas equales közöttök, az attyokról maradt felkelhető házi portékák, fésze, furu, épületek, azok is hasonlóképpen oszoljanak ad duas equales, és az inctus adja elé, mivel kézinél maradtanak.

Mindezekre az inctus állítja, hogy mindenek, amik nála maradtak, megmutatván, az actor, kész divisióra bocsátani. Csakhogy az attyokról reájok maradt 28 forint adósságnak felit vállalja, melyeket attyok holta után interezett 2 esztendőől fogva. Attyoknak, annyoknak temetésire mit költött, része szerint fizesse meg. Azonkívül az actornak az inctussal együtt való lakásokkal lakodalom tétetett, az inctus pedig... ezt is része szerint fordítsa meg. Az ő épületek becsültesse meg, úgy az actor épülete is, minthogy azt együtt építették, amivel többre menyen, egyik a másikat bonificalja, kivén az inctusnak különös munkáit. Az inctus mellett hajadon maradt testvéreknek illendő tartására az közből szántó föld szakasztassék annak parafernumára. Hasonlóképpen: amit különösen váltott, legitimálván, hogyha külön maga pénzivel vagy feleségivel váltotta, annak is felit letenni tartozzék.

Deliberátum. Megmutatván az actor, minemű ő portékák maradtanak az néhai attyokról az inctus kezire, tartozik eléadni s két részre felosztani. Az hajadon leánnak mindazokból részt nem adni. Az 28 forint adósságot, ha megmutatja az inctus, ennek is fele általmenyen az actor-

ra eddig fizetett interesivel együtt, hogy a részjószágot kézihez vette. Az lakodalomtételért legitimálja, amit költött az inctus, az actor bonificálja az épületek dolgát, ami nézi — azok becsültetődjenek meg, mindős, mind új, kivéven aki mit külön épített, amelyiké többre menyen, a másíknak fordítsa meg. Ha valami jószágot különösen kiváltott, annak is felít, ha részesülni kíván, fizesse meg. Az hajadon testvéreknek a közből jó helyen a két fordulóban 6 véka féreje földet szakasszanak, s amelyik mellett marad, az szántsa. A két testvér tartozik az ösből paraferalizálni, ha szerencse tanálja. Az temetésekre amit költött az inctus, felít fizesse meg az actor. Ítíltetett.

CsíkJenőfalva, 1781. június 22.

CsíkJenőfalvi Kálmán Mihálynak és Józsefnek controversiájok következett ugyan jenőfalvi Borbély József-nével, Kálmány Annával, testvérhúgokkal a kiházásítása, perafernuma kifizetése iránt. Kévánnya Borbély Józsefné, hogy szoknyát, főrevalót és csizmát néki nem attak. Álíssák az bátyjai, hogy egy marhát adtak volna neki a pretenzionak kifizetésiért. Ellenben azt mongya: az édesattyok nem azért atta volt néki, a leányának, hogy perafernumában computáltassék, hanem olyan elnyomorodott kicsid borjú volt, meg akart dögleni, s úgy mondotta az atya,— fiam, legyen a tied, ha megél szerencsédre.

Nem is computáltathatik perafernumában Borbély Józsefnének, hanem tartoznak a bátyjai szoknyával, főrevalóval, csizmával kifizetni hazánk törvénye szerint; és a mostohaannyoknak csergéit, akit elvitt, a helyiben mást adni, és azt az leánya az atyának visszaadni, mindhogy a mostohaannyoké volt, ítlítetett.

Csíktaploca, 1781. július 2, 4.

Csíktaplocai Holló Simon teszi fel maga keresetít ut actor csíktaplocai Miklós Istvánné Holló Katalin ellen, mint inctus ellen, hogy néhai Holló Lőrinc édesattyok lévén ketten maradtak fiakul, írt Holló Simon és néhai Holló Damokos. Simon még az atya idejiben kiosztozott, külön is szállott. Damokos pedig maradt az atya mellett. Írt Damokos megházasodván, született elsőbben egy leánya. Írt Holló Damokos meghalálozván, felesége ter-

hesen maradott. Született egy fia. Tamás. Ezen fia az írt Damokos halála után meghalálozék. Így marad életben levő Miklós Istvánné Holló Katalin; és így azt kívánja írt Holló Simon, hogy azon részjóság amely bírattatik írt Holló Katalintól, redeáljon cum ad se pertinentiis,⁶¹ mert leányágra meg nem engedi, hogy bírattassék, mint-hogy a fiú kiholt belőle.

Inctus ad haec, honn nem lévén, királyi szolgálatban voltam, nem készülhettem a literálékból, párt kívánok s exmissiót.

Deliberátum. Pár adjudicáltatik, exmissio is eccersmind. Ítletett.

Causa levata anno 1781 die 4-ta Julii in Csíktaploca. Coram jurato iudice Josepho Botár item ejusdem juratis ac notario...⁶²

Deliberátum. Felvévén mind az actornak, mind az inctusnak productumait, világos az actornak productuma. Hiteles relatoriájából edoceálja, melyet az inctus sem tagad, hogy úgy nem volna. De az inctus meghalálozásával néhai édesattyának, Holló Damokosnak azután meghalálozott testvérecsíről egyedül maradván a jóságba, mint fiúleány, a szerént nem redeálhat az actor Holló Simonnak az jóság, hanem marad az incta, Miklós Istvánné Holló Katalin kezébe. Ítletett.

Actor protestat super hoc deliberato et apellat causam ad forum civile. Inctus pariter de ulterioribus expensis et fatigiis. Deliberatum transmittitur.⁶³

Csíktaploca, 1781. november 10.

Csíktaplocai Antal György, Mihály és János néhaiak hárman egy testvérek, lévén, ezen három testvérek között kisebb volt Antal János, kinek fia mostani Antal Márton, tehát: az belső fundus, ős örökös lakóhely kisebbik fiat törvényesen szokta illetni; úgyannyira, hogy ennek előtte circiter 8, 9 esztendőekkel is praetendálta maga jussát; amint maga is mondja, ennek előtte is praetendálta volna maga törvény szerént való jussát, de szegénysége mián nem promoválhatta; s az néhai atya is szegény lévén, csak odahagyta tehetetlensége mián, és így az nélkül volt mind ez napig. De az ember tehetetlensége mián jussát nem ammitálhattya. Nem is állíthatják az vérek azt, hogy eddig

kereste volna, mikor ideje volt. Ez is semmi, mert az vérek között praescriptio nincsen, nem admittállya az törvény; és így nékem, Antal Mártonnak — tekintetes nemes faluszéke — mint kisebb condivisionális vér atyafiúnak csak az praetensióm, hogy kisebb atyafinak osztassék az belső ő örökös fundus, kezembe adjudicáltassék minden hozzátartozandókkal, külsőkkel együtt, s mindenekből igaz osztózás légyen, minthogy soha annak rendi szerént való osztózás a jószágon nem volt; — ez az én praetensióm ut actornak.

Inctusok, csíktaplociai primipilus Antal Mihály és János egytestvér atyafiak az actor actiójára azt feleljük, hogy azt nem tagadjuk, hogy az actor néhai édesattya, Antal János kisebb nem lett volna az mű atyáinknál, Antal Györgynél és Mihálynál; de ezek hárman egymás között belső-külsőt régen megosztottak volt, s mű aszerént bírtuk mind- eddig az magunk részünköt, s most is azzal megmaradunk, s osztásra nem bocsátjuk.

Deliberátum. Minthogy az pársok magok documentumokat csak szóval s nem literale documentumokból egymás ellen assertálják (!), nem jó világosságra keresetek, azért exmitáltatnak mind a két rész, ad futurum bővebben producáljanak. Íteltett.

Csíkjenőfalva, 1782. január 21.

Deliberátum. Csíkvacsárcsi néhai Máté Gábornének contraversiója lévén csíkrákosi Balás Györgyné mostohannyával, ki is költ férhez jenőfalvi Korda Tamáshoz, holminémű ágygúnya felett. Mely portékák, vagyis ágygúnyák maradtak volt az néhai Balás Györgynél, az édesattyanál, mikor elbúj dosottak volt Molduvában Máté Gábor feleségestől.

Mely ágyi gúnyát nem tagada Balás Györgynek az felesége, mostani Korda Tamásné, úgymint egy derekalyt, egy csergét, egy festékest, hogy kézinél nem volna most is. A ládát is megvallá, hogy nála vagyon. De az maga ládáját, melyet hozol vitt volt, azt az Balás György eladta nyomorúságában. Ezt, amely kézinél vagyon, most Korda Tamásnének hadta helyiben a maga ládájáért. Nem is tartozik a ládát visszaadni. Az derekalt, csergét és festékest tartozik visszaadni Korda Tamásné Máté Gábornének.

Az dosról pedig emlékezik Korda Tamásné, hogy kifizetnék az Balás György jószágából. Azt keresse fórumán. Az több portékákról, akik kézinél nincsenek, minthogy Máté Gábornénak az atya kézinél maradott volt, melyeket actor pretendál az inctuson, nem tartozik számot adni róla, ífíttetett. Dilatio.

Árkos, 1782. április 11.

Árkosi Bakó Sámuel ökegyelme exhibeálván egy testamentaria dispozitiót, melyben a néhai édesanyja, Bakó Sámuelné vidua tempore divisionis⁶⁴ a maga intertentiójára, excindált bennvaló jószágot 40 magyar forintokban a nagyobb fiának, Sámuelnek, conferálta ea conditione, hogy ökegyelmét életiig tisztességesen interteneállya a magáéból. Praetendálván Bakó Sámuel ur[am], hogy a jószág addig ne subdividáltassék, míg Pál és János a 40 forint sumrát le nem teszik.

Melyet subsumálván a fórum: mivel Bakó Sámuel ur[am] nem satisfaciált a conditionak, nem tartotta az anynyát, per hoc a testamentum annihiláltatik, és hogy azon portio jószág subdividáltassék, megíteltetett.

Csíkjenőfalva, 1782. április 27.

Deliberátum. Karcfalvi Bálint Tamásnak és Lukács Ferencnek controversiójok következett Jenőfalvában comoráló Bencze Mátyással, szenttamási titulált Boros Elek királybíró uram ökegyelme jobbágyával, az néhai Mihály György jószágá iránt.

Bencze Mátyásnak és ugyan karcfalvi Bálint Lőrincnének. Lukács Istvánnénak az annyok egytestvérek voltak. Ezek voltak az Bencze Pálné gyermekei. Bencze Pálné volt az néhai Mihály György gyermeke. Minthogy Bencze Pálhoz költ volt férhez Mihály Kata — jobbágy emberhez —, az Mihály György jószága nem illeti Bencze Mátyást, mint jobbágy embert. Illeti Mihály Katának az leányit, vagyis posteritását, minthogy szabad emberhez költek.

Mely jószág vagyon Jenőfalvában minden hozzátartozandókkal. Vicinussa feljül néhai Péter Erzsébet posteritási, alol Imre János és Imre Péterék. Oly formán, hogy az jószág álljon helyre, vagy amint Mihály (?) Mátyástól kezure maradott Bálint Lőrincnek, s megbecsültetvén, becsú

szerént a fenn megírt személyek jogikból (?) Bence Mátyást kifizetni [tartoznak]. Ezek közül az vérek közül, aki mit adott el belőle, computáltassék a becsűben, ítéltetett.

Csíktaploca, 1782. március 9.

Amint in anno 1781 die 7-ma Decembris Almási Antal néhai nagyattya, Botár Tamás ami felkelhető barmokból álló keresményi maradtanak azok fiat-leánt haza törvénye szerént egyaránt illetnek; melyek qua tutornak, primipilus Botár Andrásnak kézinél marattanak, in suma 122 magyar forintokat érő vagyonság, melyből az engemet illető rész a proportione nekem általadattassék.

Ezen pretensiót írt Almási Antal nem próbálja elegendő bizonyságokkal, hogy az édesannyának. Botár Erzsébetnek tutora lett volna Botár András, innet exmittáltatik ad futurum. Ítéltetett.

Actor protestat super hoc deliberatio et appellat causam ad forum civile. Inctus pariter protestat de ulterioribus expensis et fatigiis. Deliberátum: transmittitur.⁶⁵

Csíktaploca, 1783. március 13.

Actor Sántus Elek, inctus Botár János és Sántus Ignác. Mindkét részről való literáléket, genelogia deductiókat felolvasván, mindkét részről való allegatiójokat is meghallgatván az nemes faluszéke, de minthogy igen súlyos az causa, sokféle punctumokból álló, az jószág is donatiós, melyért az causa vagyon.

Sokat törekedik az nemes compania fóruma, hogy miképpen és jobban deliberálhatna iránta, de közönségesen maga gyengeségét az fórum megvallja, hogy igen súlyos és nehéz az causa, nem elégségesek annak decisiójára; meg egyezett akaratból a két felperesek vigyék az civile fórumra, ahol hova hamarabb decidáltathassék nagyobb értelmű urak eleibe. Ítéltetett.

Csíkjénőfalva, 1783. április 26.

Csíkkarcfalvi Bíró Józsefnek contraversiója lévén az mostohaannyával, néhai Bíró Péter özvegyével.

Az marhák s gabona, mely vagyon most készen a háznál szemül, és ugyan szántóföldek zálagja, melyeket váltottak még az asszonnyal való együttlétekből és az ősszel akit e-

gyütt vetettek volt, ugyan az dos: — ezekből való pretenziója az asszonnak, vagyis az mostoha annyoknak Bíró Józseftől.

Tartozik Bíró József az mostohaannyának, Kurkó Juditnak az örökből és marhákból, harmadából kifizetni becsű szerént. Az gabonát, amely most taláztatik, harmadát kiadni az asszonnak. Vadnak olyan szántóföldek, amelyeket az mostohaannyok otlétiben együtt váltottak meg, örökségeket, summa szerént 25 magyar forint értékűt; ennek is harmadát tartozik Bíró József az mostohaannyának kifizetni. Az ősszel akit vetettek együtt, abból is tartozik kifizetni harmadát az mostohaannyának. A dossal 3 forinittal tartoznak kifizetni az asszonyt, ítéltetett.

Inctus protestat super hoc deliberatum.⁶⁶

Post scripta. Még vagyon egy leányocska, testvér Bíró Józseffel. Ennek tartására és ruházatjára adjanak az közönséges gabonából 4 köblöt, melyről tartozik Bíró József számot adni mindenkor, ha elé jó az leány az szolgálatból.

Post scripta. Szalonna húsával együtt az háznál maradott eljövetelek az asszonnak, ennek is az harmadát tartozik Bíró József kiadni az mostohaannyának. Maradott három sídó sertésmarha, esztendősök; ennek egyikét adja által Bíró József az mostohaannyának részibe.

Árkos, 1784. február 3.

Téven contraversiója Lőrintz Andrásnak az atyával és az öttivel, Istvánnal, tudniillik hogy midőn magának házat épített, 12 magyar forintot, közös pénzt, mellyet együtt acquiráltak volt az háznak felépítésére, elköltött, amely pénzt valami bizonyos adósságnak lefizetésére szerzetek volt. Mostan azért az öreg Lőrintz István nem akarja agnoscálni, hogy az építésben maradjon, hanem azt kívánja, hogy mennyen a fennebb említett adósságban.

Melyet subsumálván a törvény, minthogy tartoztak az építésben succurálni és együtt költeni rá, tehát a 12 forint Lőrintz Andrásnál marad, az fenn lévő adósságot pedig repartiályák 3 egyenlő részekre, egy részt az öregre, mást Andrásra, harmadikot Istvánra, és úgy együtt fizessék meg, törvényesen megítéltetett.

Csíkjenőfalva, 1784. február 6.

Csíkjenőfalvi Kozma Györgynek contraversiája lévén ugyan csíkjenőfalvi Bálint Péterrel egy küs jószág iránt.

Az mely jószág volt néhai Benedek János józága. Mel}r Benedek Jánost 1694-ben az tatár elrabolja minden gyermekeivel együtt. Dánfalvi Kozma Bálint szállott fiú volt az Benedek János testvérire, Szász Erzsébetre, mivel hogy egytestvérek voltak anyyával, az jószág is az anyyoké volt, Kozma Bálint az maga kézihez vészi az Benedek János jószágát, az felesége Szász Erzsébet jussára.

Láttatik ugyan az néhai Kozma Bálint írásiból, hogy sok adósságot fizetett Benedek Jánosért. Kozma Bálintnak posteritási: fia, Kozma Márton, leánya, Kozma Anna. Kozma Mártonnak fia az actor Kozma György. Kozma Annának posteritása az inctus Bálint Péter. Az mint a circumstatiákból kiláczik, hogy három részre elosztották volt az Benedek János jószágát. Mivelhogy pénzzel, keresméből vette volt Kozma Bálint kezéhez, úgy is anyai fiút-leánt egyaránt illető jószág volt.

Az inctus Bálint Péter relatoriájában bizonyít 7 bizonság által, egy fatens 84 esztendős, 66, 50 esztendős emberek, az régisége az birodalma, hogy az inctus Bálint Péter néhai atya, Bálint Márton békességesen [bírt] egész életiben felesége jussán, úgy Bálint Péter is.

Mindeddig ezeken küljel még két fatens feleli az Kozma György szovát, hogy maga mondotta, maga szájával, hogy az contraversiában forgó jószágot nem keresi, mert tudja, hogy Balás György atya volt Bálint Mártonnének Balás Erzsébetnek résziben, az udvaron bemenő holtárkon alól való rész ki is van határozva.

Mindezekre való okokra való nézve maradjon az inctus kézinél a jószág, ítiltetett. Actor protestal super hoc delibrat[um] et novizat.⁶⁷

Csíkjenőfalva, 1784. március 12.

Deliberátum. Csíkkarcfalvi néhai Gidró József özvegy feleségének, Lukács Katalinnak contraversiója lévén az néhai ura testvériével, küsebb Gidró Jánossal, egymás között való pretensióknak osztozása iránt. Ez fennebb megírt özvegy asszonyember pretendálja Gidró Jánostól a dost,

mivelhogy férhez akar menni, s az marhák szaporodásából harmadát s az gabonának felit.

Az inctus Gidró János is pretendálja, hogy az édesatytyoktól maradt tőkemarhákot adja számát, kit hova tettek, ha eladták, az árát hova tették. Költötte? Ha helyes helyre költötte, maradgyon abban.

Azt kívánja az actirx (!) asszony, hogy nem tartozik számot adni az ura életiben lévő dolgokról, hanem az ura holta után, ami az ő gondviselése alatt elkárosodott, azt ő is kész számot (!) adni.

De megítéltetett, hogy tartozik az actirx (!) asszony az ura életiben elköltött dolgokról is számot adjon, hogy mi hová lett s mire költ el. Két ökröt adott volt el néhai Gidró József flor. Hung. 25, 68 pénz, még adott volt el néhai Gidró József két ökröt flor. Hung. 22, még egy tehenmarhát adott volt el Gidró József flor. Hung. 8. [Ebből] a megírt 55 magyar forintokból és 68 pénzből megvizsgálván a nemes compagnia fóruma, 33 magyar forintok 2 pénzt helyessé hatta a nemes compagnia fóruma, hogy hiteles helyre költ volt el. De 22 magyar forintokról semmi nyomot nem láttunk, semmit nem bizonyít, ezekről tartozik bizonyítson az actrix asszony is, ítéltetett.

Actor protestál az deliberátum ellen. Actor apellat ad forum civile.⁶⁸

Árkos, 1784. április 20.

Árkosi gyalog katona Göntz Jakab provocálá a hütösök törvényire huszár Barabás Mihályt ily okon, hogy egy darabocska bennvaló jószágot három darab szántófölddel együtt és valami szénafübéli részecskével, melyek a felesége, Nagj Zsusa vérségire valók, hogy azokat nem remittálta.

Melyet midőn subsumálna a törvény per placida offerálván Barabás Mihály ökegyelminek a dolgot, legottan condescendálá és azt fogadá a hütösök előtt, hogy kész a pretendált jussokot kibocsátani, depositis deponendis nem perel érette, jóllehet egy részét jure perennali vásárlotta, csak a documentumok szerint, amit érette adott, fizesse meg.

Árkos, 1785. december 29.

Sepsi circulusban Árkoson lakó Pap Istvánné gyalog katonáné, Szabó Ilona, hozván minekünk a Compagnia Commendans úrtól ilyen parancsolatot, hogy elhagyott férjénél, Pap Istvánnál minemű portékáji maradtanak volna.

Élőnkben jövén mind a megírt Pap Istvánné, nem különben Árkoson lakó Pap István senior ökegyelme, kiktől is kérdésben tévők, minemű portékáji volnának Pap Istvánnál, ezek tudniillik: 1 cserge, 1 vánkös, 1 szuszék, 1 pojvartartó kas, 1 guba, 1 vasas lapát, 2 légej, 1 hordó, 2 szál fenyő deszka, 4 üres méhkosár, 1 rossz kártya. Mindezeket agnoscálá Pap István ökegyelme is, hogy magánál vágynak. Ezek felett még praetendála Pap Istvánné 2 gyúrótekenőt, 1 hordót. Ezekről nem tud semmit Pap István, és nem is agnoscállya, hogy ottan volnának. Insuper még feladá a praetendens párs, hogy 8 kalongya búza, 3 1/2 kalongya zab, 5 véka csős törökbúza, 3 kalongya kender a Pap István kezében ment, amelyeket mind szám szerént praetendállya ökegyelmitől, hogy kézben adja.

Deliberátum. Amely portékákat agnoscált Pap István, hogy ökegyelminél vágynak, amelyeket fenn specificáltunk, azokat tetszett a sessionak, hogy modo et statim azon portékákat restituállyon Pap István, de mindazonáltal olyan conditióval, hogy ezen okból magának ne formállyon oly judiciumot, hogy ha a portékáit kikapja az elhagyott férjétől, tehát a divortionále onusnak is felét supportállya. Mert a Compagnia Comendans úrnál sok ízben való alkalmatlanságával cselekedte és nyerte ezt is. Ami penig illeti az 2 gyúrótekenőt és 1 hordót, amelyet keres Pap Istvánná, minthogy világosan nem tudá megmutatni, hogy Pap Istvánnál volnának, maga is tagadja, azért simpliciter absolválódik Pap István ezen praetensiótól. Ami penig a 8 kalongya búzát, 3 1/2 kalongya zabot, 5 véka csős törökbúzát, 3 kalongya kendert nézi, minthogy azokból együtt költöttek is el, és magát meg is kénáltatta volt a férjével az eltávozásnak idején: hogyha maga nem tetszik, tehát a gabonája s vagyona se tessék; melyre (: amint a bizonyság megtartja Pap Istvánt benne :) azt felelte vissza: el nem küldötte s vissza sem adja elválásig, hanem ha hazamenyen, együtt költsek el. Azért tetszett ez is a sessionak, hogy ezen praetensiójától is mentett légyen Pap István.

Csíkjenőfalva, 1790. június 26.

Contraversiája lévén karcfalvi Miháj Andrásné és fia Ferenc ökegyelmek között — lovas numerus alatt lévő famíliának — evégett, hogy panaszolkodik Miháj Andrásné, hogy őtöt az fiának felesége nem bötsüllené úgy, amint illenék. Arra való nezet hitesek eleibe kívánta tenni és ott kérdésre venni, hogy az ura nevét viselő asszont ura része illeti-e vagy nem.

Azért mü is, az nemes Divisions-Comando parancsolatja szerént, jenőfalvi és karcfalvi hitesek hozzászólottunk az dologhoz eképpen, hogy meddig az vidua a megholt urának nevit viseli; addig mindenfélének fele az viduáé. De ezen dolgot másképpen jónak nem ítilik lenni az becsületes hitesek, hanem mivel az jószágot nem szabad az felsőbbség parancsolatja szerént dividálni, úgy is az asszonnak annak curálására elegendő ereje nincsen, azért Miháj Ferenc, a fiú a jószágot curálya és harmada fructussát az anyának kiadja, ítiltetett, — ha egy kenyéren az anya fiával nem akar élni.

Hoc deliberatum apelatur ad forum companiae.⁶⁹

Árkos, 1792. március 31.

Ifjabb Bakó Sámuel gyalog katona nyughatatlankodván az édesannya, sepsikörispataki András Györgyné ellen, hogy az maga jószágáról egy épületecskét eladván pénzért, nekie csak harmadrészt adott belőle. Két részit pedig maga az leányával együtt eltette, holott fele rész illette volna őtet, mert a néhai attyával, Bakó Pállal együtt rehabeáltak volt.

Csíkjenőfalva, 1794. november 29.

Csíkjenőfalvi Kozma Jánosné praetendálya ugyan jenőfalvi Kozma Istvántól, hogy őtet, apró árvácskáit ezután is tartaná gondviselése alatt, valamint eddig tartotta, mert az ő néhai ura úgy ontotta vérit Kozma Istvánért, valamint magáért. Apró árvácskáival nincs módja benne, hogy gazdaságát folytathassa, hanem azt kívánna, hogy együtt fogadgyák [a] szolgát. Ennek bérét, intertentióját együtt fizetik, de minthogy az asszonyembernek szüntelen, elkerülhetetlen szükségü vadnak az férfiú munkára, az szolgának mindenkor az asszon mellett kell lakni. Erre nézve

az intertentio rendelése is megváltozik, hanem Kozma István annuátim tartozik költségivel, kenyérivel harmadára fizetni, Kozma Jánosné pedig két résszel, minthogy a szolga mindenkor Kozma Jánosánál tölti ideit. Kozma István pedig azt kívánja, hogy néki szolga nem kívántatik.

Mindezeket megértvén az compagnia széke mindkét részről, de úgy látszik a compagnia széke előtt, hogy az asszony praetensiója méltó, minthogy az ura táborba vezett, apró árvácskáival árvaságra jutott, a numerusok pedig egy, hanem mindezekhez képest tartoznak szolgát fogadni együtt. Ennek intertentiójára tartozik Kozma István esztendeig két véka búzával, két véka árpával, egy köből rossal, juhtej-túróval, a pénz fizetését is a ruházattal egyaránt tartoznak egyenlőképpen, amennyivel fogathassák a szolgát, ítéltett.

Azt is hátra nem hagyván, minthogy Kozma István maga részire mindennemű épületeit új fundamentumra vette, az Kozma Jánosné épületi pedig már megkorultanak, kiváltképpen fedeleikben, a háznak fedelibel (!), valamint egyenlő erővel és költéssel állították az Kozma Istvánét, úgy az Kozma Jánosnéét is felállítsák és reparályák egyenlő költéssel, végeztetett.

Csikjenőfalva, 1794. november 29.

Contraversiája lévén csikjenőfalvi Vizi Mihálynak ugyan jenőfalvi Vizi Andrásnéval, mindketten lovas személyek. Praetendálja Vizi Mihály az ángyától, Vizi Andrásnétól az őtöt illető jószágbeli részt, és azon termett fructusnak felit.

Erre ilyen feleletet tön az írt asszony: nem adok a fructusból semmit, mert igaz, hogy a jószágban része van kegyelmednek, de tisztünk parancsolatjához tartom magamat, — hanem jöjjön hozzánk, az numerus alá. Együtt dolgozzunk és, amint Isten engedi, éljünk. Erre ilyen feleletet tön Vizi Mihály: hogy én nem megyek és nem is dolgozom, mert eltart engemet az én jószágom.

Megértvén az compagnia széke mind a két feleknek egymás ellen való akarátját, de minthogy a Compagnia Comendáns uraknak semmi resolútiójokat nem látjuk, azért halasztott a dolog továbbra, hogy hozzanak a Comendáns uraktól, hogy miben legyen auctoritása a compagnia székének, s miben nem; ítéltett.

Szárhegy, 1806. július 13.

Panaszol a nemes faluszéke előtt gyergyószárhegyi Nagy Mihály ut actor a testvérbátyja, Nagy Bertalan ut inctus ellen.

Állítja az actor Nagy Mihály, hogy lévén egy leány-testvérek, kit is Isten rendelése szerint férhez adott, kinek lakodalmára költött az actor csak egyedül 38 forint és 37 krajcárt, miképpen a legitimációból kitetszik. Úgy hasonlóképpen a néhai édesannyokot is maga az actor haláláig egyedül tartotta, holott a jószágnak fele részét bírta az inctus. Azért kívánja az actor, hogy ezen fenn írt költésit és a néhai anyok intertentiójának felit megfordítani ítíltessék meg.

Melyre állítja az inctus Nagy Bertalan: minthogy leány-testvérek nem katonához ment férhez, hanem paraszthoz, nem tartozik a költést megfizetni. Az anyokról való intertencióról pedig azt állítja ugyan az inctus, hogy megfizetett, miképpen Söver strázsamester úr előtt repartíaltatott volt. Kiről semmi bizonyos nem láczatik, mivel semmi bizonsággal nem áll elő az inctus.

Kire deliberátum. Minthogy azon férhez adott leány mindeniknek egyarányú testvére volt, és az jószágot egyenlő részre bírják, tehát tartozik az inctus az actornak a fenn írt 38 forintnak és 37 krajcárnak felit lefizetni, mivel együtt tartoztak volna lakadalmat tenni. Nemkülömben az actor azt is hiteles bizonyságokkal bizonyítja, hogy tizenhárom véka gabonával maradott adóssa az inctus, amelyet még az néhai édesannya szája nyelvén megmondott, amely [ki]tetszik egy hiteles testimoniumból; tehát tartozik az inctus Nagy Bertalan 13 véka gabonát megfizetni az actor Nagy Mihálynak. Ítíltetett.

Szárhegy, 1807. február 25.

Törvénybe szólítá Gáspár Kristóf a testvérbátyját, Gáspár Gábort ez okon, hogy amíg a francia háborúban ki volt rukulva Gáspár Kristóf, azon üdök alatt a testvérbátyja, Gáspár Gábor egy fűrész-részt zálogosított volt, mint pater familiás. Hazarukulván az háborúból Gáspár Kristóf, osztozásra lépének, mint két testvér atyafiai, azon üdöközben ki nem nyilatkoztatta Gáspár Gábor az etsinek, hogy közösből zálogosított volt egy fűrész-részt,

hanem mindeddig titokba tartotta. Azért megkívánja Gáspár Kristóf a nemes faluszékitől, hogy jól megvizsgál-tassák és mind tulajdon, mind maga részite beleíteltessék; mivel a bátyjáért úgy volt kirukulva, mint tulajdon magáért.

Állítja ugyanerre Gáspár Gábor és egy simplex testi-moniummal is bizonyít. Ugyanaz melyet is jól megvizsgál-ván a nemes faluszéke, és egyik bizonyágot elé is hívatta, és amit testificált, fel is olvastaték előtte, és megtagadá, hogy nem úgy mondotta, amint ott olvastatik.

Azért deliberátom. Minthogy valóságosan kijött, hogy ő tagadásba tartotta magánál azon fűrész-részt, s a múlt esztendőben újraépítették, akkor is mint részest meg nem hívott, tehát az eddig való haszna, amelyet vett Gáspár Gábor, marad arra, amit most a fűrészre költött és dolgozott. Gáspár Kristóf pedig semmi költségivel megfordítani nem tartozik, hanem ezután való hasznokot equális (!) használhassák és vehessék, úgy, hogy ezután a fűrészbe legküssebb romlás vagy hiba [lenne], együtt tartoznak mindeneket reperálni, végeztetett anno die ut [supra].

Extradatur e foro pagi per me Blasium Simon juratu[m] notar[ium] pagi.⁷⁰

Békesség! Mai napon ezen deliberátom után a fenn írt két testvérek önként való magok jóakaratajokból ily megmásolhatatlan szép békességre lépének mű alább subscribált bírák és hütösök előtt, hogy Gáspár Kristóf mindenféle ennek utána való kereseteiről lemonda; és amivel a bátyja még tartozott volna, úgymint három juhval és egy ekének vasastól felit, 10 magyar forintokat örökire elengedő, oly feltétellel, hogy mint jó testvérek egymással jól éljenek, s egymással ne gyűlölközzenek; sem maga Gábor, sem a fiai semmit Kristófnak fel ne vessenek, hanem mint jó atyafiak egymással éljenek.

Mely békességeket írtuk meg mű is, és adtuk ki jövőendőbéli bizonyásául, Szárhegy, anno, die ut supra.

Szárhegy, 1816. május 8.

A szárhegyi nemes bírószéke eleibe előállának, az nemes Stations-Commando Kabos főhadnagy úr parancsolatjából, gyergyószárhegyi Barta Ignác és Bartalis Ágoston gyalog székely katonák ilyen dolog végett, hogy említett Barta

Ignác alisa, hogy becsületes nemes bírószerkén nékem ilyen aláztatos jelentésem vagyón, hogy az én apósom, Oláh Antal testvér volt Oláh Katalinnal, az Bartalis Ágoston édesannyával, néhai Bartalis Józsefnével; és az mostani kivilágosodott törvén szerint, aminthogy jobbágyfijútól született leány is megnemesedvén férjhezmenetelivel jószágot nyert, engemet is illet úgy eszerént.

Kihez képezt mindkét felek a költést eltávoztatván, és az törvének bizontalan kifolyását nem tudván, azért önként való inagak jó akaratjokból jobb kezek beadásával és lekötésivel lépének egy ilyen atyafiságos complanációra és osztozásra, hogy mit az említett Bartalis Ágoston nyert jószágot és mind eddigelé Sajgó Kalára után azokat mint belsőt, úgy külsőt, szántóföldeket és kaszálókat kétfelé barátságosan elosztanak; semmit el nem titkol és tagad.

Csíkjenőfalva, 1818. február 14.

Csíkjenőfalvi gyalog katona Gegő István ökegyelmének contraversiája származván az édesattyával, ugyan jenőfalvi Gegő György ökegyelmével. Melynek eligazítása végett az alább írt eskütség — az Stations-Comondáns Kiss hadnagy urunk poroncsolatja mellett — kérésére írt Gegő István ökegyelmének egybengyülvén Jenőfalvában huszár Gegő János ökegyelme házához; azhol is megjelenvén mind a két pretendens felek, azt adja fel Gegő István, hogy már két esztendeje megházasodván, és hogy külön menvén lakni a felesége jószágára, annak is elmúlt egy esztendeje. Azután sok rendben kérte az attyától az részecskéjét mind a felkelhetőkből s mind pedig a jószágból. De még eddig néki nem adta ki. Adott volt akkor valamicskét, de azzal nem elégedhetik meg, mert úgy gondolja, hogy több illetné. Azért azt kívánja, hogy ötöt osztoztatná ki az attyától mindennemű javaikból. Még ezeken kívül azt is prétendálja írt Gegő István az attyától, hogy Háromszéken 10 esztendőt szolgálván, és otton szolgálatjából szerzett 24 köből gabonát, 8 sing zekeposztót és két fordor (!) szép bárány bőrt. Melyeket a hazajöveletekora mind hazahozván, s az attyának és mostohaannyának kezére adott. Ezek mind otton maradtak, mivel ötöt csakhamar háborúba vitték, s amíg odavolt, addig elköltötték, ezt is prétendálja az attyától.

Ennek ellenére azt állítja Gegő György, hogy azok elkölttek együtt, ő azt elé nem adja. Ami felkelhetőjük moston találtatik, azokból is, a jószágból is kész kifizetni a részét. De minthogy Gegő György a kis leánykára is annyi részt akarván venni, mind a fiúra, meg nem egyezhetvén, kívánák mind a két felek élőkben törvényesen ítéltre tenni, hogy ítélnők meg igaz lelkiismeretünk szerint, hogy illeti-e mindenik személyt mindenféle, avagy nem.

Deliberátum. Megvizsgálván a becsületes falusi szék mind a két feleknek feltételeket, a felkelhetőket minden névvel nevezendőket, tartozik Gegő György a két fiával egyenlő három részekre elosztani, ugyan a fekvő jószágot is három egyenlő részekre. A belső jószágot pedig eszerént rendelvén: minthogy csak két fiú vagyon, következőképpen a küssebb marad az ős házba, a nagyobb pedig a mostani lakta jószágoknak a felire építhet. Ami pedig a gabonabéli pretensiót illeti, ezt elegendőképpen megfontolván, erről is ezen ítéletit tette a becsületes falusi szék: a huszonnégy köből gabonából, minthogy Gegő György segély tette volt hazaköltöztetni, ezen fáradságáért elmaradhat köből, tizennyolc köblöt pedig tartozik Gegő György István fiának megfizetni; a 9 sing zekeposztó és két báránybőr pretensiók elmaradnak.

Azt is hátra nem hagyván: mivel egy leán, félszeg vagyon, ennek tartoznak a fiak az attyokkal együtt a jószág mennyiségéhez képest élhető intertentiót adni. Ezen félszeg leánykának mivel egy tehénye vagyon, azt, aki tejét, borját használni fogja, a tartozik tartani. Vagyon még egy kis nevendék leányka a háznál. Ez ha megéri azon üdöt, hogy férhez menjen, ekkor ezt tartoznak a jószágbirtokosok törvényes perefernummal kiházásítani. Közöségesen ítéltetett.

Minthogy jenőfalvi Gegő György és úgy a fia, Gegő István között a fenn írt mód szerint a jenőfalvi eskütség által deliberátum pronuntziáltatott gabona és felkelhető osztozás végett, a deliberátum így meglévén; de míg kiolvastván ezen deliberátumot a fenn írt két felek előtt, Gegő György a fiával, Istvánnal kézbéadás mellett ilyen békességre lépének: minthogy Gegő István az édesanyától, Gegő György ökegyelmétől szolgálatjábéli gabonát pretendált, amelyet a fenn írt delíberátum megmutat,

azt elhagyá békesség mellett az édesattyán, Gegő Györgyön; oly feltétel mellett, hogy Gegő Györgynek egy fél-szeg leánya vagyon, Kata nevezetű, rész szerént egész tartó, hogy a fia, Gegő István 9 esztendeig intertentiót ne fizessen.

Ezenkívül, ami a külső, belső jószágot illeti, háromféle oszolja. Ami a felkelőt illeti, Gegő György a fiának, Istvánnak adott két ökröt osztozás szerént, egy egészvágás fakó szekeret és úgy egy félvágás szekeret, egy erdőllő láncot, 50 szemből álló, egy faragófészi, egy kasza, egy kapa, egy pár gerebeny, egy vasvilla, egy káposztáskád, két cseber, egy désa, egy sajtár, egy mérca, egy sütőtekenyő és egy gyúrotekenyő, egy jó felkéz üst, egy 7 köblös szuszék, egy tiló, egy üvegablak, egy kús kendőszeg, egy rakószán, és az épületekből juta egy gabonatartó csűr, alsó deszkájával együtt az erdőn, Vatkés töve nevezetű helyen, egy csűrnek a harmadrésze, míg az öreg él és holta után fele lészen az Istváné, egy jó ágy és egy ládás pad.

Ezen fenn írt kézbeadás mellett való osztozások a két feleknek mű előttünk és általunk eszerént ment végbe. Melyet az magunk nevünk aláírásunkkal megerősítettük, igaz hitünk szerint.

Felsőrákos, 1820. március 28.

Falu ítélőszéke tartattatván falusbíró Sollyom János előlése alatt, amidőn is tekintetes director Zaturetzky úr kívánságára a Pál fiak által elcövekelte és gátlással megerősített öblögetés ítélet alá bocsáttatik.

Ítélet. Minthogy ország közönséges törvénye az: hogy a folyóvizek, ha darabjába szakaszatnak, a birtokos annak utánamehet; ha pedig öblögetés által mossa el, az azé lészen, akiéhez öblögette. Minden pedig köteles a magáét őrizni és megtartani. Eszerént a Pál fiak a kereset alatt lévő helyet öblögetés által kapván, annak tulajdonosai lettenek, már hazánk törvénye által; s hogy azt mint magokét oltalmazzák gátlás és cöveklés által, ezt is megengedi a törvény.

Csíkjenőfalva, 1837. július 16.

Csíkjenőfalvi néhai huszár Antal Péter özvegye. Bőjtse Anna az alább írt eskütség előtt, önkéntes jóakaratójából,

az élélme iránt Gyenge Lajos és Kedves János gyalog katona két vejével úgy egyezének, hogy lévén írt Antal Péter ökegyelmének gyergyószentmiklósi két forduló hátrában egy kevés érdemes jószága, melyet bírnak odavaló Bíró János és Albert huszár katonák fele résziben, ahonnan szép jövedelem jön minden esztendőben; és azon jószágból bėjövő fructust általadák a fenn nevezett két vejek az említett mostohaannyoknak élélmére, és még a mellé minden esztendőben ígírének, a két vej, ketten két véka búzát, hogy minden kifogás nélküli megadják.

Ezzel az özvegy megelegedék, minthogy ezen folytában lévő 1837-dik esztendőben a néhai férje jószágában lévő termésnek felit elvész, a katonai terheknek is felit az özvegy kiállja. A következő 1838-dik esztendőben Boldog Asszony-napkor kezdődik a gyergyai jószágból való bėjövő gabona és a két véka búza intertentziójára, és tart mindaddig, míg az néhai Antal Péter nevét viseli. A most folyó 1837-dik esztendőn túl az özvegy nem tartozik semmiféle huszár katonai terheket érzeni; általszáll a két nevezett vejekre. Azt is hátra nem hagyván, hogy ha a történnék, hogy Antal János ökegyelme gyalog katona lenne, azon esetben az özvegyet meg fogják a vejek a zabföldekből és szénafühelyekből is meg fogják az igazság útján részeltetni.

Mely szép egyezések a fenn írt feleknek, hogy mindezekben a fenn írt módon ment légyen véghez, azt bizonyít-suk igaz hütönk szerint.

XII. Zálogos föld

Rendkívül sok esetben kell a korszakunkbeli megszorult embernek belső telkét, szántóföldjét vagy szénafühelyét zálogba adnia. A kölcsön-pénz a hitelező számára így nemcsak biztosított, hiszen kezében tartja az ellenértéket, hanem birtokbővítési lehetőség is. Sokan (és ez jellegzetes) kénytelenek zálog summa ellenében szerződésben lekötött időre vagy idő-határszabás nélkül így válni meg ősi jussuktól. Az sem ritka eset, hogy az adósságot jókora idő teltével a fiak, az unokák akarják megfizetni, vagy a

„vérek”, az atyafiak, sőt egyes esetekben a szomszédok is „jure vicinitatis” igényt formálnak a zálogos földre. A faluszékén tehát igen gyakori a zálogper és az okos, megfontolt, a sok jogi megkötéssel számoló ítélet.

Csíktaploca, 1775. június 30.

Csíktaplocai Baka Tamás primipilus litigálván de eadem primipilus Bálint Antallal holmi szénafü végett, mely vagyon Ónos bánya nevezetű helyen, in vicinitatibus ab una alól titulált Sándor Gáspár uram, feljül egy nagy tó; melyet most ötödik esztendeje adott volt Baka Tamás néhai primipilus Vas Istvánnak szorult állapotjában 18 magyar forintokért zálogban, oly formálag, hogy mikor szerit teheti írt Baka Tamás azon 18; forintoknak, obligála magát írt néhai Vas István, hogy mindenkor zálogját leválja és az szénafüit akármikor kaszálás ideje előtt remittálja. Melyről fenn álló hiteles bizonyága is egy személyéből álló extál, s maga is hittel pecsétli Baka Tamás.

Azért jöllehet, hogy az pénzmegadásban késett Baka Tamás egy keveset, azért nem akarja leválni írt Bálint Antal. De az praecautiókot megvizsgálván az eskütség, tehát ítéltetett, hogy tartozik Bálint Antal a pénzt leválni és Baka Tamásnak a szénafüvet remittálni, minthogy Szent György napján admoniálta is volt, hogy a szénafühöz számot ne tartson, mert kiváltja, az is constál.

Csíktaploca, 1779. július 16.

Csíksobotfalvi Fodor József ezen nemes fórumra, hűtös bíró Bálint Péter és esküttei eleiben, Commendáns úr pecsétivel citáltatá csíktaplocai Salamon Andrást és Máthét ilyen okon, hogy ennek előtte circiter 14 esztendőkkel zálogjára vett egy darab szénafüvet írt Salamon Andrástól és Mátétól 2 forintokba. Mely szénafü vagyon az Kús evett nevű helyben, vicinussa ab una Santus József, ab alia Baka Tamás, Salamon András és Máthé.

Ez ellen azt állítják, hogy nem atták volna zálogjára, hanem csak idei hasznára. 1778-ban minden ok nélkül, szabad akaratjokból megkaszálták, szénáját elvitték.

Fodor József feles bizonyságokkal megállítván, hogy zálogjára vásárlotta, azért a szénáját megfizessék; a két forintját megfizessék, ítéltetett.

Csíktaploca, 1780. május 6.

Csíkszentléleki, mostan Várdotfalvában lakó Basa Tamás, felesége Botár Klára képiben, ut actor pretendálja csíkszentléleki Todor Mátyás ut inctustól egy darab szántóföldet a csíkszentléleki határban, a Kesz láb felé fordulóban, vicinussa ab una Gondos Mihály, ab alia probatur⁷¹, mely volt csíktaplocai néhai Botár Györgyé, zálogban pedig adatott volt csíkszentléleki Lázár Ferencnek, és az inctus onnat vette volt kézihez 5 forintokkal. Ezzel meg is kínálhatta; az inctus pedig el nem vevén állítja, hogy még supperaddált Botár György özvegyinek 2 forintot és egy trágya ideig odaengedte. Azért, mint az inctus most erről semmit nem bizonyít, ad futurum bizonyítson. Íltetett. Dilatio.

Csíktaploca, 1781. május 5.

Taplocai Holló György gyalog katona ut actor pretendálja ugyan taplocai néhai Holló Ferenc relictájától. Daradics Judithtól, mostan ugyan taplocai Salamon András feleségítől, mint fenn nevezett Holló Ferentől született gyermekeinek curatrixától, Ferencnek és két leányinak ut inctától a csíktaplocai határban lévő szántóföldeket és szénafüeket... hogy ezen megnevezett szántóföldek és szénafüek az actor birodalma alól mentek volna által, bizonyos adósságnak letétele után, az incta előbbeni férjének kezire, pro florenis hungalicalibus (!) 16; melyek így constálnak a iudicium előtt, azért tartozik az incta curatrix azon 16 forintokat elvenni és a fenn nevezett szántóföldeket és szénafüeket kibocsátani.

Minthogy pedig az is constál, hogy az szántóföldek aránt tempore debito az záloggal megkínáltatott volt, midőn a földek nyomászerben voltak, melyek most be vadnak vetve, azoknak fele fructusát tartozik az incta az actornak általadni. Ezekután ami keresetek leszen az árváknak, kereshetik Holló Györgyött. Ezen 16 forint zálogban az Holló Ferenc relictája csak negyedrészes, minthogy az három árvával osztozni kell belőle, és jövendőben számoljon róla. Íltetett.

Incta protestat super hoc deliberato et apellat causam ad civile forum. Transmittitur.⁷²

Csíktaploca, 1781. május 19.

Lévén csíktaplocai Lajos Jakabnak az csicsai alsó forduló mezőben az Hosszú nevű lábban, in vicinitate ab una taplocai néhai Lajos Mihály, ab alia méltóságos Petki úr önagysága, egy földet írt Lajos Jakabnak, mely földet ugyan adott volt az néhai nagyattya, Lajos Balázs zálagban említett néhai Lajos Mihálynak, az inctus Lajos Miklós nagyattya Lajos Miklós édesattyának pro flor. Hung. 3, id est három. Melyről hiteles regestrumát mutatá az actor Lajos Jakab.

Az inctus Lajos Miklós egyebet nem tud mondani, sem levelet producálni, hanem csupa szóval azt állítja, hogy az attyának is békességes birodalmában volt, neki is mind- eddig, s örökösinek tartja, nem is leválja az zálagját.

Az actor protestála: betevé az fórum eleibe a pénzt.

Deliberátum. Az actornak productuma ellen nem tudván világost mutatni, az inctus tartozik leválni az zálagot s a földet remittálni. Ítiletett. Inctus protestat super hoc deliberato et petit exmissionem. Actor pariter protestat de ulterioribus expensis et fatygis et usu fructus.⁷³

Csíktaploca, 1781. július 4.

Csíktaplocai Lajos István még in anno 1780-ban ideiben zálogban lévén egy darab örökös (szántóföldé de eadem Damokos Imrénél, primipilusnál, megkínálta a földnek zálagjával, in flor. Hung. 4, amely zálagot Damokos Imre nem tagad, hogy oda nem vitte volna írt Lajos István. Azt sem tagadja, hogy az országútjára maga ki nem vetette a Lajos István pénzt. Azután esztendőől [fogva elhallgatták, semmit sem mozdították, hanem Lajos István az szántóföldet kézihez vette, be is vetette. [Damokos] már most in anno 1781 die 4-ta July kívánja keresni Lajos Istvánt.

Deliberátum. Minthogy Damokos Imre maga vallja, hogy az Lajos István megadott pénzt kivetette az országútjára, esztendő elmúlt s elhalgatta; tehát a föld marad Lajos Istvánnál; a pénzt keresse, kinek mennyivel adott többet. Ítiletett.

Actor protestat super hoc deliberato et appellat causam ad forum civile. Inctus pariter protestat de ulterioribus expensis et fatygis.⁷⁴

Árkos, 1782. április 11.

Lévén contraversiója nemes sepsiszéki kilyéni Kováts György gyalog káplár ökegyelminek a Göntz fiakkal, itten Árkoson, Sepsiszékből a Göntzök utcájában egy darab bennvaló jószág kihatározása dolgában; melyet a felesége, Dants Zsuzsa vérségire rehabeált pénzel a néhai Göntz Tamás posteritássitól. Mely szerént azt állítja Kováts György ökegyelme, hogy tempore rehibitionis a zálogtartók egy darabot a maga jussából magok birodalmában megtartottak. Melyért panaszolván a nemes Companiának, a Compania Comendans úr poroncsolatjából ezen causát subsumáltuk eszerént: exhibeálván Kováts káplár egy emptionalis contractust, mely emanáltatott in anno 1723 16 January árkosi Benkő József nobilis és uzoni Fosztó János pro [tunc] árkosi scholamester és Kús György Mihály primipilus regiusok által, melyben az íratik, hogy Horváth Mihály feleségével, Dants Ilonával jure vicinitatis perennaliter megvásárlotta árkosi Nagj Andrástól egy darabcska bennvaló jószágát cum flor. Hung. 11, melyet pretendál kiadatni a Göntz fiaktól.

E contra másik pars is exhibeála más concambiális contractust, mely költ in anno 1728. 9-na Máji sub regiis Köntés Mihály, Barabás Dávid, Barabás György, melyben Göntz Tamás Nagj Andrástól per concambium obtineált perennaliter⁷⁵ egy darab jószágot a maga csüre megett 5 magyar forint pótlással.

Mely contractusokból a jó ki, hogy két darab jószága volt Nagj Andrásnak, egyik a más vicinumában. Egyikét, a hosszabbat adta Horváth Mihálynak 23-ban. A másikat ugyan felyül mellette, mely a Göntz Tamás csüre megett megszakadt, cserélte Göntz Tamásnak 28-ban.

Azért tetszett a fórumnak, hogy amely portiót Horvát Mihály vásári ott Nagj Andrástól, az Kováts káplárnak resignáltassék, doceálván elsőbben a controversiás jószágnak határáról. Amelyet penig Göntz Tamás a maga csüre megett megcserélt Nagj Andrástól, az maradjon intacte a Göntz fiúknál.

Árkos, 1782. április 13.

Bedőházi Mihály senior ki akarván váltani Bakó János huszártól egy tanorokot, mely vagyon a falu alsó végin

a tanorok-kapunál; nem akará Bakó János kibocsátani ilyen okon, hogy nem magának, hanem másnak akarná váltani, feliben idegennek. Azért nem remittálya, hanem vérségre megtartja.

Melyet a hütösök judiciumára terjesztvén ilyen determinatio lón róla: hogy tartozik Bakó János a tanorokot remittálni, ilyen conditióval, hogy ha casu quo úgy történék, hogy más idegennek váltaná, comperta rei veritate, etiam in medio tempore⁷⁶ adja vissza Bakó János a tanorok zálagját, és inmediate minden törvény nélkült menjen a kéziben a füveskert, olyformán, amint eddig is bírta; még ha a fructussát elvinné is az idegen, megítéltetett, hogy hazul is tartozik visszaadni.

Anno 1782 die 25 Aprilis ezen causát novizálya Bedőházi Mihályné. Inctus appellat ad forum Companiale. Deliberatum transmittitur.⁷⁷

Csíktaploca, 1782.

Csíkvárdotfalvi Márkos János primipilus pretendál egy szántóföldet csíktaplocai Kardos Jánostól, az alsó fordulóban. Állítja írt Márkos János, hogy volna azon szántóföld az várdotfalvi határban az őkegyelmié mellett. Meg is kínálá müelőttünk, hogy leteszi zálagját, 3 magyar forintokat, minthogy vicinus; de semmi documentuma nincsen. Írt Kardos János vallja maga örökséginek; innet exmittuntur ad forum ad ulteriora⁷⁸. Ítéltetett.

Árkos, 1782. június 12.

Barabás András káplár mint actor praetendálván az inctustól, Barabás Mihálytól, hogy az malomhelyet, mely vulgo Barabások malom-helyinek hívatatik, amittálya. Melyről in anno praesenti 1782 die 3-tia Juny judicium ment a hütösök előtt, hogy nincs az inctusnak jussa hozzá.

De azután a nemes compagnia fórumára apellálván az inctus causáját, ottan exmissióra kéredzett, és egyszersmind vissza a hütösök eleibe újabb revisióra. Mostan azért exhibeálván az inctus egy simplex inquisitiót, 3 bizonyságok inportályák, hogy az inctus praedecessora a malomhelybéli részit a malomrésszel együtt zálogban adta volt N[éhai] Novák Jánosné asszonnak 12 magyar forintokért. Constál azért az inquisitióból, hogy pusztán állván

a malomhely, ezelőtt 20 esztendőkkel foglalásképpen beker-
telvén mindedig pacifice bírta. Mostan azért, non obstante
hoc, megítéltetett, hogy előbb váltsa ki az inctus a zálog-
tartótól, és azután a maga része excindáltatik. Mostan
penig mint illegitimus possessor amittálya.

Csíktaploca, 1785. június 25.

Csíktaplocai Botár István lovas numerus alatt levő
praetendálja most egy örökös szántóföldet megváltani
testvérbátyjától. Botár Jánostól, minthogy ökegyelmét
is úgy illeti, mint az bátyját.

De ellenben Botár János azt állítja, hogy ennek előtte
circa 3 esztendővel azon szántóföld eladatott volt ide-
gennek zálagjára Botár András testvéreccsítől; s[*it*] v[*enia*]
2 ökrit elvásárlotta, hogy idegenektől az örökös földeket
meghozassa. Meghozván, egy vetés idein bírhatta el írt
Botár János, azután tartozik egyiket általbocsátani Botár
Istvánnak, letévén zálagját, ítéltetett.

Árkos, 1785. július 2.

Árkosi Gelei Sámuel és Pál gyalog katonák mint actorok
allegállyák ezen fórumon, hogy ugyan árkosi Lemhényi
Ferenc lovas részen supernumerárius mint inctus sub
titulo pignoris⁷⁹ bírja két darabocská szántóföldököt.
Melyeket a condvisor attyokfia, Gelei András adott az
inctusnak zálagba 16 magyar forintokban. Megkénálták a
zálagpénzzel, és nem leválta, consequenter a földeket sem
remittálta.

Melyre az inctus producálván az azokról való contrac-
tussát, így felel: conditionate vásárlotta a szántóföldeket,
tudniillik

1- mo: hogy kilenc esztendeig se maga az venditor, se
egyik vér attyafia is ki ne válthassa, minthogy az eladás-
kor törvényesen megkénáltatta volt vele, s egyik is szorult
állapotjában meg nem vette.

2- do: Debito tempore nem is kénálták zálagjával, hanem
Szent János-nap után való héten; — azért nem remit-
tálya.

Melyet subsumálván a fórum ad primma: nem doceál-
hatá az inctus a törvényes megkénálást tempore in pigno-
rationis, azért a conditio sem teneál, sőt annihiláltatik,

Pro 2-do: Jóllehet Szent János-nap előtt nem ellenzették azon szántóföldeket, consequenter pénzzel is nem kénálták a zálogtartót, de minthogy vetés alatt nincsen, hanem nyomásban vagyon, depositis deponendis, azaz mind a szántás árát, mind a zálagját letévén, tartozik az inctus leválni és az actionált földeket remittálni, törvényesen megítéltetett.

Csíktaploca, 1785. augusztus 10.

Minthogy világosan kijő, hogy néhai Holló Ferenc megváltotta 12 magyar forintokkal egyik helyről, az más ember pénzivei; idegennek általadta, onnét ismét más ember kezibe; megint visszaváltotta életben levő Holló György, lefizette 8 forintját. Tehát tartozik néhai Holló Ferenc fia kifizetni a hátramaradott 4 forintot; azután a vérek igazítsák törvényesen magok dolgokat, ítéltetett.

XIII. Emberi dolgok

1. Rágalmazás, megkövetés, megbékélés

Mindazok, amikről az eddigiekben szó esett — szintén emberi dolgok. Külön fejezetbe azok a gyarlóságok, perlekedések kívánkoznak, amelyek még azokon kívül is gyakrabban adnak dolgot a falu ítélőszékének. A tolvajsággal való megvádolás többször is előfordul, és más rágalmak tisztázása, más gyanúsítgatások békességgé oldódása vagy vétkek megtorlása szintén több ízben teszi próbára a liütösök értelmét és emberségét. Látszólag jelentéktelen ügyek ezek, de szükséges menekedni a rágalomtól, a haragostól a jó életérzés miatt is; az pedig igen-igen nagy dolog.

Csíktaploca, 1773. március 5.

Interim az parsok az közönséges eskütségnék közbenjárásában condescendálván Török Clára és írt attyával megbékélének Györpál Erzsébet és Borbára.

Megkövetvén vallák, hogy emberi gyalóságtól viseltetvén, ha mit szólották becsületi ellen írt Török Clárának, azt nem igazán szólották. Senkit abban meg nem tartnak, s ha megtartani akarnának is, annak ereje ne legyen; ha

pedig efféle szóba valamik tanáltatik, ezen processust is resuscitálhassa ellenek.

Causa honeste femine Catharinae Simon, consortis pro-
vidi Joannis Csorba in Csíktaploca commorantis jobba-
gionis spectabilis Gasparis Sándor de Csíkszentmihály ut
actor contra et adversus Andream Imecs primipilum de
Csíktaploca ut inctus, pro a[ctrice] procurator Michael
Veres de Csíkszentlélek, per quem, premissae protestatione,
dicit.⁸⁰ Ez okon citáltattam az inctust, hogy mi októl visel-
tetvén közelebb elmúlt 1772-dik esztendőben zab aratás-
kor, de die protestatur,⁸¹ tolvajnak difalmálta (!) és azzal
is, hogy a házától faggyat és pendejt loptam volna, melyet
ha tagadna, itten most kész vagyok comprobálni. Azért
kévánom külömb-külobmféle difalmátiojáért külön-külön
emenda lingvae maradjon, és executióba vétessék...

A pársok egymás között megegyezének, megkövették
egymást; s, abba ennek utána is senkit meg nem tartok
benne, minthogy nem igazat mondtam; ha pedig találna
ennek utána is mondani, mindenek fennmaradjanak.

Csíktaploca, 1778. június 12.

Lévén controversiájok sósmocsári szénafü iránt csíktaplo-
cai Lajos Istvánnak Lajos Miklóssal, primipilusokkal, mely
aránt való continentiáját elébeszélvén mü előttünk a két
felek, külömben törvényesen nem ítélehetük, hanem ben-
nünket kézbeadásával arbitrálnak, minthogy literale inst-
rumentumokkal nem produkálhattak; tehát a mü közbeti-
vetésünk által lemondanak a törvényről, s egyezőnek esze-
rint, hogy: hogy Lajos István írt Lajos Miklósnak egész
pretensiójáért ősszel vetésre adjon egy köből búzát. Pénzít
— harminc forintokból állót — müelőttünk általvevé Lajos
Miklós.

Csíktaploca, 1779. január 15.

Felcsíkszéki palfalvi Ferencz Györgyné Lajos Margit,
testvérbáttyaival Lajos Péterrel és Lajos Józseffel magok
kezet fogának és megbékélének; úgy, hogy Lajos Péter
3 szál deszkát, fél véka rozsot, Lajos József 3 szál deszkát,
2 véka rozsot és felet Lajos Margitnak harmadnap alatt
készek megfizetni. Káplár János István és az egész eskütt-
ség jelenlétében volt.

Csíkjenőfalva, 1783. február.

Csíkkarcfalvi Lukács Istvánné Ambrus Erzsébet, amint perlekedik vala jenőfalvi testvérbátyjával, Ferencz Alberttel, az néhai Ambrus András felkelhető és marhái dolgaik iránt. Mielőttünk az nemes compagnia fórumán mindenik fél magok keresetekről megbékélének, oly formán: kiki maga pretensióját elengedik, hogy egyik a másikon soha semmit nem pretendálnak, hanem ennek utána egyik a másikával mint testvératyafiak, úgy kívánják élni, ezután pedig többször nem kívánják megháborítani...

Árkos, 1785. március 19.

Árkoson lakó Illyés András az inelytum Oroszianum Regimentből szabadsággal hazajött katona provocálá ezen fórum eleiben providus Lemhényi Tamást ilyen okon, hogy az feleségit sólopással difamálta.

Melyet subsumálván a fórum, az inctus simpliciter tagadja, hogy sem egyszer, sem másszor tolvajnak nem pronunziálta, jóllehet mint káros ember gyanakodott.

Az actor penig két bizonyságokkal próbálni kész lesz vala az inctusnak difamáló szavait. Akik ellen excipiálván azt, hogy haragossai az eléállított bizonyságok, azért ne acceptáltassék.

Interim, míg finálé deliberátum pronunziáltatnék,⁸⁵ megbékélének a pársok, megkövetvén a fórum előtt egyik a másikat. Mely szerént minden controversia kiszálla közüllök.

Csíktaploca, 1787. január 20.

Amint in anno 1787 die 16 January csíkszentléleki primipilus hütös bíró Mihály Elek eskütteivel együtt kifolyt deliberátuma Köllő Antal és Basa Péter ökegyelmeknek helyben hagyatott azon deliberátum, hogy méltatlan fársztotta írt Basa Péter Köllő Antal ökegyelmit; ide való fáradságát tartozzék megfizetni.

Ezen fennebb írt causából az egész eskütség előtt kézbeadással Köllő Antal uram Basa Péterrel együtt megbékélének egy magyar forintba, hogy mihelyt hazamegyen Basa Péter, mindjárt megfizeti Köllő Antal ökegyelminek.

Árkos, 1792. március 17.

Árkosi Péter László providus, méltóságos Daniel major úr önagsága külső cselédje panasolja a hütösök előtt,

hogy most közelebről a szentgyörgyi sokadalom csütörtökön árkosi Bakó Sámuel gyalog katonának az háza felverettetvén, énreám fogta, engemet mocskolt, azzal a rút, gyalázatos, mocskos névvel. Holott én ártatlan vagyok abban az vádban, mertj én estig voltam a sokadalomban.

Melyre azt felelé az inctus Bakó Sámuel: úgy vagyon, ked miá vallottam a kárt, nem tagadom, mert kedre vagyok egész gyanúságom. Melyet data exmissione az jövő törvényes napon kész vagyok doceálni.

Árkos, 1792. október 6.

Árkosi Tegző Zsigmondné gyalog részen való exponálva az hütösök fórumán Tegző Mária, a Tegző Gábor léánya ellen, pariter gyalog részen való, hogy az utcán, közönséges helyen házfelverő tolvajnak megszidta, és több rút, mocskos szókkal is difamáta. Melyet megkíván az fórum előtt, hogy bizonyítsa rá az incta. Ha penig rá nem tudja bizonyítani, azon büntetés, melyet az efféle praevaricatorok érdemelnek, forduljon rá. S afelett, amint híriben, nevében megrontotta, azért az egész gyülekezet előtt depraecálya et protestatur.

Incta. Nem tagadom, sőt most is azt mondom az actrix ellen, hogy a házam felverésiben részesek voltak; melynek megbizonyítására üdöt kérek a nemes hütösségtől.

Deliberátum. Adatik üdő az inctának, hogy szavait az actrix ellen a jövő törvényes napig megbizonyítsa.

Árkos, 1792. november 24, december 1, 12.

Árkosi Bihari Zsigmond falusi notárius huszár őkegyelme megszólítván ugyan árkosi Bedőházi Mihály czimermant és testvérhúgát, Sárát a falutörvényén azért, hogy az actor őkegyelmének nagyobb léányát, Máriát rút, mocskos szókkal illették, amely egy becsületes leányhoz nem illik. Amelyért azt kívánja az actor őkegyelme, hogy azon mocskos szokat vagy reárajka a léányára az inctus, vagy ha nem tudja, annak büntetésén maradjon, homágiumon, mégis a laese személyeket kövesse meg.

Inctus. Időt kért a fórum előtt, és párt az őkegyelme literáléból.

Deliberátum. Adatik idő, és a pár kiadás ítéltetett.

Item 1-ma Decembris continuálván ezen causát, másodszor is megszólítá az actor az inctus ökegyelmeket, hogy amint exmissióra kéredzettek és párt kívánták, mostan azok mellett mit felelnek, elvárja. Melyre egy simplex inquisitiót beadván, a felolvastatott coram sedria. Melyből az actor is párt kére. Deliberátum. Conceditur par.

Anno 1792 die 12 Decembris. In possessione Árkos, coram iudice Paulo Barabás, cum suis juratis. Deliberátum.⁸³ Az actionált actor ökegyelme párt kért volt az actionált inctustól. A pár mellett procedálván az actor és megszólítván az indusokat coram sedria, de nem compareált, hanem egy bizonságot, akit temondából mások feleltek Bedőházi Bálintra, de ő maga jelen lévén, mind megtagadá. Azért ha temondából felelték rá és azokból magát ki nem tudja tisztítani, azoknak actiója szerént convincáltatik az inctus is per non venit az actornak actiója szerént, convincáltatik et protestatur.⁸⁴

Csíkjenőfalva, 1820. január 9.

Ezen folyó 1820-ik esztendőben Januárius 9-ik napján, mű alatt írtak jelen voltunk huszár Fejér főhadnagy úr qvártélyán, ahol is panaszolja jenőfalvi huszár Barabás Mátyás, hogy a közelébb elenyészett számvevő comissio előtt ugyan jenőfalvi huszár Kozma Márton ökegyelme valami régi hallomások mellett lopás szók kimondásával dehoniszta[!]ta (!). Amelyről 1819-ik esztendőben Szopos József ökegyelminek, úgy Barabás Mátyás ökegyelminek hiteles relatoriájok költ vala, de ezen két feleknek relatoriáját Fejér főhadnagy úr auctenticálta (!), de Barabás Mátyásról legkisebb rossz ki nem jött, hogy ő lopott volna.

Azért az relatoria nihiláltatott egyszersmind müelőttünk a tűzben megégettetett, s Barabás Mátyás a maga becsületiben, mint akármely becsületes ember, úgy marada, visszaadván Kozma Márton és Szopos József ökegyelmék megkövetés mellett becsületit, amely zuvatból indítatott vala.

Felsőrákos, 1826. január 23.

Anno 1826 die 23 January falu ítélőszéke tartatik falusbíró Márok János előlülése alatt; amidőn is felperes Székelly Anna törvénybe szólítja molnár Csíki Andrást ily

okon, hogy az alperes Csíki Andrásnak felesége azt beszélte, hogy az felperes az alperes malmában, amidőn ott nemrégiben égy éjszaka őrlött volna, egy véka törökbúzalisztet ellopott.

Amely feladására a felperesnek az alperes férje, Csíki András azt felel: én nem mondom, hogy a felperes lopta volna el, hanem minthogy azon éjszaka, amelyen károm történt, a felperesen kívül még csak egy köpeci ember volt, aki haricskát őrlötetett, tehát gyanúm vagyon, hogy a felperes által történt kára, aki törökbúzáát őrlötetett.

Kihallgatván mind a két feleket, a, falu ítélőszéke hozott ilyen ítéletet. Jóllehet az alperes molnárné meg nem jelenhetett személyesen, de férje, Csíki András is, hogy gyanúja volt az felperes ellen, tehát mindketten egy kereset alatt lévén, a molnárné meg nem jelenése a processust el nem ronthatja.

Ami pedig a gyökeres keresetet illeti. Az igaz, hogy azon éjszaka, amelyen az alperes kárát történni praetendállya, más a malomban őrlő a felperesen és a köpeci emberen kívül nem volt; de minthogy az alperes kárát kevés helyén, szinte 24 óra múlva vette észre; emellett a felperes is megbizonyította, hogy akkor őrlött két véka törökbúzáját kiktől vette; sőt a per megindulásával a bíró és hütösök jelenlétekben a törökbúzaliszt is megmérettetvén csak két vékának találtatott, úgy hogy hütökkel is, egész házak népével megbizonyítani készek, hogy a megőrlött törökbúzalisztből csak egy markot is a mostani megmérés ideig senki el nem vett. Továbbá az alperes molnár is nem tagadván azt, hogy a felperes törökbúzáját ő maga, a molnár öntötte fel, s amidőn a malomból elvitte a molnárné segéllette a vállára felvenni a felperesnek, sőt az utolsó három kupányi lisztet együtt merték fel, és a molnár szeme előtt kötötte bé a zsákot a felperes. Tehát, hogy az alperes molnár a felperest ártatlan bémocskolta, 3 magyar forint fizetésre és a felperesnek megkövetésére ítéltetett az falu ítélőszéke által, a fenn írt esztendőben és napon. Barabás Áron, falu notáriussa.

Az alperes megnyugszik a kimondott ítélettel. A felperes pedig apellálja a tekintetes szolgabíró úr eleibe, nem elégedvén meg a kimondott büntetéssel. Ítélet. Általbo csáttatik a fenn írt napon és esztendőben.

Felsőrákos, 1826. január 26.

Az elébbeni ítélet a felperesek által csupán azon okból apelláltatván előmbe, hogy a faluszéke által ítélt 3 magyar forintokkal nem lenne megelégedve és törvény szerint büntetődnek az alperes az ok nélkül való mocskolódásért. S noha az inctus most is kész volna letenni a faluszéke által ítélt 3 magyar forintot, de hogy a Decretum 3-k része 4-k Titulussa értelménél fogva meghatározott 12 magyar forint és 50 pénz pénzbeli büntetés helyett hogy 12 pálcaütéseket kapjon in poenam emendae (!) lingvae az alperes, ezennel megítéltem. Köntzei Béniam, szolgabíró.

2. Tolvajtság, lopás

A más javaira ráékezés ördöge, a munka nélkül megszerezhető javak kísértése, néha a szükség kényszerítő ereje tolvajjá tesz egyeseket. Nem csupán rágalom nyomán szerepelnek tehát tolvajként, hanem valóban is azok. Az alföldi betyársághoz hasonló rendszer itt nem alakult ki. A katonai őrszolgálat, valamint a falubeli strázsák a felsőbbség kemény ellenőrzése alatt állanak, és feladatukat teljesítve még az erdők titkos ösvényeit is rendszeresen ellenőrzik. Igaz, elsősorban a határon átjárók és a csempészek miatt, de az „orozók”, a „hegyi tolvajok” miatt is. A faluközösségben élő ember ellenőrzöttsége fokozott, hiszen mindenki mindenkit ismer, és számon tartják mindenki életrendjét. A megvetés, az esetleges kiközösítés pedig olyan büntetés, amit — az előbbieken láthattuk — minden erővel igyekeznek elhárítani. Botlás, vétség így is van. A falu értékítéleti rendjében ezek közül egyesek bocsánatosabbak, másokat súlyosabban torolnak meg; de arra szintén van példa, hogy — gyermek esetében — emberies jóakarattal a szülőkre bizzák a büntetést s az átnevelést is.

Csíkjenőfalva, 1784. június 13.

Csíkjenőfalvi primipilus Vizi Péter törvényben hitta csíkjenőfalvi Bíró Albertet ez okon, hogy ezelőtt 4 esztendővel, de die protestatur,⁸⁸ az juhaink mellett őszi legeltetésnek idein egy társaságban lévén az juhok mellett az actor fia az inctus fiával; mely legeltetésnek idein elkárosodott az actornak s[it] v[enia] egy fekete kos báránya.

Amelynek károsodásáról ugyan azt vallotta az inctus, hogy a farkasok vitték volna el, de azután 3 vagy 4 esztendővel kezdette megvallani az inctus, hogy ők nyúzták volna meg a Péter András helyin, a Bükkön. Azon éczakán nyúzták, megsütötték, meg is ették. Az bőrit pedig jenőfalvi Ágoston Jánosnitt az boron itták meg. Melyhez képest megkévánja marhájának szaporodását 4 esztendőktől fogva, költésit, fáradságával együtt megfizesse. Conceditur par.

Csíktaploca, 1785. március 7, 12.

Minthogy az csíktaplocai tisztelendő páter Botár Györgynek gonoszul elveszett egy szántó hosszúvasa és egy erdőlőlánc, puhatolózván érettek, igazították volna nyomában Csík Zsögötben (!), aholott is a tiszt urak parancsolatjából az ottan lévő falusbíró és esküttekkel együtt mottlották motolván, az actor Miklós György, qua plenipotentiáriussa írt Botár György uramnak jelen lévén. Azon portékák tanáltattak zsögöti Pál Mátyásnál, gyalog katonánál, melyeket is exhibeáltak is az törvény színire; de az láncban változás tanáltatik, nem oly móddal vagyon, mint mikor az motlaskor megtörvényeztetett, elszakasztották, eszközölvén véle annak utána; mely[et] nem vala szabad azon megtörvényezett portékával eszközölni.

Az inctus Sándor Ferenc (!) erre azt mondja, hogy azon portékákra az dominus actor esküdjék meg hetedmagával, azután megfelel, mert addig nem szól hozzá.

Deliberátum. Nem tartozik, hogy hetedmagával megesküdjék, mint az házoktól általadták az törvény színire az portékákat, hanem akik tanáltatnak hitelesek, azok üsmerik az portékákat, esküdjenek meg, ítéltetett.

Minthogy in anno 1785 die 7-ma Marty tisztelendő páter György úr gonoszul elveszett hosszúvasa és erdőlőlánc aránt folyván törvények, ítéltetett volt, hogy az actornak bizonyosági tegyék le az hütöt. Eodem anno die 12 Marty falusbíró Bajos Miklós primipilus házánál és az egész eskütség előtt hütököt letették, nevezetesen az hosszúvasra és láncra: Holló András, Szabó András, Györpál Mihály gyalog, Györpál Ferenc lovas.

Csíkjenőfalva, 1790. szept. 9.

Csíkjenőfalvi lovas katona Vizi András, item ökegyelminek egy István nevezetű fia, holmi rossz cselekedeteiért a székasszói korcsomaháznál arestáltaték, aki a nemes Divisions-Comma[n]dóhoz által is küldeték. Ki is világsodék rossz cselekedetnek munkája, amely nem egyébből álló, hanem az ottan lakó korcsomáros Korda István ládáját felvervén, akiből nyolcvan magyar forintot kivevé. Hatvanötöt ebből paratis Korda István ebből kézihez kapott. Tizenöt magyar forint az ellopott pénznek még héja. Amelyet a gyermeknek atyja, megfizetésit, magára vállalá. De Korda István ökegyelme minden erőltetés nélkül arra mene — attyának jámborságát nézvé —, hogy adja meg a fenn írt tizenöt forintnak felit, fizesse meg; a más felit elengedi.

Emellett az inspector, falusbíró és jenőfalvi hütös uraimék előtt az[t] fogadá az édesatyja Vizi András ökegyelme, hogy azon kártételről úgy meg fogja szabolázni fiát, hogy ezentúl senkinek kárt nem téssen, ha tenne pedig, maga a tiszt uraknak kéziben adja és maga fogja kérni, hogy a tiszt urak ítéletek szerént olyan helyre tegyék, hogy másnak kárt ne tegyen. Amelyet mü is megírtunk a mü igaz hitünk szerént.

Árkos, 1790. december 11.

Nemes sepsiszéki körispataki András György, a Székely Huszár Regimentben egész invalidus qua malmos gazda és ökegyelmével együtt mostan Árkoson az kegyelme malmában lakó Kelemen Farkas molnár liberae emigrationis mint actorok kegyelmedet, ugyan Árkoson lakó infanterist Lőrintz Józsefet mint inctust ezen fórum eleiben meghívták törvényre; és azt mondják kegyelmed ellen, hogy kegyelmed ex a[s]sueta malitia⁸⁶ ezen folyó esztendőben novembernek 30-dik napjára virradólag éjszakának idején az actorok malmához tartozandó ványoló és kásatoró malomházat magoknak tetemes károkra és praejudiciumokra felverte, és onnan 80 sing harisnyának való megványolt posztót ellopott. Mely mesterséget kegyelmed ennek előtte is, midőn módot kapott benne, folytatta. Melyben ha kételkednék a nemes fórum instanti az actor ökegyelmek készek hitelesen doceálni. Megkévánják azért,

hogy minden sing ellopott posztóért külön-külön fizessen den. 50, a malom felveréséért pedig Regiment-büntetés alá ítéltessék. Emellett költséket, fáradságokat, dologmúltságokat, melyeket annak idejében declarálni el nem mulatnak, fizesse meg.

Az actionátus inctus megszólítatott, de nem compareált. Deliberátum. Pro incto nemo, ideo convincitur.⁸⁷

Árkos, 1792. május 16.

Árkosi néhai Nagj Györgynek meghagyatott özvegye, Tót Ilona asszony gyalog részen való személy sérelmesen panaszolja az hütösök előtt, hogy a Kús Miklós engedelmiből és akaratjából az ősszel két szalonnát és két orjost betett volt az őkegyelme kőkamarájába az bátorságosabb tartásnak okáért, mivel más alkalmatosságokkal is fogadta be Kús Miklós uram az őkegyelme költségit azon kamarában, és gondot viselt rá, hogy semmi kára azokban nem történt. Mostan penig az egyik orjost ugyan hazavitte az quaerulata actrix, de az nagyobb és a jobb a Kús Miklós uram kettős záros kőkamarájából elveszett. Minthogy penig senki oda az ház cselédein kívül hírek nélkül sem egyszer, sem másszor nem mehetett, azt kívánom, hogy akár az árát, flor. Hung. 2, akár hasonló orjost adjon nékem.

A panaszoltatott inctus Kús Miklós azt állítja, hogy maga aki keresi, az vitte el azon elkárosodott orjost, melynek megbizonyítására exmissióra is kéredzett, hogy más törvényes napon doceálni kész lészen, és üdő adatott mindenik félnek maga igazságának comprobálására.

Szárhegy, 1806. március 10.

A nemes Compania-Comando, Darvas hadnagy úr poroncsolatjából... főruma ültetvén, ahova is előáll a gyergyótekerőpataki Bobb Ádám gyalog katona ut actor, gyergyószentmiklósi Kari Ferenc huszár ut inctus ellen; panaszolván az actor, hogy most a közelebb elenyészett Januáriusnak 25-dik napján Gyergyószentmiklóson, midőn az actor húst vett volna az inctustól, akkor 20 Rforintok s két ezüst garasa putyilárisával együtt... elveszett volna, melyet az inctus vett el. Azért kívánja az actor megítélni kára megfizetésit.

Állítja ugyanerre az inctus Kari Ferenc, hogy nem cselekedte volna.

Erre az actor állítja, hogy mért távozott el az mészárszéktől az inctus.

Kire az inctus felele, hogy mérőkőbe fogyatkozása volt, s azért ment el.

Mindezen panaszokat megvizsgálván nemes compania fóruma, mindenik fél documentumait, melyekből kitetszett bizonyos terhes aggravans circumstantiák; hogy hit nélkült ítéltre nem lehetne menni, azért Tabularis Instructio 89-dik paragrafussa 3-dik pontjának tartása szerént... meghitelvén az actor, hogy bizonyosan az inctus lopta el a pénzit.

Én esküszöm az egy igaz élő Istenre és az ő Szent Evangeliomára, aki Atya, fiú, Szent Lélek, hogy engemet úgy segéljen, úgy adja ezen a világon való szerencsém, másvilágon pedig tegye örök kárhozatra a lelkemet, valamicsoda igazán én esküszöm, hogy Kari Ferenc huszár őkegyelme lopta el az én pénzemet, az Isten engem úgy segéljen és az ő Szent Evangelioma amicsoda igazán esküszöm.

Azért deliberáltatott, minthogy az actor letette hitit, hogy az inctus lopta el a pénzit; azért tartozik az inctus Kari Ferenc az húsz, azaz 20 Rft és két ezüst garasokat megfizetni; költése, fáradsága legitimatióját, két Rft 6 krajcárt, ítéltett.

Szárhegy, 1806. december 22.

Gyergyószárhegyi nobilis Páll Ferenc gyalog katona őkegyelme, ugyan szárhegyi providus Illyés József, ut actores, törvényben idézvén valami szénabéli károk aránt, mintegy három portio szénakárok aránt, mely a szárhegyi határból Erdő Szád nevezetű helységben a magok tulajdon helyekről, egymás vicinitásában Boldog Asszony-nap után veszett volt el, amint az actorok magok propositu- maiból kitetszik (: mint felyebb :).

Ezaránt megszólíták törvényben gyergyóremetei gyalog katona Szóts Barabás őkegyelmit, ut inctus, abból az okból, hogy midőn az actorok szénájak károk megesett, elmentek Szóts Barabáshoz, magok mellé vett hütösökkel, ahol midőn keresnék, fenn szólván Szóts Barabás, úgy mond: Az kalongya fenekin keressék az magok szénabéli károkat,

ott ha megtalálják. Melyet ottan megtalálván, megtörvényezték az actorok.

Melyre Szóts Barabás állítja, hogy néki szárhegyi gyalog katoná Gáspár Ignác hozta 3 magyar forintokba, adósságba. Amelyre Angi Mátyást, gyalog katonát, feleségestül elé állítja bizonyágnak. Melyről Angi Mátyás bizonyít, hogy látta Gáspár Ignácot, hogy vitt légyen egy szekér szénát. De hogy honnan, nem bizonyítja. Fényes nappal látta, hogy vitte volna.

Erre Szóts Barabás állítja, hogy hozta volna étzaka. Erre Gáspár Ignác feleli: sem egyszer, sem mádszor (!) nem adott Szóts Barabásnak szénát. Vitt ő ugyan szénát Remetére Fazakas Mihály huszár katonának a tulajdon magok helyékről, a Sajgó Ignác marháin és szekerin, mint hogy erről de dato anno 1806 die 1-ma Decembris testimoniálist producál. Melyet maga az apja, Gáspár Ferenc recognoscál.

Melynek ellenére Gáspár Ignác protestálván, megkívánja, hogy őtöt tolvajnak ezen nemes faluszéke előtt Szóts Barabás gyanította, nem lévén arra elegendő bizonyításai, azért bücsületét adja vissza, és ahol illik, panasza bététele mellett büntettessék meg; — mert kegyelmed a tolvaj s réjám akarja kenni — ebben és amazokban benn érettetvén, aminthogy erről die 21-ma Decembris 1806-ba költ testimoniumális[t] produkálja.

Mely szerént ezen tárgyban vizsgálóban vétetvén, mindkét feleknek allegatiójokból kitetszik az, hogy Szóts Barabásnál találtatott meg a lopott széna, amint világos; a Szóts Barabás szavaiból nem bizonyítván meg nyilvánosan, hogy kitől és honnan vitte volna. Bizonyítja ugyan Angi Mátyással, aki látta volna, hogy [Gáspár Ignác] szénát vitt Szóts Barabásnak fényes nappal. De hogy honnan és ki helyéről, nem tudhatta ő is. De ezt is a maga vallo-másában elrontja Szóts Barabás, mikor úgy mond, nékem étzaka hozta, a bizonyása pedig nappal látta. Azért, hogy az actoroknak az inctus Szóts Barabás három szekér szénát fizessen, költségek, fáradságok megfordításával; és Gáspár Ignác hurcoltatása s bücsülete elrontásáért, ahol illik, büntettessék meg; úgy ennek is költségít, fáradságát hogy megfordítja, ítéltett.

Szárhegy, 1810. február 7.

Jelenté magát gyergyószárhegyi Gáspár József jubilált strázsamester úr ut actor ugyan Gyergyószárhegyen lakozó újparaszt Besán Karácson leánya, Borbála ut incta ellen...

Ezennel jelenti magát újra az incta gazdája, a már nevezett Gáspár József, hogy a szolgálója sok pálinkát hordott volna a házához, amelyet idegen vallókkal is testimonium szerént sub litera A bizonyít.

Erre, szemben lévén a szolgálója is, azt felelé: asszonyom küldött pálinkáért, de itt is a többi között magam fejemtől merítettem a szomszéd asszonymnak a fazakából, és a nyá[r]son egy darabocska malachús sülvé vala, ezt is lekaptam, s hazaszaladtam vele. A gazdaasszonymmal együtt megettük, és a pálinkát megittuk. Másoczor megint elküldöttek pálinkáért, egy fazakat akkor újra vittem, akit újra hasonlóképpen elköltöttünk. Kérdettek ugyan, honnan hoztam: — Mi bajok rá, igyanak —, amely kiteszik a testimoniumból is.

Kire deliberátum. Minthogy az actor... a szolgálója által valóságos lopott pálinkát s malachúst házánál elkölneni engedte feleségestől, sőt még együtt felvendégeskedték, és a szolgálóját ezáltal tolvajságra tanították; s a maga házát orgazdának csinálta. Azért a hátramaradott bérít igazságosan tartozik kifizetni. A szolgálója pedig a fenn nevezett hibás cselekedetiért a tiszt által megbüntettesék korbáccsal; az actor, nagyobb Gáspár József pedig bővebb bizonyításig a kárral maradjon. Végeztetett.

Az actor apellál az alfalvi nemes bírószerékire. Az incta apellál a tekintetes nemes szerék törvényire, ezután teendő költéség iránt protestál.

Csíkjenőfalva, 1827. november 27.

A folyó 1827-dik esztendő november 27-dik napján az alább írtak adjuk tudtára mindeneknek azt, hogy csíkjenőfalvi huszár Antal József ökegyelme a szolgálóját, huszár Ágoston Tamás iffíú legény ökegyelmét megtanálta, hogy a csöríből tiszta búzát orozolván, és őtöt vallasni kezdette, hogy annál többet lopott-e és vitt-e valamerre, és a nevezett szolgáló önkéntesen megváltván, hogy vitt még haza is egy keveset.

Ennélfogva kére munköt Antal József ökegyelme hivatalosan, hogy mennék el, és azon ügyét invesztigálnók tökéletesen végére; s elmenvén együtt az Ágoston István lakóházához, a szolgál is vélünk. S azt mondá az édesannyának: Anya, adja elé azon portékát, melyet idehoztam volt. S az anya nagy megijedett állapottal béhoza a pincéjéből egy tekenyő búzát, melyet megmervén, és Ion mintegy 20 ejteles vékával egy — és marada mintegy négy ejtelní búza.

E meglévén, azt mondá Antal József ökegyelme a nevezett szolgáljának: no, Tamás, előre azzal büntetlek meg, hogy a hátodon vidd haza. Eszerént haza is viteté. Ekkor azt mondá Antal József ökegyelme: hogy az mely búzalopáson rajtakapta, fél vékánál több lévén s egy nem volt egészen. Mely dolog, hogy a fenn írt módon ment légyen véghez előttünk, azt bizonyítsuk igaz hitünk szerént.

Csíkjenőfalva, 1848. március 26.

...Ha valaki a magunk kebelünkben könnyű lopásban tanáltatnék, vagy valaki a lopott portékáknak helyet adna, s ez tisztán megtudódnék, akkor a falusi bírák szoros kötelességeknék tartják elsőbben 12 Rft, azaz tizenkét rénens váltó forintokig megbüntetni, azután pedig a Compagnia-Comondónak bejelenteni, hogy a cselekedetéhez képesti büntetést kiszolgáltathassa.

Mely büntetéspénznek két része a commonitás cassájában tétessék, a harmada pedig aki annak utána jár, fárad, azé legyen.

3. Veszekedés, verés, verekedés

Az indulatok féktelenebbül törnek ki, és különösen italozás közben vagy azt követően feszülnek egymásnak a legények. A faluszéke elé nem sok ilyen ügy kerül. Aki a kurtábat húzza, restelkedik s nem panaszkodik. Asszonyok között is támad veszekedés, sőt elvisz a harag a verekedésig is. Ott, ahol a legszorosabban élnek együtt, a családban szintén igen sok az ellentét, az elfajuló, a bírák elé kerülő vita. Különös jelentősége van viszont annak a magyarhermányi hütösök fórumán elhangzó megállapításnak, hogy a családfőnek a testi fenytés, a veréssel való büntetés is joga. Szó esik

róla Felsőrákoson is. Az előbbi esetben a valamikori, az ősi „nagy-család” emléke, hagyatéka elevenedik fel, vagy legalábbis annak belső jogrendszere fogalmazódik meg.

Magyarhermány, 1771. március 16.

Actor Veres Ábrahám feleségével. Incta Veres Jánosné, Bogdány Borica.

Deliberátum. [1-mo] Mint ahogy Veres Ábrahám doceálja az első, második, harmadik fatensekkel, hogy azon pénzek voltak a Katzal makkbérfele pénzek, amelyet Ábrahám a menyé szoknyája zsebiből kivett, mivel Csog káplár is kivetett egy garast közülle, amelyet Katzán vissza is vetett volt; nemkülönben az ötödik fatenssel, hogy amely napon arestáltatta a menyit Ábrahám, azon az napon paraszt ebéd tájat vitt volt egy csomó pénzt Oláh Simonnéni, az Ábrahám menyé, holott azon az napon még hajnalban vették volt ki a menyecske zsebiből a megtalált pénzt, magok az peres felek vallják. 2-do. A 14 fatens is azt vallja, hogy ezen feljebb megírt Simonné anyja fenyegette is az ötödik fatenst, hogy meg ne feleljen. 3-tio. A 17 fatens világosan fateálja, hogy Oláh Simonné mondotta, hogy látta: az Ábrahám menyé pénzt osztott el az anyjával.

Contra az incta pars is allegálja, hogy 21 magyar forintot és ötödfél poltrát adott volna az anyja néki, és abból is 4 forintot és két sustákat visszavitt az anyja, de fatensei között több ezekről nem emlékeznek. Hanem a 42-dik fatens azt fateálja, hogy látta azt az románok újesztendő napján, hogy Bogdány Jánosné a leányának odavetett egy csomót a ka[t]rincájába, és azután odatekintvén látta, hogy olvassák a pénzt, és visszavitt a pénzbe Bogdány Jánosné; ezen bizonyysága mellett hitet is kére magának 3-mad magával, hogy nem az a pénz volt, melyeket a sertések árába hoztak, hanem az a pénz, amelyet neki az anyja adott volt.

De kijő az actoria pars lelatoriájából, nevezetesen az első, második és harmadik fatensek fassiójokból, hogy Veres Ábrahám mondott szavai szerint, hogy az volt a megtalált pénz 24 nímet forint, 3-rom peták és egy 10 krajcáros; mely megtalált pénzek hogy a sertések árából valók legyenek, kész harmadmagával ráeskünni.

Nem lévén elég világosan a dolog a fatensek fassiójokból, tetszett a törvénnel, hogy juráljou az actor 3-ad magával azon, hogy az incta szoknyájába megtalált [pénzek], az hozott sertések árából valók; mind egyről egyik jurálván, tartozzék az incta pars kárát megfizetni.

Incta novizat. Deliberátum: conceditur...

Incta et novizans hermányi Veres Jánosné Bogdány Borica per procuratorem Petrum Keresztes dicit: minémű terhes actiót adott vala bé énellenem verbis hermányi Veres Ábrahám apósom ökegyelme ut actor ezen folyó 1771-dik esztendőben die 16 Marty az hermányi falus hites bíró és több becsületes hitések és törvénytévők eleibe, az akkori protocullumból ellenem prouuciált terhes deliberátummal együtt világosan kitetszik. Mely miá novizálnom kellett eodem die et anno stante sedria⁸⁸, s be is írtam. Mely simplex novumom mellett így reformálok:

1- mo. Nagy vigyázatlanság volt énbennem és procuratoromban az, hogy legelsőbben is meg nem vizsgáltam azt, hogy váljon a törvénytévő bírúk közül volt-e valaki, aki bizonyosság és egyszersmind regius is lett volna; nemkülönben olyan, aki az actorral egy társaságban és egy kereseten lett volna. A beadott relatoriákban levő fatenseket is meg nem vizsgáltam volt, tudniaillik az olyanokat, kik az actorral hasonló társaságban és egy kereseten lettek volna. Minthogy tisztességbéli dolog katonáné ellen, az jobbágy fatensek ellen nem contendáltam volt. Melyek mind igen szükségesek és hasznosok lettenek volna. Azért mostan reformátiom mellett azok ellen mind contendálok, hogy a törvény szerint nem acceptáltathatnak. Ezeken kívül lévő katona fatensek közül is, akik különbözőképpen vagy értelemmel felelnek, hogy meg ne állhasson, megkívánom, confrontáltassanak evégre a relatoriák.

2- do. Reformatiómban ezt újítom és adom bé, hogy Veres János Veres Ábrahámnak és feleségének egy házban lakó, egy kenyéren lévő osztozatlan édes gyermeke. Én pediglen az házassági szoros kötelesség által Veres Jánossal egy testté és vérré lettem. Azért az actor nékem is egy kenyéren s kereseten lévő osztozatlan apámmá lött. Mely szerint nem is lehet vala engemet házán kívül való tisztnek kezibe adni, arestumba tétetni, ha szintén

vétkes lettem volna is az keresett dologban, melyet simpliciter tagadok is. Hanem ha énnálam pénzt tanált volna, azt tőlem el nem kell vala addig venni, imitt-amott hordozni és a pénzt változtathatni, hanem mindgyárást mint jó atya kell vala tőlem kérdeni: hol vetted, fiam, ezt a pénzt? És én akkor mindjárt meg is mondtam volna, amint hogy mindjárt meg is mondtam. S kellett volna velem együtt odajöni, aki nékem a pénzt kezembe adta, és ha a dolog világosságra jöhetett volna, kereskedhetett volna azon, nem rajtam, hogy az őkegyelme pénze lett volna. Ha pediglen urát nem adhattam volna, és az a pénz az actoré, atyámé lett volna, s reám bizonyosodott volna, volt vessző vagy ostor, hogy azok által nekem mint gyermekinek illendő satisfactiót tehetett volna, és a szoknyám zsebibe tanált pénzt elvehette volna, úgysem lettem volna én malefactor, mivel ami apámé volt, akkor az enyém volt, és ami enyém volt, apámé, de hogy azon szoknyám zsebibe tanált pénz hogy az apámé lett volna, vagy az hozott sertések árából való, simpliciter tagadom. Amely pénzt pediglen a kötött erszényben másnap más embereknek és más emberek előtt nékem is mutatott, ki tudja azt, micsoda pénz lehetett. Mivel amely pénzt az én szoknyám zsebiből kivett, azt senki nem láthatta, mennyi summa pénz volt, vagy micsoda pénzek lehettek azok, azért azokra nem is eskühettek.

Mely praemittált ratiókra nézve méltán megkívánhatom és meg is kívánom, hogy az apám kereseti alól simpliciter absolváltassam; minthogy a fő a tag ellen és a tag is a fő ellen bizonyságok nem lehetnek, ellenem is az actor atyám és anyám egy kereseten lévő társaikkal együtt reám nem esküdhhetnek. Én pediglen az engemet kiházásított szülőanyámmal egy kereseten és kenyéren nem vagyok, azért bizonyíthatok őkegyelmivel, hogy azon pénzeket, melyeket az actor apám az én zsebemből elvett, maga hozta volt az én gondviselésem alá. Ha én külső bizonyságokkal elegendőképpen meg nem bizonyíthatnám is azt, hogy az én gondviselésem alá nékem pénzt hozott volt az románok újesztendein az én édesanyám, minthogy az apa és anya az ő gyermekinek amit ad, arra bizonyságot nem szokott hívni. Hitünkkel kell bizonyítanuk, ha a törvény is úgy kívánja, az szoknyám zsebiből elvett pénzeket is, hogy

restituálya, az igazság kívánja, hogy én anyámnak visszaadhassam. Az atyámat én semmiben károsítani nem kívántam, most sem kívánom, mert ha költ is egyik kéziből, a más kéziért költ, mivel én ma is tartom ökegyelminek magamat gyermekinek lenni...

Árkos, 1781. december 19.

Mostan nemes Sepsiszékbén Árkoson lakó nobilis Györke József, alias Pap gyalog supernumerárius mint actor proclamálya maga in persona méltóságos asszony. Daniel Györgyné Horvát Borbára asszony jobbágylegényit, Bukur Illyést mint inctust, utrinque Sepszi székbén Árkoson laknak a peresek, et dicit actor: Anno praesenti 1781 die 28-dik Novembris a megnevezett inctus mera et absoluta potentia mediante⁸⁹ a falu alá s fel járó közönséges útvjáról minden tiszt híre nélkült a megnevezett asszony udvarában egy tulkomat berekesztette. Sem adóssa, sem kezesse nem lévén, hogy meghallottam másoktól, odamentem a fiammal, Ferencsel. Kérdettük, miért rekesztette meg a marhánkat. Ezt a törvénytelen ember szokta cselekedni. Ezen engemet és a fiamat öszveszida tolvajnak, hogy tolvajok vagyunk, melyet ha tagadna, dato a jure termino kész vagyok comprabálni.⁹⁰

Azért azt kívánom a jure, a marhám elkötésiért potentián, szörin-becsűjin maradjon; engemet fiastól hogy tolvajnak szidott, külön-külön homágiumon. Melyet ha deponál, jó, ha nem, adjudicáltassék vicetiszt úr kéziben usque ad plenariam satisfactionem⁹¹, mégis költésem, fáradtságom és gyalázatszenvedésem ne sit serum declarálnom et protest[atur] V[ia?] F[ori?] C[ustodis?] L[egis?].⁹²

Interim de fidejussione satisfaciala az inctus,⁹³ kezesül adván az udvari bírót. Székely Ferenc ökegyelmit.

Deliberátum. Nincsen helye a litis intermediumnak, mivel a fórum dominale erőltette, hogy beszélje meg, hogy volt az actorral való controversiája.

Interim maga capax nem lévén az inctus bajának jó móddal való feladására, a fórum szószólójának e gremio sui⁹⁴ választá és adá Solymosi Mihály ökegyelmit, cum consensu iam (?) titulati domini legis custodies⁹⁵

Actor protestatur super hac deliberatione.⁹⁶

Méltóságos asszony, Daniel Györgyné Pálóczy Horvát Borbára asszony actionált ifjú legény, Bukur Illyés nevezetű jobbágya mint inctus defendálya magát eszerént.

1- mo: Hallom az actor őkegyelminek ellenem instituált actiójában feltett pretensióit, hogy azzal vádol, hogy elköttem az őkegyelme marháját tiszt híre nélkül, és alleghálya, hogy sem adósorri, sem kezesem nem volna, de ez nem constál.

pro 2-do: Mivel ezelőtt circiter 5 esztendővel conventiós szolgája voltam őkegyelminek és ezen szolgálatomban 5 magyar forintommal adóssá maradt volt, melyet sok ízben kértem, és a tiszt uraknak is jelentettem.

De mégis semmire nem mehettem mindaddig, míg újra jelentvén strásamester uramnak, szabadságot adott a marhájára actor őkegyelminek, hogy szabadon megköthessem; és midőn beköttem volna a földessasszonyom udvarában, az actor őkegyelme actionált fiával potentiose az udvarban jővén, engemet fiával együtt megtámadván, rútul szidott, tolvajozott, mely szitkokért eleget protestáltam, hogy ne cselekedjék; de mégis nem cessáltak mindaddig, míg magok indulatjokot rajtam ki nem pótlák, és meg is akarván engemet verni. Ekkor keserűségemben szólottám, amit szólottám. Azért megkívánom a jure, hogy ilyen méltóságos udvarban potentiát cselekedtek és engemet potentiose bestelenítettek (!), meg is akartak verni, a potentiáért major potentián maradjanak, bestelenítésen peniglen, restituályák becsületemet, méltatlan vexáltatásomért absolutiót kívánok cum depositione oneris indebitae vexae, nec non expensarum et fatigiorum refusione, melyet ha tagadnának, data a jure exmissione in instanti kész vagyok comprabálni, et protestatur V[ia?] F[ori?] C[ustodis?] L[egis?].⁹⁷

Actor ad haec. Midőn ezelőtt 5 esztendővel énnálam szolgált, esztendő eltelvén udvari bíró Székely Ferenc és Lemhényi Tamás őkegyelmek előtt számot vettem szolgálat járói, kártételiről és napszámok elvesztegetésiről, amelyek is exhauriálták volna az ő conventióját; de mégis nem néztem az ő sok kártételit, hanem adtam flor. 1. den, 20, mely akkori számvetést, si juris erit, exhibeálok coram sedria,⁹⁸ tudom, hogy egyik is meg nem tagadja, sőt megvallja. Hanem azután pretensiót formálván magának az

inctus, kért rajtam adósságot, de én nem agnoscáltam. Úgy vagyom az is, hogy panaszolt tisztelt kapitány úrnak ezíránt. De kapitány uram egyedül nem igazíthatta, relegálta a közelebb esendő compania fóruma eleiben, azmikor is mind az inctus és én actor compareáltunk. Eleget urgeáltam, hogy instályon seriest, hogy assumáltassék, de nem cselekedte, hanem most anno die ut supra, amint extál in actione, mera et absoluta potentia,⁹⁹ minden tiszt urak híre nélkült marhámat elkötötte. Mások hírt adván, jöttem ide az udvari kerten kívül, azhol az udvari borna kertet újította udvari bíró uram. Ott találván, kérdettem, ki adott szabadságot az én marhám megkötésire. Azt felelte, neki strásamester úr. Ezzel mentem strásamester uramhoz. Kérdettem, hogyha őkegyelme adott volna szabadságot marhám megkötésire. Őkegyelme azt felelte: én nem adtam, hazud. Ennek utána mondottam: törvénytelenül kötötte meg marhámot, a tolvajok szoktak így cselekedni. Azt felelte: én és a fiam vagyunk tolvajok, hogy néki meg nem fizetünk, hogy peniglen azt íratja, hogy potentiát cselekedtünk az udvaron. Ezt indebite íratja mégis, amely poenalitást kíván rám fordulni, a forduljon a nyakába.

Én pedig inctus azt mondom erre, hogy mikor számot vetett az actor velem, nem consumáltatott finaliter, mivel olyan praetensiói voltak, melyek nem voltak törvényesek. Azért méltó praetensióm volt; én pedig szolga lévén nem solicitálhattam törvényt rá, hogy megítéltessék, hanem ez gazdát illetett és ennyi időtől fogva való erőltetésre el kellett volna láttatni; hogy peniglen a potentiát retorquálni akarja az actor őkegyelme, nincsen útja rá, mivel szabadság-kéretlen cselekedte, hogy bejött az udvarban és ott hatalmaskodott. Én pedig a marhája megkötését hír nélkült meg sem mertem volna próbálni, ez okon nincsen helyen az indebita vexa retorsiojának¹⁰⁰, hanem az előbbszöri praemittal praetensióm szerint mind a potentiát, mind az indebita vexát adjudicáltatni kívánom et protestatur V[ia?] F[ori?] C[ustodis?] L[egis?].¹⁰¹

Actor ad haec felséges koronás császárunk rendelése és igazgatása mindedig közöttünk hagyattatott, hogy senki magának bírója ne legyen, hanem arra rendeltetett tiszt urak előtt terminálódjanak minden processusok; mely szerint úgy látom, hogy ellenem is bizonyságokat akar

bejártatni. Ám legyen, de úgy hogy ut habetur Decretum Partis 3-tiae Titulo 31, külömben actióm szerént convináltassék.¹⁰²

Deliberátum. Subsumálván ezen dominale fórum mind az actornak actiójában inserált pretensióit és az azokra tett próbáit, mind penig az inctusnak defensióit, úgy jó ki 5 bizonyságokból, kik in facie sedriae adjuráltattak,¹⁰³ hogy az actor okozta volna, amit az inctus in causa difamatio-nis, nagy felháborodásában visszamondott az actornak. Mivel a fatensek relatiójából constál, hogy az actor actio-nált fiával együtt nagy indulattal jött az udvari kerthez, maga a fia penig az udvarban, holott is magok kezdték előbb az inctust magát és minden nemzetségit tolvajnak szidni, és meg is akarta az udvarban verni, és így, mivel juxta illud: qui e[s]t causa causae est etiam causa causati,¹⁰⁴ ha mit visszamondott az inctus, azt az actor ökegyelmek okozták. E contra, ezek ellen az actor egyebet nem producála, hanem csak egy simplex attestátumot; de abból is a láttatik kijönni, hogy az inctus csak visszavetette az ellene mondott szókat. Ami penig illeti a marha elkötésit, allegálya az actor, hogy hír nélkül, csak maga authoritásából cselekedte az inctus, de amint tisztelt strásamester uram in facie judicii maga referálá, hogy az inctus jelentette ökegyelminél, melyre ökegyelme ilyen formálag felelt az inctusnak: lássad, kösd be, azután tudom, hogy hozzám jönnek. Amelyből kijő, hogy nem éppen a maga authoritásából cselekedte.

Az allegált conventióbeli adósságnak decisiója már in processu lévén a nemes Companiánál, sőt amint a tisztelt strásamester uram mostan referálya, meg is ítéltetett, hogy megfizessen az actor az inctusnak, in foro arbitrativo sub judicibus Gabriele Móritz, Paulo Gyárfás et aliis,¹⁰⁸ azért erre determinálni tovább valamit non erat [competentia] presentis fori¹⁰⁶. Melyekhez képest deliberative az inctus nem láttatván semmi rossz cselekedetnek in hac materia okának lenni, simpliciter absolváltatik ab inpetitione actoris.¹⁰⁷

Ozsdola, 1789. november 25.

Convocáltatván az osdolai comendáns uram a hütösség eleiben osdolai gyalog katona Huszár Józsefet és gyalog

katona Kerekes Borica asszonyt és leányát, Hegedűs Józsefnét, akik panaszolván magok veszekedéseket, megvizsgálnák, ki lett volna oka veszekedéseknek, tépelődéseknek.

Kik is szemben lévén mind a három veszekedő fennebb említett személyek úgy, hogy lévén Osdola falvában egy házacska Kerekes Boncának, amelyet ezen esztendőre elfogadván Huszár Józsefné házbérre; azon jószágon lévő ugarára tök szedni oda... Kerekes Borica és leány a Hegedűs Józsefné, akik összeveszvé, előbbször egyik a másikat megtépték Huszárnéval, s másodsor ismét reamenvén Kerekes Borica leányával együtt Huszár Józsefné házára, és amint két bizonyág hüte után inférállya (!), hogy Huszár Józsefnét megfogták, mintegy óráig a kert mellett verték, tépték, úgyannyira, hogy véresen járt a faluban, mint gyámoltalan, mivel az ura a fil[ia]l (?) státusban van — és ítéltük, hogy Kerekes Borica törvénytelen dolgot cselekedett, mivel a házára ment, és Huszár Józsefnét megverték.

Szárhegy, 1810. május 18.

Attestátum a gyergyószárhegyi gyalog katona Sajgó Albert fiának, Bajosnak Gentsi hadnagy úr által tett kérdésekre való feleletéről. Mely kérdések következnek eszerént:

1- mo. Hogy Gáspár Kristóf huszár által hol és mi módon verettetett meg Sajgó Bajos és megverettetése után maga erejétől hazamehetett-é, vagy ki által vitetett haza gazdájához?

2- do. Hogy következő nap mindjárt megverettetése után szokott munkáját folytathatta-é?

3- tio. Mitől fogva lett félszeggé? és annál fogva való dolog mulatsága?

Ki is rend szerént így felel, tudniaillik Sajgó Bajos.

1- re. Hogy engemet egy bicskának elvétele miatt az méltóságos gróf Bázár Zsigmond úr malmán alól elől tanálván, egynéhányszor a hajamnál fogva a földhöz sújta, és ez sem vala elég, hanem lábaival is rugódoza; de megelegedvén verésemmel, elhagya. fñ pedig felkelék, és a gazdámhoz hazamenék.

2- re. Megverettetésem után is úgy dolgoztam mindjárt még a következő napon, mint azelőtt. Annyival

inkább, hogy azon folyó esztendőmöt hiba nélküli kitöltöttem gazdámnal, és a következő 1810-dik esztendőre is ugyanezen gazdámnak kezemet beadván, új szegődség mellett szolgálatomban megmaradtam.

3- ra. Béállván az 1810-dik esztendő, újesztendő nap után mintegy két héttel erdőbe küldtettem gazdám által, ki is amidőn a megterhelt szánnal gyalogolván a szán mellett jövök vala hazafelé, fel akarék ülni a szánra, de megesuszamodék a fél lábam, és egy kemény nyilalást kapék a farcsokamban, mely miatt a szánon nem ülhetvén, megállítván, azaz meghógatván az ökrököt, a szán mellé leereszkedém s le is fekvém. Feltevének a szánra és hazahozának; amely üdőtől fogva félszeg vagyok, és nem dolgoz hatom.

Felsőrákos, 1826. március 4.

Folyó 1826-ik esztendő március hónapja 4-ik napján falu ítélőszéke tartatik falusbíró Márok János előlülése alatt.

Amidőn is felperes Illyés Jánosné fogadott fiának feleségét, Bíró Annát mint alperest törvénybe szólítatja ilyen okon; hogy tudniillik az alperes a felperest folyó hónap 2-ik napján elébb öszveszidván, annak utána az alperes a felperest mejbe megragadván a sárba belérontotta s vízzel ottan végigöntözte s csúfos szókkal illette.

A felperesnek ezen feladására az alperes, személyesen jelen lévén, azt feleli: én kéntelen voltam magomat oltalmazni, mert a felperes egy cserefa forgácsot elébb hozzám hajtott s megtámadott.

A felperes, hogy az alpereshez hozzáhajtott, nem tagadja, s őt ha toltá (!) volna is azon hajtásával, nem lett volna semmi hiba, mert az alperest mint fogadott s örökbe vett gyermeke után való gyermekét úgy bocsátotta vala bé házába és vagyonjába, az atyának pedig szabad feleslő, engedetlen gyermekét megverni; de a gyermeknek semmi esetre nem szabad szüleit még csak rossz szóval is illetni, annál is inkább megverni. Melyre nézve kívánja is, hogy mint háládatlan, anya ellen támadott gyermek, úgy büntetessék meg.

Melyre nézve mind a két felek s azok bizonyosságaiknak kihallgattatások után hoz a falu ítélőszéke ilyen ítéletet:

Ámbár az alperes azzal menti magát, hogy a felperes volt az öszveszólalkodás és veszekedés elkezdője, holott a felperes nyilván bécizonyította, hogy néki, amidőn az ők trágyákat látta volna rakatni a kalákázók által, kén-telen volt szólani. De ha megsértőleg szólott volna is, nem lesz vala szabad semmi esetre, sőt ha a felperes által megveretett volna is, az ellen feltámadni, annál inkább a felperest a sárba, pacsaljába belérántani, ottan megöntözni, szidalmazni és mocskos szókkal illetni, mind magának és örökbe fogadott férjének csaknem édesanyja helyett való anyját és legjobb jóltevőjét. Kettős lévén azért az alperesnek bűne, úgymint a nagy háládatlanság és az elkövetett s bécizonyított földre való lerántása, leöntözése a felperesnek, akit (?), ha mások ellent nem állottak, a megdühödött alperes a tehetségig (!) megvert volna. Ezen falu ítélőszéke, hogy az alperes a felperest megkövesse s emellett 3 magyar forintokat fizessen, büntetésül ítéltetett.

Csikjenőfalva, 1839. november 25.

Müelőttünk alatt írtak előtt megjelenvén csikjenőfalvi gyalog katona Bíró János efü (!) legén és providus Tatár István holmi veszekedés dolgában. Elsőbben is panaszolja providus Tatár István azt, hogy írt Bíró János a sógorával, huszár katona Erős Mártonnal a maga tulajdon lakóházához ment és ott káronkodni kezdett csúfoson, egyszersmind fenyegetődni kezdett. Azt mondotta: ahol megkaplak, egyenként mind megölögetlek. És amidőn öszve akartak volna veszni, fenn írt Erős Márton — mint oltalom — közbevetése áltol nem történt semmi veszekedés. A házból kitaszította, és azon onnan elment.

Mire nézve meggondolkodván többször említett Bíró János és békességre kérte Tatár Istvánt; azzal a meghatározással, hogy felfogadja és lekötelezi magát, hogy ennek utána sohasem fogja semmiféle fenyegető szóval illetni. Amelyre Tatár István is megengede néki, hogy müelőttünk kövesse meg. Meg is követte, és felfogadta, hogy ha ennek utána megsértené akármi részben is, tüstént büntetőgyék meg tetteihez képest. Így eszerént kézbeadások mellett megbékéllettek.

4. Falubeli állatkár

A tenyésztett állatok a falukerítésen belül, a házat övező (gyakran ház előtti, állattartó) kerítésen kívül eléggé szabadon mozogtak, s nemegyszer elkárosodtak, vagy kárt okoztak másoknak. Különösképpen sok kárt tettek az elszabadult sertések, legfőképpen a szomszédok között szolgáltatva okot a pereskedésre. Holott a jó szomszéd rokonnál is nagyobb segítség. (A szomszéd elővásárlási joggal rendelkezik, és ősi szokást elevenítve — Csíkjénőfalván például — még a magtalanul elhunyt szomszéd javaira is juszt formál.) A kárvallottak a kártevő sertést gyakran verik, halálra sebzik — a hütösök pedig ítélkezhetnek. Ugyanúgy, miként a libát, juhot széttépő kutyák okozta károk ügyében is.

Árkos, 1782. március 6.

Sepsiszéki árkosi Ágoston György, méltóságos gróf Kálnoki Sámuelné asszony önnagysága jobbágya provocálván a hütösök eleiben Nagj Sámuelné Bekes Ilonát törvényre ilyen okon, hogy Nagj Sámuelné asszonyom a kisebbik fiával, Samuval egy sertésit úgy megverte, hogy a verés miá megdöglött.

Melyet subsumálván és jól ruminálváu a törvény, az actor két bizonyságokkal megbizonyítá, akik látták személyek szerént, hogy a Nagj Sámuelné kisebb fia, Samu egy koszttal verte, jóllehet az inctus simpliciter tagadja, hogy verte volna; sőt azt mondja, hogy ki akarta a kapun hajtani; de ellenben az bizonyságok hitek után importálják, hogy a kapuk be voltak zárva, és úgy verte a gyermek a sertést; mégpenig az egyik bizonyság odamenvén, a nyitotta meg a kaput, és úgy bocsátotta ki a kapun a sertést. Az egyik még akkor véresen jött ki a kapun. Emellett az actor is jurála rajta, hogy mikor ez az kár esett, azelőtt egy órával épen és egészségesen jöttek ki hazul a sertések.

Azért, minthogy nyilván megtartják a két bizonyságok benne, hogy ott verték meg és a miá elkárosodott, megítéltetett, hogy aestimatio szerént való árát, flor. Hung. 1, az inctus fizesse meg.

Az incta Nagj Sámuelné novizálja ezen causát anno et die praenotato.¹⁰⁸

Árkos, 1784. augusztus 14.

Actor Andreas Bentze miles equestris per legitimatum procurator[em] Sámuelem Gelei de Árkos contra et adversus Franciscum Köntés militis pedestrem de eadem tamquam inctum pro parte et in persona sui famuli p[ro]n[unc] (?) Davidis Kanyó de Maxa pedestris ordinis amb[arum] partes sepsiszékiek árkosiak a peresek, et dicit actor¹⁰⁹: azért kellett az inctus ökegyelmit ide, az hütösök fóruma eleiben admoneáltatnom, hogy most, in anno presenti 1784 die 8-va Augusti, midőn 4 lovamat a ménes után hajtottam volna fel, a falun felyül, a csordajáró úton, az edgyik a négy közül, barna szőrű, hátramaradván a többtől, sebesen ment a többi után. Amelyet szemben találván az actionált inctusnak szolgája, megállott előtte, és levévén a kalapját, azzal úgy megijesztette, hogy félreszökvén a ló az útból, elesett, és a lába mindjárt kitörött. Melyet aestimáltatván, 14 magyar forintokra aestimálták. Azért azt kívánom a jure, hogy azt megfizesse, melyet ha tagadna, in stanti kész vagyok comprobálni; afelett költesem, fáradságom, dolog mulattsággommal együtt tempore executionis ne sit serum declarálnom et protestatur V[ia?] F[ori?] C[ustodis?] L[egis?].¹¹⁰

Az inctus exmissióra kívánczik az actiónak meghallgatása után. Deliberátum. Datur exmissio.

Árkos, 1786. szeptember 12.

Árkosi Bihari Sigmond huszár ökegyelme provocaltatván ugyan árkosi Bedőházi Mihály gyalog katona leányát, Bedőházi Sárát ily okon a falutörvényére, hogy egy süldeit úgy megütötte, hogy annak miatta meg is döglött; de nem engedvén a citatióknak, azt felelte: hogy meg sem ütötte, s elé sem áll az hütösök törvényére.

Az actor mindazonáltal előállítván a bizonytságot, úgy mint Költze Istvánnét, aki szemivel látta, mikor Bedőházi Sára úgy megütötte a Költze István udvarán az actor malacát, hogy amiatt ott harmadnap múlva meg is döglött. Azért Bedőházi Sára az elkárosodott marhának az árát az exstimatio (!) szerint fizesse meg, azaz 30 krajcárokat, törvényesen megítéltetett.

Csíktaploca, 1789. május 9.

Az csíktaplocai becsületes eskütség előtt Gergely Lőrinc bíróságában, amint János Antalnak Gergely Albert kutyája által 5, id est öt pipéje, gonoszul az felesége testvéri- nek láttára, elhúrosodott, ezaránt, hogy Gergely Albert János Antallal 8, id est nyolc garasokba megbékélt.

Árkos, 1790. december 19.

Árkosi Damokos István gyalog katona post admonitio- nem másodszor is megszóllítatá a méltóságos Ennyetter (?) úr árkosi udvari inspectorat a falutörvényire azért, hogy némely kártévő udvari ebek két juhait elszaggat- ták; amelyeknek az aestimatio szerént való árát a káros megkévánja, hogy az udvar fizesse meg. Az actionatus tisztelt inctus megszólhatván, nem compareált. Deli- beratum: pro incto nemo, ideo convincitur.¹¹¹

Árkos, 1792. február 8.

Árkosi providus Ördög Zsigmond, méltóságos Daniel Györgyné asszony jobbágya quaerulose exponálya az fó- rum előtt, hogy ezelőtt két esztendővel három sűdő ser- tése bémenvén a Kontza György őkegyelme életire, az egyikkel az három közül úgy bántak, annyira megverték a csűrkertben, hogy a jószágról nem tudott kimenni, hanem a kert tétéin magok kivetették a patak mellé. Mely verés miatt el is károsodott, azért praetendálya, hogy becsű szerént való árát, Rft 1, fizesse meg. Mely praetensiójának megpróbálására egy simplex inquisitiót exhibeála az praetendens actor.¹¹²

Melyre az inctus: párt kívánok az ellenem exhibeált inquisitióból, és a jövő törvényes napon többet szólok hoz- zá. Melyet subsumálván a fórum, párra ítéltetett, melyet ki is adtam az inctusnak.

Szárhegy, 1809. április 21.

A nemes faluszéke előtt liquidálnak egymás között szár- hegyi Ambaruss Ferenc és Páll Mátyás, mindketten gya- log katonák, hogy Ambaruss Ferencnek, vagyis az etsi- nek, a Páll Mátyás keze által elkárosodott volna egy ser- tése. Melyre állítja Páll Mátyás, hogy bizonyítsa meg, s megfizeti.

Ambaruss Ferenc pedig két fenn álló biznissal hitelesen megbizonyítja, hogy a személyek látták, hogy Páll Mátyás a kezével a vasvillát beléütte.

Azért Páll Mátyás tartozik 8 forintot megfizetni, és minthogy a nemes faluszékit. Páll Mátyás és a feleségével meghamisította (!), és a felesége azt vette a hűtösöknek, hogy nem igazán ítélték, azért satisfactziót instál a hűtöség reá. Végeztetett.

5. Alku, vásár

Ott, ahol minden életviszonylatban kidolgozott, ősi szabály az eligazító, az alkunak, az állatvásárnak is megvan a szokásjogi rendje. Írásba természetesen sohasem rögzítődött. Valami kevés a faluszéki ítéletekből tudható meg felőle.

Árkos, 1782. május 23.

Sepsiszéki árkosi Szabó András gyalog katona vásárolván Eszterháziánus dimissus katonától. Kala György ökegyelmitől egy hámos lovat pünkösöd első napján cum flor. Hung. 4, den 24. Melyet megismervén, hogy hibás, azaz kehes, negyednap múlva visszavitte. De a venditor nem akarván visszavenni, a pénzt nem adta vissza.

Mely dolgot a hűtösök eleiben támasztván Bogdán Estandar (!) fírer uram és Kús György, a Barabás káplár szolgálja, akik jelen voltak a vásárban és az áldomásívásban, világosan megtartják benne Szabó Andrást, hogy felelt Kala György az eladott lónak minden nyavalyájáról; és azt fogadta, hogy ha hibát ismer benne, egy hét múlva is visszaveszi.

Azért megítéltetett törvényesen, minthogy tudva hibás lovat adott, mégis felelt minden nyavalyájáról, tartozik Kala György a lovat visszavenni és a pénzt, az árat visszaadni.

Csíkjenőfalva, 1782. június 1.

Csíkjenőfalvi Vizi Péternek, lovas katonának contraversiója lévén Bíró Mártonnal valami tavalyi bárányok iránt. Vizi Péter megalkussza az bárányokat hetedfél sustákon egyet-egyét. De pénzt nem adott volt érettek.

Deliberátum. Mivelhogy Vizi Péter megalkutta volt a Bíró Márton bárányit, s pénzt nem adott, sem áldomást — nem is tartozik Bíró Márton a bárányokat Vizi Péternek kezire adni, ítéltetett. Dilatio.

Árkos, 1786. február 17.

Panaszolván Köntés István gyalog, egész invalidus katona Dants István huszár ellen, hogy együtt cseréltek két pár ökröt, de Dants István felette hibás marhát adott, azért visszakévánja a maga régi marháját.

Melyet subsumálván az árkosi hütösök fóruma: világosan importálya három bizonyságok vallása, hütök letétele után, úgymint Ütő Ferenc, György István, Gyulai László gyalog katonáknak, hogy mikor a cseréjek esett, ezelőtt 6 héttel hallották a Dants István szájából, mikor a maga ökrét a Köntés István házához felhajtotta, azt mondta: ha belső nyavalyája vagyon s tapasztalya ezután, akár-mikor visszaveszi. Az actornak a szomszédi is bizonyosan referályák, hogy minekutána hozza ment az ökör, igen jól dajkálta szénával és zabbal; de néha még a zabot mégsem ette, s nem is erdőit rajta, hogy ebből valami nyavalyát kapott volna.

Az inctus penig csak egy bizonyságot sem tudat mutatni arról, hogy belső nyavalyája nem volt az ökörnek akkor, mikor cseréltek. Egy is ezen nem mere jurálni. Sőt maga is az inctus megvallá, hogy míg nála volt a nyáron, az helyet sindette. A szomszédi is tapasztalták egészségtelenségét.

Azért tetszett, hogy egyik a másiknak adják vissza a cserét. Minthogy az inctus ígérte is magát arra, hogy ha belső nyavalyát esmérnek benne, akár-mikor visszavészi. Interim tartozik az actor is fijával együtt jurálni, hogy nála meg nem hibásodott. Melyen coram sedria jurála is.

Inctus apellat causam praesentem cum tota sua serie et processu a Compagnia Comendans huszár Székely kapitány úrhoz. Deliberatum: transmittitur.¹¹³

Csíkjenőfalva, 1787. április 28.

Ezen causa Mihálj István és Nyaskuj Jánosék között békesség szerént eképpen mene végben: hogy volt ökegyelmek között valami jubeli vásár, akit Mihálj István vásárlott volt Nyaskuj János ökegyelmétől oly formán,

hogy ha a metel miatt elkárosodnék, akármikor konten-
tálja Nyaskuj János Mihálj Istvánt.

Erre való nezet két júból egy elkárosodván, ezért Nyas-
kuj János békesség mellett ígyire egy közönséges üvecs-
báránt.

Csíktaploca, 1789. május 29.

Taplocán commoralo Kotsis, alias Miklós György sze-
redai pünköst sokadalmakor szereda napon vévén György-
pál Jánostól 66, id est hatvanhat magyar forintokon két
ökröt, melyek hogy hibáson mentenek volna által Miklós
Györgynek állítván, kívánja, hogy azoknak egyike nála
meg is dögölvén, kárát fizesse meg. Melynek hibás létének
megbizonyítására producál is két testimoniumokat, de
amelyek azon hibáját, tudniillik vérhúgyosságát, mely-
ben az ökör megdögölt, nem eléggé hozzák világosságra.

Györgypál János pedig négy fennálló bizonyságokat
s egy írásban beadott testimoniumot is hozván elé, akik
rész szerént azon ökröket pásztorolták, rész szerént vá-
sárlódván nézegették, azt bizonyítja vélek, hogy semmi
hibát nem láttak benne. De Miklós György, minthogy
harmadiknap a vásár után gyanította hibásnak lenni,
mégis a szokás szerént a visszavétel aránt törvényesen
Györgypál Jánost meg nem kínálta, ebben hibázott, s
mások előtt is megint megbizonyított, ugyan harmad-
nappal a vásár után jó ökröket hogy vett légyen, beszélet-
te.

Mely bizonyságokra a falu fóruma tehet vala ugyan va-
lami ítéleteit, de minthogy itt 3, három magyar forint-
nál többet érő dologról az ordinációk szerént ítéletet
nem lehet tenni, nagyobb törvényszék eleibe invitáltat-
nak.

Ezen előirt controversia ugyan az fenn írt napon a meg-
nevezett esküttek előtt (kivéven Török Pétert) sopiáló-
dott oly condícióval, hogy Györgypál János fizet Miklós
Györgynek hat magyar forintokat kára fordításában.

Árkos, 1791. január 4.

Árkosi Gyulai László invalidus gyalog katona exponál-
lya, hogy ugyan árkosi Bíró Sámuel ökegyelme egy ökröt
sok nézegetés után a tegnapi napon, midőn a vásárba

indítottak volna, az útról megtérítette, megalkuván 32 forintokban. Amikor is az áldomásiváskor így beszéllett a vevő ökegyelme, hogyha mi nyereség fordul rajta, ketten Ütő Zsigmonddal osszák kétfelé, ha pedig nem adhatnák el. Ütő Zsigmond kösse bé; melyet a vásárban Bíró Sámuel és Ütő Zsigmond ketten együtt behajtották, de, hogy nyereséget nem ígértek, sőt még fél forinttal kevesebbet, azért az estve az ökröt visszacsapták. De az eladó hozzá nem nyúlt; azokból, hogy ha nyereséget kaphatott volna az ökrön, a vevő az eladóval nem közlötte volna, — amint maga a vevő is coram sedria fateálá.

Azért mindenik fél a vásárhoz tartsa magát; Bíró Sámuel ökegyelme az ökröt magához vévén, az árát adja törvényesen meg, ítéltetett.

Szárhegy, 1805. április 2.

Panaszol a nemes faluszéke előtt nemes Udvarhely városi moston Szárhegyen mulatozó Karsai Ferenc ut actor gergyószárhegyi Gáspár József ut inctus ellen a nemes Compania-Comando parancsolatjából, hogy a múlt 1804-dik esztendőben megvásárlóit volt az actor Karsai Ferenc hitelbe egy lófiat szárhegyi Korpos Albert gyalog katonától. Azután rabságban esett az actor, és az írt... adósságáért a királybíró úr megparancsolta volna, hogy Korpos Albert böcsültesse el azon lovat az 32 forint adósságért. Amely becsút megtiltotta volna az inctus Gáspár József, és [vette] volna meg a maga számára 41 forinttal, és azon lovat el... alicsa az actor a nyergit minden szerszámostól... és nyolc forintot, amelyet az actor pretendál visszafizetni mint maga tulajdonát.

Ezen panaszára az actornak alicsa az inctus Gáspár József egynéhány attestatiókat. De a nemes faluszéke helyesnek nem tanálá az attestatiókat, mivel csak raboktól és cigányoktól költ. Kívánja is az inctus Gáspár József, hogy az actor bizonyosságai tennének hütöt.

Kire deliberátum. Minthogy az actor hiteles fennálló biznossággal megbizonyította, annyival is inkább hitekkell bizonyítottak, hogy Gáspár József tiltotta el azon lónak becsülését, és magának megtartotta 41 forinttal, és az is világosságra jött, hogy Gáspár József kérelem szerint kérte el az actor nyergit, kantárát és a pénzt is... vissza-

vette. Azért Gáspár József harmadnapok alatt tartozik a 8 forintot és a nyeret minden hiba nélkül kantárral együtt az actornak, Karsai Ferencnek megfizetni és visszaadni. Ítéltetett.

Szárhegy, 1809. január 10.

Törvénybe szólítja a nemes szárhegyi faluszéke eleibe gyergyóditrai Csíki Ferenc huszár katonáné mint actor ugyan gyergyószárhegyi Fülöp István [Bíró István] gyalog katona ökegyelmit mint inctus az okony, hogy még az 1808-ik esztendőben december havának 29-dik napján az actornak feladása szerént, az inctusnak a fíja Bíró János Ditróba bément volna ugyan az actor ökegyelméhez, sit venia, két ökörnek megvásárlása végett, és ugyan teszi panasszát az actziójában az actor, hogy az inctusnak a fíja, Bíró János azt mondotta az actornak, hogy: Pajtás, nékem két ökör kényék, mert az ökrünket mind eladtuk, s apámuram is elment Alfaluba több ökrököt vásárlani meg; erre szóra két ökrit meg is alkuvá Bíró János. Kit azon éjjel el is hajta haza. Azt is vallja az actor maga, hogy másnap délkor az inctus szolgája azon megvásárlóit ökrököt visszahajtotta Ditróba az actor házához; ahol is a szolga azon ökrököt számba adta, és azt mondotta, hogy: az öreg gazdám, Bíró István visszahajtotta, minthogy akaratja és híre nélkül vásárlotta a fia az ökrököt.

Erre állítja az inctus, hogy én a fíjamot a malomba küldöttem, s gondolatomba sem volt, hogy Ditróba menjen a fíjam ökör vásárlani. Még aznap az malomból örök-ké vártam egész estig. Azután hajnal előtt mintegy két órával az szolgámot felköltöttem, hogy az ökröknek enni adjon, de a szolgám hamar jön bé, s azt mondja: jöjjön ki, István bá, mert János bá valahonnan két ökröt hajtott. Es én kimenyek mindjárt, s kérdem: az ökrököt hogy hol vette, s mondja, hogy Ditróba Csíki Ferencről; s fíjamot még jól megszidám, s a szolgámmal visszahajtatám mindjárt, ilyen izenetem mellett: én vagyok a gazda, nem is adtam egy ökrömet is el, s ökör nem kell. Pénzt sem adhatott a fíjam az árokba, eszerént az ökör ökegyelmeké, viseljék gondját.

Ezen visszahajtatásomra másnap mindjárt az actor

kézihez nem vette a szolgálmtól. Rám visszahajtotta Eszerint így két hete, hogy velem tartassa. Kívánom megíteltetni: az eddig való tartást fizesse meg, s nálam nélkül való vásárt hajtsa haza.

Kire deliberátum. Nem állhat meg a vásár, mert a gazda híre nélkül esett, annál is inkább [mert] másnap mindjárt visszaküldötte a szolgáljától. Eszerint tartozik az ökörhöz nyúlni s visszahajtani, két hétig való tartásért 2 Rf-intokat fizetni ítéltett.

Szárhegy, 1809. március 21.

Törvénybe szólítá gyergyószárhegyi Szabó Mátyás gyalog katona ut actor ugyan gyergyószárhegyi Barabás Balázs huszár katona ökegyelmit ut inctus ez okon, hogy most az közelebb elenyészett 1808-dik esztendőben karácson sokadalmának utolsó napján vásárlott lett volt egy ökörtinót az fölperesnek az etse, Szabó Ferenc, az alperestől, Barabás Baláztól 20 magyar forintokkal az anyjának. Szabó Antalnénak; holott kellett volna ünötinót hogy végyen. Azért másnap jó reggel mindjárt visszahajtotta az actor, és az inctus a kézit reá is tette.

Ugyan alissa az inctus, hogy egy forinttal adós maradt volt és 2 garassal az áldomásra, s azért tette az inctus a kézit reá, amíg megadja. Azt is alissa az inctus, hogy két emberrel megkínáltatta az actor ökegyelmit. Holott az egy forintért és két garasért semmiképpen nem lesz vala szabad a kézit reátenni, ahelyett inkább verte volna ki; ha megdöglött volna is, és a kár lett volna az actornak a kára.

Melyre deliberátum: mind az két feleknek megvizsgálván panaszokat a nemes falu, mivel az inctus a kézit reátette az tinóra, azért tartozik az inctus az actornak a pénzit visszaadni, és az inctus a maga tinójával maradni. Ítéltett.

6. Egyéb bajos dolgok

A falu ítélőszéke előtt a mindennapi kis perpatvarok is elintéződnek. Miután ismert az alperes, a felperes, a tanú — érthető, hogy biztosabb a döntés és talán igazságosabb is, mint a távoli széki vagy katonai hatóságok

határozatai. Az eddig felsorakoztatott „bajos dolgok” mellé még néhányat társítunk. Ezek közé tartoznak a gabonával, pénzzel tartozók ügyes-bajos dolgai is.

Csíktaploca, 1779. március 26.

Hogy Holló Ferenc Szöcs Györgynek adott kölcsönbe két véka rozstot. 1778-ban táborban lévén Szöcs György, felesége kínálta két véka rozssal Holló Ferencet. Nem acceptálta. Mivel azon esztendőben két nap aratott az interesire, azért tartozik elvenni Holló Ferenc azon két véka rozstot. Ítéltetett.

Csíkvárdotfalva, 1781. március 10.

Csíkmindszenti Sebecsén Péter, tisztelt néhai Czikó Pál úr posteritási jobbagya circiter 17—18 esztendőktől fogva 16 magyar forintokból álló készpénz adósságát pretendálja csíkmindszenti Kedves János gyalog katonától, hogy megfizesse, négy magyar forint héjával. Aminthogy azt recognoscálja, hogy megfizette maga is írt Sebecsén Péter, de még 12 forinttal adóssá tartja, s azt kívánja, interessivel együtt fizesse utána.

Az inctus nem tagadja, hogy adós nem lett volna az actornak 13 forintokkal, melyeket két rendben le is fizettet volna, asserálja maga szavaival. Productumaiból pedig egyik részre sem jó ki a pretensio. Ezért deliberátum diferráltatik ad futurum¹¹⁴; mindenik fél világosabban producáljon. Ítéltetett.

CsíkJenőfalva, 1783. január 11.

Csíkkarczfalvi Korda Istvánnak contraversiója következett jenőfalvi Imre Péterrel egy darabocska zekeposztó végett.

Mély zekeposztót Imre Péternek az fia elhozott volt az nagy malomból, melyet az molnár adott az gyermeknek kezire. Korda István posztója is elveszett az nagy malomból, melynek is a jegye volt veres posztóval jegyezve, egyik vége bárán gyapjosval az bé volt szegve, az más fele üvecsgyapjos volt, szembe be volt hányva; ez Imre Péternél megtaláltatott. Az Imre Péteré nem volt bárángyapjos. Az jegyit úgy vallja maga Imre Péter: veres posztó lett volna rajta, de rostos volt az vége.

Mínthogy az Imre Péternél való posztónak az jegye találja az Korda István jegyit, Korda István tegye le az hitet, hogy az ő posztója. Maga vagy a felesége tartozik Imre, — kéziben adni a posztót Korda Istvánnak. Az molnár adjon számot Imre Péternek az posztójáról, ítéltett.

Árkos, 1783. június 16.

Árkoson comoraló egy ideig, de most újra desertált senior Szabó András gyalog katona, ugyan Árkoson lakó Göntz Mihály gyalog katonától in absentia, midőn sem maga, sem felesége odahaza nem volna, ellopta egy comisióból való mundurnadrágát és egy pár topánkáját. Neki is, tudniillik a tolvaj desertornak másfél öl vágott tűzifája itt a faluban maradt. A káros Göntz Mihály pretendálya, hogy az írt másfél öl tűzifa cedályon az elloptott portékának pótlására. De mínthogy a fa junior Szabó András jószágán volt lerakva, szállást is ottan tartott a desertor, ez is pretendálá a fát ily okon, hogy 13 hétig intertentiót adott volna neki.

Azért a hütösök fórumán megítéltett, hogy a fa cedályon Göntz Mihálynak, mínthogy tőle loppa vitte el a katonaköntöst; a másik pedig jóakaratójából adott intertentiót, mint atyafinak, nem fizetésért.

Árkos, 1784. március 11.

Deliberátum. Sepsiszentgyörgyi providus Fogarasi András, titulált Székelly Boldizsárné asszony jobbágya praetendálya árkosi Gelei Andrásnéól, Bálint Rebeka asszonytól, hogy a néhai előbbszöri férjével, providus Fogarasi Mihállyal valami búzabéli adósságot rakott volna, mely inexsolute maradván, midőn Árkosra Gelei Andrásához akart jöni férjhez, addig meg nem engedték, hogy eljőjön, míg a násznagyot, néhai Nagj Sámuel kezésül nem vetette annak beszolgáltatására. Mely adósságot azután rajta, Fogarasi Andrásan a creditorok, szotyori Nagj Lázár ur[am] és sepsiszentgyörgyi Óvári Ferencné asszonyom felvettek. Azért praetendálya, hogy Gelei Andrásné néki bonificálya. Mely kezességről producála is a praetendens Fogarasi egy reversálist de anno 1754 2-da July.

Mely is liquidáltatott per hoc: 1-mo: Hogy singulariter ír altatott, mégis két ember subscriptiója vagyon rajta. 2-do: úgy jó ki ex posterioribus, hogy 11 véka búzáról van a reversális, melyet más helyen corrigáltak 15-re, és különböző tentával esett a correctió. Az is íratik benne, hogy kilyéni lakosoknak sónál az adósság.

Továbbá, a vidua Gelei Andrásné jóllehet agnoscálá coram sedria, hogy két ízben két-két véka búzát a Nagj uram adott a fiával Fogarasi Mihálynak, mint nyomorának, de azt simpliciter tagadja, hogy ő senkitől (!) levált volna. Ellenben midőn Kilyénből Árkosra hozták, 3 sertése ott maradt Fogarasi Sámuelnél, s abból könnyen megfizethették azon búzát, amelyet a Nagj uram néki adott; ex his deliberative megítéltetett, hogy Gelei Andrásné a Fogarasi András praententiójától absolváltatik simpliciter.

Árkos, 1784. április 8.

Tévén controversiája Gelei Benedeknek Bedőházi Mihályné asszonyommal egy sajos abrosz dolgában, amelyet Gelei Benedek ad usum elkérven valami lakadalmi alkalmazatossággal, onnan elkárosodott, az melyért Bedőházi Mihályné asszon 14 sustákat eltartott. De minthogy igen sokallotta Gelei Benedek annyit fizetni érette, törvényre támasztotta az hütösök eleiben.

Holott a társát az elveszett abrosznak megbecsültettük három becsületes, ahhoz értő asszonyemberek által, akik is két hütös ember praesentiájában aestimálták 1 magyar forintra.

Melyből törvényesen megítéltetett, hogy Bedőházi Mihályné asszonyom is az elkárosodott abroszért tartozik 1 magyar forintot elvenni. Amennyivel insuper többet elvett, azt immediate paratis adja vissza, minthogy maga is megvallotta, hogy egy végtől való az elveszett abrosszal. Addig ezen abrosz marad Gelei Benedeknél.

Árkos, 1786. február 23.

Provocálá Nagy István providus Költze Istvánt és Gellei Pált, gyalog katonákat az hütösök eleiben azért, hogy egy erdőlőfejszéje az ökegyelmek gondviseletlensége miatt elkárosodott.

Melyet subsumálván, a sessio, constál, hogy Koltze István kérte el a fejszét és kezéhez vette. Azután a Gellei Pál szekerére tette, s Gellei Pál vágott is egy széget véle.

Azért ketten fizessék meg az elkárosodott fejszének az árát Nagy Istvánnak, minthogy mind a ketten okai voltak a kárnak, törvényesen megítéltetett.

Csíktaploca, 1789. augusztus 26.

Csíktaplocán lakó akkori strázsamesterné, mostan Gergely Jánosné, hadnagyné asszony az elmúlt 1788-ba vetésnek idein az említett hadnagyné asszony hibából taplocai Lajos Péter és Lajos János katona személyeknek földit bé tanálván vettetni, mindjárt hogy az említett asszonyság hibáját megüsmérte, azonnal akkori hütös polgát Győrpál István által megkénáltatta az fenn írt személyeket, hogy az hadnagyné asszony földit mint magáét tulajdon magjával vesse be Lajos Péter és János. Se magját meg nem adták, se be nem vetették.

De mindezeket süketségre vévén az admonitus emberek, az fenn említett esztendő s napig. Akkor az becsületes taplocai eskütséggel előtt, hadnagyné asszony is jelen lévén, azt felelte minden kérdés nélkül Lajos Péter: hogy arra vigyázzon az eskütséggel, hogy jól tudja ezen dolognak a törvényit. S ebből az hamisításból nem kíván deliberative hozzászólni az becsületes taplocai eskütséggel az írt asszonyságnak.

Csíkjenőfalva, 1840. szeptember 8.

E folyó 1840-ik esztendő Szent Mihály hava 8-ik napján egész falugyűlése tartatott, holott is meghatározatott közönségesen egyetértőleg, hogy ha valaki megtanáltatik pipával vagy pedig szabadon égő gyertyával a lakszobán kívül, egy váltó Rft büntetődik meg, akárki is legyen az.

Még az olyan ember is, aki az efféléket észreveszi és be nem adja, az is hasonló büntetés alá vonattatik; és ezen meghatározott pénzbeli büntetésnek fele a közönség cassájában tételessék, fele pedig aki megfogta, azé legyen.

Amely pipa aránti egyezést az alatt írtak, bizonyítjuk Jenőfalvában a fenn írt esztendőben és napon.

XVI. A község kézművesei A faluszámadás

1. Kovács, mészáros, téglavető, molnár

A faluközösség mesteremberei maguk a falu földművelő, katonáskodó, robotoló lakói voltak. A legtöbb kézművesmunkát a háziipar keretében tehát maga a gazda igyekezett elvégezni. Kovácsra, mészárosra, molnárra azonban szükségük volt, és a community vezetősége gondoskodott is arról, hogy megfelelő áron biztosítsa a falunak az erre vállalkozó a vaseszközöket, -tárgyakat, valamint a lisztet és a húst. Felettük az ellenőrzést a bírák gyakorolták, éppen úgy, mint a molnárok vagy a téglavető mesterek felett. E mesterek teszik teljessé, jórészt önellátóvá a régi székely falu társadalmát.

Csíktaploca, 1780. június 12.

Még ez előtte közönséges faluakaratjából végeztetett volt, hogy minden közönséges haszonvehető helyt közönséges faluhíre nélkül senki maga hasznára ne fordítsa, minthogy pediglen mostan némelyek az falusi lakosok közül a falu közönséges helyét tetszések szerint élük és élték, tehát végeztetett, hogy azon tilalomszegők in anno 1772 9 Augusti költ constitutio szerint minden téglavető külön-külön 3 forintig megbüntettessék, amellet pediglen téglájának, cserepinek negyedrészt, készen megégetve a Cápólna számára bérakni tartozzék, minden téglájának, cserepinek elvesztése alatt.

Ez naptól fogva pedig senkinek vetni téglát, cserepet nem lesz szabad az nemes faluhíre nélkül; s akkor is úgy, hogy a falu esküttjei által kirendelt helynél tovább [lépni?] nem engedtetik. Azt is vagy pénzfizetésért, vagy kész tégláért, cserépért ha lesz, úgy, amennyivel megalkhatik a faluval...

Árkos, 1783. január 6.

Világosan constál a hütösök törvénye előtt, hogy Daragits István a mészárosrágról csinált contractus ellen hibázott, mivel újesztendő napján illendő pecsenyét nem vágott,

hanem olyat, amelynek fontja nemhogy poltrát, de még garast sem ért volna. Azért tetszett a törvénynek, hogy annak bírságán, forinton maradjon a contractus szerint.

Nemkülömben Veres József is hibázott a megírt contractus ellen, mivel karácsonyra sem volt elegendő pecsenye; ugyanazon a héten szombaton, napja lévén a pecsenyevágásnak, akkor sem ütött ökegyelme. Pro 3-tio: ezen hibákért zálogoltatni akarván bíró uram egy polgár által, zálogot sem adott.

Azért mindezeket subsumálván a törvény, tetszett, hogy toties quoties hibázott, külön-külön bírságán maradjon.

Árkos, 1783. január 7.

Subsumálván a falutörvénye a mészárosok között való controversiát

pro 1-mo: Tetszett a sessionak, hogy Mészáros Tamás jurályon, hogy valóságos társnak fogadta volt maga mellé Daragits István a mészároságban.

pro 2-do: Ha szintén társa volt is, midőn egyszer maga mellől elidézte volt, és jó darab ideig sem nem nyúzott, sem nem protestált, hogy le nem mond a mészárságról, hanem az egyezéshez tartja magát; azért megítéltetett, hogy ezen hibájáért büntetődjék ad flor. Hung. 1.

pro 3-tio: Minthogy királybíró uram is azt írja, hogy Tamást nem lehet kirekeszteni a mészároságból, s a falunak is tetszik az ő mészárosága, megítéltetett, hogy ezután is Szent György-napig fele az időnek Veres Józsefé, a más fele pedig Mészáros Tamásé legyen.

Mindazonáltal mindenkor a falutól csinált mészárszékben vágattassék, mégpenig limitáció mellett, hogy először mindenkor három hütös ember által limitáltassék, illendő-e vagy nem.

Árkos, 1791. december 7.

Tévé az árkosi communitásnak egybengyülése, közönséges megegyezésből tőnek ilyen megegyezést, hogy valaki az falusi lakosok közül mészároskodván, az falu mészárszékiben viszi az eladnivaló pecsenyéit eladásnak okáért, és ottan árulja, ámbár ha nem egész marhát vágna is el rajta, tartozik a falu számára toties quoties mindenkor egy garast fizetni az falu cassájába, mégpedig akkor inme-

diate, mikor vágja a pecsenyét. Ide nem értvén azt az üdőt, midőn fogadott mészáros vágja a pecsenyét.

E contra, ha vidék ember admittáltatik azon székben pecsenye vágni, az két garas fizetéssel tartozik az communitásnak.

Árkos, 1792. július 11.

Az árkosi közönséges falugyűlésiben feles panaszok adván elő magokat a kovácsoknak felettébb drágán való munkájokért. Mely szerint közönséges egyezésből mindennemű munkáknak árok a régi usus szerint való árokra meghatározott eszerint.

1- mo. Fojtó karikás den. 6, egy karikás marokvas den. 4, egy makkos marékvás den. 5, az előtte való den. 4, egy tángyér karika den. 6, egy tengely tövin való marokvas den. 2, kerékre való főkarika den. 9, az ostorára den. 6, kerékszeg den. 3, derékszeg den. 12, egy löcskáva közönséges den. 12, egy láncszem den. 2, forrasztás den. 1, egy pár lópatkó csinálás den. 6, szegcsinálás egy párba den. 6, felütése den. 6, csizmapatkót csinálni egy pár den. 6, felütése den. 3, egy sorlócsinálás den. 9, egynek fogazása den. 3, kaszakarika csinálás den. 6, egy kaszafantzolás den. 12, kiköszörülése den. 3, kaszkalapács acéllás den. 6, egy kaszaülő csinálás, esztekecsinálás den. 6, egy furuacéllás den. 6, egy vésőcsinálás den. 12, egy kézvonó csinálás den. 18.

Mindezen most leírt vasmunkáknak és azon prothocolált munkáknak, melyeket in anno 1778 21 July meghatározott vala a communitás, kiszabott ároknak vételére azon kovácsok, akik akárminemű szín alatt mesterségeket folytatni akarják, köteleztetnek. Külömben nem engedtetik a kovácsoknak az előbb írt prothocolatio szerint az tilalmas erdőben szenet égetni; melyet ha cselekednének, az erdő tilalma szerint büntetessenek.

Emellett, minthogy mindennemű megkívántató vasmunkát a communitás fel nem jegyezhet, azokat is a kovácsok ezen fennebb irtakhoz alkalmaztassanak.

Szárhegy, 1807. március 2.

Gyergyószárhegyi Ferentz Péter és Ferentz Márton, mindketten huszár katonák litigálnak vala egymás között

a nemes faluszéke előtt ez okon, hogy Ferentz Péternek egy szántó hosszúvasát a Ferentz Márton fiai ellopták volna; melyet az actor Ferentz Péter hiteles fennálló bizonyossággal is meg kívánja bizonyítani.

Melyre a[z] inctus Ferentz Márton állítja, hogy nem igaz, mert azt a vasat, melyet az etse praetendál, azt megmutatja, hogy szárhegyi Oláh István huszár katonától vette volna.

Melyet a nemes faluszéke jól megvizsgálván, és mind a két feleknek bizonyosságait eléhívatván és mindeniket külön-külön jól megkérdezvén a nemes faluszéke. De csak az Ferentz Péter bizonyosságának szavaiból úgy jött ki igazán, hogy igaz, hogy a Ferentz Márton fiai a vasat ellopták, mivel az Ferentz Márton bizonyossága Oláh István azt bizonyítja, hogy amely vasat Ferentz Mártonnak adott, az ekébe járó fele, tudniillik a szára felül, a vége vastag volt, mint az hüvelyke.

De az Ferentz Péter bizonyossága mint tulajdon mesterember, akivel Ferentz Márton feldolgoztatta egyik részit azon vasnak, valamint Ferentz Péter a bizonyosság nélkül megnevezte a nemes faluszéke előtt a vasat; éppen azt a vasat dolgoztatta fel Ferentz Márton.

Csíktaploca, 1841. március 10.

Közönséges falugyűlésében közgyűlésegből megfogadtuk idevaló huszár Sárosi Györgyöt mint kovács mesterembert egymás után lefolyó 4 esztendeig minden ezután az úrban kiműlandó atyánkfiainak, bár akárki is légyen az falunkba, koporsószege verni a maga tulajdon vasából, annyit, amennyit a koporsót csináló személyek kívánnak.

Amely hív teendő szolgálatajéért ígvirtünk a nagy Rétbe az ásás mellett, attól a Retki korposa nevezetű szénafütől kezdve napkeletnek ki a mező fele 35, azaz harmincöt ölet szélességre, délre pedig ezen szénafűszakasz üdöttödik (!) meg az 1-ső kötélfűn, úgynevezett t[ano]rok rész nevezetű particulával egy mértékű hosszúságra, délre...

Csíktaploca, 1841. március 11.

Consignatio. A közönséges nemes falunk Olton lévő malomárendája, amely 11 kőből álló, 1841-dik évre, amely is a mai napon, úgymint a megírt esztendő mártius 11-dikén árverésen eladatott, az alatt írtaknak...

<i>A vásárló felek neveik</i>	<i>közvám</i>		<i>váltóba</i>	
	<i>köből</i>	<i>véka</i>	<i>Rft</i>	<i>krajcár</i>
Summa	11	—	44	—

Hogy a fenn írt árverés a fenn írtak szerint műáltalunk és előttünk ment legyen végbe, melyről hűtelesen bizonyítunk a fenn írt esztendőben, holnapban és napon a falugyűlésébe, Mihály János falusbíró házánál.

2. Faluszámadás

Mind a vármegyei részekben, mind a székely székekben feljegyzést készített a bíró vagy a jegyző a falu bevételeiről és kiadásairól. Az ún. faluszámadásokat a határörvezetőség is szorgalmazta. 1802-ben Bálint kapitány Sepsiszentgyörgyön keltezett rendeletében olvashatjuk: „...minden faluba a bíraktól és nótáriusoktól az utolsó francia háborúnak kezdetétől fogva, úgymint 793-dik esztendőből fogva kemény számadást végyen, hogy az idők alatt mennyi pénz a cassába bėjött és mennyit elköltöttek és mire... minden faluban egy cassaláda legyen és minden cassának három kulcsa; azon kulcsokból egy a Compania Comendáns úrnál álljon, a másik a bírónál, az harmadik pedig a nótáriusnál...” A számadó jegyzőkönyvet a felettes szervek, széki tiszték, katonai parancsnokok szigorúan ellenőrizték, de a falu is rendszeresen számadásra idézte búcsúzó bíráját. Így azután arra is sor került, hogy a bíró utólag fizetett meg egy-egy helybe nem hagyott kiadási tételt az ellenőrzési jogát gyakorló faluközösségnek.

Zalán, 1773. január 2.

Pro anno 1772 zaláni bíró Bodor Pál perceptuma.

Kit hány krajcárig és miért büntette meg?

<i>Nomina</i>	<i>Rft krajcár</i> [1 Rft = 60]
1. providus Szász Andrást, sertéséi makkra járván	18
2. providus Kűs Jánost hasonló bírságért	18
3. providus Tóth Mihályt nem különben sertésekért	18
4. titulált Séra Pál uramat is oly színű dologért	18
5. Kontza Istvánt, lovas katonát, juhval búzára járván	15
6. Jakots Mihály, lovas katonát, búzára járván juhokkal	15

7. Apor István uramot is oly színű dologért	15
8. Pirbát Mihályt, szénafüben járván juhokkal	48
9. providus Fűzi János senior tilalom ellen füvet hordván	12
10. providus Fűzi István is ugyan füvet hordván	12
11. providus Szilágyi László a hiteseket bestelenítvén hamisgatta	24
12. Sánta István junior providus, királybíró úr poroncsolatjára a hóhér után, hogy be nem fogott	30
13. providus Bentze Tamást határkertért	12
14. ítem Szabó Péter pap uramot, hogy marhái határon jártak, mégis vádat kívánt. A bíró maga lévén a vád, büntettetett	50
	5 5

Pro anno 1772 zaláni bíró Bodor Pál erogatum, mennyit és kinek fizetett sequenti modo

<i>Nomina</i>	<i>Rft</i>	<i>krajcár</i>
1. Falu szükségire két regiusnak és két autenticátoroknak hús		10
2. Falu szükségire faggyat		18
3. Falu szükségire papirosát		15
4. Ökörpásztorokot és sertéspásztorokot fogadván, áldomás		24
5. Henter Gergely regiusnak másodmagával bort		18
6. Czerjék Ádám és Gyújtó Sámuel uramék autenticálván		18
7. Szilágyi Istvánnak, hogy Apor János uramat megbüntette volt a falu, az Inclyta Tábla poroncsolt visszaadni 2		
8. Farkas Zsigmond és Vajna Elek urakot autenticatióra kihozván a falu, ételekre		30
9. Egy protoculumért adtam		51
10. Kontza Istvánnak egy deliberátumot hozatván ki Vas Andrással való perlekedés iránt		12
11. Czerjék Ádám és Gyújtó Sámuel uraknak autenticatióra kijövéen		50
	summa 6	6

Mínthogy ezen notátiók szerint a falu adóssa marada a tavalyi bíró Bodor Pálnak, melyekről is megbékélének, hanem difficultásban marada két sustálc, melyet is mostani fungens bíró Baróti Sándor tartozik refundálni Kontza Istvánnak, minthogy tőle leváltatott volt falu szükségire azon 12 [krajcár].

Árkos, 1792. június 20.

Árkosi Gelei Sámuel gyalog részen egész invalidus praetendálja ugyan árkosi Pap István gyalog katona ökegyel métől, hogy ezelőtt circiter 5 esztendővel falusbíró lévén, a falu tilalmas erdeiből 6 garas ára fát elvitt, melyet mind ez ideig meg nem fizetett; mostan azért minthogy számadásának perceptumában bement, hogy Pap István uram megfizesse, megítéltetett.

2- do: Nemkülömben abban az üdőben két szál cserefát adott volt a praetendens bíró titulált Csiszér pap uramnak, az akkori árkosi venerabilis reformata ecclesia papjának 48 krajcárért, melyet Pap István uram magára vett, hogy megfizeti a bírónak, de Pap István ezt tagadja, hogy magára vette volna, azért a praetendens azon keresse az árát, akinek az cserefa adatott.

3- tio: Egy magyar forint ára szénát is a falu terrenumáról elvitt volt Pap István ökegyelme ugyanabban az üdőben, melynek egy részit megfizette még akkor, de 24 krajcár restantiában lévén mindeddig, tartozik azt is megfizetni, mivel a praetendens volt bíró számot adott róla.

Bodos, 1796.

1795-dik esztendőben Mentzen[t] napjának első napjától (!) fogva anno 1796-dikban lévő Mentzen[t] napjáig Egyed János bodosi bíró percipiált és erogált ezek szerint

	Perceptum:	Rft	krajcár
1-mo.	A tavalyi bírótól jött kezembe	1	40
2-do.	Dávid Sámueltól a falu földinek taxája	1	40
3-tio.	Kecskék taxája	2	30

[Erdélyi Magyar Adatbank]

4-to.	Limitált fa ára prévaricató- roktól bírság	1	42
5-to.	Ludak taxája	1	—
6-to.	Hegedűs Józseftől s Bodosi Andrástól fű ára	1	6
7-mo.	Bikabérből maradott	1	6
8-tavo.	Máté Istvántól, falutól vá- sárlott helyiért	—	42
	Summa	11	26

Erogatum:

1-mo.	Mikor a barótiakkal határt vetettünk Sánta havas tetejin, hogy akkor 3-rom becsüle- tes extráneus embereket hívtunk, azoknak két napra inter- tentiót és diurnumot fizet- tem	4	—
2-do.	Faggyat vettem egy ejtelt		24
3-tio.	Papirosat vettem		27
4-to.	Mikor mindenféle pásztoro- kot fogadott a communi- tás, akkor áldomásra		54
5-to.	Mikor a falu számára bikát vásárlottak, akkor fizettem		16
6-to.	Markális székre járt embe- reknek		59
7-mo.	Falu számára borsot, len- csét vettem	2	—
8-tavo.	Mikor Bogdán György az ellopott lováért a falut inst- ruálta, akkor fizettem		12
9-no.	Hogy az eskütteimmel kert- láttni jártam		6
10-mo.	A Hatod költésiben	1	—
11-mo.	Dávid Ferenc frájternek a székház számára fizettem		12

12-mo.	Hegedűs József instruálta a communitást, hogy párt vet- tem, azért	16
13-mo.	A ménespásztorra költöttem egyszer, másszor	40
	Summa 11	26

Bodos, 1803. november 30.

Számadása az Huszár Kováts László[nak] pro anno
1803 percipiált és erogált pénz[ről]

Nevezetesen perceptum:	Rft	krajcár
Kértem kölcsön a communitás számára a sok rendbeli törvényes hatodbeli költé- sekre Bodosi Sándor őkegyelmétől	36	40
A baróti prevaricátoroktól kaptam ke- zemhez	1	40
Az erdőbíráktól percipiáltam fa árát	4	—
Az communitás felvetett pénziből per- cipiáltam	59	44
Hegedűs Józseftől commune terrenum árát	16	40
Caprák taxája	3	—
Fű ára jött kezembe	6	40
Summa	128	24

Erogatum:

Mikor eskünni jártak eskütteim	—	24
Mikor Hatodra járt három emberem extraneusokkal	1	12
Faggyat vettem	1	24
A felelőkért két rendben compussori- ummal (!) járt embernek	3	20
Mikor Zalánba vittek árestomba	—	15
Az autenticátor uraknak intertentió- jokra	2	8
Az autenticatio alkalmatosságával a felelőkre	4	30
A fatenseknek diurnumot	8	—

A feleltető urak számára a baróti bírónak	—	20
Az authenticatio alkalmatosságával hét nap magam mellett levő négy embernek napszámak	3	30
Papirosért	1	30
Egy nyúlért a procurátornak számára	—	30
Egy véka pityókáért	—	30
Mikor a dulló úr a communitásnak comisiót olvasott	—	12
Mikor a plenipotentionusokat (!) beváltottuk Nagy Ajtán a nemes szék intertentióra	1	—
A plenipotentiáriusoknak diurnumot	6	—
A köpeci regiusoknak feleltetés alkalmatosságával	8	40
A Száraz Ajtával való métálisért	4	10
Egy özért a sepsiszéki királybírónak	2	58
Berszán Mihálynak az öz elvitelért	—	56
Mikor négy esztendőbeli bíróktól számot vettek az urak	1	30
Áldomásra mikor pásztort fogadott a falu	2	18
Fábján Jánosnak és Péternek a plenipoteuciáriusok bevallásáért vagy protocoláltatásáért	1	—
A plenipotenciáriusoknak diurnumot	4	—
A feleltető regiusokra magokra, lovokra, kétnapi intertentiójokra	5	23
Mikor a falu leveleit inventálta a nemes communitás	—	24
Fábján Jánosnak Fintaházára járásért az Hatod métális végett	3	30
Bodosi Sándornak egy vacsora készítésért	1	30
A regiusoknak a Száraz Ajtán való feleltetésért	3	55
Fábján Illyés káplárnak kétrendbeli járásért	1	30
Az öz elvivő embernek Háromszékre	—	30
A plenipotentiáriusoknak diurnumot	3	24

A procurátornak, Bora Dávidnak	5	—
Dávid Györgynek az őz elvitelért és communitás számára vett mézért	4	18
Egy szál deszkáért piricsnek, Köpecre a várdaházba		12
Egy kádbefenekezésért		30
Megyebíró uramnak interespénz	6	15
Mikor kétfrendbeli makkos sertés pász- torokat fogadtunk és a csiki kezesek is megjelenvén communitásunk számára sertéseket szerzeni, azoknak áldomásokra	2	6
A bírónak tavalyi kenyere	3	—
A bírónak idei kenyere	5	—
A múlt esztendőben, 1802-be maradt adósa volt bírójának, Kováts Lászlónak a communitás	4	7
A bírónak 1803-dik esztendőbeli szol- gálatáért a bíró nemes regiment facul- tációjából valami ugarhelyből felfogott jussból bírói fizetésire vett	4	
Mikor Zalánba árestomba bevittek ötöd- magammal, öt napi otltémben a nemes communitás követjei extraneus emberekkel 3-om rendbeli instructio ol- vasáskor kiszabadulásunk aránt, akkor azoknak diurnumot, intertentiót	14	15
Sok rendbeli követekre, külsőkre s fa- lusiakra	5	30
Erogatumuak summája	134	36
Az perceptum tézsen	128	24
Combinálván marad a communitás adós a bírónak	6	6 Rft 12 krajcár

Szárhegy, 1806. december 10.

Gyergyószárhegyi Kozma József gyalog katona úgy ugyan szárhegyi nobilis Fülöp Ferenc és nobilis Keresztes Ferenc assessor urak által költ testimoniumok de dato 9-na May 1805, megvizsgáltatott a Csergő József és Gáspár Ferenc őkegyelmeknek egymás ellen való keresetek az falu, Szár-

hegy falva cassája fogyatkozása aránt az 1804-ben a Csergő József bírósága idejében és ugyanakkori nótárius Gáspár Ferenc őkegyelmek idejekben.

Mely szerént az Gáspár Ferencen praetendált 30 Rénes forintok xnegítíltettek, hogy megfizesse ezen okon: hogy az cassát vigyázatlanul vette által az kézihez, és a kolcsokról is helyes számot nem tudván adni; annyival is inkább, hogy amint az első bizonyító szava szerént, az melyet hit-tel is megállítani kész, hogy hallotta legyen, az midőn szidalmazták Gáspár Ferencet ilyenképpen: hogy a falu cassáját felbontotta, és az kolcsát is egyiket elrontotta.

Csergő József őkegyelme pedíglén, hogy az önként való békességet a nemes communitással meg nem állotta, az 41 (!) Rénes forintokról, az melyet részenként kellett volna megfizetni, azért ez mai napon megítéltetett, hogy megfizesse 8-cad napok alatt az nemes communitásnak.

Bodos, 1817. február 20.

A Fábján Rászló bíróságába 1816-ba

Perceptum:	Rft	krajcár
Vettem által az óh bírótól, Bodosi Im-rétől	30	—
A baróti bebírósoktól sertéstaxát	9	30
Az erdőprevaricatióból vettem által	5	2
Caprák taxáját percipiáltam	7	8
Az erdőbíráktól fa árát vettem bé	7	11
A közönség perének folytatására és a sepsibaconi ökör megfizetésére, melyet megnyúztak, kértem kölcsön	365	—
Ugyan az ecclesiától kértem kölcsön	20	—
Székely Józseftől vettem be fű árát	—	30
A communitástól felvetett pénzt percipiáltam	236	48
A brassai tímároktól cser árát vettem bé	400	—
Perceptum summa	1081	9

Erogatum:

Mikor eskünni jártam, hütösseimmel költ	1	—
---	---	---

Mikor a Hatodra járt 1 expressus sertés látni	—	6
Mikor a baróti bebírók beszegőttek a makkra, áldomásra költ	3	12
Papiros, tenta species és spanyorviasz	4	42
Két protuculum (!) készítésre költ	—	12
Mikor a hízó sertéseket elválasztotta a falu, a pásztorokra költ	1	44
Mindenféle csorda-nyájfogadáskor áldomásra a pásztoroknak költ	4	53
Fizetett a communitas az ecclesiának bért	16	—
A falu számára kiváltódott zálogból egy darab szántó föld	16	40
Ugyan fizetett a communitas az ecclesiának adósságot interesttel együtt	21	12
A chirolgus (!) úrnak 3 rendbeli költségekre	4	18
Instructio párjáért fizettünk		24
Mikor a tímárokkal megszegődött a communitas, áldomásra	2	36
Az óh bírónak számadására kirendelt exactor urak számokra	10	36
Egyéb faluköltségben költ	19	48
Az ecclesia erdejét 2 rendben megvizsgáló titulált pap uraknak diurnum és intertentiók	4	36
Úgy egy megjárt expressus a Hatodra extraneusokkal együtt, diurnum és intertenció	3	16
Egyéb faluköltségébe és fáradságába költ	3	52
A cserhaj elvitelért fizetődött a szekereknek	160	—
Fábján káplárnétól kölcsönzött a communitas a procator fizetésére, melyet meg is fizetett	95	—
A falu számára vétetődött 4 font faggyú	7	30

Sepsibaconi Bardócz Sámuelnek megnyúzott és elkárosodott ökréért fizetődött	230	
A bírónak és nótáriusnak esztendei fizetésébe	9	40
A közönség törvényinek folytatására az egész esztendőbe	459	24
	<hr/>	<hr/>
	1080	41

Combinálván a perceptumot az erogatummal, liquidáltattott a tavalyi bíró Fábján László 28 krajcárral, ezenkívül 16 Rft, azaz tizenhat Rft maradott a cassába, mely a perceptumba nem volt kiteve, amelyet is a tavalyi bíró Fábján László az idei bíró Bodosi Bálintnak műelőttünk általada.

[Vákát oldal]

[Erdélyi Magyar Adatbank]

Magyarázó jegyzetek

[Vákát oldal]

Jegyzetek a bevezetéshez

A feudalizmus utolsó századában zajló székely história irodalma igen széles körű és ugyanakkor szegényes is. Nagyon sok könyvből, tanulmányból, forráskiadványból sok minden megtudható a székely székek történetéről, az alapvető kérdések nagy részét azonban ma is homály fedi, és feltűnően kevés bennük a mának szóló üzenet. Nem azért, mintha a kutató elődök értelmetlenül munkálkodtak volna, hanem azért, mert napjaink embere másként kérdez és másra kíváncsi. A történetkedvelő érdeklődőnek, a múlt ismeretére szomjúhozó olvasónak — korszerű összefoglalók hiányában — ma még eddig bolygatatlan forrásokig kell leásnia, ha újat akar megtudni a székelység egykori életéről. Ezért is teszünk közzé ebben a kötetben falujegyzőkönyvi szemelvényeket — amelyek egyben a bevezető soroknak is fő adatszolgáltatói. Mellettük azonban természetesen felhasználtuk azt is, amire a megújuló székely történeti kutatások az eddigi szakirodalomból támaszkodhatnak. A szélesebb körű tájékozódáshoz kedvet kapó olvasó számára ezek közül említenénk meg néhányat.

Meggyőződésünk, hogy a gazdasági-társadalmi, valamint a politikai világhelyzetre, az egyetemes történet sodrására vonatkozó irodalom ismerete nélkül az itthoni kérdésekben sem lehet eligazodni. Ezért említjük elsőként a következőket: J. Huizinga, *A középkor alkonya*. Bp., é.n. — E. J. Hobsbawm, *A forradalmak kora (1789—1848)*. Bp., 1964. — P. Chaunn, *A klasszikus Európa*. Bp., 1971. — B. D. Grekov, *Az orosz parasztság története a legrégebbi időktől a VIII. századig, I—II*. Bp., 1956. — E. Kulischer, *Allgemeine Wirtschaftsgeschichte*. München, Berlin, 1929. — H. Sée, *Französische Wirtschaftsgeschichte, I*. Jena, 1930. — G. Lefebvre, *Les paysans du Nord pendant la Révolution française, I*. Paris, 1924. — M. Crouzet, *Histoire générale des civilisations, V—VI*. Paris, 1953, 1957. — G. Duby, *L'économie rurale et la vie des campagnes dans l'Occident medieval*. Paris, 1962. — Fr. Lütge, *Deutsche Sozial- und Wirtschaftsgeschichte*. Berlin—Heidelberg—New York, 1966. — F. Braudel, *Civilisation matérielle*. Paris, 1967. — W. Abel, *Geschichte der deutschen Landwirtschaft von frühen Mittelalter bis zum 19. Jahrhundert*. Stuttgart, 1967. — P. Goubert, *Cent mille provinciaux au XVIIe siècle*. Paris, 1968.

A Habsburg-birodalom belső fejlődésére: Mályusz Elemér, *Sándor Lipót főherceg nádor iratai*. Bp., 1926. — K. Schünemann, *Österreichs Bevölkerungspolitik unter Maria Theresia*. Berlin, 1935. — Domanovszky Sándor, *József nádor élete, 1/1*. Bp., 1944. — J. H. Pirenne, *La sainte Alliance, II*. Neuchâtel, 1946—49. — Sz. B. Kan, *1848 Ausztriában és Németországban*. Bp., 1950. — H. Hantsch, *Die Geschichte Österreichs, II*. Graz—Köln—Wien, 1955. — Eckhart Ferenc, *A bécsi udvar gazdaság-*

politikája Magyarországon, 1780—1815. Bp., 1958. — E. Zöllner, *Geschichte Österreichs*. Wien, 1962. — H. A. Kissinger, *Grossmacht Diplomatie*. Düsseldorf — Wien, 1962. — *Istoria României*, III. București, 1964. — C. Daicovicu — St. Pascu — V. Cheresțeșiu, *Erdély története*, I. Bukarest, 1964.

A felvilágosult abszolutizmus és a reformok korának kérdéseire Benda Kálmán idézett tanulmánya (*A jozefinizmus és jakobinuság kérdései a Habsburg-Monarchiában*) szolgál szakszerű irodalmi tájékoztatással. Megemlítenők még: Jancsó Elemér, *A jakobinus-mozgalom hazai hagyományai*. Kelemen-Emlékkönyv, Kvár, 1957, 394—415. — Borbáth Károly, *A jakobinus káté kolozsvári másolójáról*. Korunk, 1963, 259 — 261. — Trócsányi Zsolt, *Az erdélyi jakobinuság kérdéseihöz*. Történelmi Szemle, 1965, 1—13. — D. Prodan, *Supplex Libellus Valachorum*. București, 1967. — Retegi György, *Emlékezetre méltó dolgok*. (Jakó Zsigmond gondozásában) Bukarest, 1970.

Az erdélyi adóügyre és reformjára: Fr. Hann, *Ueber die siebenbürgische Staats Steuer (contributio regia) mit Beziehung zur Volksökonomie*. Archiv des Vereins für siebenbürgische Landeskunde, Hermannstadt, IV/1, 1850, 1 — 17. St. Imreh — C. Mureșan, *Un nou izvor pentru cunoașterea vieții satului din Transilvania la sfârșitul secolului al XVIII-lea*. Acta Muzei Napocensis, V, 1968, 215—226. — Trócsányi Zsolt, *Erdélyi összírások. A történelmi statisztika forrásai*, Bp., 1957, 273—308.

Az úrbérrendezésre és az úrbéri reformkísérletekre, azok halogatására lásd Berlász Jenő, *Az erdélyi úrbérrendezés problémái 1770—1780*. Századok, 1941, 236—277, 344—362. Trócsányi Zsolt, *Az erdélyi úrbérrendezési kísérletek történetéhez*. Történelmi Szemle, 1966, 270—297. — B. Surdu, *Liniiile dezvoltării social-economice a Transilvaniei...* Anuarul Institutului de Istorie din Cluj, III, 1960, 103—170.

A székely határőrség felállítására és az ezzel az eseménnyel kapcsolatos kérdésekre: *Halmágyi István naplói* (Szádeczky Lajos kiad.), Mon. Hung. Hist., Ser., 38. Bp., 1906. — M.C. von Heyendorff, *Selbstbiographie*. Archiv d. Vereins f. siebbrg. Landeskunde, XIII, XVI, XVIII. 1876—1880. (közl. R. Theil) — és természetesen Teleki Domokos, valamint Szádeczky Lajos lapalján már idézett munkái. A román határőrezredek kérdéseire vonatkozólag lásd: Oh. Barițiu, *Material pentru istoria regimentului I. grănicer din Transilvania*. Transilvania, 1884—1885. — V. Șotropa, *Înființarea graniței militare nășăudene*. Archiva Someșană, 1938 — 39. — A. Bunea, *Istoria regimentelor grănicerești*. Blaj, 1943. — D. Prodan, *Încă un Supplex Libellus românesc 1804*. Cluj, 1970. Az újabb irodalomból: M. Bernath, *Die Errichtung der Siebenbürgischen Militärgrenze und die Wiener Rumänenpolitik in der frühjosephinischen Zeit*. Südost Forschungen, München, XIX, 1960, 164—192. — A Habsburg-birodalom határvidékeire vonatkozó irodalom legújabb felsorolását lásd: K. Wessely, *Zur Bibliographie der Militärgrenze*. Österreichische Osthefte, Wien, 1971, 248—259.

A székely társadalom rétegződésére lásd Csetri Elek és Imreh István írását: *Stratificarea socială a populației din Transilvania la sfârșitul orinduirii feudale* (1767—1821). *Populație și societate* (szerk. St. Pascu) I. Cluj, 1972, 139—238. Az itt közölt első statisztikai tábla is ebből a dolgozattól való. Hasonló problémákat érintettünk Pataki Józseffel együtt (*A székely parasztság történetének néhány kérdése*. Korunk, 1964, 1210—1214.).

L. még Inireh István, „Szabad székelyek” Erdély hűbéri társadalmában. Korunk, 1968, 503—510.

A határőr katonaság számát illetően I. C. B. Hietzinger, *Statistik der Militärgrenze der österreichischen Kaisertums*, I—III. Wien, 1817—1823. — J. H. Benigni von Mildenberg, *Statistische Skizze der Siebenbürgischen Militär-Gränze*. Hermannstadt, 1834. Az 1810-es adatok a Románia Szocialista Köztársaság Akadémiája Kolozsvári Fiókjának Történeti Levéltárában találhatóak: Kemény Sámuel-gyűjtemény. Grammatophylacemu Transylvanicum Miscellanea, Tom. 20, 670.

A társadalmi ellentétekre az idézett munkák mellett I. Bözödi György, *Székely bánja*. Bp., 1939. — Ua., *A székely társadalom 1848-ban*. Hittel, IX, 1944, 251—272. — Imreh István, *Majorsági gazdálkodás a Székelyföldön a feudalizmus bomlásának idején*. Bukarest, 1956. — Kocsis Antal és Könczei Jenő, *A székely határőrélet néhány gazdasági és társadalmi vetülete*. Tudományos diákkörök évkönyve, Kolozsvár, 1955 — 56. 271—298. — Al. J Neamțu, *Date noi despre răzvrătirea grănicerilor secui din anul 1779*. Studia, Cluj, 1964, fasc. 1, 93—102.

A faluközösségekre vonatkozó anyag számottevő része ma még a levéltárakban rejtőzködik. E bevezető sorokban is elsősorban a falujegyzőkönyvek és a falutörvények még feldolgozatlan adatait használjuk fel. A faluközösségek történetének könyvészeti forrásai sorából a következőket említjük: A. Soboul, *La communauté rurale XVIIIe — XIXe siècles*. Problemes de base. Revue de Synthèse, VII—IX, 1957, 283—315. — I. Bog, *Dorfgemeinde, Freiheit und Unfreiheit in Franken. Quellen und Forschungen zur Agrargeschichte*, III. Stuttgart, 1956. — E. Patzelt, *Entstehung und Charakter der Weistümer*. Wien—Leipzig, 1924. — Eperjessy Kálmán, *A magyar falu története*. Bp., 1966. — A kérdés bibliográfiáját széles kitekintéssel ismerteti és fel is használja Szabó István, *A középkori magyar falu*. Bp., 1969. Az ő írásai közül szintén igen fontos: *A parasztfalu önkormányzatának válsága az újkorban*. Tanulmányok a magyar parasztság történetéből. Bp., 1948. Ugyancsak jó tájékoztató a kérdés irodalmi vonatkozásaihoz is Horváth Pál munkája (*A középkori falusi földközösség jogtörténeti vonatkozásai*. Bp., 1960). Az erdélyi faluközösség jelentőségét Berlász Jenő méri fel (*Az erdélyi jobbágyság gazdasági helyzete a XVIII. században*. Bp., 1958).

A hazai irodalomban a faluközösségre vonatkozó legújabb eredményeket a következő munkák szolgáltatták: H. H. Stahl, *Sociologia satului devălmaș românesc*. București, 1946. — Ua., *Contribuții la studiul satelor devălmașe românești*, I—III. București, 1954, 1959, 1965. — P. P. Pa-naitecu, *Obșteea țărănească în Țara Românească și Moldova*. București, 1964.

A régebbi szakirodalomból természetesen első helyen és nagy megbecsüléssel kell említenünk Tagányi Károly úttörő munkáját, mely éppen a székely székeket illetően szolgált gazdag információs anyagot: *A földközösség története Magyarországon*. Bp., é.n. (1950), valamint Fr. Teutsch közleményét (*Beiträge zur alten Geschichte des Schenker Stuhles und der Markgenossenschaft in Sachsenland*. Archiv des Vereins für siebebürgische Landeskunde, XVII, 1883) az erdélyi szász falvak földközösségére vonatkozólag. L. még: Varga János, *A földközösség megerősödése és bomlása a 18. században*. Tanulmányok a parasztság történetéhez Magyarországon, 1711—1790 (szerk. Spira György), Bp., 1952.

A székely falutörvények születésére, szerepére: Imreh István, *Székely falutörvények*. Kvár, 1947. — Ua., *Székelyföldi paraszti jegyzőkönyvek pástorlási határozatai (1717—1928)*. Agrártörténeti Szemle, Bp., 1959, 161—190.

A népi szokásjog forrásértékére: W. Eckermann és H. Mohr, *Einführung in des Studium der Geschichte*. Berlin, 1969, II. kiad.

A román szakirodalom legújabb terméséből a következő, népi étlettel és szokásjoggal foglalkozó munkákat említenők: V. Al. Georgesco, *La place de la coutume dans le développement du droit féodal romain jusqu'au milieu du XVIIe siècle*. Revue roumaine d'histoire, VIII, 1967, 553—586. — V. Al. Georgescu — B. Popescu, *Legislația agrară a țării românești (1775—1782)*. București, 1970. — R. Vulcănescu, *Etnologie juridică*. București, 1970.

A szászok faluközösségeinek jogviszonyaira I. Fr. Schuler Libloy, *Deutsche Rechtsdenkmäler der Siebenbürger Sachsen*. Archiv d. Vereins f. siebgb. Landeskunde, VII, 1867, 311—372; VIII., 1868, 83—122. — G. Schüller, *Zum Landbau der Siebenbürger Sachsen*. Korrespondenzblatt des Vereins für siebenbürgische Landeskunde, IV, 1881, 61—65, 73—78, 85—90, 101—106. — Fr. Teutsch, *Zur sächsischen Agrargeschichte*. Korrespondenzblatt, XXIII, 1900, 17—19. — Ua., *Beiträge zur sächsischen Agrargeschichte*. Korrespondenzblatt, XXIII, 1900, 49—57. stb.

A falusbíróságra, a kenézre, a vajdára, a soltészre I. Bónis György összefoglalóját: *Hűbériség és rendiség a középkori magyar jogban*. Kvár, é.n. — Az igazgatási szervezet múltjával, a XVI. és XVII. századbeli állapotokkal Ember Győző foglalkozott: *Az újkori magyar közigazgatás története. Moháctól a török kiűzéséig*, Bp., 1946. L. még: Eperjessy Kálmán, *A magyar falu településtörténete*. Bp., 1940.

A falusbíró szerepkörét elemzi, a már említettek és idézettek mellett: D. Prodan, *Judele satului iobăgesc în Transilvania în secolele XVII și XVIII*. Anuarul Institutului de Istorie din Cluj, IV, 1961, 217—235. — Szendrey István, *A XVIII. századi erdélyi falusbíróságról*. Acta Universitatis Debreceniensis, II, 1963, 113—125. — S. Stanca, *Primarii satelor românești din Ardeal înainte de 1848*. Anuarul Institutului de Istorie din Cluj, VII, 1936—38, 703—705. — C.A. Stoide, *Dregătorii sateelor românești din Țara Birsei*. Studii și articole de istorie, II, 1957, 293—316. stb.

A falu jegyzőjére vonatkozó irodalomból a következőket sorolnánk fel: Alsó László, *A nemesi község hatósága és szervezete*. Bp., 1928. — Ua., *A községjegyző jogállása (a függelékben nemes Bihar vármegye notáriusainak számára készült instructio 1815-ből és egyéb idevágó történeti emlékek)*. Bp., 1925. — Kring Miklós, *A községi közigazgatás történetéhez. Szentpétery-emlékkönyv*, Bp., 1938. — Kérészi Zoltán, *Községi közigazgatásunk alaptörvényének (1871:XVIII. t.c.) előzményei*. Illés-emlékkönyv, Bp., 1942.

A faluszéken folyó perek ügyviteli rendtartását illetően az érdeklődők figyelmébe ajánljuk Bónis György munkáját (*Erdélyi perjogi emlékek. Idea Processuum 1776. Id. Szász Károly perjogi előadásai 1836*. Kvár, 1942), valamint Filep József könyvét (*Törvénybéli gyakorlás mutató táblája, vagy az erdélyi ügyfolyások*. Marosvásárhely, 1831).

Az úriszékre — amelyet ez alkalommal alig említhetünk — lásd: Kiss András, *Forul dominal în Transilvania*. Revista Arhivelor, XII, 1969, 59—70. — Eckhart Ferenc, *A földesúri büntetőbíráskodás a XVI—XVII.*

században. Bp., 1954. — Varga Endre, *Úriszék, XVI—XVII. századi perszövegek*. Bp., 1958.

A falujegyzőkönyvekre l. még: Camil Mureșan és Imreh István írását (*Probleme de istorie socială și agrară în protocoalele satului Romos, 1805—1847*), *Studia*, Fasc. 2, 1970, 21—30.); az örökséget vitak ügyében hozott döntésekről vezetett jegyzőkönyvre: B. Surdu, *Știri despre dreptul românesc din Transilvania. Protocolul din Porcești*. *Revista Arhivelor*, V, 1942—1943, 367—394.

A háromszéki népoktatásról Berecz Gyula írt (*Háromszék vármegye népoktatási intézeteinek története*, Brassó, 1893). Dankanits Adám a székely oktatásügy kezdeteit ismertette (*Az oktatásügy kezdeteiről Székelyföldön*. *Korunk*, 1970, 1733—1736.). I. Bozac az iskoláztatásban a Habsburg érdekeltséget mutatja ki (*Politica școlară a curții din Viena în domeniul fiscal al Zlatnei în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea*. *Studii și cercetări de istorie*, VII, 1956, 119—147.). Az iskolaügyről, a tanítók helyzetéről, az írásbeliség terjedéséről és a székely diákokról Benkő Samu ír *Sorsformáló értelem* (Bukarest, 1971) című munkájában (Lásd: *A tanító sorsa Erdélyben 1848 előtt és Székely diákok harca a Habsburg-hatalommal a tanulás jogáért*).

A szemelvényekre vonatkozó jegyzetek

A falujegyzőkönyvi szemelvények közlésénél tekintettel voltunk arra, hogy a szöveg a történetkedvelők szélesebb körének szánt olvasmányanyag. Ezért írtuk át a notáriusok betűhíven lejegyzett szövegét a mai helyesírás normáihoz közelítve oly módon, hogy minél inkább megkönnyítsük az ősi, jogi szakkifejezésekben gazdag, parasztosan darabos, de erőteljes és éltető ízekkel teli, mienknek tudott szöveg olvasását. Nem változtattuk meg azonban a családnevek írásmódját, és ugyancsak híven közöltük a helyneveket, kivételként csupán a már ismeretes falunevek következetlen írásmódját helyesbítve. Javítottunk tolihibákat, régi betűbokrokat írtunk át a mai írásmód szerint, rövidítéseket oldottunk fel, a nagybetűs formáktól eltekintettünk, és a központozás, a bekezdés területén is közelíteni kívántuk szövegünket a mai szokott formákhoz. Nem akartuk azonban megszipíteni, kijavítani, helyesbíteni, úriasabbá tenni a paraszti szöveget. Úgy véltük, így, ebben a formájában nagy kincsünk és értékes örökségünk ez a barbár latinnal, deákossággal tűzdeltlen szinte az egyházi szertartások valamikori nyelvéhez hasonlóan a köznapi fölé emelt magyar nyelv.

Mindazt, amit mi iktattunk pótlásként, rövidítés feloldásaként a szövegbe, egy népnév elavult magyar alakjától eltekintve, szögletes zárójelben közöltük. A megszokottól eltérőt vagy a hibás fogalmat a legszükségesebb esetekben felkiáltójellel jelöltük; a bizonytalan olvasatokra zárójelbe tett kérdőjellel hívtuk fel a figyelmet. A latin szövegben szintén igyekeztünk igen kevés — csak nagyon szükségesnek tűnő — változtatásokat tenni.

E kiadvány jegyzőkönyv-anyagának összegyűjtésében igen értékes segítséget nyújtottak: Vass Béla zaláni tanító, Máthé János magyarhermányi történetkutató földműves, János Pál múzeumigazgató, Nistor Alexandru levéltáros, Székely Kormos Gyula, Egyed Zoltán és kutatásaink kezdete óta mind a mai napig Árvay József.

Válogatásunk az alábbi eredeti, kéziratos jegyzőkönyveken alapszik:

- ÁRKOS — Állami Levéltár, Sepsiszentgyörgy. Árkos község iratai, 12. sz. Árkosfalva jegyzőkönyve, 1760—1804. Uo., 13. sz. „Árkos Falva Törvényes Prothocoluma” 1771—1793.
— Uo., 8. sz. Árkos jegyzőkönyve, 1824—1845.
- BODOS — Számadások könyve, 1796—1835. Egyed Zoltán (Bodos) megőrzésében.
- CSÍKJENŐFALVA — Csíkszeredai Múzeum. Dokumentációs anyag. Csíkjénőfalva jegyzőkönyve 1772—1800.
” ” 1812—1837.
” ” 1838—1848.
- CSÍKTAPLOCA — Állami Levéltár, Csíkszereda. Csíktaploca község iratai, 1. sz. „Protocollum”. 1770—1795.
— Uo., 2. sz. „Taploczai jegyzőkönyvek” 1837—1865.
- ÉTFALVA — Állami Levéltár, Sepsiszentgyörgy. Étfalva iratai, 2. sz. Étfalva protocolluma, 1780—1844.
- FELSŐRÁKOS — Felsőrákos jegyzőkönyve, 1803—1832. Székely Kormos Gyula (Kolozsvár) megőrzésében.
- KÉZDIOROSZFALU — Állami Levéltár, Sepsiszentgyörgy. Kézdioroszfalu iratai, 2. sz. Oroszfalva jegyzőkönyve, 1768—1783.
- KISBACON — Pásztorszerződés, 1804. Balogh István (Málnás) megőrzésében.
- MAGYARHERMÁNY — Magyarhermány faluközösség jegyzőkönyve, 1757—1771. Máthé János (Magyarhermány) megőrzésében.
— Magyarhermány jegyzőkönyve, 1794—1799. Uo.
- OZSDOLA — Állami Levéltár, Sepsiszentgyörgy. Ozsdola község iratai, 2. sz. Ozdola protocolluma, 1772—1828.
- PAPOLC — Állami Levéltár, Sepsiszentgyörgy. Papolc község iratai, 15. sz. (1759)
- SZÁRHEGY — Állami Levéltár, Csíkszereda. Szárhegy község iratai, 1. sz. Szárhegy jegyzőkönyve, 1804—1834.
- SZEMERJA — Állami Levéltár, Sepsiszentgyörgy. Szemerja község iratai, 2. sz. Jegyzőkönyv, 1771—1803.
- ZALÁN — Állami Levéltár, Sepsiszentgyörgy. Zalán község iratai, 2. sz. A „Zaláni communitás jegyzőkönyve” 1771—1787. Vass Béla (Zalán) megőrzésében.
— Uo., „A zaláni Nemes Közönség törvényes Jedző könyve”, 1846—1852.

Szövegrészek fordítása

A faluszéki határozatok és a peres eljárást rögzítő szövegek a Székelyföldön már a XVI. század második felétől fogva magyar nyelvűek. Az a folyamat, amely a magyar nyelvet a központi, a megyei és a széki bírósági gyakorlatban uralkodóvá teszi, a székely faluszéki jegyzőkönyvek esetében egyidősnek látszik magával a falusi íráshasználattal. Ez az eredetileg a beszélt nyelvhez közelálló, viszonylag tiszta nyelvezet a XVII. század közepére — a magyar hivatali nyelv fejlődése általános irányának megfelelően — telítődött latin szavakkal, mondatokkal, perrendtartási formulákkal; szóval kezdett „ellatinosodni”, miként a közölt szövegekből szintén látható. A XIX. század első felében azonban itt is visszamagyarosodás figyelhető meg; egyre több a latint helyettesítő, kizorító magyar nyelvű jogi műszó, és mind ritkábbá válnak a szokásos, a nemegyszer hibás és egyénileg értelmezett latin vagy vegyes nyelvű formulák. A szövegben gyakran előforduló ilyenszerű szókapcsolatok és mondatok megértését az alábbi fordítások könnyítik meg az olvasó számára.

- ¹ Kiadott általam, Simon Balázs falu jegyzője által.
- ² Az 1780. esztendőben, november 22. napján Árkos falunak Nagy Simon jobbágy házánál tartott közönséges gyűlésében, a falu bírása és hűtősei előtt a per felvételét.
- ³ 1781. október hónapban — a napot illetően fenntartom jogom — ugyanonnan
- ⁴ egyöntetű megegyezéssel és akarattal
- ⁵ Mely jószág a már mondott évben és napon
- ⁶ törvényként (törvény gyanánt) tartatik
- ⁷ A felperes a polgári (széki) bírósághoz fellebbezi. Halasztás(-t nyer).
- ⁸ Hasonlóképpen ugyanazon időpontban
- ⁹ a falu szolgálatát (terheit) általában viselik
- ¹⁰ közvetlenül (mindjárt) hajtson vagy hajtasson végre minden kifogás nélkül
- ¹¹ eljárni, akár vétekben, akár szüntelen zaklatásban rajtakapassanak
- ¹² Mely eddig véghez ment határozat mindenekben jóváhagyatott és helybenhagyatott Árkos falva bírása. Gelei Sámuel előtt.
- ¹³ Azért egyhangú szavazattal és egyetértéssel
- ¹⁴ megtéríteni tartozik először és mindenek előtt
- ¹⁵ erre a székre idézze (hívja perbe)
- ¹⁶ egybehangzó egyetértéssel (közakarattól)
- ¹⁷ a perújítás ereje mellett semmit sem hoz fel
- ¹⁸ Taploca falu bírása, Damokos Imre, az esküdtek és a jegyző előtt.
- ¹⁹ Szekeres András lófő „felügyelő” minőségében tisztje szerint (hivatalának erejénél fogva) törvénybe idéztető
- ²⁰ A felperes tiltakozik az ítélet ellen:
- ²¹ mindkét félnek egyetértésével
- ²² jövődöbeli bizonyosságul adjuk hitünk szerint ezen írásunkat, a fent említett évben és napon Kurta Patakának nevezett helyen.
- ²³ a törvény előtt maga vallotta
- ²⁴ személyenként részekre (?) elosztotta
- ²⁵ egybehangzó egyetértéssel (közakarattól)

- ²⁶ ilyen kihágásban találatnék, annyiszor, ahányszor (cselekedné), büntetése megkétszereztesék.
- ²⁷ Az felperes fellebbezi ezen ügyet a nemes század eleiben.
- ²⁸ hitünk szerint tanúságot teszünk (bizonyítjuk).
- ²⁹ elszámolva az elszámolandókat az megnevezett dolgokért
- ³⁰ a napról bizonyúságot teszünk (?)
- ³¹ elkerülendő a rossz következményt szabadon engedték (elbocsátván) azon hatalmaskodókat.
- ³² szomszédja egyfelől Santus Antal, a másfelőlit illetően fenntartja jogát.
- ³³ A felperes ellentmond ez ítéletet illetően és perújítással él.
- ³⁴ Hasonlóképpen ugyanazon időpontban
- ³⁵ sepsibaconi Keresztes Péter ügyvéd útján és ilyenképpen (ily módon) szól:
- ³⁶ általánosan (egyszerűen) mentessem fel, a többire vonatkozólag szóbelileg.
- ³⁷ A felperes erre Baló István ügyvéd útján óvást emel és mondja:
- ³⁸ Ha súlyos törvénye megítéltetik
- ³⁹ Felperes perújítással él. Alperes jogfenntartással él (tiltakozik) a továbbiakat illetően.
- ⁴⁰ A perújító felperesnő ügyvédje Pető Benedek útján előrebocsátott törvényes jogfenntartással, perújítását e szerint adja elő.
- ⁴¹ szerfölkött nehéz és terhes ítéletet kaptam
- ⁴² Mely szerint az ítélet megváltoztatása iránti kérésemet (perújításmot) következő pontokban
- ⁴³ az előrebocsátott okok (körülmények) miatt
- ⁴⁴ a többire vonatkozólag szóbelileg és jogfenntartással élek.
- ⁴⁵ Az alperes pásztor a megbízott ügyvédet megelőzve, előállván így szól:
- ⁴⁶ érvényben megmaradjon, a többire vonatkozólag szóbelileg és ellentmondok (jogfenntartással élek).
- ⁴⁷ beadott ítélet megváltoztatása iránti kérése (perújítása), melléje benyújtott jelentésével.
- ⁴⁸ A per felvételített Csiktaplocán. Az 1780. esztendőben, december 7. napján. Idős Botár József esküdt bíró, továbbá esküdtjei és jegyzője előtt.
- ⁴⁹ Az alperes ellentmond az ítéletet illetően. Hasonlóképpen fellebbezéssel él a jelen ügyben az Állandó Táblához. A felperes szintén jogfenntartással él a későbbi költségek és fáradságok tekintetében. Az alperes a per felküldését kívánja és jogfenntartással él. Határozat: nem bocsátatik fel.
- ⁵⁰ Világosan kiderül (kitűnik) a perbeli iratokból és feleletekből,
- ⁵¹ A felperes fellebbez. A per felsőbb székre bocsáttatik.
- ⁵² mint felperes perbe hívja (a per felvételét kikiáltja), ügyvédje nemes vargyasi Vargyasi József útján
- ⁵³ és a felperes mondja, a törvényes perbehívásról kész vagyok benyújtani (felmutatni) az iratokat
- ⁵⁴ Ha jogos lesz, kész leszek felmutatni az iratokat;
- ⁵⁵ ne legyen késő bejelentenem
- ⁵⁶ Az alperes nevében senki (sem jelenvén meg), ennekokáért elmarasztaltatik.
- ⁵⁷ Az 1773. esztendőben, április 19. napján Árkos helységben és Sepsikézely székben. Barabás József Árkos falu bírása és az ő (hűtös) tár-

- sai előtt a per felvételét. A törvény szerint való felperes nevében a
58 nem jelent meg maga védelmére, viszontag pedig a felperes fél beadá
az 1770. március hó 28. napján kibocsátott vallatólevelét,
59 a két félt a perelt jószág tartozékaival együtt egyenlő mértékben illeti,
60 másrésztől bizonyítatik,
61 tartozékaival együtt szálljon vissza,
62 Perfelvétel az 1781. esztendőben, július 4. napján Csíktaplocán; Botár
József esküdő bíró, továbbá esküdői és jegyzője előtt
63 A felperes ellentmond az ítéletet illetően és fellebbezi a pert a polgári
(széki) bírósághoz. Az alperes hasonlóképpen (jogfenntartással él) a
további költségek és fáradságok tekintetében. A per felsőbb székre
bocsátatik.
64 Bakó Sámuelné, özvegy az osztozkodás idején
65 l. 63. jegyzet.
66 Az alperes ellentmond e határozat tekintetében.
67 A felperes ellentmond e határozat tekintetében és perújítást kér.
68 A felperes tiltakozik az ítélet ellen. A felperes a polgári (széki) bíróság-
hoz fellebbez.
69 Ez az ítélet megfellebbeztetik a század bírósághoz.
70 Kiadatott a faluszekén, általam, Simon Balázs falu hites jegyzője által.
71 másrésztől bizonyítatik.
72 Az alperesné ellentmond az ítélet tekintetében és fellebbezi az ügyet
a polgári (széki) bírósághoz. A per felsőbb székre bocsátatik.
73 Az alperes ellentmond ez ítélet tekintetében és időt kér a bizonyításra.
A felperes hasonlóképpen jogfenntartással él a későbbi költségek és fá-
radságok, valamint hasznélvezet tekintetében.
74 A felperes ellentmond ez ítélet tekintetében és fellebbezi az ügyet a
polgári (széki) bírósághoz. Az alperes hasonlóképpen jogfenntartással
él a későbbi költségek és fáradságok miatt.
75 csere útján szerzett meg örökösen
76 kiderülvén a dolognak bizonyos volta időközben is
77 A felperes fellebbez a század (bírói) székéhez. Ítélet: áttétetik.
78 innét kibocsátatnak a (széki) bíróság elé, a továbbiakra.
79 mint alperes zálog címén
80 Elővétetik csíkszentmihályi tekintetes Sándor Gáspár Csíktaplocán
lakó jobbágya, előrelátó Csorba János házastársának, Simon Katalin
becsületes asszonynak, mint felperesnek az ügye, Imecs András csik-
taplocai lófő, mint alperes ellen; a felperes részéről (megjelenik) ügyvédje
csíkszentléleki Veres Mihály, aki útján, előrebocsátott jogfenntartásá-
val, így szól:
81 a napról bizonyítást tesztek
82 Azonközben, míg végső ítélet mondatnék ki,
83 Az 1792. esztendőben, december 12. napján. Árkos helységben, Barabás
Pál bíró és hűtösei előtt. Ítélet.
84 elmarasztaltatik az alperes is meg nem jelenés miatt, a felperes keresete
szerint; elmarasztaltatik és jogfenntartással él.
85 a napról bizonyítást tesztek
86 szokott (megszokott) gonoszságból
87 Az alperes nevében senki (sem jelenvén meg), ennekokáért elmarasz-
taltatik.

- ⁸⁸ perújítással kellett élnem ugyanazon a napon és évben a törvénykezés folyása alatt
- ⁸⁹ merő és határtalan hatalmaskodás által
- ⁹⁰ a törvényes időszakaszig kész vagyok bizonyítani
- ⁹¹ egészen a teljes elégtételig
- ⁹² ne legyen késő kijelentenem és jogfenntartással él a törvény megtartásán örökdő bírói szék útján (? !).
- ⁹³ Azonközben az alperes a kezességért eleget tett
- ⁹⁴ saját kebeléből
- ⁹⁵ a törvény megtartásán örökdő fennebb tisztelt urak egyetértésével
- ⁹⁶ A felperes jogfenntartással él ez ítélet tekintetében.
- ⁹⁷ méltatlan zaklatásomért felszabadítást kívánok, a méltatlan zaklatás bírságának a letételével, nem kevésbé a költségeknek és fáradságoknak a visszatérítésével, melyet ha tagadnának a törvényes bizonyításra való kibocsátás idejéig, azonnal bizonyítani kész vagyok és jogfenntartással élek a törvény megtartásán örökdő bírói szék útján (?).
- ⁹⁸ ha jogos lesz, felmutatok (bizonyító iratokat) a szék előtt,
- ⁹⁹ amint a keresetben áll, merő és teljes (határtalan) hatalmaskodással.
- ¹⁰⁰ méltatlan zaklatás megtorlásának
- ¹⁰¹ a méltatlan zaklatást megítéltetni kívánom és jogfenntartással élek a törvény megtartásán örökdő bírói szék útján (?)
- ¹⁰² amint azt a Hármaskönyv 3. részének 31. címe tartja, különben keresetem szerint elmarasztaltassék.
- ¹⁰³ a törvényszék színe előtt megeskettettek
- ¹⁰⁴ a szerint: aki a pernek az oka, az az okozatnak (a belőle következő folyamatnak) is az oka
- ¹⁰⁵ a felperes az alperesnek a választott bírói (közbírói) széken Mórítz Gábor, Gyárfás Pál és mások bíraskodása alatt
- ¹⁰⁶ nem volt (illetékessége) jelen bíróságnak
- ¹⁰⁷ egyszerűen felmentetik a felperesnek a követelése (keresete) alól.
- ¹⁰⁸ megújítja ezt a pert a fenn jelzett évben és napon.
- ¹⁰⁹ Felperes Bentze András lovas katona megbízott ügyvédje árkosai Gelei Sámuel útján ugyanodalalósi Köntés Perene gyalog katona mint alperes ellen és vele szemben egyfelől, és általa szolgája mostan maksai Kanyó Dávid gyalogrendbéli ellen; mindketten sepsiszekiek, árkosaiak a peresek, és így szól a felperes:
- ¹¹⁰ a végrehajtás idejében ne legyen késő kijelentenem és ellentmondók a törvény magatartásán örökdő bírói szék útján (?)
- ¹¹¹ Ítélet: az alperes részéről senki nem jelenvén meg, annak okáért elmarasztaltatik.
- ¹¹² egyszerű tanúvallatást adott be a keresetet támasztó felperes.
- ¹¹³ Az alperes megfellebbezi a jelen ügyet, annak teljes persorával és per-folyamatával a századparancsnok huszár Székely kapitány úrhoz, ítélet: áttétetik.
- ¹¹⁴ Ezért az ítélet a jövő terminusra halasztatik;

Szó- és kifejezésjegyzék

A

- ab alia* — másfelől, a másiktól, a másik (fél) által, másképpen
ab anno — esztendőitől fogva, évtől
absentálta magát — hiányzott
absitos, obsitos — leszerelt, elbocsátott katona
absolutio — felmentés
absolvál — felment
ab una — egyfelől, az egyiktől, az egyik (fél) által, -tól
abusus — visszaélés
abutál — visszaél
acceptál — elfogad, bevesz
acquirál — szerez (földbirtokot, pénzt)
actio — kereset, vád
actionált — kereset alatt lévő, beperelt
activitás — tevékenység, cselekvőség
actor — felperes, panaszló
actrix — felperesnő, vádlónő
actrix et novisáns — felperesnő és perújító fél
ad — hoz, -hez, -höz, -ig
ad duas acuales (partes) — két egyenlő (részre)
ad futurum — a jövőre (nézve)
ad haec — ezekhez, ezekre
adigál — rábír, hozzáad
ad instantiam — kérelmére
adjudicál — ítél, megítél, neki ítél
administrálhassa — kezelhesse, be-szolgáltathassa
admittál — fölvesz, befogad, be-bocsát
admonitio — intés (törvénybeli előintés), felszólítás, megkínálás
adorál — kér, tisztel
ad usum — használatra
aeonomiáznak — gazdálkodnak
aqualiter — egyenlően
aestimatio — becslés, értékelés
aggravans — terhelő, súlyosbító
agnoscálá — elismerte, beismerte, megismerte
a jure — törvény szerint, méltán, törvénytől
áldomás — áldomás-ital, az adásvételt megpecsételő szokásrend egyik eleme
alias — másként
alissa — állítja
allegál — bizonyít, (perben) felhoz, állít, előad
allegatio — perbeli „felelés”, állítás, vitatás, szóváltás
alkalom — alku, megegyezés
ammittál — elveszít, elhagy, elbocsát
amoveálódjék — mozdíttassék, tételessék el
ángya — (sógorasszonya), közeli férfirokona felesége
annihilál — megsemmisít
anno — évben
anno die ut supra — a fentebbi évben és napon
(in) anno presenti — folyó évben
annuatim — évenként
apellál — fellebbez
apellatio — fellebbezés, (per) fellebbvitel
appertinentia — tartozék, (belső telekhez) tartozó föld
approbál — helyesel, jóváhagy
Approbatæ Constitutiones — 1653-ban összeállított jogszabálygyűjtemény
a proportione — arányosan
Aprószentek-napja — december 28.
arbitrál — döntőbíráskodik, választott bíróként ítélkezik
arbitraliter — ítéletileg, döntőbíráskodás útján, választott bíróság útján
árenda — haszonbér (összeg)
árendátor — bérlő, haszonbérlő
arestált — elfogott, letartóztatott
arestum, árestom, áristom — fogház, tömlőc

- armalista* — címeres nemeslevéllel rendelkező birtoktalan vagy egytelkes nemes
- Armorum Praefectura* — főliadparancsnokság (az Erdélyben állomásozó császári haderő legfőbb parancsnoksága)
- articulus* — törvénycikk
- asser(t)álja* — állítja, vallja
- assessor* — ülnök
- assignat* — kijelöl, kihatároz, kézbe ad (járandóságot), kirendel, utasít
- as(s)ueta* — megszokott, szokott
- assumál* — elővesz, felvesz, felel felele, vállal
- aszalás* — a fák lábbon (tűzzel, égetéssel) való kiszáritása útján végzett irtás
- attáz* — káromkodik (aki adta, teremtette)
- attestáció* — bizonyítás
- attestátum* — bizonyító (levél), bizonyosság
- autenticáció* — hitelesítés
- autenticátor* — hitelesítő
- autonómia* — önrendelkezés, -kormányzat
- autoritás, auctoritás* — hatáskör, illetékesség, hatalom
- avas* — öreg nagy erdő; makkoltatásra alkalmas és tilalomba fogott erdő; régi, kopárosodó erdő

B

- bács* — (felfogadott) juhász
- bajnett, bajonét* — szurony
- Battaiions (Battailons) Comando* — zászlóalj - (fő)parancsnokság
- bebíró* — a faluban birtokló más falusi (bebirtokoló)
- béka* — a szarvasmarha nyelve alatt támadt csomós daganat; varszerű csomó a ló térdénél
- békó* — béklyó (a ló lábára tett, kötélből, vesszőből készített kettős hurok)
- bennvaló jószág* — falubeli telek
- berbécs, bőrbécs* — kos, a juh himje
- berszány* — legelőt (gyakran) bérülő önálló juhász
- bestelenít* — gyaláz, becsülete ellen szól
- bíró botja* — a bírói hatalom jelképe
- bitang* — itt eltévelyedett, gazdátlan
- bizonyosság* — tanú, tanúbizonyosság
- Boldog Asszony-nap* — Nagy Boldog Asszony-nap, augusztus 15.
- bonificál* — megtérít, kártalanít
- bonum* — jószág, vagyontárgy
- borna* — borona
- buglya, bugja* — boglya (szénarakás)

C

- calumnia* — rágalom, hamis vádaskodás, patvarkodás
- cantor* — kántor
- capax* — képes
- capit metreta* — mérőt fogad be (terület meghatározására: annyi mag vethető bele)
- caprák taxája* — kecskék díja
- caput bonorum* — a jószág feje, dereka, belső telek
- cassa* — pénztár
- cassatio* — eltörlés, megsemmisítés
- casu quo* — történetesen, esetlegesen, az esetben
- causa* — ügy, per, tárgy, ok
- causa diffamationis* — gyalázkodás okán, becsületsértési per
- causa levata* — perfelvétel, peremelés

- cedáljon* — átengedjen, jusson
cédola — (engedélyező) írás
certificál — perbe hív, idéz
cessál — csökken
chirurgus, chirolgus — seb orvos, sebgyógyító borbély
cinkus (húzás) — sorshúzás (fáosztáskor, fűosztáskor), kihúzott jel (sorshúzás után) osztályrész
circiter — körülbelül
circulus — (erdő) kerület, -rész; kör, kerület (a szék területi alagsága)
circumscribál — körülír, meghatároz
circumstantia — körülmény
cítál — (törvénybe) idéz
civile fórum — polgári törvényszék, széki ítélkező bíróság
collector — adószedő
colonus — jobbágy
combinál — egybevet, összeegyeztet
commendáns — parancsnok
com(m)issio — (számvevő) bizottság, megbízás, parancs
commoráló — lakó, lakozó
commune terrenum — közföld
communitás, commonitás — közösség, faluközösség
Compagnia-Commando — századparancsnokság
compagnia fóruma, compagnia széke — a század (bírói) széke
comparedál — megjelenik
compariáltván, comperiáltván — kiderülven, nyilvánvalóvá válván
competentia — megillető rész, jogosultság, illetékesség
Compilatae Constitutiones — az Aprobatae Constitutiones kiegészítésére 1669-ben összeállított jogszabály-gyűjtemény
complanál — kiegyezik, kibékül, elsimít
complanatio, complonatio — meg egyezés, egyezségről való írás
compositio — (perbeli) egyezés
comprabál, comprobál — bebizonyít, igazol, megerősít
compussorium, compulsorium — valató parancs
computáltassék — számoltassák el vagy be
computatis computandis — elszámolva az elszámolandókat
concambiális — cserével történő, csere
conceditur — megengedtetik, adatik
concernens — illető
concludál — határoz
conclusum — határozat
concurálván — összejöven, hozzájárulván, összegyűlvén
condescendál — (perről) lemond, átszállítja (a pert), eláll (a pertől)
conditio — feltétel
conditionate — feltételesen
condivisionális — osztályos (atyafiak)
condivisor — osztoztató, örökségfelosztó
condra — rövid kabát
conferál — odaad, juttat
confiscál — elkoboz
(in) congregacione pagi — falugyűlésben
consensus — egyetértés, beleegyezés
consequenter — következésképpen, következetesen
conserválni — megőrizni, megtartani
consignáció — jegyzék, feljegyzés
constál — bizonyos, nyilvánvalóvá válik
constitutio — itt falutörvény, határozat, rendelkezés
contemnál — megvet, lenéz
contendál — vetélkedik, igyekszik
contenduál — megvet
contentál — kielégít
contentum — megelégedés, kielégítés
continentia — tartalom
continuál — folytat
Continua Tábla — Állandó Tábla,

1763 és 1790 között működő vármegyei (és székely széki) igazságszolgáltató és közigazgatási szerv Erdélyben
contra — ellen
contractus — szerződés, kötés
contradicál — ellentmond
contravertál — vitat, ellenez, kifogást tesz
contribuál — részt vesz, hozzájárul, adózik
controversio, contraversio — perlekedés, vita, veszekedés, villongás, egyenetlenség
conventionálá — szegődttette, megfogadta
conventió — szegődményes (cse-léd)
convincál — elmarasztal, megítél
convocál — összehív
coramisatio — előttemezés, tanúként való aláírás
coram iudice — törvény előtt, bíró előtt
coram me — előttem

coram sedria — bírói széken
correctió — javítás
corrigál — kijavít
corruál — leesik, leszakad, elfogy
coveál, caveál — jótáll, kezeskedik
creditor — hitelező
csapos (fa) — (fenyő)fa ága, karonak való fiatal fa
cseléd — gyerek
csenget — harangoz
cserge — gyapjúpokróc
csongojodhat — csombolyodhat, meghúzódhat, (magát kicsire összegomholyítva) helyet találhat
culpáztak — vétkeztek
cum ad se pertinentiis — tartozékaival
curál — ápol, gondoz
curalrix — gyámánya, gondviselő
curia — nemesi telek, (nemesi) udvar, udvarház
czimerman — ácsmester

D

dagadó béka I. béka
data exmissione — időadás a bizonyításra, kibocsátás megengedtetvén (a perbeli bizonyításra)
deákos — tanult, művelt, latinul tudó személy
debito tempore — kellő időben
decedál — elhal, elhaláloz
decidál — (perben) dönt, ítélt
decretum — határozat, törvény; bizonyos esetekben a Hármaskönyv
de eadem — ugyanonnan, ugyanarról
defendál — védelmez
defensió — védekezés
dehonestál, dehonisztál — meggyaláz, megszegyenít, gyaláz, becstelenít

deliberátum, delibrátum, dilibrátum — határozat, ítélet, döntés
déllő — delelő (hely)
demonstráció — bemutatás, bizonyítás
den., denarius — dénár, pénz (120 dénár = egy forint, Rft., a XVIII. sz.-ban)
denominál — kijelöl, kinevez
deponál — letesz
depositis deponendis — letéve a letendőket
depraecál — kér, kérlel
derekalj — ágynemű (tollal töltött ágyravaló)
dertzeg (délzég) — ménesbeli fiatal ló, szilaj, vadló
deserta sessio — puszta telek
desertor — szökött katona

determinatio — határozat, megállapítás
dicūt — mondja, állítja
difamál, difalmál, diffamál — rágalmaz, gyaláz, hírbe hoz
diferál — elhalaszt
dificultás, difficultás — kifogás, vitatás, nehézség, akadály, ellenvetés
dilatió — elodázás, (perben) halasztás
dimissio — elbocsátás (perben elbocsátó levél)
dimissus — szabadon bocsátott (katonán)
disponál — rendel, intézkedik
diurnum — napidíj, napi bér
dividál — megoszt, feloszt, szétválaszt, feldarabol
divisio — osztozkodás, osztály
divisionális — osztályos, osztálylevél

Divisions Commando — hadosztályparancsnokság
divortionale onus — válási teher, díj
doceál — bebizonyít, erősít
documentum — bizonyítólevél
dominate fórum — úriszék
dominus terrestris — földesúr
donatio — adomány
dos — hitbér, hitpénz, móring (özvegynek járó), özvegyi jutalom
ductor — határőrségnél viselt tiszttség, gondviselő, hadnagy (vezető)
ductus — irány, vonás, vonal
dülő — szolgabíró a székel székelyekben (jöllehet már a szolgabíró elnevezés is mind gyakoribb)
duplicál — megkettőz, kétszeresére emel

E

ea conditione — azzal a feltétellel
ecclesia, ekklesia — egyház (község)
edoceál — megismertet, (tanúsággal) bizonyít
effectivus Stand — tényleges állomány (a határőrségben szolgáló)
efü — ifjú
egészvágás szekér — szénát, gabonát hordó nagyobb szekér
egyzezség — egyetértés
ejtel — itt a véka huszadrésze, úrmérték, a veder (11,30 liter) nyolcadrésze
elbitangol — elpusztít, jótalanul használ, elkóborol
elbocsátatik — (a per) fellebbezhető
elegyes közönség — vegyes (katonajobbágy) közösség
élet — belső telek, jószág, gazdaság
elhúrosodott — itt elmocskolt (húros-mocskos, lompos öltözötű nő)
elidézett — elküldött

elorzottatt — ellopott, eltulajdonított
emanáció — (irat) kibocsátás, kiadás
emenda lingvae — nyelvváltás
emptionális contractus — vételi szerződés
(a)equalis — egyenlő, hasonló, egyidejű
eregethető — lassan legeltetve hajtó, pásztorló
erogatum — kiadás
esküdt — tanácsstag a falu székén, hűtős
estálló — istálló
estandar — standarte = főzászló; standarte träger = zászlótartó
estimáció, extimáció — becslés, értékelés
eszteke, ösztöke — ekevas tisztító
esztena — (bekerített) fejő- és pihenőhely juhoknak, pásztorszállás

et — és
etássa — kora
etse, eccse — öccse
Evangélium — biblia, szentírás
ex — -ból, -ből
exactor — számvető, (faluszáma-
 dást) ellenőrző
exceptió — kifogás, (perbeli) óvás-
 emelés
excepto — kivéve
excessus — kihágás, garázdálkodás
excipiál — kifogásol, óvást emel
executio — végrehajtás
exequál — végrehajt
exhauriál — felemészt, kiapaszt,
 kiürít, kimerít
exhibeál — felmutat (bizonyító
 iratot), bemutat, bead, benyújt
ex his — ezekből
exigendo — behajtással, felvevéssel,
 igényelve

exmissió — kibocsátás (perbeli
 bizonyításra), időadás bizo-
 nyításra
exmittál — időt nyer, hogy a véde-
 lemről gondoskodhassék, időt ad
 a bizonyításra
expensió — kiadás, költés
exponál — előad
ex posterioribus — későbbiektől,
 következőktől, -ből
expressus — kiküldött, kirendelt
excindál, excindál — kiszakít, ki-
 hasít
ex stall, extál — fennáll, létezik, van
ex toto — egészében, teljesen
extradatur — kiad (hitelesít), kia-
 datott, kibocsátatott
extraneus — külső, idegen, más-
 falusi ember

F

facultás — képesség, lehetőség, al-
 kalom
fakó szekér — vasalatlan szekér
familia — család
fantzol, fāncol — a kerékre vonandó
 sinkarikába szegnek való lyukat
 vés, bevág
farosok — csipő, far
fassió — vallomás, tanúságtétel
fateái — vallomást tesz, tanúsko-
 dik
fatens — valló, tanú
favorabile deliberatum — kedvező
 ítélet
fekete erdő — sűrű (általában fe-
 nyő-) erdő
fekvő javak — ingatlan jóságok
felibe — a termés feléért, részibe
 dolgozás
felkelhető, felkelő javak — ingó-
 ságok
félszeg — nyomorék
feltámadni — felkelni
félvágás szekér — kisebb szekér

féreje — területre vonatkozó ki-
 fejezés (valamennyi vékányi ve-
 tőmagot befogadó)
fertály — negyed
festékes — (színes) székely (gyap-
 jú) szőnyeg, pokróc
fészi — fejsze
figurál — szerepel
firer, führer — szakaszvezető
fiú-leány — a fiú örökös jogait és
 kötelezettségeit elnyert leány
flor. Hung., florenus — magyar
 forint (100 dénár), azaz 50 krajcár
fojtó karikás — a szekér párnadesz-
 káját a tengelyhez kapcsoló szé-
 les, lapos karika
font — 0,56 kg
forduló — a vetésre forduló vagy
 ugarnak maradó határrész (két-
 fordulós rendszer esetében ahatár-
 nak mintegy fele)
főrevaló — fejkendő
forint 1. florenus

- forum arbitrativum* — bírói szék, közbírói vagy választott bírói szék
fórum — (törvény)szék, bíróság
forum dominale — úriszék
forum pagense, -pedeneum — faluszéke
frájer — örvezető
fructus — gyümölcs, termés, jövedelem
füljegy — (az állat fülébe vágott, lyukasztott) tulajdonjegy
fundamentum — alap
fundus — (ösi, belső) telek
fungens — működő, eljáró
furu — fűrő
füst — családi háztartás, adózási egység
füst-kert — az egy háztartásra eső határkertrész
futkosó szer — szeres pástortlás

G

- garas* — három krajcár
gazolta — (el)poecskolta, (hitvány)nak szidta
genealógia — leszármazási rend, táblázat
general commandó — hadi főparancsnokság
generális congregatio — megyei vagy széki közgyűlés (igazságszolgáltatási hatásköre is van)
gerebeny, gereben — deszkába ágyazott, vasfogakból álló kenderfésülő (vasszögekkel készült nyeles kenderfésülő)
gornyyk — (erdő)pásztor, vadőr itt a bíró kisegítője, polgár
gratis — ingyen
guba — gyapjúból készült, talpig érő, bő (fürtös) felsőruha
gubernium — főkörmányszék
gvárdaház — őrség háza
gyalog katona — gyalogosan szolgáló székely határőr
gyep — füves rész, rét
gyepű — határ (-árok, -kerítés), mezsgye
gyűrőteknő — (kenyértészta) dagasztóteknő

H

- haereditás* — örökség, ősi jogú birtok
hagyomány — a falugyűlésre való idézés, törvény
hamisgat — meghazudtol
haricska — tavasszal vetett ősi gabonafajta (l. tatárka, hajdina, pohánka)
harisnya — fehér vagy szürke posztóból készített, lábra feszülő nadrág
harmadába — a termés egyharmadáért, részbe végzett munka
hazul — hazulról
héjános — hiányos
hétszám — hetente teendő robot
hit — eskü
hitet deponálni — esküt letenni
homágium — díj, vérdíj (itt rágalmaszás büntetése)
honcsokos — hantos, halmos (vakondtúrásos)
hosszúvas — a gerendelybe erősített ekevas
hujus — ennek a
huszár katona — lovon szolgáló székely határőr
hüte szegett — esküjét megszegő
hütös, hites — esküdt (a falu vezetőségében)

I

id est — azaz, úgymint
igéz, (meg)igész — megront, megbabonáz, szemmel ver, ráolvas
igvir — ígér
illegitimus — törvénytelen, jogtalan
immediate — azonnal, tüstént
immobile bonum — ingatlan vagy
importáló — bemutató, behoz, jövedelmez
improctolál — jegyzőkönyvbe foglal
imputál — beszámít, felszámít
in — -ban, -ben
in absentia — távollétében
in aere — pénzben
in clyta — tekintetes
incola — lakos
in congregatione (pagi) — (falu)gyűlésében
incia (in causam attracta) — alperesnő
inctus, inqtus (in causam attractus) — alperes, vádlott, bepanaszolt
incurál — hibáztat, megszól, megtámad
indebite — helytelenül, igazságtalanul, méltatlanul
in duplo — kétszeresen
inexsolutio — ki nem fizetés
in facie iudicii — a bíróság előtt, a szék színén
infanterist — gyalogos katona
inferálja — felhossa, említi
in hoc anno praesenti — e jelen esztendőben
in mense — hónapban
in natura — természetben
in personam — személyesen

in poenam — büntetésül, -re
inquirál — nyomoz, vizsgálatot tart
inquisitoria — vallatási, tanúkihallgatási, vizsgálati jegyzőkönyv
inremissibiliter, irremissibiliter — irgalmatlanul, megbocsáthatatlanul
inserál — besorol, bevezet, belefoglal
inspediós — szolgálatos
inspector — felügyelő, határpásztörök felelőse, határbíró, katonának falusi felettese, jószágigazgató
instál — kér, kérvényez
in stante — azonnal, nyomban, haladék nélkül
institual — létesít, elkezd
instruál — utasít, felkészít, oktat
instructió — (perbeli) írásos utasítás
insuper — fölötte még, ezentúl még
intacte — érintetlenül, sértetlenül
in tempore — idejében
interes — kamat
interezett — kamatozott
interim — közben, eközben
interpositió — közbenjárás, közvetítés, közbevetés
intertentió — eltartás
intra octavum — nyolcadnapon belül; egy héten belül
inventál — leltároz, számba vesz
investigál — vizsgál, nyomoz
in vigore — érvényben
invitáltat — meghívat
irremissibiliter l. inremissibiliter
itce — ürmérték, kb. 8 dl
item eadem — továbbá ugyanaz

J

jóság — (fekvő)birtok, telek
jubállt — kiszolgált, nyugállományú

iudicium — ítékezés, törvénylátás
juhtej túró — juhtúró, a juhtartó gazdák járandósága

junior — ifjú
jurál — esküszik
juramentum — eskü, hit
jurati — esküdtek, hűtösök
jure perennali — örökjogon, örökjoggal, örök jusson
jure sangvinitatis — vérség jogán

jure vicinitatis — szomszédság jogán
jurisdiction — törvényszéktartási hatalom, igazságszolgáltatás, törvényhatóság, törvényszék helye, hatalom

K

kaláka — segítő, szívésségből tett együttes munka
kalangya, kalangya — 22 — 26 kévből álló gabonarakás
kankó — kampó, horog
kapdász — kapkod, itt követel
káplár — szakaszvezető
káplár kalapja — átvitt értelemben: a katonai joghatóság jelképe
karikás marokvas — a szekértengely felső részén lévő, kopásóvó vas
karintza, katrinca — kettős, elől-hátul lógó női kötény
kártya — fakanna (vízhordó-, -tartó)
kas — kosár
kasár, kosár — a marha vagy juh szabadban való elrekesztésére fából készített, szétszedhető kerítés
kasárosás — pihenő állatokkal való trágyáztatás
ked — kend, kied (megszólítás)
kehes — köhögős (ló)
kendőszeg — edény tartó fogas, „fogastálas”
keringő (marha) — csellengő, elszabadult jószág
kert — kerítés
kesely — sárgásfehér, fakó
kéz beadás — a szerződés, a meg egyezés népi jogi kelléke
kezes, kezeselő — jótálló
kézvonó — kétnyelű vonókés, faragószerszám
kiháló — éjszakai legeltető; az esténként haza nem hajtott csor-

da, amely távoli legelőn tartózkodik
hijed — kegyelmed
kimasirozás — hadba vonulás
királybíró — a szék élén álló, a főispánéhoz (főkirálybíró), illetve alispánéhoz (alkirálybíró) hasonló jogállású és hatáskörű székelyföldi tisztségviselő
kissebbségnek — itt alacsonyabbrendűnek, megalázónak
köböl — űrmérték, négy véka; területmérték (két köböl vetést befogadó szántó egy holddal egyenlő)
kompona — (kézi) mérleg, súlymérték — megfelel másfél véka búza súlyának
kontentál — kielégít
köntös — ruha
kos — tetőt, falat bontó, tűzoltásnál használt eszköz
kóst — takarmány
koszt — karó, husáng
kötél (fű) — közös kaszáló felosztásánál használt földmérték; az egy főre jutó rész neve a mérőeszköz után „kötél fű”. Megfelel kb. egy kis holdnak
közlakos — jobbágy
közönség, közönséges — közösség, közös
különösön — külön
kupa — veder (11,30 liter) nyolcadrésze
kurál — ápol
küssebb — kisebb

L

lábravaló — alsónadrág, gatyá
láda — ruhaneműt, kelengyét tartó, többnyire festett, ún. „perferenumos”, tulipános láda
laese — sértett
laposvas — szántóvas, ekealkatrész
légej, légely — vízfordásra használt faedény, lapos hordócska
legitimáció — hitelesítés, törvényesítés
legitimál — hitelesít, igazol
legitime — törvényesen
legitimo modo — törvényes módon, úton
legitimus terminussa — törvényes határideje
relatoria l. *relatoria*
levál — felvesz, pert kezd
leváta — perfelvétel
liberae emigrationis — szabad menetelő, szabad költözködésű
licitátor commisarius — árverési biztos

limitálván — megszabván, meglátatván, megbecsülván
limitáneus — határőr(katona)
limitatio — megállapítás, árszabás
liquidál — elszámol, számba vesz
literálé — irat, okmány
literálé instrumentum — írásos bizonyíték, oklevél
litigál — pereskedik
litigáció — pereskedés
litis intermedium — perközi egyezmény, perfolyás közben
lititáció — árverés
lőcs — a szekértengely végére támaszkodó, a szekéroltal felső, részét tartó ívelt rúd
lőcs káva — a lőcs alsó végén levő gyűrű, amelyet a tengely végére húznak
lőfő — előkelőbb szabad székely (primipilus)

M

mance — hiányosan, csonkán
magló — mén
mag-marha — bika
major — őrnagy
majori voto — szavazattöbbséggel
major potencia — nagyobb hatalmaskodás
malefactor — gonosztevő
Margit sokadalma — Margit-napi vásár (július 13.)
márvás — máriás, 17 krajcárt érő németországi pénzfajta
markális szék — vármegyei vagy széki közgyűlés ítélőszéke
marokvas — a tengely alján végignyúló s azt több helyen karkával átfogó vas
mart — part

matéria — anyag
matériálék — dolgok, használati tárgyak
megcsongojodhat l. *csongolyodhat*
meginviztigálá — megvizsgálta
megkorult — sérült, rozszantta vált, korossá lett
meglőrvényeztetett — ítéletig a bírák pecsét alá tették, zárolták
megványol — posztót ványolómalomban (meleg vízben ütöbotokkal) tömörít
megyebíró — egyházközségi gondnok, kurátor
meliorál — javít
memoria hominum — emberemlékezet
mense — hónap

Mentzen nap — Mindszentekek (november 1.)
mester — tanító
méta — határjel
métális — határjáró (levél)
metél, méjtely — métely, juhbetegség
mid, mián — miatt
militáris — katonai, határőrkatonai
Mindszent hava — október hó
mixta communitás — vegyes (katonajobbágy) faluközösség
mixtim — vegyesen
mobile bonum — ingóság
(a) modo deinceps — mostantól kezdve

modo et statim — most és mindjárt
(a) modo in posterum — mostantól kezdve, a jövőre
monyator, munator — a juhokat hajtó szolgagyerek, a bácsot kisegítő gyerek
mortificál — keserít, sanyargat, gyilkol
mottlás — motozás, kutatás
mox et defacto — azonnal és tényleg, akkor és legott
mii — mi
mundur nadrág — a mundérhoz, a katonai egyenruhához tartozó nadrág
münköt — minket

N

nádlás — kitoldás, megacélozás
Nagy Boldog Asszony-nap — augusztus 15.
naturálé — természetbeni (bér)
naturális tutor — természetes gyám
NB. — nota bene, megjegyzendő
negligál — figyelmen kívül hagy, elhanyagol
negligentia — nemtörődömség, hanyagság
nezet — nézvést
nihilál — megsemmisít
nobilis — nemes
non obstante hoc — ez nem akadályozván, nem állhat ellene
notandum — megjegyzendő
nótárius — jegyző
notarius pagi — falu jegyzője
nótáriusság — jegyzői tisztség
notátió — feljegyzés
novizál — perújítást kér, pert újít

novum — perújítás
novum corruáljon — a perújítás érvénytelenné váljék
novumot cassáltatni — a perújítást eltörölni, megsemmisíteni
novum simplex — egyszerű perújítás (új okot s bizonyosságot ad be a novizáló fél)
numerus — házsám, létszám, szám
nyavalya — betegség
nyíl — sorshúzás útján a faluközösség tagjának jutott szántó-, kaszáló-rész. (Régen tulajdonjeggel ellátott nyílhegyekkel folyt a sorshúzás, nevét innen kapta.)
nyomás (határ) — a két fordulóra osztott határban a parlagon hagyott, a pihenő, az ugarhatár
nyűg — a ló két első lábára kötött kötél, l. béklyó

O

obester — ezredes
obligálás — kötelezés
obligatorium — kötelezvény

observál — szem előtt tart, figyelembe vesz, megtart
observálódik — megtartatik

observáltassék — figyelembe vétessék, megtartassék
obsitos l. absitos
oculatio — helyszíni szemle
offerál — felkínál, felajánl
öl — mértékegység, 1,896 méter
onussa — terhe, bírsága, díja
opinió — vélemény, ítélet
opponál — szembeszegül, ellenáll
orda — édes juhtúró
ordináció — rendelés, rendelkezés
orjos, orja — a disznó hátgerince hússtól, a fej egy részével (amelyen az orra is rajta van hagyva)

örökfal-kert — határkert (sövény, kerítés, bokros élősvény)
örökség — hagyaték, birtok, ingatlan
orotás — irtás, fáktól való megtisztás
oroz — lop
őszgabona — őszibúza, megkülönböztetésül a csak tavasszal vetett gabonaféléktől
oszolás l. aszalás
osztatlan terrenum — közbirtok, közföld
ötödfű — ötödik évében járó állat

P

pacifice — békeségesen, háborítatlanul
padina — itt aljazat (?)
paenalitás, poenalitás — büntetés-pénz
pagi (notarius) — falu (jegyzője)
pakulár — juhász(bojtár)
pár — másolat, párja, duplum
parafernum, paraphernum, perefernum — jegyruha, kelengye, ruhanemű, amit kiházásításkor kap a leány, hozomány
(in) paratis — készpénzben
pariter — egyenlően, egyformán, éppen úgy; egyidőben, egyszersemind
parochia — lelkészi hivatal, plébánia
párs, pars — fél, peres fél, rész
particula, pártékola — rész, rész-föld
páter — atya, itt szerzetes
pater familias — családapa, -fő
pena, penna, penna l. poena
pendej — ing
perceptum — bevétel
percipiál — felszed, behajt, megkap
per — -on, -en — át, keresztül, (valami) által
perennialiter — örökre, örökösen

per hoc — ezáltal, ezen keresztül
per me — általam
peták — pénzfajta, 7 krajcár
pirics — priccs, fekvőhely, veszőből font nyoszolya
pityóka — burgonya, krumpli
pixidarius — gyalog katona
placide — engedelmesen, szelíden
plenipotencia — meghatalmazás
plenipotentiarius — teljhatalmú megbízott, meghatalmazott
poena — bírság, büntetés (pénz)
pojva — polyva
polgár — a bíró kisegítője, kisbíró (van eset, amikor a polgár esküdt is)
poltora, poltra, poltura — egy garasnak (három krajcárnak) a fele
porgolát kapu — határkapu
portéka — használati tárgy, házi-eszköz; tágabb értelemben: ingó vagyontárgy
portio — birtokrész
possessio — falu, birtok, földbirtok
possessor — birtokos
possessorátus — birtokosság, birtokos uraság
post admonitionem — felszólítás (perbeli előintés) után; megintés, megkínálás után

- posteritás* — utód, leszármazott, utókor
post festum — későn, ünnep után
postscripta — utánaírottak, utóirat
potentia — hatalmaskodás
potentialiter — erőszakosan, hatalmaskodva, hatalmasul
praecautio — elővigyázat, előóvás, (zálogelőzmények)
praedálás, prédálás — pusztítás, kártétel
praedecessor, predecessor — előd
praejudicium — kár, sérelem, előítélet
praemissa, praemissus — előre-bocsátott
praemittált — előadott, előre-bocsátott
praemonitio — előzetes emlékeztetés, intés
praescriptio — elévülés, időmúlás
praestál — teljesít, nyújt, megad
praetendál, pretendál — követel, igényel
praetensio — követelés, kereset, jogigény
praetextus, pretextus — ürügy
praevaricátor, prevarikátor — kártévő (határ-, erdőrontó, -károsító)
pretereálni — mellőzni
primipilus — lófő (előkelőbb szabad székely)
privátus — magán(személy), saját (föld); a „falu”-ba nem tartozó személy, a közföldhöz nem tartozó szántó, kaszáló
privátus possessor — magánbirtokos
privilegiátus — kiváltságos
pro — -ért, gyanánt
processus — ügy, per, eljárás, jelent járást (közigazgatási beosztás) is
procesuális resolutio — perbeli határozat
procurátor — ügyvéd, pervédő meghatalmazott
producál — írásos bizonyítékot mutat fel, előad, bemutat
productum — bemutatott igazoló irat
pro et contra — mellette és ellene
promovál — előmozdít, elősegít
pronunciál, pronunziál — kimond, kinyilvánít, közlétesz
pronunciált deliberátum — kimondott határozat, ítélet
proponál — javasol
propositum — javaslat, szándék, tárgy
proportio — arány
proscindáló — maró (valakit) szidalmazó
pro solvendo — fizetésként, feloldásként, feloldásért
protestál — tiltakozik, ellentmond
protestáció — óvás, tiltakozás, kifogás, ellene szólás, nyilatkozat
pro teste — tanúként, tanú gyanánt
protocollál — jegyzőkönyvre vesz
protocollum — jegyzőkönyv
pro tunc — abban az időben, akkoriban
providus — előrelátó, gondos; személynév előtt az illető nemtelen, vagyis jobbágy voltának kifejezője
provincialista — széki igazgatás alá tartozó, jobbágyrészen való
provocál — felhoz, idéz
publicál — kihirdet, közlétesz
punctum — pont
pünkösd hava — május hó
putyiláris (bugyiláris) — (péNZ) tárca

Q

- qua* — mint, -ként
quadrád öl — négyszögöl
quaerulata — bepanaszolt nő, bevádolt nő
quaerulose, querulose — panaszkodva, sérelmezve, panaszképpen
quártély, qvártély — szállás
querulans, qverulans — panasztevő, panaszos fél
quoquo modo — akárhogy, bármi módon, valamint s valahogy

R

raboityok — robotjuk, jobbágyi munkaszolgáltatásuk
ráta — (rãeső, öt illető) rész
rátája szerint — illetménye szerint, helyzete szerint
ratio — ok, számadás
rebonificál — kártalanít, visszafizet
recognoscál — beismer, elismer
recomendál — ajánl
rectificál — kiigazít, eligazít
rectificator commissarius — adóügyi biztos, „igazító” biztos
redeál — visszaszáll
referál — jelent, elmond
reformálhasson — változtathasson vagy újíthasson
reformáció — perújítás, bírói ítélet megváltoztatása
refractáriuskodó — ellenszegülő, ellenkező, ellenálló
refundál — megtérít, visszaad
refusió — visszaterítés
regel — legel
registrestrum — jegyzék, lajstrom, jegyzőkönyv
regiment, regement — ezred
Regiments-Comando — ezredparancsnokság
regisirál — jegyzékbe vesz
regius — királyi ember, itt fogott közbíró, közbíró

regula — szabályzat, rendtartás
regulás — szabályoz, fegyelmez
rehabeál — visszaszerez, visszanyer
reja — réa
relatória — jelentés, válaszlevél
relegál — visszaküld, odautal, elutasít
relicta — özvegy
remedium — perorvoslat
remittál — visszabocsát, visszaszolgáltat
reparál — javít, tataroz
repartiál, reparciál — feloszt, kivét, kiro
requirál — megkeres, megkér, igényel
resignál — visszaad, átad
resistál — ellenáll
resolútió — végzés, döntés
restituál — visszaad, visszahelyez
resuscitál — föllevenít, föltámaszt, újrakezd
retorqueál — visszafordít
reversális — kötelező levél
revideál — ellenőriz
revisió — felülvizsgálat
rhenusforint, Rft — rénes, rajnai forint (60 krajcár), azaz 120 dénár
rogya — ragya
ruminál — átgondol, megvizsgál

S

sajos — sájos, sávos (abrosz)
salvum sit — engedelemmel legyen (mondva)
sarjú — másod-, harmadkaszálású fű
satisfactió — elégtétel, kártérítés
satis superegzamináltván — elegetően felülvizsgáltván
scholamester — tanító
securitás — biztonság
(in) sede — törvény-, közigazgatásiszékben

senior — idős
sequenti modo — következő módon
series — sor, szer, persorozat
servitium — szolgáltatás, (falu) terhe
sessió — telek, ülés, gyűlés
seu — vagy
siattja — sajátja
similiter — hasonlóképpen
simplex — egyszerű
simplex attestatum — egyszerű bizonyosság

simplex novum — egyszerű perújítás (megkülönböztetésül a „novum cum grata”-tól, amikor bírói parancssal, kegyelemből engedélyezik a perújítást)
simpliciter — egyszerűen
simpliciter absolvál — egyszerűen felment
simulálni — titkolni, tettetni
sindi — sínyli (szenvedí)
sine — nélkül
sine semine deficiál — magtalanul elhal
sing — hosszmérték, kb. 50 cm
singulariter — egyedül, kiváltképpen
situáció — helyzet, fekvés
sit venia (sit venia verbo) — bocsánat a szóért
sokadalom — vásár
sonál — szól (valakinek)
sopiálódik — megszűnik, orvosoltatik
spárga tubák — felfűzött dohány
specificált — megnevezett, kimutatott, jegyzékbe vett
stál — áll, igaz, érvényben marad
stante sedria — a törvényszék előtt (állva)
Stations Comandáns — állomásparancsnok
státus — állapot, rend
statució — beiktatás
strázsa — őrség
strázsamester — itt őrmester, de őrnagy is
subdividáltassék — felosztassák
sub litera — betű alatt
sub poena — büntetés alatt
subportálják — viselik

sub regiis — közbírótság alatt
subscriptio — aláírás
subsistál — hálytáll, tartózkodik, régi állapotában megmarad
subsumál — itt vizsgál
sub vinculo — kötés alatt
successió — leszármazás, örökösödés
successor — utód
succurál — segítséget nyújt, támogat
südő — süldő, malac
suffragáltatik — segítségként, kárpótlásként használtak
sül (valakin) — rajta marad
summa — összeg
sumptus — költség
supernumerárius — (a határőrkatonaság keretében) létszámfeletti (tehát szolgálatot nem teljesítő)
supperadditio — hozzáadás, kárpótlás, ráadás, ráfizetés
supponál — föltesz
supportál — visel
susták — pénznem, 6 krajcár vagy 12 dénár
sütőtekenő — kenyérsütésnél használt teknő
Szent György hava — április
Szent György-nap — április 24.
Szent Jakab hava — július hó
Szent János-nap — június 24. vagy augusztus 29.
Szent Márton-nap — november 11.
Szent Mihály nap — szeptember 29.
szér — sor, rend
szokmány — durva posztóból készült férfikabát
szuszék — gabona (liszt)-tartó láda

T

táborba veszett — háborúban elpusztult
Tabuláris instructio — 1777-ben kiadott Instructio pro tabula regia judiciaria, Táblai Utasítvány néven ismert rendelkezés
tali Conditione — ilyen (olyan) feltétellel

talp erő kord — talpatnyit erő, akkora (?)
tályog — kelés, fekély, seb
tanulatlan (marha) — a legelőre járásba nem szokott
tanorok — bekerített rét, kaszáló, berek
tanorok kapu — falukapu, bekeri-

tett füves részen való kapu, vetéskapu
tavasz gabona — tavasszal vetett gabonaféle
taxa — bér, díj, illeték
taxál — megadóztat, illetékkal sújt
temonda — mendemonda, pletyka
tempesive — „idejénkorán”, jókor
tempore debito — kellő időben
tempore divisionis — osztozkodás (felosztás) idejében
tempore inpignorationis — zálogba vetéskor, idejében
tempore rehabitionis — (zálog) visszanyerése idején, visszaszerzés-kor
teneál — tart, tartja
tenora, tenorája — tartalma, tanúsága
teremtés — káromkodik, teremtettéz
terminált — végzett, határidőként szabott (napra)
terminus — határidő
terrenum — terület, (szántó)föld
terü, terük — teher
testamentaria dispozitio — végrendeleti intézkedés
testamentum — végrendelet
testificál — tanúsít
testimoniális — bizonyító levél

testimonium — tanúbizonyság
testis — tanú
tilalmas — legeltetés vagy erdőlés számára tilalmazott határrész
tiló — tiloló, kenderverő, kender-törő
tiró — (fogott) katona
titulált — nevezett, címzett
tizes — a faluközösség igazgatási alegysége (élén tizedes)
tolló, torló — tarló
topán — cipő
toro — túró
torok gyék — torokgyík
törvény üttetés — törvénytartás, ítélkezés
toties quoties — annyiszor, ahányszor, amennyiszor
transmittálás — átküldés (a per áttétele a felsőbb bírósághoz), felterjesztés
Tripertitum — Hármaskönyv, Werbőczy 1514-ben készült — nevét három fejezetre tagolódó beszállásától nyert —, a törvényi és szokásjogi joganyagot rendszeresen egybefoglaló jogkönyve (Erdélyben Decreta néven törvénykönyv)
tutor — gyám

U

üdő — idő
udvar — udvarház (földesúri birtokközpont)
udvari bíró — földesúri gazdaságvezető (ilyen értelemben: udvarbíró — provisor)
ugar — pihentetett, bevetetlen, műveletlen föld
ugarlás — öszgabona alá első szántás (általában júniusban)
újparaszt — cigány
ultima — utolsó
ülés jószág — belső, ősi telek (antiqua sessio)

unanymi consensu — egyhangúlag, egyetértőleg
ünőborjú — tehénborjú
urgeál — sürget
usus — szokás, gyakorlat, használat
ut — hogy, mint
utrinque — mindkettő, mindkét felől
utrizált — kérdezett
ut supra — mint fennebb, mint fent
üvecs bárán — második éves juh
üver — két hegy közötti mélyedés, patak nélküli kisebb völgy, árok

V

<i>várda</i> — őrség, őrszoba	<i>vexál</i> — háborgat
<i>vekturát</i> (fizet) — itt bért fizet	<i>vicekirálybíró</i> — alkirálybíró
<i>vekturázás</i> — fuvarozás	<i>vicinátus, vicinitás</i> — szomszéd- ság
<i>venditor</i> — eladó	<i>vicinus</i> — szomszéd
<i>venerabilis</i> — tiszteletes, tiszte- lendő	<i>vidimerozás</i> — láttamozás, hely- benhagyás
<i>vetés kapu</i> — határkapu	<i>vidua</i> — özvegy
<i>vette, vetette</i> — dobta, hajította	<i>vízvető</i> — szenesvízzel kuruzsló, gyógyító
<i>verbis</i> — szóban, szóbelileg, sza- vakkal	<i>vox</i> — szavazat
<i>vérár, vérhetés, vérhugyosság, vér- hülés</i> — szarvasmarha-betegségek	<i>vulgo</i> — közönségesen, a nép nyelvén
<i>vérek</i> — atyafiak, vérrokonok	

Z

<i>zeke</i> — (felső)kabát	<i>zuvat</i> — pletyka, rágalom
----------------------------	---------------------------------

Helységnevek

(Zárójelben a szék vagy megye 1848 előtti és utána a mai neve szerepel)

Ágostonfalva — Augustin (Felső-Fehér — Brassó)
Alfalu I. Gyergyóalfalu
Alsócernáton — Cernatul de Jos (Háromszék — Kovászna)
Árkos — Arcuş (Háromszék — Kovászna)
Barót — Baraolt (Háromszék — Kovászna)
Bereck — Breţcu (Háromszék — Kovászna)
Bodok — Bodoc (Háromszék — Kovászna)
Bodos — Bodoş (Háromszék — Kovászna)
Brassó — Braşov
Borosnyó I. Nagyborosnyó
Borszék — Borsec (Csík-Gyergyó- és Kászsónszék — Hargita)
Csikcsicsó — Ciceu (Csík-Gyergyó- és Kászsónszék — Hargita)
Csikcsobotfalva — Cioboteni (Csík-Gyergyó- és Kászsónszék — Hargita)
Csikcsomortán — Şoimeni (Csík-Gyergyó- és Kászsónszék — Har- gita)
Csikdelne — Delniţa (Csík-Gyergyó- és Kászsónszék — Hargita)
Csikjenőfalva — Ineu (Csík-Gyergyó- és Kászsónszék — Hargita)
Csikmindzent — Misentea (Csík-Gyergyó- és Kászsónszék — Har- gita)
Csikrákos — Racul (Csík-Gyergyó- és Kászsónszék — Hargita)
Csiksomlyó — Şumuleu (Csík-Gyergyó- és Kászsónszék — Hargita)

- Csikszentdomokos — Sîndominic (Csík-Gyergyó- és Kászonszék — Hargita)
- Csikszentlélek — Leliceni (Csík- Gyergyó- és Kászonszék — Hargita)
- Csikszentmihály — Mihăileni (Csík-Gyergyó és Kászonszék — Hargita)
- Csikszentmiklós — Nicoleşti (Csík-Gyergyó- és Kászonszék — Hargita)
- Csikszentsimon — Sînsimion (Csík-Gyergyó- és Kászonszék — Hargita)
- Csikszenttamás — Tomeşti (Csík-Gyergyó- és Kászonszék — Hargita)
- Csikszereda — Miercurea-Ciuc
- Csiktaploca — Toplița-Ciuc (Csík-Gyergyó- és Kászonszék — Hargita)
- Csikvacsarcsi — Văcăreşti (Csík-Gyergyó- és Kászonszék — Hargita)
- Csikvárdotfalva = Csiksomlyóval
- Csókafalva — Corbeşti (Marosszék — Maros)
- Ditró — Ditrău (Csík-Gyergyó- és Kászonszék — Hargita)
- Étfalva — Etfălău (Háromszék — Kovászna)
- Erdőfüle — Filia (Udvarhelyszék — Kovászna)
- Felsőrákos — Racoşul de Sus (Felső-Fehér — Kovászna)
- Fitód — Csikszentlélek része
- Gyergyóalfalu — Joseni (Csík-Gyergyó- és Kászonszék — Hargita)
- Gyergyókilyénfalva — Chileni (Csík-Gyergyó- és Kászonszék — Hargita)
- Gyergyóremete — Remetea (Csík-Gyergyó- és Kászonszék — Hargita)
- Gyergyószentmiklós — Gheorgheni
- Gyergyótekerőpatak — Valea Strîmbă (Csík-Gyergyó és Kászonszék — Hargita)
- Hermány I. Magyarhermány
- Ilyefalva — Ilieni (Háromszék — Kovászna)
- Karcfalva — Cîrţa (Csík-Gyergyó- és Kászonszék — Hargita)
- Kézdioroszfalu — Ruseni; egyesült Kézdivásárhellyel
- Kézdivásárhely — Țîrgul Secuiesc
- Kilyén — Chilieni (Háromszék — Kovászna)
- Kisbacon — Băţanii Mici (Udvarhelyszék — Kovászna)
- Kissolyos — Şoimuşul Mic (Udvarhelyszék — Hargita)
- Kolozsvár — Cuij
- Kőpec — Căpeni (Háromszék — Kovászna)
- Laborfalva — Sîntionlunca; később: Szentivánlaborfalva (Háromszék — Kovászna)
- Madéfalva — Siculeni (Csík-Gyergyó- és Kászonszék — Hargita)
- Magyarhermány — Herculian (Udvarhelyszék — Kovászna)
- Maksa — Moacşa (Háromszék — Kovászna)
- Márkosfalva — Mărcuşa (Háromszék — Kovászna)
- Nagyajta — Aita Mare (Háromszék — Kovászna)
- Nagyborosnyó — Boroşneul Mare (Háromszék — Kovászna)
- Nagyszeben — Sibiu
- Oltszem — Olteni (Háromszék — Kovászna)

Ozsdola — Ojdula (Háromszék — Kovászna)
 Papolc — Păpăuți (Háromszék — Kovászna)
 Pálfalva (Székelypálfalva) — Păuleni (Udvarhelyszék — Hargita)
 Pálfalva (Csík-pálfalva) — Păuleni (Csík-Gyergyó- és Kászonszék — Hargita)
 Remete I. Gyergyóremete
 Sárfalva — Săulești; Kézdivásárliegy rész
 Sepsibacon I. Kisbacon
 Sepsibodok I. Bodok
 Sepsiköröspatak — Valea Crișului (Háromszék — Kovászna)
 Sepsiszentgyörgy — Sîntul Gheorghe
 Sepsiszentiván — Sîntionlunca; később Szentivánlaborfalva (Háromszék — Kovászna)
 Sepsiszentkirály — Sîncrai (Háromszék — Kovászna)
 Szárazajta — Aita Seacă (Háromszék — Kovászna)
 Szárhegy — Lăzarea (Csík-Gyergyó- és Kászonszék — Hargita)
 Szemerja — Simeria; egyesült Sepsiszentgyörggyel
 Szentdomokos I. Csíkszentdomokos
 Szentkatolna — Catalina (Háromszék — Kovászna)
 Szentmihály — Mihăileni (Udvarhelyszék — Hargita)
 Udvarhely (Székelyudvarhely) — Odorhei
 Uzon — Ozun (Háromszék — Kovászna)
 Ürmös — Ormeniș (Felső-Fehér — Brassó)
 Várdotfalva I. Csíkvárdotfalva
 Vargyas — Vărghiș (Udvarhelyszék — Kovászna)
 Vasláb — Voșlobeni (Csík-Gyergyó- és Kászonszék — Hargita)
 Zabola — Zăbală (Háromszék — Kovászna)
 Zagon — Zagon (Háromszék — Kovászna)
 Zalán — Zălan (Háromszék — Kovászna)
 Zoltán — Étfalva-Zoltán néven egyesítették
 Zsögöd — Jigodin; egyesült Csíkszeredával

[Vákát oldal]

[Erdélyi Magyar Adatbank]

Tartalom

[Erdélyi Magyar Adatbank]

[Vákát oldal]

Bevezetés

<i>A környező világ és a „birodalom” szorításában</i>	5
<i>Néhány szó a székely társadalomszerkezetről</i>	13
<i>A társadalmi ellentétekről</i>	20
<i>Szokás és rendelet. Kööttség és alávetettség</i>	32
<i>A falusbíró</i>	44
<i>A faluközösség gyűlése és ítélőszéke</i>	54
<i>A falujegyzőkönyv, az írásbeliség és a nótárius</i>	75
<i>A faluközösségről és a hagyományokról</i>	86

Faluközösségi határozatok

I. A rendtartó falu	93
1. A törvény és a tisztség	93
2. A falugyűlés rendje	97
3. A jó utakért, hidakért, a tiszta faluért	100
4. Együtt a munkában, együtt a bajban	103
II. Falubavétel. Belső telek. Bebíró birtokos	106
III. A közerdő	111
1. Az erdőlés rendje	111
2. Az erdőrontó, a prevarikátor	116
3. Az erdőt fogyasztó iparos	122
IV. A falu füve	126
V. A falu földje. Irtás. Foglалás	133
VI. A szántóhatár védelme	142
1. A határkő	142
2. Tanorok kapu, határkert	144
3. Határpásztor, határkár	150
VII. A mezei munka gondja	156
1. A munka rendjét megszabó falu	156

2. Gyümölcs, dohány, zöldség	158
3. A trágyázás, a cséplés	163
4. A szolga, a feles és a harmados	164
VIII. Az állattartás	170
1. Legeltetési, takarmányozási gondok	170
2. Magállat tartása	177
3. Juhtartás. Esztenatársaság	181
IX. Pásztorszerződések	186
X. Pásztorszámadás — állatkár	205
XI. Az örökség vitatása, a juss keresése	224
XII. Zálogos föld	246
XIII. Emberi dolgok	253
1. Rágalmazás, megkövetés, megbékélés	253
2. Tolvajtság, lopás	259
3. Veszekedés, verés, verekedés	266
4. Falubeli állatkár	277
5. Alku, vásár	280
6. Egyéb bajos dolgok	285
XIV. A község kézművesei. A faluszámadás	290
1. Kovács, mészáros, téglavető, molnár	290
2. Falu-számadás	294

Magyarázó jegyzetek

<i>Jegyzetek a bevezetéshez</i>	307
<i>A szemelvényekre vonatkozó jegyzetek</i>	311
<i>Szövegrészek fordítása</i>	313
<i>Szó- és kifejezésjegyzék</i>	317
<i>Helységnevek</i>	333

A könyv szerkesztője: Mikó Imre
Műszaki szerkesztő: Bálint Lajos
A megjelenés éve: 1973. Alak: 54×84/16
Példányszám: 4000+60 füzve, 2500+80+100 kötve
Papír 63 g-os félfamentes és famentes
Kiadói ívek száma: 19,30
Nyomdai ívek száma: 21,50+8 oldal melléklet
Tizedes osztályozás nagy könyvtárak számára:
894511—4, kis könyvtárak számára: 894511

Tiparul executat sub comanda nr. 606/1973
la Întreprinderea Poligrafică Cluj
str. Brassai nr. 5—7, Cluj
Republica Socialistă România

